Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego

BIBLIOTHECA NOSTRA

RADA NAUKOWA

Jan Malicki - przewodniczący (Uniwersytet Śląski), Antoni Barciak (Uniwersytet Śląski), Nadia Caidi (University of Toronto), Giuseppe Cataldi (Universitá degli Studi di Napoli „L'Orientale"), Elżbieta Gondek (Uniwersytet Śląski), Janusz Iskra (Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach), Maria Anna Jankowska (University of Idaho), Milan Konvit (Slezská univerzita, Opava), Dariusz Pawelec (Uniwersytet Śląski), Mircea Regneală (Universitatea din Bucureşti), Irena Socha (Uniwersytet Śląski), Wojciech Świątkiewicz (Uniwersytet Śląski), Jacek Wódz (Uniwersytet Śląski)

REDAKCJA

Jolanta Gwiożdzik – redaktor naczelny (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ), Maria Kycler – redaktor (Biblioteka UŚ), Mariusz Pacha – redaktor (Biblioteka Główna AWF), Katarzyna Baran – sekretarz (Biblioteka Główna AWF)
Joanna Starzak, Damian Ziółkowski (Biblioteka Główna AWF), Aneta Drabek (Biblioteka UŚ), Agata Muc, Bogumiła Warzachowska (Biblioteka Teologiczna UŚ), Grażyna Wilk (Biblioteka Wydziału Filologicznego UŚ), Marta Kunicka (Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji UŚ), Hanna Langer, Izabela Swoboda (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ), Monika Moszczyńska-Głowacka (Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej), Izabela Jurczak (Biblioteka Wyższej Szkoły Humanitas w Sosnowcu), Hanna Batorowska (Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie), Grażyna Tetela (UŚ), Weselina Gacińska (Universidad Autónoma de Madrid) – tłumaczenie abstraktów

Czasopismo powstaje przy współudziale
Sekcji Bibliotek Szkół Wyższych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
przy Zarządzie Okręgu w Katowicach

Czasopismo ukazuje się w wersji drukowanej (referencyjnej) oraz elektronicznej

Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego

BIBLIOTHECA NOSTRA

ŚLĄSKI KWARTALNIK NAUKOWY

Nr 4 (42) 2015

Bezpieczeństwo w bibliotece

KATOWICE 2015

REDAKTORZY TEMATYCZNI
Maria Kycler, Bogumiła Warzą̨chowska

REDAKCJA JĘZYKOWA
Grażyna Wilk (język polski), Irina Lewandowska (język rosyjski),
Paulina Poplawska (język angielski)

KOREKTA
Grażyna Tetela, Bogumiła Warzą̨chowska

TŁUMACZENIE I REDAKCJA ABSTRAKTÓW
Weselina Gacińska

WYDAWCA
Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
© Copyright by Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki
w Katowicach 2015

ADRES REDAKCJI
Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego
im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
ul. Mikołowska 72 A, 40-065 Katowice,
tel. 32 207 51 35

WERSJA ELEKTRONICZNA
http://www.bibliothecanostra.awf.katowice.pl

Czasopismo dostępne jest na licencji CC-BY-SA 3.0 Polska

REDAKCJA TECHNICZNA,
SKŁAD I ŁAMANIE
Firma Usługowa „VIOLETPRESS”

DRUK
Poligrafia AWF im. Jerzego Kukuczki,
ul. Mikołowska 72 C, 40-065 Katowice
Nakład: 170 egz.

Zapraszamy zainteresowane instytucje do zamieszczania informacji
o swojej ofercie na łamach Bibliotheca Nostra.
Kontakt: tel. 32 207 51 35, e-mail: bibliothecanostra@awf.katowice.pl

ISSN 1734-6576
e-ISSN 2084-5464

Spis treści

Bezpieczeństwo w bibliotece

Artykuły • 10

Wiesław Babik *Bezpieczeństwo informacji w bibliotece w świetle ekologii informacji* • **10**

Marianna Czapnik *Książkowe znaki własnościowe i ich znaczenie dla ochrony zbiorów przed kradzieżą* • **17**

Галина Иосифовна Колосова *Региональный центр по работе с книжными памятниками в Томской области: история и современное состояние* • **30**

Andrzej Koziara, Agnieszka Jezierska *Bezpieczeństwo danych i systemów informacyjnych w bibliotekach. Przegląd stanu prawnego* • **41**

Andrzej Koziara *Bezpieczeństwo systemów informatycznych w bibliotekach – modele pracy systemów bibliotecznych* • **54**

Andrzej Koziara, Agnieszka Jezierska *Wybrane aspekty praktyczne zapewnienia bezpieczeństwa bibliotecznych systemów informacyjnych w świetle obowiązujących norm* • **67**

Błażej Mądrzycki *Prawne aspekty bezpieczeństwa w bibliotece – wybrane zagadnienia* • **81**

Aneta Trojanowska, Tomasz Żarski *Rola Związku Nauczycielstwa Polskiego w zakresie kształtowania bezpieczeństwa pracy w bibliotece akademickiej* • **92**

Maria Garczyńska *Bezpieczeństwo socjalne a praca w bibliotece* • **104**

Sławomira Kamińska-Berezowska, Małgorzata Suchacka *Socjologiczne uwarunkowania problemów zadowolenia z pracy i rozwoju zawodowego bibliotekarzy* • **117**

Andrzej Ziarko *Zagrożenia zdrowotne w pracy bibliotekarzy – zarys problematyki* • **139**

Materiały • 156

Witold Sygocki *Bezpieczeństwo pracy w bibliotece – spis bibliograficzny* • **156**

Andrzej Ziarko *Pierwsza pomoc dla bibliotekarzy – postępowanie w ostrych zespołach wieńcowych* • **163**

SPRAWOZDANIA • 172

Maria Kycler *„Stres w pracy – znajdziemy rozwiązanie”* • **172**

Marianna Czapnik *Oprawy historyczne – katalogowanie i język opisu* • **176**

Bogumiła Warząchowska *Śląsk Literacki XX i XXI wieku. VII Powiatowa Konferencja Regionalna dla bibliotekarzy, nauczycieli i regionalistów* • **181**

Marta Kunicka *Śląskie Targi Książki* • **185**

OMÓWIENIA I RECENZJE • 190

Z życia książki : ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych oraz konteksty : prace dedykowane profesorowi Leonardowi Ogiermanowi. Pod redakcją Anny Tokarskiej (Hanna Langer) • **190**

Weronika Liszewska *Konserwacja zabytkowych pergaminów : nowe metody uzupełniania ubytków z użyciem włókien pergaminowych* (Agnieszka Bangrowska) • **197**

RECENZENCI WSPÓŁPRACUJĄCY Z REDAKCJĄ W 2015 ROKU • 201

BIBLIOTEKA AWF W KATOWICACH
MATERIAŁY • ZBIORY • WYDARZENIA

INFORMACJE • 204

Zestawienie prac doktorskich obronionych w 2015 roku w Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach • **204**

Aktualny wykaz czasopism dostępnych w bibliotece głównej AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach • **206**

Bazy danych dostępne w Bibliotece Głównej AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach • **210**

NOWOŚCI W ZBIORACH • 211

Wykaz książek zarejestrowanych w Bibliotece Głównej AWF w Katowicach w IV kwartale 2015 roku • **211**

WYDAWNICTWA AWF • 224

Contents

Security in the library

Articles • 10

Wiesław Babik *Information Safety in the Library, in the Light of information ecology* • **10**

Marianna Czapnik *Books ownership evidence and their significance in the protection of collections against theft* • **17**

Галина Иосифовна Колосова *Regional Center for Work with Book Artefacts in Tomsk region: history and current state* • **30**

Andrzej Koziara, Agnieszka Jezierska *Security of data and IT systems in libraries. Overview of the legal status* • **41**

Andrzej Koziara *Security of operation of IT systems in libraries - operating models of library systems* • **54**

Andrzej Koziara, Agnieszka Jezierska *Selected practical aspects of providing security of IT systems in the light of the applicable standards* • **67**

Błażej Mądrzycki *Legal aspects of the security in the library – selected issues* • **81**

Aneta Trojanowska, Tomasz Żarski *The role of the Polish Teachers' Union in shaping the security at work in the academic library* • **92**

Maria Garczyńska *Social security and working in the library* • **104**

Sławomira Kamińska-Berezowska, Małgorzata Suchacka *Sociological factors of job satisfaction and professional development of librarians* • **117**

Andrzej Ziarko *Health risks at librarians' work – outline of the issue* • **139**

Materials • 156

Witold Sygocki *Work safety in the library – a bibliography* • **156**

Andrzej Ziarko *First aid for librarians – proceedings in acute coronary syndromes* • **163**

REPORTS • 172

Maria Kycler *„Stress in the workplace – we shall find the solution"* • **172**

Marianna Czapnik *Historical settings – descriptive cataloguing* • **176**

Bogumiła Warząchowska *Literary Silesia of the 20th and 21st century. 7th Regional Conference for Librarians, Teachers and Regionalists* • **181**

Marta Kunicka *Silesian Book Fair* • **185**

DISCUSSIONS AND REVIEWS • 190

From the life of book: the protection and maintenance of library collections and contexts - the work dedicated to Professor Leonard Ogierman. Ed. Anna Tokarska (Hanna Langer) • **190**

Weronika Liszewska *Maintenance of the antique parchments: new methods of cavity filling using fibers parchment* (Agnieszka Bangrowska) • **197**

REVIEWERS COLLABORATING WITH THE EDITORIAL OFFICE IN 2015 • 201

LIBRARY OF THE ACADEMY OF PHYSICAL EDUCATION (AWF) IN KATOWICE
MATERIALS • COLLECTIONS • EVENTS

INFORMATION • 204

Summary of doctoral theses defended in 2015 at the Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice • **204**

A current register of periodicals available at the Main Library of the Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice • **206**

Data bases available at the Main Library of the Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice • **210**

NEWS IN THE COLLECTION • 211

Books registered in the Main Library of The Jerzy Kukuczka Academy of Physical Education in Katowice (Biblioteka Główna AWF) in the fourth quarter of 2015 • **211**

AWF'S PUBLISHING NEWS • 224

Bezpieczeństwo w bibliotece

Artykuły • 10
Materiały • 156
Sprawozdania • 172
Omówienia i recenzje • 190

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 10-16

Wiesław Babik
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Bezpieczeństwo informacji w bibliotece w świetle ekologii informacji

Obecnie zagadnienia bezpieczeństwa informacji są rozpatrywane przez badaczy wielu dyscyplin naukowych, m.in. w „nauce o bezpieczeństwie" (Kwieciński, 2010; Zawistowski, 2011; Karpiński, 2012; Liderman, 2012), bibliologii i informatologii (Materska, 2007; Batorowska, 2013), a także w ekologii informacji (Babik, 2014). Ekologia informacji to nowe interdyscyplinarne pole (domena) badawcze dotyczące wzajemnych oddziaływań człowieka na informacje i odwrotnie, a także relacji informacyjnych między ludźmi w publicznej i prywatnej przestrzeni informacyjnej oraz wpływu na nie środowiska informacyjnego. Jej przedmiotem jest struktura i funkcjonowanie środowiska informacyjnego człowieka (Babik, 2014). Ponieważ istnieje wiele zagrożeń środowiska informacyjnego, dlatego wymaga ono szczególnej ochrony. W artykule zwrócono szczególną uwagę na info-ekologiczne aspekty bezpieczeństwa oraz szczególnej ochrony informacji w bibliotece. Ta problematyka ma znaczenie po pierwsze ze względu na cenny zasób wartościowych informacji i wiedzy, dostępny w postaci materiałów bibliotecznych. Biblioteka te zasoby ciągle poszerza i jednocześnie – zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa – chroni je i udostępnia swoim użytkownikom, przechowując depozyt wiedzy dla przyszłych pokoleń. Po drugie chodzi o bezpieczeństwo i ochronę danych osobowych czytelników.

1. Bezpieczeństwo informacji – charakterystyka ogólna

Bezpieczeństwo informacji można rozpatrywać w świetle przyrodniczej wizji świata, gdzie grunt stanowi przyroda, teologicznej wizji świata, gdzie fundamentem jest Bóg oraz humanistycznej wizji świata, gdzie podstawę stanowi człowiek.

W artykule przyjęto podejście infoekologiczne, które bazuje na relacjach człowieka z jego środowiskiem informacyjnym. Ekologia informacji akcentuje wpływ na człowieka środowiskowych czynników informacyjnych i odwrotnie, a więc dotyczy relacji między człowiekiem a jego środowiskiem informacyjnym. Ekologiczne spojrzenie w nauce o informacji oznacza poszukiwanie w środowisku informacyjnym człowieka tych elementów i związków pomiędzy nimi, które dotyczą oddziaływania informacji na człowieka oraz odwrotnie, a także ochronę człowieka przed niekorzystnym oddziaływaniem informacji oraz ochronę samej informacji przed niszczycielskim działaniem człowieka (Babik, 2012).

Zakres ekologii informacji określają m.in. następujące jej kluczowe zagadnienia:

1) środowisko informacyjne człowieka,
2) ekologiczne zarządzanie informacją,
3) potrzeby informacyjne,
4) bariery informacyjne,
5) zachowania informacyjne,
6) kultura informacyjna,
7) etyka informacyjna,
8) konsumpcja informacji,
9) profilaktyka informacyjna,
10) higiena informacyjna,
11) bezpieczeństwo informacji,
12) polityka informacyjna (Babik, 2014, s. 110).

Z punktu widzenia bezpieczeństwa informacji wszystkie informacje (a szczególnie informacje wrażliwe, informacje osobowe oraz informacje niejawne) – niezależnie od miejsca ich przechowywania – powinny być bezpieczne. Dotyczy to przede wszystkim informacji naukowych, informacji politycznych, informacji religijnych i informacji ekonomicznych.

Bezpieczeństwo informacji dotyczy w zasadzie wszystkich cech informacji, w tym takich, jak: relewantność, dokładność, aktualność, terminowość, kompletność, spójność, odpowiedniość formy, dostępność, jednoznaczność, wiarygodność, komunikatywność, rzetelność, elastyczność, nadmiarowość/redundantność, użyteczność, złożoność, naturalność, zgodność semantyczna, zgodność strukturalna, bezpieczeństwo, weryfikowalność, zmienność reputacja (Czerwiński, Krzesaj, 2014, s. 49–50). Odnosi się też do pełnionych przez informacje funkcji. Informacja to przecież towar, często o charakterze strategicznym, podstawowy element procesów biznesowych, narzędzie sterowania procesami w zautomatyzowanych systemach informacyjno-wyszukiwawczych (Hetmański, 2015). Nic więc dziwnego, że informacja najczęściej bywa chroniona na mocy prawa lub zawartych umów.

Bezpieczeństwu informacji przypisuje się następujące atrybuty: poufność, autentyczność, dostępność, integralność (danych, systemu), rozliczalność, niezawodność. (Białas, 2007, s. 34). Składowymi bezpieczeństwa informacji są: bezpieczeństwo teleinformatyczne, bezpieczeństwo fizyczne, bezpieczeństwo prawne, bezpieczeństwo osobowo-organizacyjne (Łuczak, 2004, s. 80).

Źródłem zagrożeń dla bezpieczeństwa informacji są:

- mikrospołeczności z własnymi wizjami i porządkami;
- sytuacje typu „Jak podskoczysz, to wyskoczysz";
- anonimowe, nieautoryzowane źródła informacji dostępne w sieci WWW;
- kłamstwo;
- negowanie wartości moralnych;
- zniekształcenia informacji;
- manipulowanie informacją;
- imputacja informacji;
- rynek informacyjny.

Informacja jest bardzo podatna na zniekształcenia. Ich przyczyny mogą być:

1) techniczno-organizacyjne (filtrowanie, selekcja, hamowanie, multiplikacja, kwantyfikacja, dyspersja);
2) socjologiczne i psychologiczne (związane z subiektywizacją informacji);
3) strukturalne, to jest tkwiące w infrastrukturze systemów informacyjnych (wzrost i rozmieszczenie źródeł informacji, rozproszenie i zróżnicowanie wartości informacji, ograniczenie możliwości przyswajania informacji, bariery informacyjne) (Górski, 1997, s. 67–82).

Szczególnie niebezpieczna jest manipulacja informacją nastawiona przede wszystkim na przekaz podprogowy. Nawet jeżeli nie zdajemy sobie z tego sprawy, jesteśmy manipulowani, czy nam się to podoba, czy nie. Komunikat perswazyjny odbierany przez jego adresata u progu, a nawet poniżej progu świadomości ma na celu wywieranie ukrytego wpływu informacji na odbiorcę. W związku z tym niezbędne są: ostrożność w podchodzeniu do istniejących systemów informacyjnych oraz stosowanie zasady ograniczonego zaufania.

Ochrona informacji jest szczególnie ważna w sytuacji jej zagrożeń, które mogą być spowodowane przez:

- czynniki wewnętrzne (zjawiska językowe, zmiany funkcji i znaczenia);
- czynniki zewnętrzne (zjawiska pozajęzykowe, starzenie się informacji).

Ochrona informacji jako taka dotyczy przede wszystkim jej atrybutów: tajności, integralności, dostępności, rozliczalności, niezaprzeczal-

ności, autentyczności (Liderman, 2012, s. 19). Informacja niebezpieczna to informacja nieprawdziwa, która uprzedmiotawia człowieka. Informacja bezpieczna (zielona, *green information*), to informacja „czysta", prawdziwa, obiektywna, kompletna.

2. Bezpieczeństwo informacji w bibliotece

Biblioteka to poza Internetem największy depozytariusz informacji i wiedzy. Niezbędna jest więc ciągła ochrona znajdujących się w niej informacji i wiedzy jako dobra ogólnoludzkiego. Informacja jest dobrem bardzo wrażliwym, o czym świadczą jej liczne cechy. Bezpieczeństwo informacji w bibliotece staje się wyzwaniem współczesności.

Szerokie i wieloaspektowe rozumienie bezpieczeństwa informacji w bibliotece obejmuje zarówno ludzi (bibliotekarzy, czytelników), jak i zbiory/zasoby biblioteczne oraz dane/metadane (biblioteki cyfrowe, katalogi komputerowe) a także usługi biblioteczne.

W przedmiocie bezpieczeństwa informacji w bibliotece warto zwrócić uwagę na często nieuzasadniony nadmiar informacji, który negatywnie wpływa na jakość i szybkość jej obiegu w bibliotece, a także na jakość tworzonych metainformacji oraz jakość i szybkość udostępniania jej użytkownikom. Innym niebezpieczeństwem jest fragmentaryzacja informacji i wiedzy będąca skutkiem selekcji księgozbioru, dezaktualizacji informacji w wyniku nieuaktualniania księgozbioru, czy deficyt informacji i wiedzy będący skutkiem zbyt wąskiej specjalizacji biblioteki lub księgozbioru.

Działania w dziedzinie bezpieczeństwa i ochrony informacji w bibliotece polegają na jej ochronie m.in. przed:

- nieuprawnionymi działaniami ludzi;
- skutkami katastrof i działań terrorystycznych;
- błędami ludzkimi i organizacyjnymi;
- awariami sprzętu i wadami oprogramowania.

Wśród środków zaradczych można wymienić:

- dbanie o równowagę informacyjną i zrównoważony rozwój bibliotecznego środowiska informacyjnego;
- indywidualne zarządzanie informacją jako narzędzie obrony przed zagrożeniami w Sieci;
- duplikację informacji.

Środkami przeciwdziałania nadużyciom w tym przedmiocie są też: etyka informacyjna, prawo informacyjne, etykieta informacyjna, edukacja informacyjna, kultura informacyjna, ekologia informacji.

3. Ekologia informacji narzędziem ochrony bezpieczeństwa informacji w bibliotece

Ekologia informacji proponuje w tym zakresie działalność praktyczną polegającą na:

- dbaniu o świadomość informacyjną człowieka jako elementu w procesach informacyjnych;
- ochronie człowieka przed jego uprzedmiotawianiem za pomocą informacji (manipulowanie);
- rozwijaniu kompetencji informacyjnych człowieka;
- wychowaniu/edukacji do odpowiedzialności za tworzenie/generowanie, przetwarzanie, rozpowszechnianie i wykorzystywanie informacji;
- równoważeniu rozwoju człowieka w świecie techniki, technologii i informacji;
- umiejętnym wykorzystywaniu informacji do budowanie indywidualnej i zbiorowej wiedzy dla indywidualnego i wspólnego dobra ludzkości (Babik, 2014, s. 138);
- zarządzaniu bezpieczeństwem informacji w bibliotece.

Zarządzanie bezpieczeństwem informacji w bibliotece dotyczy w szczególności bezpiecznej realizacji procesów bibliotecznych i informacyjnych takich, jak:

- generowanie i pozyskiwanie informacji;
- gromadzenie i przechowywanie informacji;
- katalogowanie/przetwarzanie informacji;
- udostępnianie i dystrybucja informacji.

Zarządzanie bezpieczeństwem informacji w bibliotece to przede wszystkim odpowiednie sterowanie przebiegiem procesów bibliotecznych i informacyjnych mające na celu ich optymalizację.

4. Edukacja infoekologiczna sposobem budowania bezpieczeństwa informacji w bibliotece

W sytuacji występowania we współczesnym świecie i bibliotekarstwie takich tendencji, jak przechodzenie od cyfryzacji zbiorów do cyfryzacji społeczeństwa, zmiany paradygmatów edukacyjnych z ilościowych na jakościowe, ewolucji infrastruktury informatycznej społeczeństwa, nienadążanie naszych możliwości za postępem naukowo-technicznym, budowanie społeczeństwa opartego na bezpiecznej informacji staje się ogólnoludzkim wyzwaniem XXI w.

Odpowiednia edukacja i pielęgnowanie humanistycznych wartości to skuteczne sposoby przeciwdziałania zagrożeniom bezpieczeństwa informa-

cji w bibliotece. Brak ładu moralnego i społecznego oraz napięcia powodowane przez wolny rynek i globalizację kapitału a nie wartości wymuszają ochronę informacji jako towaru. Informacja to przecież towar/produkt/wartość podlegający szczególnej ochronie. Tymczasem przyjęty w Polsce bez zastrzeżeń tzw. boloński system edukacji mocno zbiurokratyzował i sformalizował edukację. Człowiek został zdeprecjonowany i jest postrzegany wyłącznie jako „kapitał ludzki". Niepokojącym zjawiskiem w polskiej nauce i edukacji stała się też fragmentaryzacja wiedzy. Niezbędne jest więc wprowadzenie do edukacji takich wartości, jak poczucie, że jednostka jest częścią ludzkości, a nie tylko narodu, odejście od europocentryzmu, propagowanie tolerancji, chociaż jest to sprzeczne z neoliberalnym modelem ekonomicznym.

Debata nad bezpieczeństwem informacji jest czymś stosunkowo nowym w polskiej edukacji i mediach. Jej rezultatem powinno być m.in. pogłębione rozpoznanie i kompleksowy opis specyfiki współczesnych zagrożeń w dziedzinie informacji, co może mieć pozytywny wpływ na poczucie bezpieczeństwa dotyczącego cennych zasobów informacji i wiedzy gromadzonych i przechowywanych przez pokolenia w polskich bibliotekach.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo informacji w bibliotece to ważny problem nie tylko współczesnego bibliotekarstwa, ale i nauki o bezpieczeństwie. W bibliotekach ten problem dostrzega się od dawna. Stał się on również problemem ekologii informacji. Pożądane jest więc wykorzystanie w bibliotekarstwie myśli teoretycznej i działań praktycznych nauki o bezpieczeństwie. Na drodze poszukiwania nowych formuł funkcjonowania bibliotek instytucja ta powinna jawić się jako bezpieczne miejsce spotkań dla ludzi, zbiorów, danych i usług. Bezpieczeństwo w bibliotece może zapewnić odpowiednia ochrona danych osobowych, przestrzeganie praw autorskich oraz ochrona baz danych.

Bibliografia

Babik, W. (2012). Kultura informacyjna – spojrzenie z punktu widzenia ekologii informacji. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*, *2*(28), 31–40.

Babik, W. (2014). *Ekologia informacji*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Batorowska, H. (2013). *Od alfabetyzacji informacyjnej do kultury informacyjnej*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.

Białas, A. (2007). *Bezpieczeństwo informacji i usług w nowoczesnej instytucji i firmie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowo-Techniczne.

Czerwiński, A., Krzesaj, M. (2014). *Wybrane zagadnienia oceny jakości systemu informacyjnego w sieci WWW*. Opole: Uniwersytet Opolski.

Górski, A. (1997). *Informacja naukowa na tle przeobrażeń procesów komunikacji społecznej i jako wyzwanie gospodarki rynkowej*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.

Hetmański, M. (2015). Świat informacji. Warszawa: Difin.

Karpiński, M. (2012). *Bezpieczeństwo informacji*. Praca zb. Pod red. I.P. Kurytnika. Warszawa: Wydawnictwo PAK.

Kwieciński, M. (2010). *Bezpieczeństwo informacji i biznesu: zagadnienia wybrane*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne. Oficyna Wydawnicza AFM.

Liderman, K. (2012). *Bezpieczeństwo informacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Łuczak, J. (2004). *Zarządzanie bezpieczeństwem informacji*. Poznań: Oficyna Współczesna.

Materska, K. (2007). *Informacja w organizacjach społeczeństwa wiedzy*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.

Zawistowski, T. (2011). Bezpieczeństwo informacji: prezentacja: suplement. W: A. Gałach, P. Wąskowski, *Bezpieczeństwo informacji*. (dokument towarzyszący). Warszawa: Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej.

Wiesław Babik

Information Safety in the Library, in the Light of information ecology

Summary

Information safety in the light of information ecology is the subject matter of this paper. Information ecology is a new interdisciplinary field or research domain concerning mutual interactions between man and information, information relationships between people in public and private information spaces, and the influence exerted on those spaces by the information environment. The structure and operation of the human information environment is the object of this field. Information safety is one of the features of information and it gains importance primarily from the social viewpoint. It requires special protection in the situation of many hazards to information. In this paper, the author points out especially the infoecological aspects of information safety in the library and the need for special protection measures. An infoecological analysis of information safety in the library is a novelty in the debate on information safety.

Keywords: information safety, information ecology, human information environment, library.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 17-29

Marianna Czapnik
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
Gabinet Starych Druków

Książkowe znaki własnościowe i ich znaczenie dla ochrony zbiorów przed kradzieżą[1]

Książkę, psa i kwiatek
– nie grzech ukraść
(Fischer, 1917, s. 22)

Wstęp

Zwyczaj oznaczania książek znakiem własnościowym zrodził się z potrzeby potwierdzenia przynależności egzemplarza do właściciela – osoby prywatnej lub instytucji (Hilchen, 2003, s. 38). Nie mniej ważny jest też aspekt bezpieczeństwa zbiorów, bowiem znaki własnościowe znajdujące się na książce pełnią rolę swoistego „strażnika", utrudniając jej kradzież, a w razie zagubienia – umożliwiają odzyskanie. Dawna książka obok interesującej dla użytkownika zawartości treściowej przedstawiała również znaczną wartość materialną, dlatego też dbano o nią i chroniono jak rzecz najcenniejszą. W średniowiecznych bibliotekach udostępniających swoje zbiory czytelnikom, zabezpieczano księgi przed wyniesieniem, przykuwając je łańcuchami do pulpitów lub regałów (Osięgłowski, 1985, s. 31, 117–118; Mejor, 1991, s. 78; Wagner, 2012). W archiwach Biblioteki Jagiellońskiej jeszcze w XVI–XVII w. znajdujemy przykłady donacji i zapisów testamentowych profesorów tej uczelni, opatrzonych zastrzeżeniem, że książki mają być zaopatrzone w łańcuszki (Barycz 1935, s. 677; Zathey, Lewicka-Kamińska, Hajdukiewicz, 1966, s. 180). Nie zawsze jednak, jak się okazuje, był to skuteczny sposób ochrony, zdarzało się bowiem, że blok książki wycinano, zostawiając wiszące na łańcuchach puste oprawy.

[1] Artykuł jest poszerzoną wersją referatu wygłoszonego w języku angielskim na konferencji „Stop Thief! Preventing and Investigating Theft from Collections in the Digital Age" zorganizowanej przez Consortium of European Research Libraries (CERL), Warszawa, 29 X 2013 r., przy współpracy BUW i Biblioteki Narodowej.

W niniejszym artykule omówimy różne typy znaków własnościowych, występujące na dawnych książkach oraz wskażemy w jaki sposób ich obecność na oprawach i kartach woluminów może chronić książki zabytkowe przed kradzieżą.

Funkcje znaków własnościowych

Znaki własnościowe pełnią podwójną funkcję – informują o właścicielu, jego przynależności do określonej grupy społecznej, majątku, statusie zawodowym, upodobaniach artystycznych, sposobie nabycia książki, etc. Odgrywają również ważną rolę w przypadkach przypisania danej książki właścicielowi, co może być podstawą żądania zwrotu przywłaszczonych woluminów. Na temat znaków własnościowych istnieje obszerna literatura przedmiotu, głównie jednak skoncentrowana na ich rejestracji, próbie systematyki oraz oceny wartości artystycznej ekslibrisów i superekslibrisów (Sipayłło, 1975, s. 9–23; Paszkiewicz, 2004, s. 107–108; Pidłypczak-Majerowicz, 2009, s. 224–239). Natomiast dużo rzadziej zwraca się uwagę na znaczenie znaków proweniencyjnych, jako potwierdzenia przynależności książki i księgozbioru, służącego ochronie praw majątkowych właściciela. Problematyka ta pojawiła się głównie w rozprawie Janisława Osięgłowskiego (1985), omawiającej historię konserwacji książki w Polsce do końca XVIII w. O niektórych sposobach ochrony książek przed kradzieżą stosowanych od starożytności po czasy współczesne pisała również Zofia Walczy (1976). Wśród znaków własnościowych wyróżniamy rękopiśmienne noty proweniencyjne, ekslibrisy, superekslibrisy, pieczęcie, nalepki oraz sygnatury biblioteczne.

Noty własnościowe, marginalia

Najczęściej stosowaną metodą potwierdzania przynależności książek był w przypadku właścicieli prywatnych własnoręczny podpis, a w bibliotekach instytucji – wpis dokonany przez bibliotekarza. Najwcześniejsze ręczne zapisy własnościowe pojawiły się już na kartach kodeksów rękopiśmiennych. Ich forma i treść ulegała w ciągu wieków rozwojowi i modyfikacjom, zapisy jednak pozostały podstawowym i najprostszym sposobem oznaczania własności książki (Barycz, 1935, s. 677–678; Czekajewska-Jędrusik, 1980, s. 76–77; Osięgłowski, 1985, s. 108–10). Rozpowszechnione w XVI w. formuły łacińskie „sum ..." [jestem, należę do]; „hic liber meus est..." [ta książka moją jest], „possessor meus est dominus..." [moim właścicielem jest pan]; „ego sum possessor huius libri" [jestem właścicielem tej książki]; „ex libris..." [z ksiąg]; „ex bibliotheca..." [z biblioteki] – zawierały już ostrzeżenie, że dana książka ma swojego właściciela i nie należy jej przywłaszczać. Oprócz autografu właściciela równie ważne są marginalia –

porównanie charakteru pisma oraz właściwe odczytanie i zinterpretowanie zapisków na marginesach pozwoli nam również powiązać książkę z jej właścicielem w przypadku, kiedy znak proweniencyjny został usunięty. Marginalia mogą poza tym zawierać cenne informacje autobiograficzne, daty i miejsce lektury oraz opisy autentycznych wydarzeń. Wszelkiego rodzaju znaki i podkreślenia, stawiane zwłaszcza na stronie tytułowej są również świadectwem przynależności do konkretnego księgozbioru. Najbardziej znanym przykładem zastosowania takich oznaczeń jest biblioteka Józefa Andrzeja Załuskiego (Juszczakowska, 1976, s. 60–67).

Klątwy i zaklęcia przeciw kradzieży

Szczególną rolę odstraszającą złodziei książek miały pełnić zaklęcia i klątwy przeciw kradzieży (Fischer, 1917; Walczy, 1976, s. 841–846). Zwyczaj opatrywania ksiąg zaklęciami i anatemami w różnych formach przetrwał od średniowiecza aż do końca XVIII w., chociaż mamy przykłady ich stosowania jeszcze w latach następnych. Zaklęcia częściej spotykamy w księgozbiorach prywatnych niż instytucjonalnych. Zwykle były wpisywane odręcznie na widocznych miejscach w książce. W znaczącej większości występują anonimowo, dlatego obecnie trudno ustalić ich autora. Spotykamy niekiedy jednak zaklęcia uzupełnione imieniem i nazwiskiem właściciela, np. „Hic Liber meus Testis est Deus quis illum querit hoc nomen erit Ignatius Martinus Natus Swiętorzecki Vocatus" [książka należy do mnie, świadkiem jest Bóg, kto go (i.e. właściciela) poszukuje, nosi on imię Ignacy Marcin Świętorzecki] – (sygn. Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (dalej BUW) Sd.712.611). Celem ich było tak realistyczne przedstawienie skutków owego przestępstwa, aby potencjalny złodziej odstąpił od swego zamiaru. Klątwy zawierały groźbę rozlicznych kar cielesnych np. „Kto te kszijąsky ukradnie temu reka upadnie akto ije przekrije temu reka ugnije" (Mieczkowska, oprac., 2011, poz. 5066/b), często włącznie z niemal natychmiastową karą śmierci: „Ta grammatyka iest Pana Jana Nepomocyna Kto mi cię ukradnie temu reka upadnie Kto mi cie schowa pod futro ten nie dożyje do iutra Roku tysięcznego 1788" (sygn. BUW 5.12.8.23/1). Odwoływano się do autorytetu kościoła i grożono wiecznym potępieniem jak np. w greckim zapisie zostawionym przez prawosławnego teologa Chryzanthosa Notarasa (zm. 1731) na kartach drugiego wydania *De revolutionibus orbium coelestium* Mikołaja Kopernika (1566) „Z biblioteki Przenajświętszego Grobu, przeklęty zaś ten, który tę książkę samowolnie zabierze w jakikolwiek sposób lub pod pretekstem. [My] Jerozolimski patriarcha Chryzanthos ogłaszamy" (Mieczkowska, oprac. 2011, poz. 5459/d, tłum. z jęz. greckiego Izabela Wiencek). Anatema ta okazała się jednak nieskuteczna, skoro kilkadziesiąt lat później książka znalazła się w zbiorach warszawskiego bibliofila i znanego „księgołapa" Kajetana Kwiatkowskiego (ok.

1769–1852). Spotykamy też humorystyczne oferty nagrody dla tych, którzy oddadzą zaginioną książkę: „Józef Hrehorowicz z Sokocienient posessor tey Xiązki a kto io znaydzie niech ten do mnie zaydzie a ia iemu podziękuie ito baczko potraktuie" (sygn. BUW Sd.713.2935, **il. 1**).

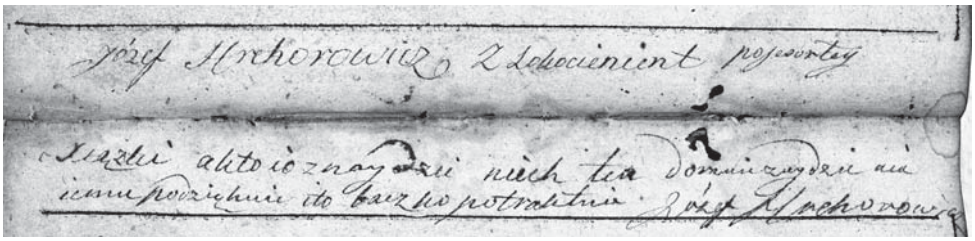

Il. 1. Januszowski J.: *Nauka umierania chrzesciańskiego...*, Kraków: w druk. Szeligi, 1608, s. 156–57. 4°, sygn. BUW Sd.713.2935. Fot. Krystyna Dąbrowska

Z kradzieżą książek próbowano walczyć za pomocą najwyższych autorytetów kościelnych – 26 sierpnia 1672 r. na prośbę rektora Akademii Krakowskiej Szymona Makowskiego papież Klemens X wydał bullę zawierającą ekskomunikę na złodziei przywłaszczających sobie książki z Biblioteki Jagiellońskiej (Walczy, 1976, s. 843–845). O ogłoszenie podobnej ekskomuniki u papieża Benedykta XIV wystarał się w 1752 r. biskup Józef Andrzej Załuski, aby chronić przed nielegalnym wynoszeniem zbiory biblioteki publicznej, której był fundatorem (Juszczakowska, 1976, s. 43). Bulle papieskie rozwieszono przy wejściu do bibliotek, jednak kradzieże, przynajmniej w bibliotece Załuskich, nie ustały.

Znaki własnościowe: ekslibrisy, superekslibrisy, pieczęcie

Wraz z rozwojem sztuki drukarskiej pojawił się nowy znak własnościowy – ekslibris. Obok funkcji artystycznych, ekslibrisy pełniły również funkcję znaku własności (Osięgłowski, 1985, s. 110–114: Grońska, 1992, s. 24–25; Wagner, 2014). Chętnie były używane zarówno w kolekcjach prywatnych jak i w księgozbiorach instytucji. Niekiedy i tu informacja o właścicielu uzupełniana była anatemą. Przykładem takiego znaku są ekslibrisy kaznodziei luterańskiego Pawła Speratusa (Paul von Spretten 1484–1551) w Królewcu (Königsberg, obecnie Kaliningrad w Rosji). Tekst zawiera klątwę przeciw złodziejom ksiąg: „Speratus. Dla siebie i swoich za własne pieniądze mnie Speratus kupił i chciał, żebym użyteczna była dla każdego dobrego. Jeżeli jesteś dobry zwrócisz mnie panu otrzymując podziękowanie. Gdy zatrzymasz, jesteś zły i zaiste nie będzie ze mnie pożytku" (Tondel, 2001, s. 253–254).

Nierozerwalnie z książką związany jest najbardziej widoczny znak własnościowy – superekslibris, który w Polsce pojawił się w XV, rozkwit przeżywał w XVI i XVII w., aby w następnym stuleciu stopniowo tracić na znaczeniu (Piekarski, 1932, s. 380–81; Osięgłowski, 1985, s. 115; Sipayłło, 1988, s. 6–11; Wagner, 2014b). Uznawany jest przez badaczy „za najszlachetniejszy ze wszystkich znaków własnościowych" (Sipayłło, 1988, s. 6). Zasadniczo rozróżnia się dwa jego rodzaje: 1) indywidualny znak zwany w Polsce superekslibrisem właściwym – odbity z jednego tłoka wykonanego na zamówienie i będący własnością właściciela; 2) superekslibris introligatorski przygotowany w warsztacie introligatorskim, z takich elementów jak: herb, korony, insygnia godności biskupich, etc., znajdujących się w warsztacie introligatorskim; odcisk takiego tłoka nabierał cech indywidualnych dopiero po dodaniu nazwiska właściciela lub inicjałów uzupełnionych informacją o godnościach i sprawowanych urzędach. W Polsce herby związane z jednym tylko nazwiskiem występowały stosunkowo rzadko. Na ogół rody szlacheckie pieczętowały się herbami używanymi przez wiele innych niespokrewnionych rodzin, w takich przypadkach trudno bezbłędnie przypisać dany superekslibris określonemu właścicielowi. W naszych zbiorach bibliotecznych spotykamy wiele superekslibrisów, w których informacja o właścicielu jest niepełna, co przy braku dodatkowych wskazówek czy zapisów na druku utrudnia lub wręcz uniemożliwia definitywne ustalenia. Wówczas ten znak własnościowy w zasadzie nie spełnia roli znaku zabezpieczającego przed kradzieżą. Z biegiem czasu zarówno ekslibrisy jak i superekslibrisy, oprócz zaznaczenia własności danego obiektu, nabierały cech ozdobnego znaku, świadczącego o randze społecznej i zamiłowaniach artystycznych właściciela.

Przynależność książki do określonych księgozbiorów potwierdzają również pieczęcie. Pieczęcie pojawiły się już w XVI w., by swój rozkwit przeżywać w XVIII i XIX w. aż po czasy współczesne. Pieczęciami posługiwali się m.in. obaj bracia Załuscy, fundatorzy pierwszej w Polsce biblioteki publicznej. Józef Andrzej używał pieczęci odbijanej tuszem, a Andrzej Stanisław tzw. pieczęci suchej (Juszczakowska, 1976, s. 49, tabl. 4–5).

Oprawy

Mówiąc o cechach jednostkowych egzemplarzy, nie można pominąć oprawy. Chodzi tu oczywiście o oprawy wykonywane na zamówienie kolekcjonerów, posiadające charakterystyczne cechy artystyczne i własnościowe. Jako przykład mogą posłużyć woluminy z fundacji Benedykta z Koźmina, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, które otrzymywały specjalną datowaną oprawę, oznaczoną napisem „Ex fundatione d. Benedicti a Kozmin" (Zathey, i in., 1966, s. 178–180, il. 22). Takie oprawy znajdują się dzisiaj prawie wyłącznie w Bibliotece Jagiellońskiej, i fakt ten automatycznie chroni je przed próbą wyniesienia, łatwo jest bowiem udowodnić pochodze-

nie egzemplarzy. Własne oprawy, charakterystyczne zarówno pod względem stylu jak i zastosowanych materiałów, tworzono w introligatorniach klasztornych. W klasztorach, zależnie od zgromadzenia, przyjęto różne sposoby znaczenia przynależności tomów do danego zbioru. Książki oprawiano (lub reperowano) oznaczając przy tym grzbiety jednolitymi nalepkami zawierającymi tytuł dzieła (np. cystersi w Obrze, **il. 2**) lub sygnatury działowe (np. cystersi w Lądzie, zob. Komender, oprac., 1994, s. 176, il. 9).

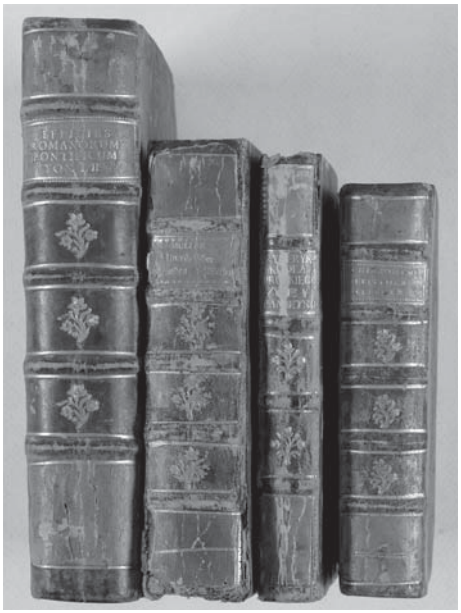

Il. 2. Grzbiety opraw bibliotecznych klasztoru cystersów w Obrze. Fot. Krystyna Dąbrowska

W niektórych bibliotekach grzbiety opraw malowano dodatkowo na określony kolor. Jezuici z Kalisza oznaczali grzbiety kolorem cynobrowym, a reformaci z Lublina czarnym i białym (Mieczkowska, oprac., 2015, il. 1–2). Natomiast oprawy z biblioteki klasztornej karmelitów bosych pw. św. Michała Archanioła i Józefa z Krakowa rozpoznajemy po grzbietach jednolicie zdobionych złoconymi łańcuszkami (Mieczkowska, oprac., 2011, s. 979, il.1, pomyłka właśc. 2).

Kradzieże książek w bibliotekach

Mimo wysiłków podejmowanych przez dawnych kolekcjonerów i bibliotekarzy znaki własnościowe nie zawsze chroniły zbiory przed kradzieżami.

W zachowanych obecnie księgozbiorach wielokrotnie spotykamy wycięte, wydarte lub dokładnie zamazane znaki własnościowe poprzednich właścicieli, co może wskazywać, że następny posesor nabył je w sposób podejrzany, nieuprawniony.

Zwyczaj kradzieży czy nielegalnego przywłaszczania sobie książek, zwłaszcza z bibliotek klasztornych i kościelnych, szczególnie rozpowszechnił się w Polsce w XVIII i XIX w., ale nie było to zjawisko występujące tylko w naszym kraju (Lelewel, 1826, s. 153–154). Już wspomniany wyżej Józef Andrzej Załuski przyznawał, iż wiele woluminów do swojej biblioteki otwartej dla publiczności w 1747 r., zdobył „per fas aut nefas" tj. sposobem uczciwym i nieuczciwym (Juszczakowska, 1976, s. 38–40). Celem fundatorów „Biblioteki Rzeczypospolitej Załuskich zwanej" było zgromadzenie całości piśmiennictwa polskiego i najważniejszych dzieł zagranicznych, co w znacznej mierze zostało zrealizowane. Tendencja do gromadzenia pamiątek piśmienniczych z przeszłości narastała zwłaszcza po utracie przez Polskę niepodległości oraz grabieży Biblioteki Załuskich, wywiezionej na rozkaz carycy Katarzyny II do St. Petersburga. „Zbierać książki znaczyło wówczas ocalać fragmenty przeszłości, narażonej na zatracenie" (Pachoński, 1962, s. 116–125). Była to działalność służąca narodowi, który wprawdzie utracił suwerenność państwową, ale nadal żył i cenił swoją niezależność. Wiele książek, które trafiły później do bibliotek uniwersyteckich i publicznych, nie zawsze pochodziło z legalnego źródła. Dla opisania kradzieży bądź pożyczania książek z zamiarem niezwrócenia ich prawowitym właścicielom narodziły się nawet nowe określenia. Bibliofilów i kolekcjonerów gromadzących księgozbiory z zamiarem ich udostępniania publiczności nazywano „księgołapami zasłużonymi" lub „ludźmi obszernego sumienia a wąskich dochodów", w odróżnieniu od „złodziei pospolitych", którzy kradli ze snobizmu, mody lub dla zarobku. W ten sposób powstawały i rozwijały się nowe cenne księgozbiory dające podstawę istniejących do dziś bibliotek fundacyjnych, np. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (1827–1945 we Lwowie), Biblioteki Kórnickiej w Kórniku k. Poznania czy Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. Warto zwrócić jeszcze uwagę na swoisty paradoks historii, z jakim się tu spotykamy – wiele ze skradzionych wtedy książek ocalało od grabieży i konfiskat grożących im ze strony urzędników krajów zaborczych, w tym zwłaszcza Prus i Rosji (Juszczakowska, 1976, s. 43–45).

Dokumentacja biblioteczna

Kradzieże książek z księgozbiorów klasztornych i kościelnych na przełomie XVIII i XIX w., to jedna z przyczyn ich porządkowania, spisywania inwentarzy oraz oznaczania woluminów sygnaturami, nalepkami i innymi znakami własnościowymi. Inwentarze i katalogi biblioteczne peł-

nią również ważną funkcję ewidencyjną i kontrolną, dokumentując stan majątkowy właściciela (Osięgłowski, 1985, s. 103–108, 118; Paszkiewicz, 2001, s. 55). Rodzajem bardzo pożytecznego inwentarza okazały się spisy zawartości klocków introligatorskich, sporządzone pod koniec XVIII w. przez uniwersyteckiego aptekarza z Getyngi, C. Sandera (m.in. sygn. BUW 12.19.11.180/1). Na podstawie takich rejestrów możemy obecnie scalić w jeden wolumin dzieła rozprute podczas prac bibliotecznych w XIX w., chociaż z powodu licznych strat, które Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie poniosła, nie zawsze jest to możliwe.

Umiejscowienie znaków proweniencyjnych na książce

Nie bez znaczenia jest również umiejscowienie znaku własnościowego na książce. Określona „sekretna" strona w książce, na której stawiano znak własnościowy niewątpliwie zwiększa zabezpieczenie obiektu przed kradzieżą. Zwyczaj oznaczania wybranych kart znakiem lub zapisem własnościowym pojawił się dopiero w XVIII w. Biskup krakowski Andrzej Stanisław Załuski oznaczał książki suchą pieczęcią A[ndreas] Z[aluski] E[pi-

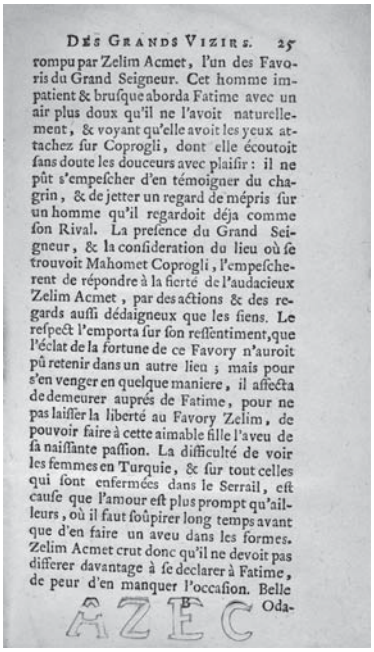
DES GRANDS VIZIRS. 25
rompu par Zelim Acmet, l'un des Favoris du Grand Seigneur. Cet homme impatient & brusque aborda Fatime avec un air plus doux qu'il ne l'avoit naturellement, & voyant qu'elle avoit les yeux attachez sur Coprogli, dont elle écoutoit sans doute les douceurs avec plaisir: il ne pût s'empescher d'en témoigner du chagrin, & de jetter un regard de mépris sur un homme qu'il regardoit déja comme son Rival. La presence du Grand Seigneur, & la consideration du lieu où se trouvoit Mahomet Coprogli, l'empescherent de répondre à la fierté de l'audacieux Zelim Acmet, par des actions & des regards aussi dédaigneux que les siens. Le respect l'emporta sur son ressentiment, que l'éclat de la fortune de ce Favory n'auroit pû retenir dans un autre lieu; mais pour s'en venger en quelque maniere, il affecta de demeurer auprés de Fatime, pour ne pas laisser la liberté au Favory Zelim, de pouvoir faire à cette aimable fille l'aveu de sa naissante passion. La difficulté de voir les femmes en Turquie, & sur tout celles qui sont enfermées dans le Serrail, est cause que l'amour est plus prompt qu'ailleurs, où il faut soûpirer long temps avant que d'en faire un aveu dans les formes. Zelim Acmet crut donc qu'il ne devoit pas differer davantage à se declarer à Fatime, de peur d'en manquer l'occasion. Belle Oda-

Il. 3. [Chassepol F. de:] *Histoire des grands Vizirs Mahomet Coprogli et Achmet Coprogli Pacha...* Amsterdam: chez Abr. Wolfgang, 1676. 12°, pieczęć sucha Andrzeja Stanisława Załuskiego, sygn. BUW Sd.711.517. Fot. Krystyna Dąbrowska

scopus] C[racoviensis], odciśniętą na stronie 25 (**il. 3**). Jej odbicie jest tak mocne, że przechodzi na kilka następnych kart.

Zakonnicy z klasztoru cystersów w Wąchocku, na stronie piętnastej oznaczali swoje woluminy owalną negatywową pieczęcią z herbem Gryf i inicjałami C[onventus] W[ąchocensis]. Ponadto, na tej samej stronie piętnastej wpisywano zwykle alfanumeryczne sygnatury, a na grzbiecie umieszczano tłoczoną papierową nalepkę ze skrótem tytułu i symbolem literowym jednej z dziedzin wiedzy (Bylinowa, 2014, s. 63–64, il. 1–2). Paulini z Warszawy nie byli aż tak precyzyjni, ich rękopiśmienne noty własnościowe spotykamy wewnątrz książki na różnych, i tylko czasami powtarzających się, stronach ale za to wielokrotnie (m.in. sygn. BUW 5.6.1.9/3, **il. 4**).

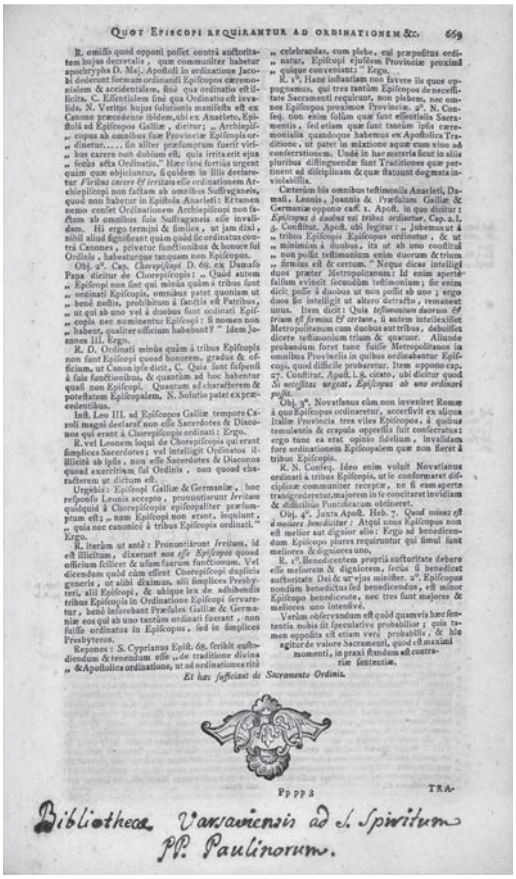
Quot Episcopi requirantur ad ordinationem &c. 669

R. omisso quod opponi posset contra auctoritatem hujus decretalis, quæ communiter habetur apocryphа D. Ms]. Apostoli in ordinatione Jacobi dederunt formam ordinandi Episcopos ceremoniarum & accidentalem, sine qua ordinatio est illicita. C. Essentialem sine qua Ordinatio est invalida. N. Veritas hujus solutionis manifesta est ex Canone præcedente ibidem, ubi ex Anacleto, Epistola ad Episcopos Galliæ, dicitur; „ Archiepiscopus ab omnibus fere Provinciæ Episcopis ordinetur.... sin aliter præfumptum fuerit viribus carere non dubium est, quia irrita erit ejus secta sæta Ordinatio." Hæ tine fortius urgent quam eam objicientur, & quidem in illis declaratur *Firmus carere & irritus* esse ordinationem Archiepiscopi non factam ab omnibus Suffraganeis, quod non habetur in Epistola Anacleti: Etiamen nemo confet Ordinationem Archiepiscopi non factam ab omnibus fere Suffraganeis esse invalidam. Hi ergo termini & similes, ut jam dixi, nihil aliud significant quam quod sic ordinatus contra Canones, privetur functionibus & honore sui Ordinis, habeaturque tanquam non Episcopus.

Obj. 2°. Cap. *Chorepiscopi* D. 68. ex Damaso Papa dicitur de Chorepiscopis: „ Quod autem „ *Episcopi non sint qui minus quam a tribus sunt* „ ordinati Episcopis, omnibus patet quoniam ut „ bene nostis, prohibitum à sanctis ab Patribus, „ ut qui ab uno vel a duobus sunt ordinati Episcopis nec nominentur Episcopi: si nomen non „ habent, qualiter officium habebunt? " Idem Joannes III. Ergo.

R. D. Ordinati minus quam à tribus Episcopis non sunt Episcopi quoad honorem, gradus & officium, ut Canon ipse dicit, C. Quia sunt suspensi à sola functionibus, & quantum ad hoc habentur quasi non Episcopi. Quantum ad characterem & potestatem Episcopalem, N. Solutio patet ex præcedentibus.

Instl. Leo III. ad Episcopos Galliæ tempore Carroli magni declarat non esse Sacerdotes & Diconos qui erant à Chorepiscopis ordinati: Ergo.

R. vel Leonem loqui de Chorepiscopis qui erant simplices Sacerdotes; vel intelligit Ordinatos illicitè ab ipsis, non esse Sacerdotes & Diaconos quoad exercitium sui Ordinis, non quoad characterem ut dictum est.

Urgebis: Episcopi Galliæ & Germaniæ, hoc responso Leonis accepto, pronuntiarunt *irritum* quidquid à Chorepiscopis episcopaliter præsumptum est; „ nam Episcopi non erant, inquiunt, „ quia nec canonice à tribus Episcopis ordinati." Ergo.

R. Iterum ut antè: Pronuntiarunt *irritum*, id est illicitum, dixerunt non *esse Episcopos* quoad officium fellicet & usum suarum functionum. Vel dicendum quòd cùm essent Chorepiscopi duplicis generis, ut alibi diximus, alii simplices Presbyteri, alii Episcopi, & ubique lex de adhibendis tribus Episcopis in Ordinatione Episcopi servatur, benè intelexerunt Prælates Galliæ & Germaniæ eos qui ab uno tantùm ordinati fuerant, non fuisse ordinatos in Episcopos, sed in simplices Presbyteros.

Repones: S. Cyprianus Epist. 68. ferìbit custodiendum & tenendum esse „ de traditione divina „ & Apostolica ordinatione, ut ad ordinationes ritè „ celebrandas, cum plebe, cui præpositus ordinatur, Episcopi ejusdem Provinciæ proximi „ quique conveniant; " Ergo.

R. 1°. Hanc infantiam non favere iis quos oppugnamus, qui tres tantùm Episcopos de necessitate Sacramenti requirunt, non plebem, nec omnes Episcopos proximos Provinciæ. 2°. N. Consq. non enim solùm quæ sunt essentialia Sacramentis, sed etiam quæ sunt tantùm ipsis ceremonialia quandoque habemus ex Apostolica Traditione, ut patet in mixtione aquæ cum vino ad consecrationem. Unde in hac materia sicut in aliis pluribus distinguendæ sunt Traditiones quæ pertinent ad disciplinam & quæ statuunt dogmata inviolabilia.

Cæterùm his omnibus testimoniis Anacleti, Damasi, Leonis, Joannis & Prælatum Galliæ & Germaniæ oppono canf. 1. Apost. in quo dicitur: *Episcopus à duobus vel tribus ordiatur*, Cap. 2. l. 3. Constitut. Apost. ubi legitur: „ Jubemus ut à „ tribus Episcopis Episcopus ordinetur, & ut „ minimùm à duobus, ita ut ab uno confirmat „ non posit testimonium enim duorum & trium „ firmius est & certum." Neque dicas intelligi duos præter Metropolitanum: Id enim apertè falsum evincit secundùm testimonium; sic enim dicit: posse à duobus ut non posit ab uno; ergo duos sic intelligit ut altero detracto, remaneat unus. Item dicit: Quia *testimonium duorum & trium est firmus & certum*, si autem intellexisset Metropolitanum cum duobus aut tribus, debuisse dicere testimonium trium & quatuor. Aliunde probandum foret tunc fuisse Metropolitanos in omnibus Provinciis in quibus ordinabantur Episcopi, quod difficile probaretur. Item oppono cap. 27. Constitut. Apost. l. 8. citato, ubi dicitur quod *Si necessitas urgeat, Episcopus ab uno ordinari posit.*

Obj. 3°. Novatianus cùm non inveniret Romæ à quo Episcopus ordinaretur, accersivit ex aliqua Italiæ Provincia tres viles Episcopos, à quibus temulentis & crapula oppressis fuit consecratus: ergo tunc ea erat opinio fidelium, invalidam fore ordinationem Episcopalem quæ non fieret à tribus Episcopis.

R. N. Consq. Ideo enim voluit Novatianus ordinari à tribus Episcopis, ut se conformaret disciplinæ communiter receptæ, ne si eam aperte transgrederetur, majorem in se concitaret invidiam & difficilius Pontificatum obtineret.

Obj. 4°. Juxta Apost. Hesch. 7. Quod minus est *à majore benedicitur*; Atqui unus Episcopus non est melior aut dignior alio: Ergo ad benedicendum Episcopo plures requiruntur qui simul sint meliores & digniores uno.

R. 1°. Benedicentem propria auctoritate debere esse meliorem & dignioremi, secùs à benedicat authoritate Dei & ut ejus minister. 2°. Episcopus nondùm benedictus sed benedicendus, est minor Episcopo benedicente, nec tres sunt majores & meliores uno intensivè.

Verùm observandum est quòd quamvis hæc sententia nobis sit speculative probabilior; quia tamen oppodita est etiam vere probabilis, & hic agitur de valore Sacramenti, quod est maximi momenti, in praxi standum est contrariæ sententiæ.

Et hæc sufficiant de Sacramento Ordinis.

Pp pp 3 TRA-

Bibliotheca Varsaviensis ad S. Spiritum PP. Paulinorum.

Il. 4. Billuart Ch. R.: *Summa s. Thomae hodiernis academiarum moribus accomodata... opera...* Virceburgi: impens. Io. Iac. Stahel, 1758. 2°, zapis własnościowy biblioteki klasztoru paulinów z Warszawy, sygn. BUW 7.32.3.11a/3. Fot. Krystyna Dąbrowska

W pierwszych latach XIX w. bibliotekarz Szkoły Wojewódzkiej Kaliskiej, Fryderyk Tripplin (1774–1840) regularnie nanosił zapis własnościowy na stronach 100–101 (sygn. BUW Sd.604.1391 i inne). Nie dysponujemy bezpośrednimi przekazami archiwalnymi informującymi o tym, że konkretne usytuowanie i powtarzanie zapisów własnościowych służyło ochronie przed kradzieżą, ale można domniemywać, iż taki stawiano sobie cel. Zapis z karty tytułowej można było wytrzeć, zamazać, wyciąć a nawet usunąć całą kartę, ekslibris wydrzeć, natomiast zapisy umieszczone wewnątrz książki często trudno odnaleźć. I nawet gdyby znaki własnościowe zostały usunięte, pozostałe ślady uszkodzeń świadczą o ich wcześniejszym istnieniu (Podniesiński, 2014, s. 67–69). Zwyczaj pieczętowania określonych stron jest kontynuowany współcześnie – przykładowo w BUW książki są stemplowane na stronie tytułowej verso, na końcu tekstu oraz na stronie 17. Dotyczy to zarówno starych druków jak i książek współczesnych.

Znajomość systemu znaków własnościowych i miejsca ich występowania w wielu przypadkach pozwala lub ułatwia odzyskanie zaginionej przed laty książki. Posłużę się tu przykładem z Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W katalogu warszawskiej aukcji antykwarycznej Lamus umieszczono fotografię strony tytułowej *Kalendarzyka narodowego* (1792), na której widniała napisana ołówkiem kopiowym sygnatura topograficzna 13.18.14.3, stosowana w BUW w drugiej połowie XIX w. (Trzydziesta Aukcja Książek i Grafiki, 2010, s. 55). Z opisu wynikało ponadto, iż wolumin ten był oznaczony superekslibrisem donacyjnym króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Egzemplarz ze zbiorów BUW zaginął przypuszczalnie w czasie drugiej wojny światowej, bowiem stratę kalendarzyka zauważono dopiero w 1945 r. Antykwariusz, zapoznawszy się z przedstawionymi argumentami, zgodził się wycofać obiekt z aukcji i odsprzedać bibliotece po cenie wywoławczej. Takich przykładów potwierdzających wagę znaków własnościowych w staraniach o zwrot zaginionych lub ukradzionych książek możemy podać więcej.

Zakończenie

Znaki własnościowe mają moc prawną umożliwiającą starania o zwrot skradzionego obiektu, o ile w danej bibliotece jest zachowana odpowiednia dokumentacja (Kowalski, Kuhnke, 2011, s. 13 i dalsze; Podniesiński, 2014, s. 74). Dlatego tak ważne jest sporządzanie szczegółowych opisów cech indywidualnych każdego egzemplarza, a zwłaszcza sposobu oznaczania i usytuowanie znaków własnościowych w danym obiekcie. Niezbędna przy tym jest dokładna dokumentacja fotograficzna. Przykładem takiego działania jest opublikowany online wykaz książek zaginionych w latach 1979–1999 ze zbiorów Biblioteki Królewskiej w Kopenhadze (Royal Library, 2010). Do spisu dzieł dołączono fotografie znaków własnościowych, w tym autografów,

superekslibrisów i ekslibrisów, sygnatur bibliotecznych i charakterystycznych opraw, wraz ze szczegółowymi opisami i informacją o poprzednich właścicielach. Doniesienia prasowe co jakiś czas informują o dokonywanych w bibliotekach i archiwach kradzieżach cennych ksiąg i dokumentów, które tylko częściowo udaje się odzyskać. Przypomnijmy choćby kradzież inkunabułów i starych druków ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej ujawnioną w 1999 r. (Jakubowski, 2014, s. 291–298). W wyniku poszukiwań udało się odnaleźć i zidentyfikować jedynie część skradzionych dzieł.

Bibliografia

Barycz, H. (1935). *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

Bylinowa, E. (2014). Pocysterskie księgozbiory z Koprzywnicy, Sulejowa i Wąchocka w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W: M. Derwich (red.), *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*. T. 4. *Dokumentacja*. Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii.

Czekajewska-Jędrusik, A. (1980). Elementy rękopiśmienne w drukowanej książce staropolskiej. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, *4*, 69–90.

Fischer, A. (1917). Zaklęcia przeciw złodziejom książek. *Ex Libris*, *1*, 21–35.

Grońska, M. (1992). *Ekslibrisy, wiadomości zebrane dla kolekcjonerów*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Hilchen, M. (2003). Tradycyjne znakowanie książek. *Cenne, Bezcenne, Utracone*, *1–2*, 34–38.

Jakubowski, O. (2014). Problemy z rewindykacją utraconych w wyniku przestępstw starych druków na przykładzie Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. W: A. Kamler, D. Pietrzkiewicz (red.), *Dziedzictwo utracone – dziedzictwo odzyskane* (s. 289–302). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Juszczakowska, H. (1976). Z badań nad Załuscianami w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, *2*, 35–76.

Komender, T. (oprac.). (1994). *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. T. 1 cz. 2: XVI w.: A. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Kowalski, W., Kuhnke, M. (2011). *Zagrabione – odzyskane. Działalność Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w zakresie restytucji dóbr kultury utraconych przez Polskę w okresie II wojny światowej*. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Lelewel, J. (1826). *Bibliograficznych ksiąg dwoje*. T. 2. Wilno: nakł. i drukiem J. Zawadzkiego.

Mejor, M. (1991). Księgozbiór łańcuchowej biblioteki ze Złotoryi w zbiorach Biblioteki Narodowej. W: P. Buchwald-Pelcowa i in. (red.), *Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane Profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin*. T.1 (s. 77–95). Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Mieczkowska, H. (oprac.). (2011). *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie pod red. H. Mieczkowskiej.* Materiał proweniencyjny oprac. pod kierunkiem M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk. T. 4: F–K. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Mieczkowska, H. (oprac.). (2015) *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie pod red. H. Mieczkowskiej.* Materiał proweniencyjny oprac. pod kierunkiem M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk, T. 5: L–O. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Osięgłowski, J. (1985). *Konserwacja książki w Polsce przedrozbiorowej.* Poznań: Wydawnictwa Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Pachoński, J. (1962). *Drukarze, księgarze i bibliofile krakowscy 1750–1815.* Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Paszkiewicz, U. (2001). Wybrane problemy dokumentacji zbiorów bibliotecznych na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej do 1939 roku. *Roczniki Biblioteczne*, *45*, 55–89.

Paszkiewicz, U. (2004). Z warsztatu badań proweniencyjnych. Wybrane znaki własnościowe księgozbiorów prywatnych na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej. *Roczniki Biblioteczne*, *48*, 107–126.

Pidłypczak-Majerowicz, M. (2009). Józefa Kosińskiego Propozycje do instrukcji proweniencyjnej starych druków. W: M. Dworsatschek (red.), *Krajobrazy przeszłości. Księga ofiarowana doktorowi Adolfowi Juzwence* (s. 223–246). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. (zawiera podstawową literaturę).

Piekarski, K. (1932). Książka w Polsce XV i XVI wieku. W: *Kultura staropolska* (s. 352–384). Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Podniesiński, P. (2014). Biblioteka – antykwariat – prokuratura. Obrót książkami z „wadą prawną" w handlu antykwarycznym, W: A. Kamler, D. Pietrzkiewicz (red.), *Dziedzictwo utracone – dziedzictwo odzyskane* (s. 63–74). Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Royal Library (2010). Royal identification marks on books in the Royal Library. Copenhagen. Pobrane 22 listopada 2015, z: http://wayback-01.kb.dk/wayback/20101103150800/http://www2.kb.dk/kb/missingbooks//marks/index.htm, http://wayback-01.kb.dk/wayback/20101108104951/http://www2.kb.dk/kb/missingbooks/Baggrund/index-en.htm

Sipayłło, M. (1975). O metodzie badań proweniencyjnych starych druków. *Z badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, *1*, 9–30.

Sipayłło, M. (1988). *Polskie superexlibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.* Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Tondel, J. (2001). *Książka w dawnym Królewcu Pruskim.* Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Trzydziesta Aukcja Książek i Grafiki, Warszawa, 22 maja 2010. (2010). Warszawa: Lamus Dom Aukcyjny.

Wagner, A. (2012). Libri catenati ze Złotoryi. *Iluminacje*, *3*, 40–45.

Wagner, A. (2014a). Ekslibris jako dziedzina grafiki w sferze zainteresowań historii sztuki i bibliologii. W: J. Talbierska (red.), *Metodologia, metoda i terminolo-*

gia grafiki i rysunku: teoria i praktyka (s. 95–105, il. 1–8, tabl. nienumerowane). Warszawa: Semper.

Wagner, A. (2014b). Supralibros in Polen in der Zeit vom 15. bis zur ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts im Lichte neuerster Forschungen. *Einband Forschung*, 34, 54–62, il. 1–14.

Walczy, Z. (1976). O dawnych i współczesnych sposobach chronienia książek przed kradzieżą. *Roczniki Biblioteczne*, *20*, 841–854.

Zathey, J., Lewicka-Kamińska, A., Hajdukiewicz, L. (1966). *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*. T. 1: 1364–1775. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

Marianna Czapnik

Books ownership evidence and their significance in the protection of collections against theft

Summary

The book theft was one of the biggest problems both in private and institutional libraries. In this paper, the author will examine some ways of protection of early books in a historical perspective. For centuries, the most effective method of discouraging anyone from stealing a book from its proper owner was a curse against thieves. The punishment usually comprised excommunication and damnation. Another way was marking books with signs and ownership records. This includes supralibros, exlibris, stamp, binding, shelfmarks, library label (manuscript, printed or tooled), handwritten notes and other physical features which indicates a possessor. They were frequently removed or blotted out by the next one, a fact that may alert us about former provenance, even when it is no longer identifiable.

Keywords: handwritten provenance notes, bookplates, stamps, stickers, library signatures, functions and types of ownership features, theft prevention

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 30-40

Галина Иосифовна Колосова
Научная библиотека Томского государственного университета

Региональный центр по работе с книжными памятниками в Томской области: история и современное состояние

Цель работы – показать предпосылки и особенности создания Регионального центра по работе с книжными памятниками в Томской области на базе отдела рукописей и книжных памятников Научной библиотеки Томского государственного университета.

Первоначальный фонд библиотеки начал формироваться на базе многочисленных частных книжных собраний, которые дарили или покупали для будущего университета. Среди них – родовая библиотека графов Строгановых, библиотеки князей Голицыных, известного русского поэта В.А. Жуковского, графа П.А. Валуева, академика и цензора А.В. Никитенко и др. С 1880 г. в Томск ежегодно поступали книжные собрания и отдельные партии книг. К открытию университета в 1888 г. фонд библиотеки насчитывал свыше 96 тысяч томов. В центральной части главного здания университета для библиотеки было выделено несколько помещений на первом и втором этажах. К сожалению, книги частных собраний были распределены по различным отделениям библиотеки: иностранному, русскому и медицинскому. Только несколько собраний было сохранено как единое целое – библиотеки графов Строгановых и профессоров-медиков В.М. Флоринского и В.А. Басова. Уже в то время из Строгановской библиотеки и из других частных собраний были выбраны наиболее ценные и редкие книги, которые разместили в специальных витринах, и на них был составлен отдельный печатный каталог.

В 1914 г. состоялся перевод библиотеки, фонд которой составлял уже более 230 тысяч томов, в специально построенное для неё здание с шестиэтажным книгохранилищем, рассчитанным на размещение миллиона томов. Витрины с редкими книгами были установлены в специально подготовленном помещении, которое получило название „витринная комната”.

В середине марта 1920 г., по решению историко-филологического факультета университета, в библиотеке был открыт отдел книги (в библиотеке он назывался „кабинет графических искусств"), который стал в какой-то мере прообразом отдела редких книг. Основная задача – „обратить внимание на книгу как памятник культуры соответствующих стран и веков" (Архив, т. 3, л. 101). Деятельность этого отдела была прекращена в 1930 г., в связи с тем, что из библиотеки было изъято 2093 экземпляра самых редких и уникальных книг для нужд экспорта (Архив, т. 10).

В середине 1930-х гг. в библиотеке было принято решение о восстановлении ряда личных книжных собраний, прежде всего, известного русского поэта В.А. Жуковского, князей Голицыных, профессора Петербургского университета А.В. Никитенко, сибирского купца А.А. Белоголового. В конце 1930-х гг. витрины с редкими книгами и библиотека Строгановых, ранее размещённая на втором этаже книгохранилища, были перенесены на пятый этаж, там же начали размещать как единое целое восстанавливаемые личные книжные собрания. В конце 1944 г. на этом этаже была также развёрнута постоянная экспозиция по истории книги.

В декабре 1945 г., согласно приказу Наркомата просвещения о новой структуре для крупных научных библиотек страны, в библиотеке был создан отдел редких книг и рукописей (Архив, Панова, л. 6). В истории его развития можно выделить три периода. Первый – с 1945 г. по 1978 г. – был периодом становления. Отдел располагался на пятом этаже книгохранилища, где, кроме формирующегося редкого фонда, который составлял около 40 тыс. экземпляров, размещалась также часть фонда общего книгохранения. В правой половине этажа в центральном проходе между стеллажами в старых высоких витринах была развёрнута постоянная экспозиция по истории книги. В штате отдела долгое время было всего два сотрудника, которые занимались изучением библиотеки Строгановых, восстановлением и описанием библиотеки В.А. Жуковского и коллекции кириллической печати, а также выявлением рукописей в резервно-дублетном фонде библиотеки.

Второй период – с 1978 по 2000 г. В связи с вводом в эксплуатацию в 1978 г. нового здания библиотеки, куда была перемещена большая часть основного фонда, для отдела редких книг и рукописей был выделен отдельный этаж, общая площадь которого составила 434 кв. метров. На этаже был размещен фонд отдела, насчитывавший к тому времени около 80 тыс. экземпляров, а также находились рабочие места сотрудников. Примерно одна четвёртая часть помещения была отведена для размещения новой постоянной экспозиции „Книжные богатства библиотеки", которая быстро приобрела широкую известность и большую популярность не только в университете, но и в городе. Конечно, нахождение

экспозиции среди фонда редких книг, где проводились экскурсии, нарушало все требования безопасности. Поэтому был сразу поставлен вопрос о предоставлении для экспозиции отдельного помещения вне книгохранилища. К сожалению, этот вопрос решался очень долго.

В этот период большое внимание было уделено разработке регламентирующей и методической документации. Было переработано положение об отделе и расширен профиль комплектования фонда, на основе которого осуществлялось формирование основных коллекций и книжных собраний. Фонд стал активно пополняться за счет перевода из основного книгохранилища русских изданий 1-й половины XIX в. и изданий, выходивших до революции на территории Сибири и Дальнего Востока. Активизировалась экскурсионная и выставочная работа. К началу 1990-х гг. удалось расширить штат отдела и активно начала развиваться научно-исследовательская деятельность, направленная на изучение истории формирования фонда библиотеки, состава частных книжных собраний и коллекций, а также архивов.

Третий этап развития – с 2001 г. и по настоящее время. В 2003 г. осуществлены редакции положения об отделе и тематического плана комплектования фонда редких книг и рукописей. По решению Совета дирекции библиотеки, утверждённому приказом ректора университета от 27 мая 2005 г., отдел был переименован в отдел рукописей и книжных памятников. В 2001-2004 гг. впервые был проведён капитальный ремонт и реставрация старого здания библиотеки – памятника архитектуры федерального значения, включая книгохранилище, которое оснастили современной модульной установкой пожаротушения тонкораспыленной водой. Отделу были выделены две рабочие комнаты для сотрудников, а также небольшой выставочный зал для организации и проведения книжно-иллюстративных выставок. В 2006 г. в отдельном помещении на основе постоянной экспозиции был создан Музей книги.

В настоящее время редкий фонд насчитывает более 124 тыс. экземпляров. Интерес представляют коллекции славяно-русских, западноевропейских и восточных рукописных книг XIII-XX вв., а также печатные книги, сформированные в различные тематические и хронологические коллекции: инкунабулы, палеотипы, западноевропейские издания 2-й половины XVI-XVIII вв., русские издания кирилловского шрифта, русские книги гражданской печати с 1710 по 1830 г. включительно и др.

В отделе как единое целое хранится 21 книжное собрание, ранее принадлежавшее известным российским писателям, поэтам, государственным и общественным деятелям, библиофилам. Кроме того, хранятся 20 архивов, в числе которых личные архивы известных сибирских деятелей: Г.Н. Потанина, Н.М. Ядринцева, П.И. Макушина и др. Интерес представляет фонд изобразительных материалов, в который

входит собрание графических работ XVII-XIX вв., коллекция живописных работ сибирских художников, оригинальные плакаты периода Великой Отечественной войны, собрание карт, нот, открыток и др.

Важно отметить, что одной из приоритетных задач отдела является сохранение фонда книжных памятников, что включает ведение внутреннего учёта (второго уровня) и, согласно Перспективному плану проверки фонда отдела рукописей и книжных памятников на 2013-2018 гг., ежегодное проведение проверок всех книжных собраний и коллекций.

Нами накоплен опыт в области подготовки к публикации текстов культурно-исторически значимых документов. Особое внимание уделяется текстам, имеющим значение для сибирской истории и культуры. Подготовлены и опубликованы тексты древнерусских грамот XVII в., приходные и расходные книги Томского города 30-х гг. XVII в. Подготовлена и издана переписка известного сибирского деятеля Г.Н. Потанина с сибирской поэтессой М.Г. Васильевой, опубликованы письма сибирского исследователя А.В. Адрианова к Г.Н. Потанину. Изданы три выпуска каталога „Славяно-русские рукописи Научной библиотеки Томского государственного университета", где нашла отражение большая часть нашей рукописной коллекции. За последнее десятилетие многие совместные исследования с преподавателями гуманитарных факультетов университета были поддержаны различными грантами.

В настоящее время источником поступления редких книг в фонд отдела продолжает оставаться основной фонд библиотеки, где ведётся планомерная работа по просмотру *de visu* определённых его частей и отбор книг, которые имеют признаки книжного памятника разного уровня. Очень специфическим источником пополнения фонда отдела является археографическая работа.

Следует отметить, что археографическое изучение Сибири началось в 1960-е гг. На территории Томской области в то время активно работали новосибирские исследователи, собравшие впечатляющую коллекцию рукописных и кириллических печатных книг, которая в настоящее время хранится в Государственной публичной научно-технической библиотеке и названа „Томская коллекция" (Покровский, 2008). В дальнейшем, на основании разведочных поездок сотрудников университета в различные районы области было установлено наличие на территории Томской области многих известных старообрядческих согласий и толков, в среде которых сохраняются рукописные и старопечатные кириллические книги. В 1985 г. по инициативе профессора филологического факультета ТГУ О.Н. Бахтиной и заведующей отделом редких книг и рукописей Г.И. Колосовой началась систематическая работа по археографическому обследованию районов Томской области.

В университете был создан Научный координационный совет по археографической работе на территории Томской области, который

возглавил ректор университета. В состав совета входили представители от филологического и исторического факультетов университета, Научной библиотеки, а также сотрудники музеев и архивов Томска, что позволило координировать всю археографическую деятельность. Работали также в тесном контакте с Управлением культуры, с уполномоченным по делам религии Томского облисполкома, с заместителями председателей райисполкомов, а также с сотрудниками Управления внутренних дел по Томской области.

С 1986 г. начались экспедиции в отдалённые и труднодоступные районы области, где селились старообрядцы в поисках уединённого места проживания, и куда, соответственно, перевозили и книги. Регулярное обследование районов компактного проживания старообрядцев на территории области сразу поставило вопрос о системном подходе к изучаемому явлению и необходимости рассматривать кириллическую рукописную и старопечатную книгу в её естественной среде бытования (Дутчак, 2013).

Уже на первом этапе организации археографических экспедиций мы хорошо представляли, что книги, которые будем привозить из таёжных заимок, будут остро нуждаться в профессиональной реставрации, дезинфекции и консервации. В 1988 г. в структуре отдела редких книг был создан сектор гигиены и реставрации. Его сотрудники прошли обучение и стажировки не только в ведущих библиотеках страны, но и за рубежом, и стали квалифицированными реставраторами. В 2002 г. сектор вывели из структуры отдела и на его базе был создан „Региональный центр консервации документов".

Участниками археографических экспедиций были не только преподаватели и сотрудники библиотеки, в них также принимали участие студенты и аспиранты исторического и филологического факультетов. В ходе подготовки к экспедициям со студентами проводились практические занятия по палеографии, по описанию и изучению рукописной и старопечатной книги, особенностей переплёта, по истории русской православной церкви.

В городе среди населения была развёрнута разнообразная по формам просветительская работа. В магазине „Букинист" проводились консультации для населения, где сотрудники отдела редких книг библиотеки выступали в качестве экспертов. Особое внимание обращалось на „археографическую легенду" книги, то есть собирались сведения о том, из какого района она была привезена и кому она ранее принадлежала, что позволяло локализовать место бывшего нахождения книги.

За весь период проведения археографических экспедиций вместе с преподавателями университета и сотрудниками библиотеки в них побывало более 50 человек студентов и аспирантов, многие ездили несколько раз. Им это было особенно интересно, так как сибирские ста-

роверы и сегодня продолжают традиции собирания и создания кириллических книг, которые они пишут полууставом, украшают книги вязью и орнаментом. В итоге археографической работы в фонд библиотеки университета поступило около 400 книг, в том числе рукописи, написанные на бересте (Бахтина, Дутчак, Есипова, 2011). Особый интерес представляет так называемая Скитская библиотека, насчитывающая 184 экземпляра рукописных и печатных книг. В течение 10 лет она частями поступала в библиотеку университета. Большая заслуга в этом принадлежит профессору Е.Е. Дутчак, которая ещё студенткой принимала участие в археографических экспедициях и занималась изучением одной старообрядческой общины (Дутчак, 2007).

В начале 1990-х гг., переломных для жизни всей страны, библиотека оказалась в очень трудном положении, что отразилось на финансовом, техническом и материальном обеспечении. Импульсом для преодоления кризисной ситуации стал выбор новой стратегии дальнейшего развития библиотеки. Началась работа по внедрению автоматизированной библиотечной информационной системы и реализация стратегического планирования. В 1997 г. в библиотеке был создан отдел компьютерных технологий и начал функционировать электронный каталог на базе автоматизированной библиотечно-информационной системы (VTLS – Virtua – СНАМО), ставший ключом к информационному образовательному пространству ТГУ. С 2007 г. началось создание Электронной библиотеки (репозитория) ТГУ, где представлены полнотекстовые научные публикации сотрудников университета и полные тексты многих краеведческих изданий. Для перевода печатных документов в цифровой формат библиотека уже была к этому времени оснащена современным сканирующим оборудованием.

Следует отметить, что в конце 1990-х гг. ситуация с библиотечными фондами в России была признана критической. Основной причиной этого явилось длительное игнорирование важности создания благоприятных условий для сохранения библиотечных фондов разного уровня и категорий. Для исправления создавшейся ситуации в 2000 г. в Российской Федерации была принята Национальная программа сохранения библиотечных фондов, получившая до 2020 г. финансовую поддержку в рамках Федеральной целевой программы „Культура России" (Хахалева, 2009, с. 5). Программа включает семь подпрограмм: „Консервация библиотечных фондов", „Создание Российского страхового фонда", „Безопасность библиотечных фондов", „Сохранение библиотечных фондов в процессе использования", „Учёт библиотечных фондов", „Кадровое обеспечение процессов сохранения фондов", „Книжные памятники Российской Федерации" (Хахалева, 2009, с. 6).

Цель подпрограммы „Книжные памятники Российской Федерации" – разработка и реализация единой политики в работе с книж-

ными памятниками, обеспечение их сохранности и рационального использования, государственная охрана и юридическая защита. Функции Федерального научно-исследовательского, научно-методического и координационного центра по работе с книжными памятниками были возложены на Российскую государственную библиотеку (далее РГБ), где были разработаны критерии отнесения изданий к книжным памятникам, определены виды и категории, уточнены основные критерии работы с ними, разработаны основные нормативные и регламентирующие документы (Самарин, 2011). Поскольку понятие „книжные памятники" в библиотеках, музеях и архивах воспринималось очень широко, то потребовалось его уточнение на законодательном уровне. В 2009 г. в Федеральный закон „*О библиотечном деле*" (Федеральный закон, 2009) вместо термина „памятники истории и культуры" был введён официальный термин „книжный памятник". Согласно статье этого закона к книжным памятникам относятся „рукописные книги или печатные издания, которые обладают выдающейся духовной, материальной ценностью, имеют особое историческое, научное, культурное значение, и в отношении которых установлен особый режим учёта, хранения и использования" (Федеральный закон, 2009, ст. 1). Регистрацию книжных памятников федерального уровня проводит Федеральный центр на основе заключения Экспертного совета, созданного при Министерстве культуры РФ (Самарин, 2009).

Для формирования общероссийской базы данных о книжных памятниках, Федеральный центр разработал анкету и начал проводить анкетирование библиотек, музеев и архивов не только подчинённых Министерству культуры, но и принадлежащих другим ведомствам страны. В 2011 г., по запросу Федерального центра, была составлена общая характеристика фонда отдела рукописей и книжных памятников Научной библиотеки. Также были подготовлены краткие сведения об отдельных личных (владельческих) книжных собраниях, тематических, хронологических и видовых коллекциях, которые, по нашему мнению, по статусу относились к федеральному уровню. На официальном сайте РГБ в реестре „Книжные памятники-коллекции" зарегистрированы 24 коллекции (12 личных и 12 тематико-хронологических), хранящихся в библиотеке университета (Российская государственная библиотека).

Ввиду того, что в Федеральном законе „О библиотечном деле" и „Положении о книжных памятников РФ" не была регламентирована деятельность по выявлению, учёту и регистрации книжных памятников регионального и муниципального уровней, Федеральный центр принял решение создать региональные центры по работе с книжными памятниками на базе крупных областных библиотек. Цель и задачи таких центров – формирование и реализация единой политики сохранения особо ценной части книжного культурного наследия страны,

обеспечение централизованного учёта и государственной регистрации книжных памятников, находящихся в регионах, а также разработка нормативных актов по отношению к книжным памятникам регионального и муниципального уровней. В 2013 г. от Федерального центра поступило предложение создать на базе отдела рукописей и книжных памятников Научной библиотеки Томского университета региональный центр по работе с книжными памятниками в Томской области. Это предложение было принято с условием, что название отдел изменять не станет, а функции регионального центра будут прописаны в новом положении об отделе рукописей и книжных памятников, куда были внесены необходимые изменения (Колосова, сост., 2013).

Вначале были установлены контакты с пятью вузовскими библиотеками города, Томской областной научной библиотекой, Томским областным краеведческим музеем и Государственным архивом Томской области. Для их сотрудников, которые непосредственно работают с редкими изданиями, были проведены научно-практические семинары, где были рассмотрены цели и задачи работы с книжными памятниками на территории Томской области, а также вопросы нормативно-правовой и законодательной базы. Все участники получили анкеты для подготовки сведений о составе их редких фондов. Считается, что в фондах других библиотек, музеев и архивов Томского региона количество книжных памятников федерального уровня будет невелико, поэтому основной задачей станет выявление и постановка на учёт томских и сибирских изданий, которые необходимо переводить в категорию книжных памятников регионального или муниципального уровней.

На официальном сайте Научной библиотеки ТГУ создана страница „Книжные памятники Томской области", где представлены следующие разделы: общие сведения, нормативные и методические документы, фондодержатели, свод книжных памятников, публикации (Научная библиотека Томского государственного университета). В разделе „Нормативные и методические документы" помещены полнотекстовые нормативные документы по работе с книжными памятниками, разработанные Федеральным центром. В разделе „Фондодержатели" представлена контактная информация шести организаций-держателей книжных памятников, из которых четыре представили характеристики своих редких фондов. Так, например, в Научно-технической библиотеке Томского политехнического университета отдел редких книг и рукописей был создан в 1985 г., а общий объём редкого фонда составляет 40 244 экземпляра. Основной тематический характер этого фонда – естественнонаучный. В Томской областной универсальной научной библиотеке в 1986 г. был создан сектор редкой книги, фонд которого насчитывает уже 53 272 экземпляра. В нём хорошо представлена коллекция томских и сибирских дореволюционных изданий.

Непосредственно в Научной библиотеке Томского университета, в рамках деятельности Регионального центра, ведётся работа по созданию машиночитаемых записей об экземплярах изданий, обладающих признаками книжных памятников федерального уровня. В РГБ для регистрации в Общероссийском своде книжных памятников были подготовлены и направлены машиночитаемые записи о 132 экземплярах изданий, напечатанных в период с 1801 по 1830 г. Затем эти записи были конвертированы и занесены в электронный каталог Научной библиотеки, где также уже ведётся работа по созданию библиографических записей на книги из других коллекций, таких как, например, „Томские издания", коллекции инкунабул и другие. При создании в электронном каталоге библиографической записи о книжном памятнике, библиотекарь-систематизатор в 650 поисковом поле „Книжные памятники Томской области" указывает код коллекции, к которой относится книга.

Как уже отмечалось, библиотека оснащена современным сканирующим оборудованием для перевода печатных документов в цифровой формат. При подготовке книжных памятников и рукописей к оцифровке мы работаем в тесном контакте с Региональным центром консервации документов, поскольку сотрудники центра проводят обследование редкого фонда и ведут мониторинг физического состояния каждого экземпляра книги. Применяя современные методы реставрации, стабилизации и консервации, они подготавливают экземпляр для оцифровки, а затем он поступает на оцифровку в отдел электронной библиотеки (Манернова, 2011). Созданный полнотекстовый документ становится доступен на сайте библиотеки в разделе „Электронная библиотека (репозиторий)".

Таким образом, можно надеяться, что Региональный центр сыграет важную роль в деле координации работы по выявлению, учёту, описанию и сохранению книжных памятников, хранящихся в учреждениях Томска и Томской области.

Библиография

Архив Научной библиотеки ТГУ. Т.3. Л.101.

Архив Научной библиотеки ТГУ. Т.10.

Архив Научной библиотеки ТГУ. Личное дело Л.А. Пановой. Л.6.

Бахтина, О.Н., Дутчак Е.Е., Есипова В.А. (2011). *Рукописи на бересте в* XX *веке: сакральные и социальные аспекты крестьянской литературы.* Вестник Российского гуманитарного научного фонда, №3(64), 86–95.

Дутчак, Е.Е. (2007). *Из „Вавилона" в „Беловодье": адаптационные возможности таёжных общин староверов-странников (вторая половина*

XIX- начало XXI в.). Томск: Издательство Томского университета.

Дутчак, Е.Е. (2013). *Конфессиональная книжность как память культуры: опыт изучения старообрядческих скитских собраний конца* XIX- начала XXI *вв.* Вестник Сургутского государственного педагогического университета, №4, 156–163.

Колосова, Г.И., (сост.) (2013). Положение об Отделе рукописей и книжных памятников – структурном подразделении Научной библиотеки Томского государственного университета. Машинопись.

Манернова, О.В. (2011). Методика обследования книжного фонда. В: *Научная библиотека в системе университета: сборник статей* (с. 83–89). Томск: Издательство Томского университета.

Научная библиотекаТомского государственного университета [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.lib.tsu.ru/ru/regionalnyy-centr-po-rabote-s-knizhnymi-pamyatnikami-tomskoy-oblasti. Загл. с экрана (дата обращения: 21 января 2015).

Покровский, Н.Н. (2008). Археографические исследования в институте истории СО РАН (1965–2006). В: Е.И. Дергачева-Скоп, В.Н. Алексеев, Древнерусское духовное наследие в Сибири: научное изучение памятников традиционной русской книжности на востоке России: в 2 т. Т. 1 (с. 41–49). Новосибирск: Издательство ГПНТБ СО РАН.

Российская государственная библиотека [Электронный ресурс] Режим доступа: http://kp.rsl.ru/holders/tomskaja-oblast/tomsky-universitet-nauchnaya-biblioteka. Загл. с экрана (дата обращения: 21 января 2015).

Самарин, А.Ю.(2009). Деятельность РГБ как Федерального центра по работе с книжными памятниками. В: Самарин А.Ю. (сост.), Национальная программа сохранения библиотечных фондов России: подпрограмма „Книжные памятники Российской федерации" *2001-2009 гг.* (с. 11–23). Москва: Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества.

Самарин, А.Ю. (2011). Законодательные и нормативные документы по работе с книжными памятниками. В: Щербачева Н.А. (сост., ред.), Национальная программа сохранения библиотечных фондов России: нормативная и методическая база реализации. 2001–*2010 гг.* (с. 124–131). Москва: Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества.

(Федеральный закон, 2009). Федеральный закон Российской Федерации (О внесении изменений в Федеральный закон „О библиотечном деле" № 119-ФЗ). 2009. Статья 1.

Хахалева, Н.И. (2009). О реализации подпрограммы „Книжные памятники Российской Федерации" как части Национальной программы сохранения библиотечных фондов. В: Самарин А.Ю. (сост.), Национальная программа сохранения библиотечных фондов России: подпрограмма „Книжные памятники Российской федерации" *2001–2009 гг.* (с. 5–10). Москва: Межрегиональный центр библиотечного сотрудничества.

Galina Kolosova

Regional Center for Work with Book Artefacts in Tomsk region: history and current state

Summary

The article reveals prerequisites and specificity of the creation of Regional Center for Work with Book Artefacts on the basis of the Department of Rare Books and Manuscripts of the Research Library of Tomsk State University (TSU RL). The stock of the Department, which was created in 1945, was initially formed in 1880 and based on many private book collections, received by the first University created in Siberia. The development stages of the Department and its organizational, methodological and technical foundations are summarized. A special attention is given to the archeographical work as a peculiar source of replenishing the book stock with manuscripts and incunabulas. In 2013, the accumulated comprehensive experience of work with book artefacts allowed to accept the proposal of the Federal Center of the Russian State Library to create Regional center for work with book Artefacts in Tomsk region.

Keywords: book artefacts, Research Library, Tomsk State University, archeographical work, Regional Center for Work with Book Artefacts, Tomsk region

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 41-53

Andrzej Koziara
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Agnieszka Jezierska
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Dział Audytu

Bezpieczeństwo danych i systemów informacyjnych w bibliotekach. Przegląd stanu prawnego

Biblioteka, nie tylko naukowa, jak każda instytucja działająca w drugiej dekadzie XXI w. wymaga szeroko pojętego wspomagania systemami teleinformatycznymi. Zakres wspomagania zależny jest od gamy świadczonych usług informacyjno-bibliotecznych, natomiast zasady budowy takich systemów wyznaczają czynniki techniczne, powiązane z obecnym poziomem technologii jak również aktualnym stanem rozwiązań prawnych i normatywnych.

Dla zrozumienia związków systemowych pomiędzy poszczególnymi elementami tworzonego systemu bezpieczeństwa informacji niezbędne jest określenie, czym jest samo bezpieczeństwo. Kreśląc, na potrzeby niniejszego artykułu, obraz bezpieczeństwa należy zwrócić uwagę na jego dwa aspekty. Pierwszy z nich wynika z faktu, że bezpieczeństwo to jeden z najważniejszych elementów opisujących instytucję i w sposób znaczący wpływających na poziom wykonywanych przez nią, zgodnie z prawem, usług informacyjno-bibliotecznych. Drugi aspekt odnosi się do ustalenia, że zapewnienie bezpieczeństwa to zestaw działań mających na celu taką organizację instytucji, by wszystkie prowadzone przez nią działania były zgodne z prawem, jej statutem i regulaminami, zapewniając równocześnie zadowalający poziom satysfakcji użytkowników. Przeprowadzone studia literaturowe wskazują, że w dotychczasowych badaniach porządkujących sprawę ochrony informacji traktowano ją wyrywkowo – zajmowano się osobno danymi osobowymi, informacją publiczną czy informacjami ustawowo chronionymi, bardzo często zawężając obszar badawczy do szczegółowych działów działalności administracyjnej[1]. Przygotowujący opracowania

[1] Zagadnienia ochrony informacji najczęściej są poruszane w programach szkoleń, prezentacjach zamieszczanych w wolnych źródłach publikacyjnych oraz na łamach czasopisma „Informacja w Administracji Publicznej" – ISSN 2392-2265. Pomocą źródłową służą portale: International Electrotechnical Commission (http://www.iec.ch/), International Organization

praktycznie skupiali się na zagadnieniach szczegółowych, wynikających z pojedynczych aktów prawnych, uzupełniając je o omówienia, w których odnoszą się do uzupełniających je rozporządzeń lub innych ściśle powiązanych z nimi aktów prawnych. Było to jedynie fragmentaryczne spojrzenie na całość informacji, w której wyróżniano pewne grupy zagadnień, niekoniecznie najważniejsze dla działalności biznesowej instytucji, lecz w sposób sztuczny wydzielone przez szczegółowe przepisy prawa.

Opracowanie niniejsze stanowi próbę wyspecyfikowania i uporządkowania wszystkich obowiązujących w pierwszej połowie 2015 r. przepisów i norm, które powinny być uwzględniane przy tworzeniu systemu bezpieczeństwa informacji dla bibliotek naukowych publicznych szkół wyższych. Należy zwrócić uwagę, że sprawa bezpieczeństwa informacji nie może być traktowana w bibliotekach jako element tymczasowy lub tylko wycinkowy, potrzebny np. do prowadzenia punktów informacji normalizacyjnych, działających na podstawie umów z Polskim Komitetem Normalizacyjnym. Zastosowana metodyka może posłużyć jako przykład do przygotowania podobnych opracowań dla innych instytucji publicznych lub organów administracji samorządowej. Charakterystyki takie są wstępem do przeprowadzenia szczegółowych analiz służących wdrażaniu rozwiązań zapewniających kompleksowe bezpieczeństwo informacji. Prace zmierzające do zapewnienia akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa informacji można prowadzić efektywnie, gdy działania są oparte o systemy jakościowe, co w uproszeniu można interpretować jako wdrażanie standardów zarządzania poprzez jakość[2], wpływające w przypadku bibliotek szkół wyższych na jakość świadczonych usług informacyjno-bibliotecznych.

Przed przystąpieniem do porządkowania i wartościowania aktów normatywnych, celowe jest podjęcie intuicyjnych prac zmierzających do zinwentaryzowania sfer, w których niezbędne wydają się działania związane z ochroną informacji. Ich istotą jest uświadomienie, w szczególności kadrze zarządzającej, że zapewnienie bezpieczeństwa informacji nie jest problemem pionów informatycznych lecz całej instytucji. Do najbardziej typowych obszarów dotyczących działań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa należą:

- tradycyjne zbiory danych (głównie papierowe);
- zbiory danych w pracujących systemach teleinformatycznych;
- system archiwizacji danych i nośniki, na których przechowywane są dane;

for Standardization (http://www.iso.org), Polski Komitet Normalizacyjny (http://pkn.pl) oraz baza danych Lex Omega.

[2] Wnioski wynikające z konferencji naukowej podsumowującej realizację projektu Tempus UM JEP 13242-98 „Modernizacja zarządzania biblioteką jako część zarządzania przez jakość w Uczelni – cele i zadania" (Derfert-Wolf, Bednarek-Michalska, red., 2000).

- systemy zabezpieczeń fizycznych;
- procedury postępowania.

Analizując zakres wyspecyfikowanych pól, należy zauważyć, że odnoszą się do wszystkich elementów działalności statutowej bibliotek, a niewłaściwe zorganizowanie pracy instytucji może hipotetycznie grozić nawet utratą ciągłości działania.

Na wstępie, korzystając z zasad racjonalnego zarządzania instytucją publiczną, należy dokonać inwentaryzacji aktów, których stosowanie staje się niezbędne dla zachowania zgodności z aktualnym stanem prawnym. W zakresie zapewnienia bezpieczeństwa informacji są to:

1. Ustawy;
2. Rozporządzenia Rady Ministrów, Prezesa Rady Ministrów lub innych ustawowo upoważnionych ministrów;
3. Dyrektywy unijne i rozporządzenia Komisji (UE);
4. Normy międzynarodowe (najczęściej z ich implementacjami krajowymi);
5. Normatywne akty lokalne np. dla Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego (BUŚ) – uchwały Senatu UŚ, zarządzenia JM Rektora UŚ czy zarządzenia Dyrektora Biblioteki UŚ[3].

Ustawy

W ramach aktualnie obowiązujących ustaw powinniśmy wskazać zarówno te, których stosowanie wynika bezpośrednio z przynależności organizacyjnej czy charakteru biblioteki, jak również związane z charakterem realizowanych przez bibliotekę usług informacyjno-bibliotecznych. W grupie ustaw podstawowych należy uwzględnić[4]:

- Ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 22 maja 2012 r. (Dz.U. 2012, poz. 642);
- Ustawę z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 9 października 2013 r. (Dz.U. 2014, poz. 1198);
- Ustawę z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 26 czerwca 2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 1182);
- Ustawę z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 17 maja 2006 r. (Dz.U. 2006, nr 90, poz.631);
- Ustawę z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. 2001, nr 128, poz.1402).

[3] Prezentowany stan prawny na dzień 28 lutego 2015 r.
[4] Analizę wykonano na dzień 1 stycznia 2015 r.

Pierwsza z wymienionych wyżej ustaw to akt ogólny regulujący pracę wszystkich bibliotek na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Jej art. 4 ust. 4 pkt 2 stanowi, że jest to „obsługa użytkowników, przede wszystkim udostępnianie zbiorów oraz prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie o zbiorach własnych" (Ustawa, 1997a). Taki opis realizowanych przez książnice zadań w połączeniu z powszechnym zastosowaniem do ich wspomagania systemów teleinformatycznych nakłada wraz z innymi aktami prawnymi konieczność chronienia wszystkich tworzonych w bibliotekach informacji. Dotyczy to nie tylko informacji o zbiorach własnych lecz wszystkich, które zostają wytworzone np. w czasie prowadzonych kwerend bibliotecznych. Natomiast ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym, oprócz ogólnego tła normującego całościowe działania szkół wyższych, zawiera bardzo ważny art. 88 określający m.in. zasady przetwarzania danych osobowych gromadzonych w bibliotekach szkół wyższych (Ustawa, 2005). Szczególnie ważne są zapisy:

- ust. 4. mówiący, że „Uczelnia w związku z funkcjonowaniem systemu biblioteczno-informacyjnego może przetwarzać określone w jej statucie dane osobowe osób korzystających z tego systemu" (Ustawa, 2005) oraz
- ust. 5. mówiący, że: „Zbiór danych osobowych, o których mowa w ust. 4, jest zwolniony z obowiązku rejestracji zbiorów danych osobowych, o których mowa w art. 40 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych" (Ustawa, 1997b).

Są one uzupełnieniem postanowień wspomnianej wcześniej ustawy o ochronie danych osobowych. Dopełniają ją regulacje w zakresie prawa autorskiego i praw pokrewnych oraz ochrony baz danych. Szczególnej uwagi wymaga zwłaszcza ustawa o ochronie baz danych, gdyż najczęściej brak nam doświadczenia w jej stosowaniu. Najważniejszy dla praktyki bibliotecznej jest jej art. 7 ust. 1 mówiący, że „Producent bazy danych udostępnionej publicznie w jakikolwiek sposób nie może zabronić użytkownikowi korzystającemu zgodnie z prawem z takiej bazy danych, pobierania lub wtórnego wykorzystania w jakimkolwiek celu nieistotnej, co do jakości lub ilości, części jej zawartości", a także uregulowanie zgodnie z jej art. 8 mówiące że „Wolno korzystać z istotnej, co do jakości lub ilości, części rozpowszechnionej bazy danych", gdy realizujemy to do własnego użytku osobistego, ale tylko „z zawartości nieelektronicznej bazy danych" oraz bez określania zakresu „w charakterze ilustracji, w celach dydaktycznych lub badawczych, ze wskazaniem źródła, jeżeli takie korzystanie jest uzasadnione niekomercyjnym celem, dla którego wykorzystano bazę" (Ustawa, 2001). Sformułowania te w sposób oczywisty uzupełniają zawarte w ustawie o prawie autorskim postanowienia dotyczące publikacji nie będących bazami danych.

Pamiętając, że działalność biblioteki jest prowadzona wielopłaszczyznowo, podczas przygotowywania dokumentów związanych z bezpie-

czeństwem informacji powinniśmy jeszcze uwzględnić akty prawne takie jak[5]:

- Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. prawo własności przemysłowej (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 17 września 2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 1410);
- Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 14 kwietnia 2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 782);
- Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. prawo telekomunikacyjne (z późn. zm.); tekst jednolity na dzień 10 stycznia 2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 243);
- Ustawa z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną; tekst jednolity na dzień 15 października 2013 r. (Dz.U. 2013, poz. 1422);
- Ustawa z dnia 5 lipca 2002 r. o ochronie niektórych usług świadczonych drogą elektroniczną opartych lub polegających na dostępie warunkowym (Dz.U. 2002, nr 126, poz. 1068 z późn. zm.).

Ustawy te, mimo że pozornie nie mają wpływu na organizację pracy biblioteki, w rzeczywistości mogą jednak oddziaływać na niektóre elementy jej funkcjonowania. Szczególnie może to dotyczyć sytuacji związanych z udostępnianiem informacji patentowej i pokrewnej lub informacji wykorzystywanej podczas tworzenia Biuletynów Informacji Publicznej, a także wdrażania innowacyjnych technologii informacyjnych, wspomaganych nowoczesnymi systemami teleinformatycznymi. Dodatkowym zagadnieniem, leżącym w sferze zainteresowań bibliotek, jest ich udział we wtórnym rozpowszechnianiu informacji publicznej. Niejednokrotnie, mimo że postanowienia wspomnianych ustaw nie mają zastosowania wprost, treści w nich zawarte są w dużym zakresie pomocne przy przygotowaniu i wdrażaniu systemów bezpieczeństwa.

Rozporządzenia

Kolejną grupę stanowią akty wydawane przez Radę Ministrów opublikowane w Dzienniku Ustaw, w Monitorze Polskim czy dziennikach resortowych. Do najważniejszych należą:

W zakresie ogólnym:

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych zwanego w dalszej części tekstu „w sprawie KRI" (Dz.U. 2012, poz. 526) ze zmianami opubli-

[5] Analizę wykonano na dzień 1 stycznia 2015 r.

kowanymi w dniu 1 grudnia 2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 1671) zastępujące po ponad dwuletniej luce legislacyjnej obowiązujące wcześniej dwa rozporządzenia w sprawie minimalnych wymagania dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w formie elektronicznej (Dz.U. 2005, nr 214, poz. 1781) oraz w sprawie minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U. 2005, nr 212, poz. 1766).

W zakresie stosowania ustawy o ochronie danych osobowych:

- Na podstawie art. 39(a) Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych, opublikowane w dniu 1 maja 2004 r. (Dz.U. 2004, nr 100, poz. 1024)[6].
- Na podstawie art. 46(a) Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. wzór zgłoszenia zbioru danych do rejestracji Generalnemu Inspektorowi Ochrony Danych Osobowych, opublikowane w dniu 1 maja 2004 r. (Dz.U. 2004, nr 100, poz. 1025), zmienione obecnie przez rozporządzenie z dnia 11 grudnia 2008 r. (Dz.U. 2008, nr 229, poz. 1536).

Analizując zapisy, dostrzegamy, że dla rozporządzenia w sprawie KRI charakterystyczne jest bardzo poważne potraktowanie norm międzynarodowych dotyczących systemów bezpieczeństwa informatycznego, jako wzorca postępowania przez wszystkie instytucje publiczne (Rozporządzenie, 2012). Reformowany system normalizacyjny dotychczas traktował stosowanie norm w organizacji pracy instytucji w sposób uznaniowy. Normy te, mimo że zsynchronizowane z europejskim i światowym systemem, były postrzegane jako wzorce postępowania, które nie musiały być stosowane. Odmienne potraktowanie tego systemu w rozporządzeniu Rady Ministrów tworzy precedens pozwalający na wytworzenie kultury organizacyjnej opartej o rozwiązania normalizacyjne. Główne normy wymienione w tym rozporządzeniu to PN-ISO/IEC 27001, PN-ISO/IEC 17799, PN-ISO/IEC 27005 i PN-ISO/IEC 24762. Równocześnie ważnym obowiązkiem, który został nałożony tym zarządzeniem na instytucje eksploatujące systemy teleinformatyczne, jest przeprowadzanie audytu systemów teleinformatycznych oraz audytu ich bezpieczeństwa.

Omawiając rozporządzenia dotyczące bezpieczeństwa danych osobowych, należy poddać analizie rozporządzenie określające w sposób bardzo

[6] Uwaga: powszechnym błędem wskazywanym przez GIODO jest stosowanie nieobowiązującego Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 3 czerwca 1998 r. ze zmianą z dnia 1 października 2001 r. w sprawie określenia podstawowych warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych.

precyzyjny i praktyczny organizację bezpieczeństwa systemów przetwarzających dane osobowe jako modelu kompleksowej organizacji systemów bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych instytucji. Wydaje się, że rozporządzenie to jako „wyciąg" z różnych norm teleinformatycznych jest dobrym startowym wzorcem do rozpoczęcia pracy nad budową systemu informacji.

Dla Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego szczególne znaczenie miała pierwsza wersja rozporządzenia o rejestracji zbioru danych czytelników w GIODO[7], gdyż właśnie BUŚ jako jedna z nielicznych bibliotek szkół wyższych w zgłoszeniu z 2005 r. deklarowała wszystkie elementy, niezbędne do stworzenia elementarnego systemu bezpieczeństwa informacji. Już wówczas myślano tu o tworzeniu kompleksowych rozwiązań techniczno-organizacyjnych, które w swoim pierwszym etapie były oparte o rozwiązania opisywane w normach wydanych przez British Standards Institution (BSI) oraz pierwszych wersjach norm ISO. Tak prowadzone działania pokazywały odmienność podejścia do problemów bezpieczeństwa informacji w Uniwersytecie Śląskim, który podjął trud przemyślanego i kompleksowego wdrażania systemów informatycznych obsługujących w sposób centralny wszystkie procesy biznesowe uczelni (Koziara, Magiera, 2005). W czasie planowania tych rozwiązań projektowano również w sposób całościowy systemy bezpieczeństwa informacji, co pozwoliło sprostać wymaganiom wynikającym ze stosowania omawianych rozporządzeń i stworzyć wzorzec dla innych instytucji publicznych. Elementy te są cały czas udoskonalane i przystosowywane do zmieniających się wymagań.

Dyrektywy Unijne i rozporządzenia Komisji Europejskiej

Podejmują działania porządkujące oraz zapoznają z treściami prawodawstwa europejskiego. Należą do nich:

- Dyrektywa 95/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 października 1995 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w zakresie przetwarzania danych osobowych i swobodnego przepływu tych danych (Dz.U.UE.L. z dn. 23 listopada 1995 r., nr 1995.281.31;
- Dyrektywa 2000/31/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 czerwca 2000 r. w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego (dyrektywa o handlu elektronicznym) (Dz.U.UE.L. z dn. 17 lipca 2000 r., nr 2000.178.1);
- Dyrektywa 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 lipca 2002 r. dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej (dyrektywa o prywat-

[7] Opublikowana 1 maja 2004 r., w dniu akcesji Polski do Unii Europejskiej.

ności i łączności elektronicznej), (Dz.U.UE.L. z dn. 31 lipca 2002 r., nr 2002.201.37);

- Rozporządzenie (WE) Nr 45/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2000 r. o ochronie osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez instytucje i organy wspólnotowe i o swobodnym przepływie takich danych (Dz.U.UE.L. z dn. 12 stycznia 2001 r., nr 2001.8.1);
- Rozporządzenie Komisji (UE) NR 611/2013 z dnia 24 czerwca 2013 r. w sprawie środków mających zastosowanie przy powiadamianiu o przypadkach naruszenia danych osobowych, na mocy dyrektywy 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady o prywatności i łączności elektronicznej (Dz.U.UE.L. z dnia 26 czerwca 2013 r., nr 2013.173.2).

Przytoczone dyrektywy i rozporządzenia to najważniejsze dokumenty wspólnotowe, które stały się źródłem wybranych uregulowań polskiego prawodawstwa z zakresu ochrony różnego typu danych tworzonych wewnętrznie lub powierzanych do przetwarzania. Na mocy wymienionych dokumentów podejmowane są decyzje Komisji Europejskiej w sprawie szczegółowych rozwiązań w kwestii przekazywania danych osobowych do podmiotów trzecich. Dla obywateli państw członków Unii Europejskiej ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy sprawa ochrony danych przekracza granice ich państw. Równocześnie treść wydawanych dyrektyw pozwala na planowanie działań wyprzedzających państwowe regulacje prawne. Jest to szczególnie cenne, gdy stosujemy normy w zakresie zarządzania jakością i bezpieczeństwem informacji oraz planujemy działania w trybie ciągłego doskonalenia jakości procedur. Walor wcześniejszego interpretowania zapisów jest bardzo ważny dla bibliotek – instytucji, których działalność opiera się na przygotowywanych i rozwijanych systemach teleinformatycznych, wspomagających cyrkulacje gromadzonych przez wiele lat zbiorów. Brak antycypacji zmian przepisów wynikających z wprowadzanych do prawodawstwa krajowego zapisów dokumentów europejskich może narazić wszystkie instytucje na ponoszenie dodatkowych, nieuzasadnionych z punktu widzenia dyscypliny finansów publicznych kosztów inwestycyjnych lub eksploatacyjnych.

Normy międzynarodowe

Normy w zakresie bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych możemy podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą te, które w sposób porządkowy określają sposoby organizacji pracy instytucji niezbędne do zachowania bezpieczeństwa systemów informacyjnych. W drugiej zgrupowane są raporty przygotowane przez światowe służby techniczne. Za wydawanie norm międzynarodowych odpowiedzialna jest Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna ISO, znana pod angielską nazwą International

Organization for Standardization. Organizacja ta powstała po drugiej wojnie światowej, a wśród członków założycieli był Polski Komitet Normalizacyjny, który jest równocześnie wydawcą norm publikowanych w języku polskim. Konferencję, która dała początek działalności ISO, zwołano z inicjatywy BSI najstarszej na świecie działającej od początku XX w. instytucji zajmująca się tworzeniem norm. Trwające do dzisiaj wielkie zaangażowanie BSI w pracach ISO zaowocowało zastosowaniem zestawu norm BSI 7799 jako światowego wzorca norm bezpieczeństwa systemów informacyjnych. Dla norm technicznych dotyczących bezpieczeństwa organem przygotowującym takie raporty jest Międzynarodowa Komisja Elektrotechniczna (ang. International Electrotechnical Commission, IEC). Do najważniejszych norm z zakresu organizacji bezpieczeństwa informacji należą m.in. normy wymienione w Rozporządzeniu Rady Ministrów z roku 2012. Są to:

- PN-ISO/IEC 27001:2014-12 – wersja polska; Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji – Wymagania; Wprowadza: ISO/IEC 27001:2013 [IDT] zastępująca wymienioną w rozporządzeniu PN-ISO/IEC 27001:2007P wprowadzającą ISO/IEC 27001:2005 [IDT]);
- PN-ISO/IEC 27002:2014-12 – wersja polska; Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Praktyczne zasady zabezpieczania informacji; Wprowadza: ISO/IEC 27002:2013 [IDT] zastępująca wymienioną w rozporządzeniu PN-ISO/IEC 17799:2007P wprowadzającą ISO/IEC 17799:2005 [IDT];
- PN-ISO/IEC 27005:2014-01P; Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Zarządzanie ryzykiem w bezpieczeństwie informacji; Wprowadza: ISO/IEC 27005:2011 [IDT] zastępująca wymienioną w rozporządzeniu PN-ISO/IEC 27005:2010 – wersja polska);
- PN-ISO/IEC 20000-1:2014-01P; Technika informatyczna – Zarządzanie usługami – Część 1: Wymagania dla systemu zarządzania usługami; Wprowadza: ISO/IEC 20000-1:2011 [IDT] zastępująca wymienioną w rozporządzeniu PN-ISO/IEC 20000-1:2007 - wersja polska, PN-ISO/IEC 20000-1:2007/Ap1:2008 – wersja polska;
- PN-ISO/IEC 20000-2:2007 – wersja polska; Technika informatyczna – Zarządzanie usługami – Część 2: Reguły postępowania; Wprowadza: ISO/IEC 20000-2:2005 [IDT] norma wymieniona w rozporządzeniu w tej chwili wycofana przez PKN lecz nie zastąpiona jeszcze wersją polską normy ISO/IEC 20000-2:2012 Information technology – Service management – Part 2: Guidance on the application of service management systems;
- PN-ISO/IEC 24762:2010 – wersja polska – Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Wytyczne dla usług odtwarzania techniki teleinformatycznej po katastrofie – wprowadza ISO/IEC 24762:2008 [IDT] – wymieniona w dotąd nie zmienionej formie w rozporządzeniu.

Normami uzupełniającymi zasady stosowane w technikach teleinformatycznych jest rodzina norm – raportów technicznych oznaczona numerem 13335, które, mimo że były później zastępowane innymi dokumentami, niosą w sobie dużo informacji technologicznych. Należą do niej następujące polsko- i angielskojęzyczne dokumenty:

- PN-I-13335-1:1999P; Technika informatyczna – Wytyczne do zarządzania bezpieczeństwem systemów informatycznych – Pojęcia i modele bezpieczeństwa systemów informatycznych; Wprowadza: ISO/IEC/TR 13335-1:1996 [IDT] w wersji aktualnej jako anglojęzyczna występująca pod postacią dokumentu ISO/IEC 13335-1:2004 Information technology – Security techniques – Management of information and communications technology security – Part 1: Concepts and models for information and communications technology security management;
- ISO/ IEC TR 13335-2 – opis planowania i zarządzania bezpieczeństwem systemów informatycznych w obecnej wersji aktualnej jako ISO/IEC TR 13335-2:1997 Information technology – Guidelines for the management of IT Security – Part 2: Managing and planning IT Security;
- ISO/ IEC TR 13335-3 – szczegółowy opis technik zarządzania bezpieczeństwem systemów informatycznych w tym trójpoziomowa polityka bezpieczeństwa w obecnej wersji aktualnej jako ISO/IEC TR 13335-3:1998 Information technology – Guidelines for the management of IT Security – Part 3: Techniques for the management of IT Security;
- ISO/ IEC TR 13335-4 – zalecenia dotyczące doboru właściwego rodzaju zabezpieczeń w obecnej wersji aktualnej jako ISO/IEC TR 13335-4:2000 Information technology – Guidelines for the management of IT Security – Part 4: Selection of safeguards;
- ISO/ IEC TR 13335-5 – regulacje dot. zabezpieczeń połączeń z sieciami zewnętrznymi (sposoby zabezpieczania sieci wewnętrznej w miejscu jej połączenia z siecią zewnętrzną) w obecnej wersji aktualnej jako ISO/IEC TR 13335-5:2001 Information technology – Guidelines for the management of IT Security – Part 5: Management guidance on network security.

Normy te – w swym ówczesnym kształcie[8] – stały się podstawą rozporządzenia MSWiA w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych. Najważniejszymi zawartymi w nich uregulowaniami są: „sposób prowadzenia i zakres dokumentacji opisującej sposób przetwarzania danych osobowych oraz środki techniczne i organizacyjne zapewniające ochronę przetwarzanych danych osobowych", „podstawowe warunki techniczne i organizacyjne, jakim powinny odpowiadać urządzenia i sys-

[8] W postaci obowiązującej w kwietniu 2004 r.

temy informatyczne" oraz „wymagania w zakresie odnotowywania udostępniania danych osobowych i bezpieczeństwa przetwarzania danych osobowych" (Rozporządzenie, 2004). Należy również pamiętać, że cała zawartość wymienionych powyżej norm to drogowskaz technologiczny, który powinien być elementarzem wymagań zarządzających instytucją wobec reguł postępowania opracowanych i wdrażanych w instytucji przez personel IT.

Nie można nie zauważyć, że na stan bezpieczeństwa wpływa ogólna organizacja firmy. Analizując najbardziej typowe środowisko instytucji, z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że stan bezpieczeństwa zależy od działań wynikających z przyjętego systemu organizacyjnego, na który mają wpływ m.in. normy:

- PN-EN ISO 9001:2009P; Systemy zarządzania jakością – Wymagania, Wprowadza: EN ISO 9001:2008 [IDT];
- PN-N-19001:2006P; Wewnętrzny System Kontroli (WSK) – Wymagania – Uwaga nie wolno jej pomylić z normą PN-EN ISO 19001:2013-07;
- PN-N-18001:2004P; Systemy zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy – Wymagania.

Przytoczone powyżej normy z grupy PN-N to niemalże jednolite w skali europejskiej rozwiązania, które mają zapewnić kompatybilne dla firm środowiska pracy. Tak dla systemu kontroli jak i dla BHP jako podstawę przyjęto rozwiązania wynikające z normy 9001, przystosowując je do zadań związanych ze szczegółowym ich zastosowaniem.

Równocześnie nie wolno zapomnieć, że jednym z miękkich punktów przenikania zabezpieczeń jest nieautoryzowany dostęp fizyczny do samych urządzeń krytycznych, gdzie przechowywane są cenne dla nas dane. W związku z tym niezwykle ważne staje się stosowanie do zapisów z grupy norm PN-E-08390-XX:1993P lub 2000P; Rodziny norm: Systemy alarmowe, Włamaniowe systemy alarmowe.

Prawo lokalne

Jest to ostatnia grupa uregulowań prawnych, na które należy zwrócić uwagę. Może ona w swojej istocie być najbardziej pomocna we wdrażaniu zasad bezpieczeństwa systemów informacyjnych, lecz istnieje też potencjalne niebezpieczeństwo, że stanie się przeszkodą we właściwym przygotowaniu takiego systemu.

W przypadku Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego są to:

- Statut Uniwersytetu Śląskiego – określenie zakresu danych osobowych przetwarzanych w systemie informatycznym BUŚ wyspecyfikowanym w rozdziale VI „System biblioteczno-informacyjny" § 42 pkt. 3;
- Zarządzenie nr 16/2014 Rektora Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 14 lutego 2014 r. w sprawie wprowadzenia do użytku służ-

bowego Polityki Bezpieczeństwa w Zakresie Ochrony Danych Osobowych w Uniwersytecie Śląskim oraz „Instrukcji Zarządzania Systemem Informatycznym Służącym do Przetwarzania Danych Osobowych w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach".

Reasumując. Przy przygotowaniu, wdrażaniu i utrzymaniu elementów systemu bezpieczeństwa niezbędne jest uwzględnienie wielu przepisów prawnych. Pomimo tego, że zbiór ich tworzy pozornie bardzo skomplikowane środowisko, według naszej oceny niemalże każdą z instytucji stać na samodzielne przygotowanie odpowiednich rozwiązań organizacyjnych i wynikających z nich rozwiązań technicznych. Należy pamiętać, że za wprowadzanie do realizacji zapisów wszystkich aktów prawnych i normatywnych odpowiedzialne jest naczelne kierownictwo, co jednak przy prawidłowo skonstruowanym systemie bezpieczeństwa nie zwalnia z odpowiedzialności służbowej szeregowych pracowników. Zwolnienie takie w sposób automatyczny następuje, gdy przepisy wewnętrzne będą sprzeczne z ogólnym systemem prawa Rzeczypospolitej Polskiej, w szczególności, gdy przygotowując i utrzymując systemy bezpieczeństwa, nie uwzględnimy wyników wykonywanej systematycznie kwerendy prawnej obejmującej wszystkie obowiązujące akty mające wpływ na systemy bezpieczeństwa informacji.

Bibliografia

Derfert-Wolf, L., Bednarek-Michalska, B. (red.) (2000). *Zarządzanie przez jakość w bibliotece akademickiej. Bydgoszcz – Gniew, 10–13 września 2000 r.* Bydgoszcz: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, KWE. Pobrano 28 lutego 2015 roku z: http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/atr/indexpl.html

Koziara, A., Magiera, E. (2005). Model centralnego projektowania i wdrażania systemów informatycznych wspomagających proces działania państwowych szkół wyższych. W: A. Nowakowski (red.), *Infobazy'2005 - bazy danych dla nauki : materiały konferencji, Gdańsk, 25-27 września 2005* (s. 262–267). Gdańsk: Centrum Informatyczne TASK.

(Rozporządzenie, 2004). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych (Dz.U. 2004, nr 100, poz. 1024).

(Rozporządzenie, 2012). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych. (Dz.U. 2014, poz. 1671).

(Ustawa, 1997a). Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach z późn. zm.; tekst jednolity na dzień 22 maja 2012 r. (Dz.U. 2012, poz. 642).

(Ustawa, 1997b). Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych z późn. zm.; tekst jednolity na dzień 26 czerwca 2014 r. (Dz.U. 2014, poz. 1182).

(Ustawa, 2001). Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych z późn. zm. (Dz.U. 2001, nr 128, poz.1402).

(Ustawa, 2005). Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym z późn. zm.; tekst jednolity na dzień 9 października 2013 r. (Dz.U. 2014, poz. 1198).

Andrzej Koziara, Agnieszka Jezierska

Security of data and IT systems in libraries. Overview of the legal status

Summary

Proper operation of the IT systems requires actions that allow their proper preparation and further use. These processes are based on international and national regulations. In terms of legal regulations, the paper presents bills, acts and regulations approved by the European Parliament, the Parliament (Sejm) of the Republic of Poland as well as the Council of Ministers. The article also describes the obligations and analyzes the actions undertaken by the University of Silesia as a result of those decisions. The presentation concerning international standards, regards issues associated with providing quality and security of ICT systems as the technological basis of the contemporary IT systems. The author presents documents regarding risk analysis and action in case of emergency situations, as well as theoretical studies, published as common documents, i.e. PN-ISO/IEC, ISO family or standard technical reports. A comparative analysis of documents is presented, especially in terms of common elements which have impact on practical solutions.

Keywords: ICT security, Information systems security, modern scientific libraries

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 54-66

Andrzej Koziara
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Bezpieczeństwo systemów informatycznych w bibliotekach – modele pracy systemów bibliotecznych

Koniec pierwszego i pierwsza połowa drugiego dziesięciolecia XXI w. to czas gwałtownego rozwoju zastosowań mikroelektroniki w zakresie teletransmisji danych, ingerującego w postrzeganie świata przez współczesnych ludzi. Sytuacja, którą podsumował Stanisław Lem słowami: „Kto powoduje kim? Technologia nami, czy też my – nią? Czy to ona prowadzi nas, dokąd chce, choćby do zguby, czy też możemy zmusić ją do ugięcia się przed naszym dążeniem?" (2000, s. 16). We współczesnym świecie przepełnionym różnymi ofertami opisywanymi nie językiem technologii, ale marketingu, szczególną rolę odgrywa kadra inżynierska, która powinna podejmować działania oceniające, oparte na całościowej wiedzy technologicznej. Z ocenami tymi muszą się liczyć opisywani w normach PN-ISO/IEC 27001:2014-12 i PN-ISO/IEC 27002:2014-12 członkowie „najwyższego kierownictwa". Sposób przygotowania racjonalnych decyzji, opartych na niezbędnych właściwościach technologii musi być taki, by nie tworzyć sytuacji analogicznych do opisywanych przez S. Lema w *Kongresie futurologicznym*, gdzie świat ułudy przeplatał się ze światem rzeczywistym (1983). Postępowanie takie jest szczególnie ważne, gdy trzeba dokonać wyboru modelu pracy systemów dla instytucji, które na rynku informatycznym klasyfikujemy jako niszowe. Są to takie instytucje, które realizują nietypowe lub rzadko występujące na rynku usługi, lub adresują swoje usługi do odbiorców posiadających bardzo zróżnicowane potrzeby. Przy analizie implementacji Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji (SZBI) w takich instytucjach zwracamy uwagę na wszystkie elementy bezpieczeństwa, nie zapominając o konieczności osiągania odpowiedniego współczynnika dostępności systemu, który powinien być dobierany tak, by jego wartość odpowiadała rzeczywistym wymaganiom zainteresowanych.

Celem przeprowadzonych badań i prezentowanego tekstu jest dostarczenie kadrze zarządzającej bibliotekami oraz właściwym do sprawowania nadzoru nad ich działalnością organom, uporządkowanych informacji dotyczących modeli pracy systemów informatycznych, wspomagających pracę instytucji. Zagadnienie to jest istotne dla uzyskania pożądanych efektów w organizacji pracy, m.in. z uwagi na fakt, iż odpowiedzialności za dobrze dobrane i wydajne narzędzia nie ponoszą służby informatyczne, lecz naczelna kadra zarządzająca. W tej sytuacji rola służb informatycznych winna ograniczać się do rzetelnej oceny wszystkich rozwiązań i dostarczenia materiału niezbędnego do podjęcia decyzji. Niestety, decyzje dotyczące rozwiązań w zakresie wspomagania zarządzania instytucją bardzo często podejmowane są pod wpływem działań marketingowych producentów i dostawców oprogramowania i usług lub są wymuszane przez organizacje będące dysponentami środków finansowych. Tylko rzetelna wiedza, którą powinni posiadać członkowie naczelnego kierownictwa, może uchronić instytucję przed mylnymi decyzjami skutkującymi wieloletnim zmniejszeniem ilości lub jakości usług przez nią świadczonych.

Przyglądając się z zewnątrz bibliotekom naukowym, należy stwierdzić, że rola, jaką wyznaczają im rozwiązania ustawowe oraz oczekiwania społeczności danego regionu, powoduje, że w sposób oczywisty kwalifikujemy je właśnie do instytucji unikalnych na danym terenie. Specyfika bibliotek naukowych poprzez świadczone przez nie usługi informacyjno-biblioteczne odróżnia je nie tylko od pozostałych bibliotek publicznych, ale również różnicuje ich zadania w zależności od uczelni, której są elementem. W takiej sytuacji, przystępując do analiz zmierzających do wypracowania w organizacji systemów informatycznego wspomagania procesów biznesowych książnic, trzeba w sposób szczególny zająć się inwentaryzacją wszystkich potrzeb ich użytkowników. Podczas prowadzenia takich analiz należy również uwzględnić fakt, że w każdej instytucji takiego typu są już eksploatowane wielorakie urządzenia technologii bibliotekarskiej. Mowa tutaj m.in.: o urządzeniach do samodzielnego wypożyczania książek, zwrotu i sortowania książek, rejestracji udostępnień w strefach wolnego dostępu, urządzeniach do przeprowadzania skontrum i innym wyposażeniu pomocniczym. Równocześnie nie bez znaczenia pozostaje fakt, że system wspomagania zarządzania biblioteką musi współpracować z wdrożonymi wcześniej systemami zabezpieczeń zbiorów oraz sposobami identyfikacji czytelników.

Obszary pracy bibliotek

Prowadząc prace studialne, należy brać pod uwagę także specyficzne rozwiązania, związane z regulaminami przygotowanymi najczęściej na potrzeby całych systemów biblioteczno-informacyjnych uczelni, gdyż właśnie do takiego traktowania bibliotek zobowiązuje nas ustawa o szkolnic-

twie wyższym. W regulaminach tych mogą znajdować się specyficzne rozwiązania, których zastosowanie może wymagać oryginalnych modeli lub konfiguracji pracy systemów wspomagających pracę bibliotek.

Pracę należy rozpocząć od wykazu funkcji, które ma realizować system biblioteczny. Funkcje te ewidencjonowane są jako suma wszystkich zidentyfikowanych dla systemów biblioteczno-informacyjnych, jakie mają być obsługiwane w ramach instalacji wybranego przez nas systemu. Należą do nich m.in.:

- funkcje związane z gromadzeniem księgozbioru (wraz z obsługą darów i wymiany międzybibliotecznej, a niekiedy również obsługą lub współpracą z wydawnictwem uczelni);
- funkcje związane z opracowaniem zbiorów (w tym obsługa kartotek wzorcowych wraz z ich automatyczną aktualizacją i synchronizacją z wzorcami – w Polsce w zasobach Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych – CKHW utrzymywanej przez centrum Nukat lub jej kopii przygotowanej na potrzeby bibliotek użytkujących system Prolib zlokalizowanej w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego);
- funkcje udostępniania księgozbioru przez bibliotekarzy (rejestracja i rozpoznawanie czytelników np. przez różnosystemowe karty biblioteczne, rejestracja udostępnień w czytelniach wolego dostępu oraz w czytelniach księgozbiorów wydzielonych lub specjalnych);
- funkcje udostępniania lub zwrotu księgozbioru na urządzeniach automatyki bibliotecznej oraz współpraca z systemami alarmowymi bramek;
- funkcje wyszukiwania selektywnego w zbiorach biblioteki obsługiwane przez przeglądarki internetowe;
- funkcje wyszukiwania selektywnego w zbiorach biblioteki obsługiwane przez aplikacje mobilne przygotowane na różne systemy operacyjne i platformy sprzętowe;
- funkcje multiwyszukiwania w zbiorach biblioteki oraz różnych deklarowanych w sposób swobodny, zależnie od udzielonych licencji, kwalifikowanych źródłach metadanych indeksujących chronione i niechronione zasoby baz danych uruchamiane poprzez przeglądarki internetowe;
- funkcje multiwyszukiwania w zbiorach biblioteki oraz różnych deklarowanych w sposób swobodny, zależnie od udzielonych licencji kwalifikowanych źródłach metadanych indeksujących chronione i niechronione zasoby baz danych uruchamiane poprzez specjalizowane aplikacje mobilne przygotowane na różne systemy operacyjne i platformy sprzętowe;
- funkcje nawigacyjne realizowane przez aplikacje mobilne doprowadzające na podstawie wyników z multiwyszukiwarek do siedzib bibliotek (nawigacja GPS) lub w ich wnętrzach do konkretnych regałów (nawigacje wewnątrzbudynkowe);
- funkcje komunikacji z innymi systemami informatycznymi eksploatowanymi na terenie uczelni, np. systemami ERP (przynajmniej w zakresie finansowo-księgowo-magazynowo-kadrowym) oraz systemami obsługi dziekanatu;

- funkcje chronionej dystrybucji danych gromadzonych w systemie bibliotecznym poprzez bramki funkcjonalne (np. bramki Z39.50, SIP-2 lub inne pracujące jako webservice) (Koziara, Razik, Śpiechowicz, Waga, 2015).

Zinwentaryzowane funkcje, jako propozycje zawartości poszczególnych modułów, są podstawą do podejmowania prac nad wyborem modelu systemu informatycznego. Podczas jego konstruowania niezwykle ważne staje się przeanalizowanie wszelkich zidentyfikowanych realizowanych funkcji, które mogą stać się źródłem zagrożeń dla bezpiecznej pracy systemu. Należy pamiętać o tym, że każdy system informatyczny nie tylko musi być poddawany „konserwacji" zmieniającej sposób jego pracy i dostosowującej go do aktualnych przepisów prawnych, ale także powinien być rozwijany i wyposażany w nowe funkcje niezbędne do uruchamiania kolejnych usług informacyjno-bibliotecznych. Rozwój ten, przy zastosowaniu niektórych form narzędzi klienckich, może prowadzić do powstawania nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa i należy go poddawać analizie ryzyka pod kątem zmian w Systemach Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji.

Modele systemów informatycznych drugiej dekady XXI w.

Analizując budowę typowego współczesnego systemu informatycznego, stwierdzamy, że dominująca jest architektura opierająca się na tzw. modelu klient–serwer, w której możemy zastosować różnorodną budowę poszczególnych elementów składowych oprogramowania stosowanego tak po stronie systemu serwerowego, jak i oprogramowania stosowanego po stronie klienta. Architektura ta jest znana już praktycznie od samego początku projektowania systemów informatycznych i w sposób realny znalazła swoje implementacje w czasach, gdy terminalami dużych systemów superkomputerowych zaczęły stawać się mikrokomputery.

Na potrzeby analizy dzielimy je na kilka obszarów uwzględniających zagadnienia budowy oprogramowania i sprzętu, na którym to oprogramowanie będzie pracowało. W szczególności na każdym etapie badania rozwiązań należy uwzględnić to, że system obsługi biblioteki składać się może z bardzo dużej liczby komponentów, które mogą pracować, wykorzystując wewnętrznie:

- System zintegrowany z wewnętrznym modelem współpracy modułów. W systemie takim może występować wewnętrzna szyna integracyjna lub inny sposób współpracy modułów. Wszystkie dane są zapisywane w wielotablicowej bazie danych pracującej na serwerze głównym. W przypadku konieczności komunikacji ze światem zewnętrznym używa się najczęściej specjalnych bramek (zwanych również serwerami funkcjonalnymi), pracujących w zależności od metodyki projektowania systemu w oparciu o standaryzowane lub dedykowane protokoły komunikacyjne (standardowo lub niestandardowo szyfrowane). W celu podniesienia bezpieczeństwa pracy

należy dostarczyć zewnętrznym producentom narzędzia bibliotek programistycznych dedykowanych do komunikacji z modułami systemu zintegrowanego. Wewnętrzna szyna komunikacyjna może zostać udostępniona przez producenta systemu zintegrowanego do komunikacji z modułami zewnętrznymi, wtedy to producent systemu dostarcza dokumentację protokołów komunikacyjnych dla przygotowania w modułach zewnętrznych specjalnych wtyczek integracyjnych. W modułach zewnętrznych dopuszcza się niekiedy zapisywanie danych poza główną bazą danych lecz zaleca się wykorzystanie tego samego motoru bazy danych. Bezpieczeństwo danych realizowane jest najczęściej przez jednolicie przygotowany system archiwizacyjny (backup).

- System wielomodułowy komunikujący się poprzez zewnętrzną szynę komunikacyjną. Szyna komunikacyjna w zależności od producenta posiada zestandaryzowany lub dedykowany system protokołów komunikacyjnych wykorzystywany przez producenta lub producentów modułów do przekazywania danych pomiędzy systemami. W zależności od architektury systemu dane są przechowywane w jednej, kilku, kilkunastu lub nawet kilkudziesięciu bazach danych. Każdy z modułów powinien posiadać własny system archiwowania danych. Należy zwrócić szczególną uwagę na bezpieczne komunikowanie się poszczególnych modułów z szyną integracyjną a także na zapewniającą odpowiedni poziom bezpieczeństwa zarządzalną szynę integracyjną oraz na wdrożenie systemu kumulującego dane do jednego archiwum głównego.
- System wielomodułowy bez szyny komunikacyjnej. Każdy z modułów, a właściwie podsystemów, posiada własną bazę danych, a komunikacja pomiędzy nimi odbywa się poprzez system bramek lub bezpośrednich wtyczek do dedykowanych baz danych. Każdy z modułów musi posiadać dedykowany system archiwowania danych. Podczas projektowania systemu niezbędna jest współpraca właścicieli praw autorskich do kodów źródłowych, a obowiązkiem eksploatującego takie systemy jest zapewnienie odpowiednich zapisów w umowach wdrożeniowych umożliwiających zachowanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa danych na wszystkich etapach ich powstawania. W takiej konfiguracji szczególnie ważne staje się zbudowanie specjalistycznego systemu kumulującego dane archiwalne w jednym miejscu, gdyż brak spójnego odtwarzania systemu może spowodować sprzeczności wewnętrzne danych.
- System mieszany zawierający w sobie elementy opisane powyżej. Jest to system, nad którym najtrudniej zapanować w zakresie pełnego jego bezpieczeństwa.

Projektowanie, wdrażanie i eksploatacja systemu zarządzania biblioteką

Przystępując do projektowania i wdrażania całości systemu wspomagającego pracę biblioteki, należy pamiętać, że praktycznie każdy z takich systemów jest systemem informacyjnym, więc w ich działaniu trzeba uwzględ-

niać wszystkie etapy procesów informacyjnych obejmujące generowanie, gromadzenie, przechowywanie, przetwarzanie, przesyłanie, udostępnianie, interpretację i wykorzystanie informacji. Etapy te w sposób istotny będą oddziaływać podczas projektowania całości systemu wspomagającego pracę biblioteki, a szczególną uwagę należy zwrócić na wyeliminowanie jak największej liczby barier wynikających ze sposobu udzielania licencji na wykorzystywane elementy systemu. Zgodnie z rekomendacjami do prowadzenia postępowań publicznych, przy projektowaniu nowych systemów należy zamawiać je wraz z przeniesieniem majątkowych praw autorskich do kodów źródłowych na końcowych użytkowników systemu. Licząc się z tym, że stan opisany powyżej jest idealny, w praktyce natomiast użytkownik jest niemalże zawsze niewyłącznym użytkownikiem systemów lub modułów pochodzących z różnych systemów, dla zachowania bezpieczeństwa należy zagwarantować w ramach opieki serwisowej „otwartość" systemu. Robi się to z reguły poprzez zapisy o tworzeniu przez producenta systemu bramek komunikacyjnych oraz zapewnienie możliwości korzystania z kodów źródłowych na potrzeby zmian i uzupełnień w przypadku, gdy właściciel praw majątkowych do kodów odmawia dokonywania zmian. Zasady takie należy stosować w szczególności do zakupu systemów, które mają obsługiwać w ramach licencji krajowej duże instytucje o tym samym profilu działania (np. biblioteki naukowe). Istotne dla bezpieczeństwa w zakresie licencjonowania jest takie skonstruowanie umów, by zapewniały one organizacji nieograniczony czas serwisowania oprogramowania w zakresie, który w Polityce Bezpieczeństwa Informacji, będącej elementem Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji, został wskazany jako ważny dla zapewnienia ciągłości pracy instytucji. Dla bibliotek, składników Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach (CINiBA), elementem tym jest m.in. stały dostęp do usług szeroko pojętego katalogu elektronicznego (przynajmniej w zakresie realizowanym w ramach OPAC i aplikacja mobilna do przeglądania zawartości zbiorów) pozwalający na odszukanie w strefie wolnego dostępu książki na półce w ramach dedykowanego jej działu[1].

W zakresie eksploatacji systemu informatycznego pierwszym zagadnieniem, którym należy się zająć jest sprawa serwerowni, gdzie zostały umieszczone fizyczne serwery oraz macierze gromadzące dane, które będzie

[1] Zagadnienie szeroko opisują m.in.: A. Białas, (2007). *Bezpieczeństwo informacji i usług w nowoczesnej instytucji i firmie.* Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne; W. Chmielarz, (2013). *Zarządzanie projektami @ rozwój systemów informatycznych zarządzania.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego; P. Fajfer, R. Pawlak, B. Swoboda, (2009). *Procesowe zarządzanie w zintegrowanych systemach informatycznych na podstawie systemu iScala.* T. 1. *Wprowadzenie teoretyczne.* Poznań: Wyższa Szkoła Logistyki; A. Januszewski, (2008). *Funkcjonalność informatycznych systemów zarządzania* T. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN oraz J. Płodzień, E. Stemposz, (2005). *Analiza i projektowanie systemów informatycznych.* Warszawa: Wydawnictwo PJWSTK.

wykorzystywał system biblioteczny (nie dotyczy to serwerów przeznaczonych do innych celów niż system zarządzania biblioteką). Dla bibliotek akademickich zlokalizowanych w większych ośrodkach miejskich do wyboru są przynajmniej cztery alternatywy:

- Umieszczenie serwerów w serwerowni zlokalizowanej w bibliotece. Cechy pozytywne: możliwość doboru sprzętu i jego mocy obliczeniowej dostosowanego do rzeczywistych potrzeb, możliwość zapewnienia dedykowanej infrastruktury dostosowującej w sposób elastyczny swoje cechy dla wszystkich elementów systemu eksploatowanych w bibliotece, możliwość swobodnego dostosowanego do potrzeb biblioteki użytkowanych systemów wspomagania pracy biblioteki, pełne uniezależnienie się od stanu zewnętrznej infrastruktury sieciowej. Cechy negatywne: konieczność ponoszenia kosztów własnej infrastruktury, konieczność posiadania wykwalifikowanego personelu do utrzymania całości infrastruktury.
- Umieszczenie serwerów w serwerowni uczelni (chmura prywatna uczelni). Cechy pozytywne: brak przymusu posiadania własnej kadry do zarządzania serwerami niezbędnymi do pracy systemu bibliotecznego (nie zwalnia to od posiadania kadry zapewniającej prawidłową eksploatację innych systemów informatycznych biblioteki oraz zdalnego zarządzania systemem bibliotecznym). Cechy negatywne: z reguły brak możliwości wpływu na dobór sprzętu (wraz z jego niezawodnością) i zapewnienia odpowiedniej mocy obliczeniowej (możliwość zbyt wolnej pracy systemu), zagrożenie dostępu do systemu w przypadku awarii lub niestabilnej pracy sieci poza biblioteką, niekiedy brak wpływu na konfigurację komponentów systemu (np. silnika bazy danych), występujący często zbyt duży udział w kosztach eksploatacji serwerów, niekiedy kłopoty z komunikacją z peryferyjnymi urządzeniami technologii bibliotecznej lub np. systemami wydruku czy poczty elektronicznej.
- Umieszczenie serwerów w serwerowni miejskiej lub regionalnej (chmura prywatna regionalnego akademickiego ośrodka obliczeniowego mogąca być elementem chmury publicznej). Cechy pozytywne: identyczne jak dla serwerowni uczelni. Cechy negatywne: identycznie jak dla serwerowni uczelni z możliwością zwielokrotnienia problemów przy multiplikacji systemów w szczególności, gdy całość chmury zostaje niedoszacowana poprzez uruchamianie przez innych użytkowników (np. inne biblioteki) procesów absorbujących znaczne dynamicznie przydzielane zasoby serwerów, wysokie prawdopodobieństwo niestabilnej pracy urządzeń bibliotecznych, możliwe kłopoty w stabilnej integracji z innymi systemami pracującymi na terenie uczelni.
- Wykorzystanie chmury publicznej. Cechy pozytywne: identyczne jak dla serwerowni uczelni. Cechy negatywne: identycznie jak dla serwerowni uczelni z możliwością zwielokrotnienia problemów przy multiplikacji systemów w szczególności, gdy całość chmury zostaje niedoszacowana poprzez

uruchamianie przez innych komercyjnych użytkowników (np. inne biblioteki) procesów absorbujących znaczne dynamicznie przydzielane zasoby serwerów, wynoszenie własnych danych informacyjnych w nieznane miejsce świata – dla zasobów polskich bibliotek dotyczy to przynajmniej danych osobowych czytelników lub innych zasobów stanowiących tajemnicę organizacji ustanowioną w Polityce Bezpieczeństwa Informacji (PBI) i SZBI, bardzo wysokie prawdopodobieństwo nieprawidłowej pracy urządzeń bibliotecznych w szczególności tych, które potrzebują stabilnego łączą teleinformatycznego, bardzo wysokie prawdopodobieństwo możliwych kłopotów w stabilnej integracji z innymi systemami pracującymi na terenie uczelni (problemy stabilnych kanałów łączności – nie mylić z szybkością maksymalną transmisji).

Kolejnym elementem ważnym podczas podejmowania decyzji dotyczącej wdrożenia nowej wersji systemu, zmiany systemu lub pierwszego wdrożenia systemu pełniącego funkcję zintegrowanego systemu zarządzania biblioteką jest przeprowadzenie pełnego rozeznania ofert rynkowych. W przypadku bibliotek naukowych, gdzie systemy lub moduły wspomagające takie systemy jak już wspomniano są niszowe, należy przed podejmowaniem decyzji przeprowadzić udokumentowane rozeznanie rynku. Jest wiele aspektów, które decydują o konieczności podjęcia takich działań. Pierwszym z nich, wynikającym z prawa zamówień publicznych, jest konieczność dokonania rzetelnego rozeznania rynku z określeniem wszystkich aspektów użytkowych jakie są i będą w przyszłości ważne dla instytucji. W procesie rozeznania rynku należy pamiętać o tym, że szczególnej staranności wymagają czynności związane z pozyskiwaniem licencji na oprogramowanie, gdyż takowe wynikają ze stosowania do nich prawa autorskiego. Już na tym etapie należy definiować swoje oczekiwania związane z otwartością systemu, niezbędną do przyszłościowego integrowania kolejnych jego modułów pochodzących od tego samego lub innego dostawcy oprogramowania. Również na etapie wstępnym należy ustalać wszelkie dodatkowe warunki licencyjne związane z np. dostawą silnika bazy danych lub innych dedykowanych modułów wspomagających jego pracę.

Architektura systemu informatycznego

Następnym ważnym elementem, na który trzeba zwrócić uwagę, są szczegóły architektury samego rozwiązania informatycznego. Podczas wyboru odpowiadającego instytucji rozwiązania w szczególności należy mieć na względzie to, że zastosowane rozwiązanie techniczne powinno zapewniać bezproblemową współpracę ze wszystkimi wdrażanymi technologiami identyfikacji zbiorów i czytelników. Z wieloletnich doświadczeń architektów systemów informatycznych można wysnuć wniosek, że dla stabilnej pracy systemu obsługującego w pełnym zakresie biblioteki wchodzące w skład systemów biblioteczno-informacyjnych dużych szkół wyższych niezbędne

jest wdrażanie tzw. trójwarstwowej technologii klient–serwer. Technologia ta polega na tym, że w realnej pracy systemu występują trzy komponenty systemowe: serwer bazy danych, serwer aplikacyjny i klient serwera aplikacyjnego (Łakomy, 1995).

Realnym początkiem stosowania takich rozwiązań technologicznych była połowa lat dziewięćdziesiątych XX w., kiedy to firma Citrix, korzystając z udzielonej przez firmę licencji Microsoft na jądro systemu operacyjnego Windows Server 3.51, wprowadziła na rynek produkt serwera aplikacyjnego WinFrame 1.5, a następnie bardzo szybko WinFrame 1.6. Działanie tego produktu, bardzo innowacyjnego jak na ówczesne czasy, polegało na tym, że wszystkie programy były uruchamiane na serwerze aplikacyjnym natomiast do końcowego odbiorcy w sposób bardzo skompresowany był transmitowany obraz pulpitu, a od odbiorcy do serwera były przekazywane naciśnięcia klawiatury i ruch myszki (w chwili obecnej podobne rozwiązania są integrowane do każdego systemu operacyjnego Windows, tak w wersji serwerowej jak i stacji roboczej). Technologia ta znalazła szybkie zastosowanie w eksploatowanym przez Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Opolski i Akademię Ekonomiczną w Katowicach systemie sieciowego rozpowszechniania baz danych InfoWare CD/HD (Koziara, 1997). Rozwiązanie to w krótkim czasie wykorzystano w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego do wytworzenia trójwarstwowej architektury klient–serwer dla wdrażanego właśnie systemu bibliotecznego (Koziara, 2008). Zastosowanie takiej architektury od początku jej istnienia związane było z koniecznością ograniczania ilości danych przesyłanych w sieciach rozległych. Przy jej zastosowaniu główną część transferu danych pozostawiono w serwerowniach, gdzie posadowione są serwery baz danych oraz obsługujące je serwery aplikacyjne.

W chwili obecnej trójwarstwową architekturę klient–serwer spotykamy w dwóch odmianach:

1. Systemy z usługami serwera aplikacyjnego wykorzystującego klasyczną technologię terminalową dostarczaną przez firmę Microsoft jako serwery Windows wyposażone w tzw. licencje Remote Applications lub przez firmę Citrix wraz z rozwiązaniami serwerowymi XenApp[2].
2. Systemy z usługami serwera aplikacyjnego opartego o specyfikację serwera WWW z wdrożonymi usługami komunikacji z bazą danych lub szyną integracyjną systemu.

Systemy z klasyczną technologią terminalową

Przy korzystaniu z „tradycyjnych" usług terminalowych do publikowania aplikacji dostępowych do systemu obsługi instytucji wykorzystuje się

[2] Opracowano na podstawie zawartości portali informacyjnych firm Citrix Systems, Inc. (pobrane 05 czerwca 2015, z: http://www.citrix.com) oraz Microsoft i powiązanych z nim witryn technologicznych (pobrane 05 czerwca 2015, z: http://www.microsoft.com)

dedykowany przez ich producentów program kliencki. Najczęściej podłączanie następuje bezpośrednio do publikowanych aplikacji w ramach sesji terminalowych (rzadko do „pełnego" pulpitu) poprzez protokoły Remote Desktop Protocol (RDP dla Win RmApp) lub Independent Computing Architecture (ICA dla XenApp)[3]. Wraz z wykrywaniem luk bezpieczeństwa oprogramowanie klientów jest aktualizowane wraz z całym systemem operacyjnym, co stanowi gwarancję wysokiej odporności na utratę danych. Oprogramowanie klienckie wyposażone jest w dedykowane elementy służące do sprawnego „mapowania" (wraz z jego odtwarzaniem w razie rozłączenia) tzw. portów lokalnych, (m.in. porty szeregowe, porty równoległe, porty magistral USB), do których na stacjach roboczych w bibliotekach podłącza się urządzenia dodatkowe niezbędne do prowadzenia usług bibliotecznych. Przykładowo są to zespoły elektronicznych czytników etykiet RFID, czytniki Elektronicznej Legitymacji Studenckiej czy inne czytniki wdrożonego systemu kart bibliotecznych. Do pracy z systemem zarządzania biblioteką wykorzystuje się zainstalowane na terminalach dedykowane oprogramowanie klienta przygotowane za pomocą kompilatorów dostarczanych wraz z silnikiem bazy danych. W standardowej konfiguracji transmisja pomiędzy klientem a serwerem aplikacyjnym prowadzona jest w pojedynczym kanale szyfrowanym. Można wdrożyć dodatkowe kanały szyfrujące dla elementów systemów biblioteczno-informacyjnych znajdujących się w innych lokalizacjach fizycznych.

Systemy z serwerem aplikacyjnym opartym na WWW

Zastosowanie tej wersji serwera aplikacyjnego powoduje, że jego klientem staje się zainstalowana na stacji roboczej przeglądarka internetowa. Wprowadzona zmiana, z pozoru upraszczająca konfigurację stanowiska roboczego bibliotekarza (choć dla klasycznych usług terminalowych klient RDP jest elementem systemu operacyjnego), wprowadza wiele zagrożeń związanych ze specyfiką zastosowanego narzędzia dostępowego jakim jest przeglądarka internetowa. Dzieje się tak głównie dlatego, że zostaje ona wykorzystana do celu, do którego nie zawsze jest optymalizowana. Z doświadczeń wynikających z eksploatacji systemów ERP wykorzystujących szyny integracyjne i dostęp do danych poprzez ich portal wiadomo, że dla wykorzystania dodatkowych jego funkcji najczęściej należy wprowadzać dodatkowe aplikacje dostępowe lub publikować przeglądarki internetowe w wersjach dostosowane do aktualnej wersji systemu zarzadzania firmą. Równocześnie do bezpiecznej i prawidłowej pracy z systemem zarządzania niejednokrotnie należy konfigurować przeglądarkę tak, że typowe zasoby sieci Internet nie zawsze są wyświetlane

[3] Jw.

w sposób prawidłowy. Specyfika pracy stanowisk bibliotecznych, do których podłączane są urządzenia dodatkowe, zmusza administratorów do napisania i wdrożenia dodatkowego oprogramowania sterującego tymi urządzeniami. Najczęściej oprogramowanie takie „przekształca" urządzenia technologii bibliotekarskiej w emulatory klawiatury, a dane przeczytane z takich urządzeń są przekazywane do serwera WWW tym samym strumieniem co dane pochodzące z naciskanych klawiszy. Możliwe jest także uruchamianie dodatkowego oprogramowania pracującego w tle, zapewniającego transmisję danych z urządzeń peryferyjnych do serwera WWW lub bramki transmisyjnej pracującej obok serwera WWW. Stwarza to zagrożenie mieszania się tych danych i błędów wynikających z takiego trybu pracy. Bardziej skomplikowanym procesem staje się filtrowanie danych przesyłanych z serwera WWW, które mają zostać przekazane do urządzeń technologicznych (np. podczas programowania etykiet RFID). Dane te muszą zostać wyfiltrowane z ogólnej informacji przekazanej z serwera, co najczęściej musi być wykonywane przez dedykowane pracujące w tle dodatkowe oprogramowanie uruchomione przez przeglądarkę internetową. Drugą opcją jest uruchomienie przez przeglądarkę internetową dodatkowego oprogramowania współpracującego z dedykowaną bramką pracującą przy serwerze WWW. W przypadku używania jednej przeglądarki, jako klienta systemu bibliotecznego i klienta zasobów sieci Internet dodatkowym zagrożeniem dla bezpieczeństwa stają się wszelkie szkodliwe, niewidoczne elementy publikowane na portalach informacyjnych, które ze względu na swoją oryginalność nie zostaną zidentyfikowane np. przez programy antywirusowe jako zagrożenia dla utraty lub zmiany danych. Działanie ich najczęściej polega na przekonfigurowaniu przeglądarki tak, by stała się ona źródłem rozpowszechniania danych chronionych. Jako typowe dla tego typu zagrożeń są: „tabnabing", czyli metoda ataku na modyfikacji strony WWW w przeglądarce w nieużywanej zakładce oraz „clickjacking", czyli podszywanie kodu pod „klikalne" elementy strony WWW (Cieślik, 2015). Zagrożenia te należą do grupy tych, których prawdopodobieństwo wystąpienia zmienia się wraz wersjami oprogramowania przeglądarek internetowych używanych jako klient do systemu zarządzania procesami instytucji. Poziom zagrożenia wynikający z prowadzonej analizy ryzyka[4] jest oczywiście zależny od innych czynników zapewnienia bezpieczeństwa i w większości przypadków niezbędne jest całkowite odcięcie dostępu do Internetu dla komputerów, na których używamy klienta przeglądarkowego dla systemu zarządzania. W takim przypadku szczególnie ważne staje się dostosowanie do zapisów niewprowadzonej przez Polski Komitet Normalizacyjny do polskiego ładu normy ISO/IEC

[4] Dotyczy zapisów Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. (Rozporządzenie, 2012) oraz normy – (Technika informatyczna, 2014).

27018:2014 „Information technology – Security techniques – Code of practice for protection of personally identifiable information (PII) in public clouds acting as PII processors" (Cygan, 2015, s. 40).

Podsumowanie

Analizując opisywane aspekty wyboru systemu do obsługi biblioteki, trzeba zawsze pamiętać o tym, że podstawowym zadaniem systemów wspomagających procesy biznesowe jest zapewnienie „tu i teraz" prawidłowej pracy instytucji. Decyzje związane z bezpieczeństwem ciągłości dostępu do informacji podejmowane przez „naczelne kierownictwo" powinny opierać się na szczegółowej analizie ryzyka. Powinna ona być nakierowana głównie na elementy związane z wpływem nieprawidłowo działających systemów informatycznych na możliwość świadczenia usług w siedzibie instytucji. Przy sprawnie działającym systemie lokalnym dostępne współcześnie techniki integracji usług świadczonych drogą elektroniczną umożliwiają nam podłączanie kolejnych źródeł informacyjnych dla użytkowników wewnętrznych i zewnętrznych biblioteki w sposób całkowicie dla nich „przeźroczysty". Ze względu na koszty wdrożenia technologii bibliotecznych podejmowane decyzje mają wieloletnie skutki oddziaływujące na zakres i jakość świadczonych przez biblioteki usług w szczególności, gdy są podejmowane bez uwzględniania szczegółów odróżniających nas od innych form prowadzenia działalności biznesowej[5].

Bibliografia

Cieślik, A. (2015). Zapobieganie włamaniom. *IT Professional*, *48*(11), 12–17.

Cygan, T. (2015). Standaryzacja bezpieczeństwa w chmurze. Norma ISO/IEC 27018:2014. *IT Professional*, *45*(8), 40–42.

Koziara, A. (1997). System sieciowego rozpowszechniania baz danych: konsorcjum bibliotek naukowych wyższych uczelni Górnego Śląska. *Zagadnienia Informacji Naukowej, 2*, 98–106.

[5] Szczegółową informację zawierają opracowania: M. Pańkowska, S. Stanek (red.) (2013). *Wyzwania w rozwoju podstaw metodycznych projektowania systemów informatycznych zarządzania.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach; F. Wołowski, J. Zawiła-Niedźwiecki (2012) *Bezpieczeństwo systemów informacyjnych. Praktyczny przewodnik zgodny z normami polskimi i międzynarodowymi.* Warszawa: Wydawnictwo Edu-Libri; S. Wrycza (1999). *Analiza i projektowanie systemów informatycznych zarządzania. Metodyki, techniki, narzędzia.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, a także norma (Technika informatyczna, 2014) – Information technology -- Security techniques – Code of practice for protection of personally identifiable information (PII) in public clouds acting as PII processors, (2014). Genewa z: ISO oraz rozporządzenie w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Rozporządzenie, 2012).

Koziara, A. (2008). Rozwój systemów informatycznych wspomagających udostępnianie zbiorów własnych, elektronicznych baz danych i naukowych zasobów w sieci Internet. W: M. Kycler, D. Pawelec (red.), *Biblioteka otwarta : wczoraj i jutro Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego* (s. 161–172). Katowice: Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek.

Koziara, A., Razik, G., Śpiechowicz, A., Waga, M. (2015). Informatyczne wspomaganie usług biblioteki akademickiej. System zintegrowany – integracja systemów. W: *Biblioteka w społeczeństwie wiedzy. Informacja, edukacja, profesjonalizm, Łódź, 9–11 czerwca 2015 r.* Łódź: Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego [niepublikowane].

Lem, S. (1983). *Kongres futurologiczny* ; *Maska*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Lem, S. (2000). *Summa technologiae*. Wyd. 1 w tej ed. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Łakomy, M. (1995). *Koncepcja aplikacji klient/serwer*. Pobrane 15 czerwca 2015, z http://www.computerworld.pl/news/296333/Koncepcja.aplikacji.klient.serwer.html

(Rozporządzenie, 2012). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U. 2012, poz.526 z późn. zm.).

(Technika informatyczna, 2014). Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji – Wymagania PN-ISO/IEC 27001:2014-12 – wersja polska. (2014). Warszawa: PKN.

Andrzej Koziara

Security of operation of IT systems in libraries - operating models of library systems

Summary

Currently provided IT and library services cannot do without implementing of IT institution support systems. Selecting the system´s architecture and its location is related with the institution´s organizational system, as well as with implemented solutions in library technology. Proper organizational and technical decisions are the basic conditions of security of provided services. The study describes technical and organizational solutions that became possible in the mid 2010´s. It outlines the strengths and drawbacks of the solutions, as well as highlights the functions of the management in the managing process of provided IT services security, related to the implemented IT systems.

Keywords: IT architecture of library systems, security risks in providing IT and library services, IT technologies in a library

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 67-80

Andrzej Koziara
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

Agnieszka Jezierska
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Dział Audytu

Wybrane aspekty praktyczne zapewnienia bezpieczeństwa bibliotecznych systemów informacyjnych w świetle obowiązujących norm

Współczesny świat ze swoimi rozwiązaniami prawnymi wymaga od zarządzających podejmowania takich działań, by instytucje przez nich kierowane realizowały wszystkie cele, do których zostały powołane. Realizacja zadań, jakie zostają im przydzielone, zawsze zależna jest od sposobu zarządzania oraz użytych do niego instrumentów. Dobór tych elementów, według naszej oceny, jest szczególnie ważny dla instytucji, które, tak jak biblioteki akademickie, stanowią jedną z agend dużych organizacji, pełniąc w nich funkcje wspomagające. Prawidłowe wypełnianie zadań jest zależne nie tylko od samych jednostek, lecz także od sposobu organizacji całej instytucji. Ma to istotne znaczenie zwłaszcza w miejscach, które w działalności nie wykorzystują zasad opisanych w normie PN-EN ISO 9001 „Systemy zarządzania jakością". Zasady te, jakże ogólne, pozwalają instytucji na uporządkowanie wszystkich procesów zarządczych. Odnoszą się również do zapisów prawnych i normatywnych dotyczących bezpieczeństwa informacji. To właśnie one są źródłem przeświadczenia wszystkich osób zajmujących się systemami bezpieczeństwa, że tylko samodzielne przygotowanie takich systemów jest w pełni efektywne i adekwatne do rzeczywistych potrzeb instytucji. Powodów tego zjawiska jest kilka, a staną się one oczywiste w miarę omawiania kolejnych elementów systemów bezpieczeństwa organizacji. Jako podstawę prawną i normatywną przyjmiemy akty skatalogowane w artykule *Bezpieczeństwo danych i systemów informacyjnych w bibliotekach. Przegląd stanu prawnego* (Koziara, Jezierska, 2015).

Celem przeprowadzonych i opisywanych w pracy badań jest wyodrębnienie najważniejszych, zdaniem autorów, struktur decydujących o skuteczności przygotowanych i wdrożonych systemów bezpieczeństwa informacji. Wiadomości są wyselekcjonowane i uporządkowane z uwagi na adresata – skierowane są głównie do osób, od których w praktyce zależy poziom

bezpieczeństwa, czyli dyrekcji biblioteki, pracowników średniego szczebla kierowniczego oddziałów merytorycznych, administracji oraz służb informatycznych biblioteki. Przytoczone informacje mogą być również wykorzystywane przez inne jednostki organizacyjne uczelni wyższych lub ich służby informatyczne. Ze względu na uniwersalność poruszanej w artykule problematyki, materiał ten jest również użyteczny dla kadry kierowniczej innych jednostek publicznych, których dotyczy Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Rozporządzenie, 2012), może także zainspirować kadrę kierowniczą instytucji publicznych do czynnego zainteresowania się pozyskaniem wiedzy, niezbędnej do pełnienia roli przywódczej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa informacji.

Na wstępie należy podkreślić, jak istotne jest korzystanie z precyzyjnej terminologii, co nie tylko pozwoli nam przygotować i wdrożyć procedury postępowania, lecz także będzie podstawą do egzekwowania ich realizacji.

Pierwszym i najważniejszym elementem, który musimy określić samodzielnie, jest dostosowana do naszych potrzeb definicja samego pojęcia bezpieczeństwa informacji. Jest ona podstawą wszystkich podejmowanych działań i w przyszłości będzie decydowała o rzeczywistych jego kosztach, liczonych według modelu opisanego przez Gartner Group pod nazwą Total Cost of Ownership (TCO). Najogólniej TCO służy do określania rzeczywistych kosztów informatyki, zawiera nie tylko pieniądze na zakupy urządzeń i oprogramowania, stanowiących część infrastruktury teleinformatycznej, ale także sumy pochodzące z list płac (nie tylko personelu informatycznego) oraz inne ukryte koszty pośrednie i koszty generowane przez przestoje systemów. Ze względu na charakter biblioteki i zadania przez nią spełniane, zastosowanie takiej logiki liczenia kosztów wymaga oczywiście wielu przybliżeń i dokonywania wyceny pracy nie tylko naszego personelu, ale także podjęcia prób określenia ich w stosunku do naszych czytelników. Wydaje się, że zadanie to może być najbardziej skomplikowane, gdyż dla metodyki TCO najważniejszym składnikiem modelu jest baza danych o kosztach informatyki dla poszczególnych branż, a biblioteki, szczególnie wyższych uczelni, są instytucjami, których modele nie mieszczą się w uśrednionych danych statystycznych[1]. Zjawisko to dotyczy tak kosztów pracy personelu, z reguły reprezentującego niszowe specjalności i wykonującego nietypowe działania jak i czytelników, na których zachowanie, a co za tym idzie koszty ich działań, mamy jeszcze mniejszy wpływ. Mimo tych trudności nie powinniśmy rezygnować ze stosowania TCO, gdyż jego najważniejszym przesłaniem jest identyfikacja wszystkich składników kosztów, co dla bezpieczeństwa będzie jednym z najważniejszych kryteriów dokonywania wyborów

[1] Szczegółowo zagadnienie TCO przedstawia: Bujak B. (oprac.). (2013) *The art of IT, czyli o zarządzaniu IT, TCO – czyli zarządzanie całkowitymi kosztami IT*. Pobrane 25.03.2015, z http://tco.pl/?p=746

podczas projektowania, wdrażania i utrzymywania systemów bezpieczeństwa informacji. Na potrzeby tego tekstu będziemy korzystać z wcześniej ustalonych definicji (Koziara, Jezierska, 2015).

Podczas kolejnych działań należy dążyć do przygotowania i wdrożenia Systemu Zarządzania Bezpieczeństwa Informacji (SZBI) zdefiniowanego w normie PN-ISO/IEC 27001:2014-12. Wszystkie czynności podejmowane z SZBI na każdym etapie jego uszczegóławiania oparte będą o zasady działania koła Deminga. Dla osób, które dotąd nie zetknęły się z wydanymi poprzednio normami bezpieczeństwa informacji (Technika informatyczna, 2007a), pojęcie to będzie kojarzyć się tylko z obowiązującą obecnie normą systemów zarządzania jakością. Uważamy, że podejmując po raz pierwszy prace nad SZBI zarządzający instytucją oraz osoby zaangażowane w jego przygotowanie oprócz obecnie obowiązujących rozwiązań normatywnych powinni zapoznać się z poprzednimi wersjami tych norm. W ich treści znajdą bowiem bardzo wiele praktycznych wskazówek postępowania z SZBI. Koło Deminga to model PDCA realizujący zarządzanie zmianami w myśl ciągle powtarzanych działań: Planuj (Plan – ustanowienie obecnej wersji SZBI), Wykonuj (Do – wdrażanie i eksploatacja obecnej wersji SZBI), Sprawdzaj (Check – monitorowanie i przegląd obecnej wersji SZBI) oraz Działaj (Act – utrzymanie i doskonalenie obecnej wersji SZBI) (Technika informatyczna, 2007b; Krawiec, Ożarek, 2014).

Polityka Bezpieczeństwa Informacji

Przygotowanie do wdrożenia SZBI należy rozpocząć od opracowania wstępnej wersji Polityki Bezpieczeństwa Informacji (PBI). Zdarza się, że podczas przygotowania pierwszej wersji PBI osoby ją opracowujące dysponują małą liczbą danych, jednak istotny jest wyłącznie fakt, że dyrekcja biblioteki zapewnia – zgodnie z normą PN-ISO/IEC 27002:2014-12 – określenie „wytycznych oraz wsparcia dla działań na rzecz bezpieczeństwa informacji, zgodnie z wymaganiami biznesowymi oraz normami prawnymi i regulacjami". Na tym etapie jest to szczególnie cenne, ponieważ pozwala na wykonanie opisu rzeczywistego stanu zasobów. Analizę rozpoczynamy od sprostania wymogom opisanym w normie PN-ISO/IEC 27001:2014-12 w punktach 4.1 „Zrozumienie organizacji i jej kontekstu" oraz 4.2 „Zrozumienie potrzeb i oczekiwań stron zainteresowanych". W tej części analizy bierzemy pod uwagę misję uczelni oraz biblioteki, strukturę organizacyjną uczelni i powiązaną z nią budowę systemu biblioteczno-informacyjnego, stan realizowanych przez książnicę usług informacyjno-bibliotecznych oraz regulamin organizacyjny biblioteki. Ważnym czynnikiem jest także uczelniana polityka bezpieczeństwa informacji oraz powiązany z nią nadrzędny dla nas System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji. Nie wolno również zapomnieć o tym, że mogą istnieć szczególne przypadki, gdy korzysta-

jąc z zapisów normy PN-ISO/IEC 27001:2014-12 w punkcie 4.3 „Określenie zakresu systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji", kierujący instytucją podjęli decyzję, że na pewnym etapie działania organizacji, systemem zarządzania bezpieczeństwem informacji należy objąć tylko fragment jej działalności. Stało się tak np. na Uniwersytecie Śląskim w lutym 2014 r. (Zarządzenie, 2014). Oczywiście podjęcie takiej decyzji nie wyklucza objęcia bibliotecznym SZBI innych dodatkowych obszarów informacyjnych, nieobjętych systemową ochroną w ramach całej uczelni. Analogicznie przebiega przygotowanie całościowego SZBI biblioteki publicznej, kiedy jej organ założycielski lub ją nadzorujący będzie miał wdrożone częściowe SZBI. Ważne jest natomiast, by zgodnie z normą PN-ISO/IEC 27001:2014-12 pkt 5.2, na każdym etapie wdrażania systemu PBI była „dostępna jako udokumentowana informacja" oraz „zakomunikowana w organizacji", a także po osiągnięciu odpowiedniego poziomu dojrzałości „dostępna dla stron zainteresowanych, jeśli to jest właściwe". Należy zwrócić uwagę, że normodawca zastrzegł: „jeśli to właściwe", dopuszczając przypadki, gdy polityka bezpieczeństwa zawiera sformułowania, których ujawnienie nie leży w interesie instytucji, ponieważ np. może skutkować zmniejszeniem się poziomu bezpieczeństwa. Kompletna polityka bezpieczeństwa powinna bowiem zawierać opis procedur: organizacji bezpieczeństwa, klasyfikacji i kontroli zasobów, bezpieczeństwa fizycznego i środowiskowego, bezpieczeństwa osobowego, zarządzania systemem komputerowym i siecią oraz kontroli zgodności z prawem.

Po sformułowaniu wstępnej wersji polityki bezpieczeństwa, trzeba przystąpić do inwentaryzacji zasobów, które zostaną objęte SZBI. Zasoby te stanowią zbiory informacji oraz urządzeń technicznych służących do przetwarzania lub dostępu do zbiorów informacji, które należy objąć ochroną w systemie oraz, co bardzo ważne, ludzi, którzy uczestniczą w eksploatacji zasobów informacyjnych.

Ryzyko

Inwentaryzacja wszystkich zasobów jest niezbędna do podjęcia działań opisanych w normie PN-ISO/IEC 27001:2014-12 w punkcie 6.1 „Działania odnoszące się do ryzyk i szans". Opisane w normie PN-ISO/IEC 27005:2010 podejście do szacowania ryzyka pozwala na przygotowanie prostego modelu działań, jakie winno się podejmować, by zapewnić prawidłowe działanie instytucji. „Prawidłowe" dla bibliotek, w tym kontekście oznacza zgodne z obowiązującym prawem zewnętrznym i wewnętrznym (np. zarządzeniami rektora czy dyrektora biblioteki) oraz całkowicie zapewniające realizację usług informacyjno-bibliotecznych ujętych w regulaminach, a także w tradycyjnych i elektronicznych materiałach informacyjnych opisujących instytucję. W ogólności na potrzeby analizy ryzyka cały

model opisu działań, jaki będzie realizowany w przyszłości, można przedstawić w bardzo prosty sposób. Przygotowana wcześniej inwentaryzacja zasobów informacyjnych służy do przyporządkowania im podatności, które powodują, że zgromadzone dane mogą ulec uszkodzeniu lub utracie. Biorąc pod uwagę, że zasoby informacyjne posiadają różną ważność, a podatności takie mogą posiadać bardzo różny poziom, jesteśmy zobowiązani do tego, by przeanalizować, jakie czynności należy podjąć, by działanie biblioteki było nieprzerwane. Oczywiście, jeśli iloczyn wagi i podatności jest znikomy, wtedy najczęściej nie podejmuje się żadnych działań wykraczających poza pewien standard dobrych praktyk. Z reguły istnieje jednak wiele sfer, w których niezbędne jest przygotowanie zabezpieczeń zapewniających bezpieczne działanie systemów informacyjnych. Działanie tych systemów w ogólności ma doprowadzić do tego, by poziom ryzyka wynikający z występujących zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych był akceptowalny, przy równoczesnym spełnieniu wymogów prawa i optymalnych kosztach ich realizacji. Jedną z technik redukcji ryzyka jest jego przenoszenie. Może ono polegać również na wykorzystaniu zasobów innych jednostek organizacyjnych uczelni lub zleceniu zadań związanych z systemami przetwarzającymi informacje instytucjom trzecim. Przy podejmowaniu takich działań należy przeanalizować, czy są one zgodne z obowiązującymi uregulowaniami prawnymi (np. przekazywanie zbiorów danych osobowych do systemów pracujących w chmurach obliczeniowych o nieokreślonej lokalizacji fizycznej). Należy zwrócić uwagę na to, że niejednokrotnie wewnętrzne wymagania instytucji mogą być zdecydowanie mniejsze niż te, które spełniają w całości zapisy Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (Rozporządzenie, 2004) czy wydawanych, bądź nowelizowanych na bieżąco ustaw dotyczących działalności gospodarczej, które pośrednio wpływają na bezpieczeństwo systemów informacyjnych.

Zasoby

Tworząc politykę bezpieczeństwa, nie wolno zapomnieć, że właściwe rezultaty przy opracowaniu i wdrażaniu SZBI można osiągnąć tylko wtedy, kiedy w sposób właściwy przygotuje się w bibliotece dane wymagane w normie PN-ISO/IEC 27001:2014-12 w punkcie 6.2 „Cele bezpieczeństwa informacji i planowanie ich osiągnięcia". W praktyce istotne jest, by określić: „co ma być zrobione, jakie zasoby są wymagane, kto będzie odpowiedzialny, kiedy będzie to zakończone oraz jak będą oceniane wyniki". Na tym etapie ważne są kompetencje osób, które angażuje się w przygotowanie SZBI. Dość powszechna opinia, że dla realizacji opracowania i wdrożenia SZBI niezbędne jest zaangażowanie zewnętrznego personelu, nie wydaje się słuszna. Uważamy, że lepiej to zrobią pracownicy znający bibliotekę „od podszewki", którym dostarczono podstawowej wiedzy na temat SZBI.

Można natomiast przyjąć, że osoby z zewnątrz bardziej prawidłowo ocenią kompletność naszej dokumentacji. Powinniśmy również sobie uświadomić, że istnieją także inne metodyki wdrażania SZBI (np. bardzo popularna Information Technology Infrastructure Library – ITIL –Flasiński, 2013), jednak instytucjom publicznym nie pozostawiono innej ścieżki działania niż normy PN-ISO (Rozporządzenie, 2012).

Ważnym aspektem stosowania w praktyce SZBI są działania dotyczące zasobów ludzkich, postrzeganych jako element systemu bezpieczeństwa informacji. W przypadku bibliotek jest to szczególnie ważny czynnik, który wpływa na organizację bezpieczeństwa informacji.Biblioteki naukowe, w szczególności te, które realizują idee biblioteki otwartej – a taka jest CINiBA (Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka w Katowicach), przyjmują model pracy sprzeczny w praktyce z „podstawowymi kanonami" zapewnienia bezpieczeństwa systemów polegającymi na ograniczaniu dostępu do sprzętu i oprogramowania. Oczywiście sprzeczność ta jest pozorna, a niezwykle ważny staje się odpowiedni poziom wiedzy bibliotekarzy, pracowników informacji naukowej i personelu inżynieryjnego, w tym kadr informatycznych. Kluczowe dla przygotowania i wdrożenia odpowiednich dla bibliotek rozwiązań organizacyjnych i technologicznych, działających w powiązaniu z systemem zarządzania personelem, są zapisy normy PN-ISO/IEC 27001:2014-12 w punktach 7.3 „Uświadamianie", 7.4 „Komunikacja" i 7.5 „Udokumentowane informacje" oraz normy 27002 w punkcie 7.1.2 „Warunki zatrudniania". Tylko odpowiednio dobrany i przeszkolony personel biblioteki zapewni dostarczanie systemów informatycznych, które umożliwiają pełny dostęp do wiedzy gromadzonej w ramach zasobów informacyjnych Internetu. Oczywiście należy pamiętać o tym, że zgodnie z zapisami normy PN-ISO/IEC 27002:2014-12 w punkcie 7.2.2 w ciągu całego okresu zatrudnienia zobowiązani jesteśmy do „uświadamiania, kształcenia i szkolenia z zakresu bezpieczeństwa informacji". W najprostszych formach szkolenia te ograniczają się do wiedzy formalnej, związanej z ochroną danych osobowych, lecz powinny być również uzupełniane o elementy wynikające z wiedzy o zachowaniach społecznych, omawianych np. w książce *Sztuka podstępu. Łamałem ludzi nie hasła* (Mitnick, Simon, 2003). Należy pamiętać, że jednym z elementów zarządzania zasobami ludzkimi jest ściśle zdefiniowany i opisywany w normie ISO/IEC 27002:2014-12 w pkt. 7.2.3 system postępowań dyscyplinarnych. Najważniejsze w tym systemie jest „poprawne i obiektywne traktowanie pracowników" podejrzewanych o naruszenie bezpieczeństwa informacji. Norma zaleca „stosowanie procesu dyscyplinarnego jako środka odstraszającego, aby zapobiec naruszaniu przez pracowników polityki bezpieczeństwa informacji". W związku z tym, podczas przygotowania odpowiednich procedur postępowania należy pamiętać, że pracownicy bibliotek, w strefach przeznaczonych dla czytelników, niejednokrotnie będą musieli działać intuicyjnie, dostosowując zdefi-

niowane schematy do aktualnych zachowań użytkowników sprzętu i systemów teleinformatycznych. Zachowania te, niejednokrotnie nietypowe, mogą zaskakiwać pracowników i nie znajdować odpowiedników we wcześniej zdefiniowanych procedurach.

Podczas przygotowań konkretnych rozwiązań dla instytucji należy korzystać z wcześniej zinwentaryzowanych zasobów, omawianych w normie ISO/IEC 27002:2014-12 pkt. 3 „Aktywa związane z informacjami i środkami przetwarzania informacji". W szczególności „zaleca się, aby inwentaryzacja aktywów była dokładna, aktualna i dostosowana do innych spisów". W bibliotekach, jednym z tych spisów jest raport inwentaryzacji aktywów w powiązaniu ze świadczonymi przez jej agendy usługami informacyjno-bibliotecznymi. Przygotowanie aktywów zgodnie z tą konwencją pozwoli ściśle zlokalizować zarówno systemy do świadczenia usług informacyjno-bibliotecznych, jak również nadmiarowe. W przypadku wykrycia systemów nadmiarowych konieczne jest podjęcie decyzji o ich dalszym utrzymywaniu oraz zbadanie czy koszty zapewnienia bezpieczeństwa nie stanowią zbędnych w skali organizacji wydatków. Podczas inwentaryzacji aktywów informacyjnych należy wskazać ich właścicieli (najczęściej nie będą to działy informatyczne) oraz zdefiniować ich „akceptowalne użycie". Elementy te opisywane są najczęściej proceduralnie i nie zawsze przygotowane systemy zabezpieczeń muszą blokować technicznie dostęp do systemów przetwarzających informacje.

Kontrola dostępu

Instytucje normalizacyjne uznają za jedną z najważniejszych sprawę dostępu – kwestię tę uregulowały w normie ISO/IEC 27002:2014-12 w obszernym rozdziale 9. „Kontrola dostępu". Proces kontroli dostępu jest opisany jako jeden z elementów prowadzenia działalności biznesowej, czyli dla bibliotek – świadczenia usług informacyjno-bibliotecznych. Polityka kontroli dostępu, oprócz spełniania wielu wymienionych w normie elementów formalnych, musi zostać przygotowana tak, by zapewnić bibliotece pełnienie jej podstawowej roli, jaką jest świadczenie usług na rzecz czytelników. Niemożliwa jest realizacja zalecenia normy, że „wszystko jest zabronione, dopóki nie jest wyraźnie dozwolone". Biblioteki najczęściej muszą samodzielnie identyfikować ewentualne zagrożenia i im przeciwdziałać. Zasady organizacji pracy w bibliotekach oraz konieczność odgrywania różnych ról przez jej pracowników powodują, że trudne do spełnienia są również opisane zasady „wiedzy koniecznej" oraz „potrzeby koniecznej"[2]. Najczęściej w zależności od sytuacji i bieżących potrzeb instytucji, bibliotekarze pracują na różnych stanowiskach, korzystając z grafików godzinowych, a pełnione przez nich

[2] „Wiedza konieczna" – oznacza, że pracownik w ramach realizacji zadań służbowych posiada dostęp jedynie do zasobów i informacji, które są mu niezbędne do ich wykonania, a „potrzeba konieczna" to taka, która wynika z konieczności zrealizowania powierzonego zadania.

funkcje zazębiają się. Szczupłość personelu powoduje, że bardzo trudne jest oddzielenie zadań, które powinny być wykonywane na zapleczu w tzw. strefach bezpiecznych od tych, które są wykonywane w strefach otwartych dla czytelników i powinny zostać ograniczone do wąskiego katalogu czynności informacyjnych. Organizacja pracy biblioteki wymaga szczególnej staranności przy tworzeniu systemów zarządzających prawami dostępu do elementów systemów, przeglądania praw dostępu oraz dostosowywania i odbierania praw dostępu. Wszyscy pracownicy biblioteki wykonujący swoje zadania w strefach czytelniczych powinni być pewni, że przydzielone im uprawnienia oraz struktura eksploatowanych systemów wspomagających przetwarzanie informacji zostały dobrane tak, aby praca przebiegała zgodnie z przygotowanymi procedurami i instrukcjami użytkowania, zabezpieczając nie tylko same systemy, lecz także ograniczając (najczęściej nieświadome) zachowania narażające na szwank bezpieczeństwo informacji.

Pisząc o zarządzaniu zasobami ludzkimi, dotknęliśmy już części problemów opisywanych w normie ISO/IEC 27002:2014-12 w rozdziale 11 „Bezpieczeństwo fizyczne i środowiskowe". Część spośród umieszczonych tam zaleceń trudno zrealizować w bibliotece. Problematyczne w wielu lokalizacjach staje się wyznaczenie ścisłej granicy obszaru bezpiecznego, najczęściej nie ma możliwości skutecznego, fizycznego zabezpieczania wejść, a w instytucjach, gdzie udaje się wyznaczyć granice stref czytelniczych i pracowniczych, systemy organizacji pracy i rodzaj kontaktów, jakie muszą utrzymywać bibliotekarze z czytelnikami, tworzą w praktyce strefy półotwarte. Bezużyteczne stają się wówczas zalecenia tworzenia procedur pracy w obszarach bezpiecznych, gdyż takie występują tylko i wyłącznie w wydzielonych pomieszczeniach służb informatycznych lub w samych serwerowniach. W praktyce wszystkie stanowiska, w tym te zlokalizowane w pomieszczeniach służbowych bibliotekarzy, powinny być traktowane równoważnie i przyporządkowywane do stref otwartych.

Zarządzanie sprzętem

Osobnego omówienia wymaga postępowanie ze sprzętem służącym do przetwarzania informacji. Sprzęt ten dzielimy na dwie grupy: ten zgromadzony w serwerowni i ten używany bezpośrednio przez pracowników biblioteki. Sprzęt pracujący w serwerowni przygotowany jest do pracy ciągłej. Zapewniając mu właściwe, stabilne warunki temperaturowe i wilgotnościowe oraz specjalne plany serwisowe, spełniamy większość wymagań przewidzianych w normach. Sprzęt użytkowany bezpośrednio przez pracowników biblioteki to prawie zawsze komputery osobiste, do których dostęp mają nie tylko ich użytkownicy. Zlokalizowane na terenie całej biblioteki, również w strefach otwartych dla czytelników, są narażone nie tylko na zmienne warunki atmosferyczne, lecz także na bezpośrednią ingerencję osób nie-

uprawnionych (firmy lub personel sprzątający, ochrona czy konserwatorzy niezwiązani z biblioteką). Działając zgodnie z wymogami normy, winniśmy tak organizować systemy przetwarzające informacje, by były one w nich bezpieczne, m.in. poprzez lokowanie systemów na sprzęcie, do którego dostęp mają wyłącznie osoby upoważnione do przetwarzania informacji. Należy tak przygotować rozwiązania organizacyjne i systemy komputerowe, by na stacjach ogólnodostępnych nie były fizycznie lokowane dane pochodzące z systemów informacyjnych podlegających szczególnej ochronie. W bibliotekach należy przyjąć, że sprzęt zlokalizowany w strefach przeznaczonych dla czytelników (nawet ten, który użytkują pracownicy biblioteki) oraz ten w strefie pracowniczej, gdzie pojawiają się obsługiwani przez bibliotekarzy czytelnicy, powinien być traktowany zgodnie z zapisami normy ISO/IEC 27002:2014-12 punkt 11.2.6 „Bezpieczeństwo sprzętu i aktywów poza firmą". Sprzęt tak traktowany pozostaje również bezpieczny, kiedy powstaje konieczność przesunięcia go w inne miejsce, innego wykorzystania lub konieczność jego zbycia (27002:2014-12 pkt 11.2.7).

W bibliotekach, w których wyznaczono strefy wolnego dostępu dla czytelników (choćby to była nawet mała czytelnia), istotne jest właściwe gospodarowanie systemami okablowania opisanymi w normie ISO/IEC 27002:2014-12 pkt 11.2.3 „Bezpieczeństwo okablowania". Ważne jest stosowanie technik zapobiegających przechwyceniu transmisji danych. Ponieważ niemożliwe jest spełnienie warunku kontrolowanego dostępu do paneli połączeniowych (w szczególności tych rozproszonych w otwartych strefach czytelniczych), należy stosować takie rozwiązania technologiczne, które będą skutecznie zapobiegały możliwości podłączania obcego sprzętu w celu prowadzenia nasłuchu transmisji danych.

Zasady organizacyjne

Zapewnienie bezpiecznej eksploatacji systemów przetwarzających informacje w chronionym przez nie zakresie to zagadnienie bardzo obszerne. Działania prowadzi się w zakresie organizacji pracy całej instytucji, a także poszczególnych systemów informacyjnych wspomagających jej pracę. Z jednej strony zgodnie z normą ISO/IEC 27002:2014-12 punkt 12.1.1 zaleca się, by opracować dokumentację wszystkich procesów eksploatacyjnych systemów przetwarzających informacje, z drugiej, w punkcie 12.1.2 przypomina o zarządzaniu zmianami w eksploatowanych systemach. W szczególności należy opracować dokumentację instalacji i konfiguracji systemów, przetwarzania i postępowania z informacją (automatycznego jak i ręcznego), kopii zapasowych wraz z procedurami ponownego uruchamiania i odtwarzania systemów z kopii zapasowych, a także procedur monitorowania. Równocześnie, w zakresie zarządzania zmianami, szczególnie ważne w bibliotekach jest planowanie i testowanie wszystkich wprowadza-

nych zmian wraz z procesami ich zatwierdzania. Dotyczy to w szczególności systemu zintegrowanego, który jest podstawowym systemem automatyzującym pracę instytucji. W przypadku CINiBA, tylko sprawne jego działanie pozwala m.in. na bezbłędne lokalizowanie dokumentów w strefach wolnego dostępu i magazynach zamkniętych oraz stałe monitorowanie drogi książki między agendami biblioteki. W związku z tym niebagatelne jest przygotowanie „procedur przywracania, w tym procedur i odpowiedzialności za przerwanie i odtworzenie na wypadek niepomyślnych zmian lub nieprzewidzianych zdarzeń". Działania te są domeną służb informatycznych (w szczególności Administratorów Bezpieczeństwa Informacji) oraz osób odpowiedzialnych za jakość usług świadczonych przez biblioteki.

Dla zapewnienia pełnego bezpieczeństwa danych gromadzonych w systemach informacyjnych norma ISO/IEC 27002:2014-12 w punkcie 12.1.4 zaleca „Oddzielenie środowisk rozwojowych, testowych i produkcyjnych". Małe biblioteki eksploatujące takie systemy – ze względów oszczędnościowych – rzadko podejmują decyzje o eksploatacji systemów rozwojowych i testowych. Zjawisko to dotyczy również systemów informatycznych obsługujących biblioteki w uczelnianych i regionalnych centrach obliczeniowych. Brak instalacji rozwojowych można uzasadniać tym, że oprogramowanie jest testowane przez producentów w procesie produkcji i to właśnie te firmy odpowiadają za jego jakość, należy jednak podkreślić, że nieobecność systemów testowych oraz procedur testowania nowych wersji oprogramowania w swoich ryzykach obciąża bezpośrednio zarządzających bibliotekami. Najczęściej sytuacja ta odnosi się do bibliotek pozbawionych wysoko wykwalifikowanej kadry informatycznej lub systemu zarządzania jakością świadczonych usług. W celu zachowania pełnego bezpieczeństwa, systemy te powinny być rozdzielane poprzez sadowienie ich na różnych serwerach, a także stosowanie oddzielnych profili pracy bibliotekarzy dla środowisk testowych i produkcyjnych. Testy w systemach produkcyjnych można uruchamiać tylko w sytuacjach wyjątkowych. Ważne jest sprawne i bezawaryjne odtworzenie zasobów informacyjnych z wcześniej przygotowanych kopii zapasowych; służą temu celowi przygotowane wcześniej procedury tworzenia i testowania procesu zabezpieczania danych. Szczególnej ochronie (również w zakresie tworzenia kopii zapasowych) podlegają systemowe rejestry zdarzeń zawierające również rejestry działań administratorów i operatorów. Z kopiami zapasowymi powiązane są także strategie instalacji nowych wersji oprogramowania w systemach produkcyjnych, które powinny obejmować zarówno aktualizacje zakończone powodzeniem, jak i sytuacje awaryjne, kiedy niezbędne jest przywrócenie poprzednich ich wersji. Istotne w tych działaniach jest wcześniejsze przeprowadzenie próby migracji z wykorzystaniem systemu testowego. Biblioteki, mimo zaleceń normatywnych o konieczności użytkowania oprogramowania wspieranego przez jego producentów często używają starych systemów, pozbawionych takiego

wsparcia, tłumacząc się brakiem funduszy na nowe ich wersje. Argumenty te rzadko są weryfikowane w powiązaniu z zakresem i poziomem świadczonych usług oraz metodologią TCO w analizie rynkowej kosztów instytucji. Warto podkreślić, iż zagadnienia związane z kolejnymi wersjami oprogramowania użytkowego ujmuje norma ISO/IEC 27002:2014-12 w rozdziale 14 „Pozyskiwanie, rozwój i utrzymanie systemów", która „zaleca […] włączyć wymagania dotyczące bezpieczeństwa informacji do wymagań stawianych nowym systemom informacyjnym lub rozbudowie systemów istniejących". Należy pamiętać również o aktualizowaniu systemów operacyjnych serwerów i stacji roboczych. Oprogramowanie aktualizacyjne powinno być pobierane z pewnych źródeł, a sam proces aktualizacji przeprowadzany bez zbędnej zwłoki. Służbom informatycznym bibliotek zaleca się przeprowadzanie procedur aktualizacyjnych bez zaburzania pracy samej instytucji. Obowiązkiem normatywnym wynikającym z ISO/IEC 27002:2014-12 pkt. 12.2 jest również zapewnienie ochrony przed szkodliwym oprogramowaniem. Dotyczy to wirusów, instalowania oprogramowania antywirusowego oraz innych możliwych zależnych od rodzaju instytucji działań technicznych, na które powinny zostać przygotowane odpowiednie do potrzeb procedury postępowania.

Podatności i audyt

Kolejnym bardzo ważnym zagadnieniem jest zarządzanie podatnościami technicznymi omawiane w normie ISO/IEC 27002:2014-12 pkt 12.6. Działania w tym zakresie muszą być realizowane względem urządzeń technicznych, głównie elektronicznych oraz oprogramowania nimi sterującego. Dotyczą w różnym zakresie uszkodzeń technicznych nośników, na których przechowywane są chronione informacje, jak również wszystkich elementów do przetwarzania i przesyłania tych danych. Zarządzający bibliotekami zobowiązani są do przygotowania konfiguracji i procedur eksploatacyjnych zapewniających dostęp do świadczonych usług informacyjno-bibliotecznych na założonym, akceptowalnym przez władze uczelni poziomie. W celu zagwarantowania niezawodnej pracy systemów biblioteki są zobowiązane do wprowadzenia (nie tylko ze względów licencyjnych) ograniczeń w zakresie instalowania i uruchamiania oprogramowania, głównie na stacjach roboczych oraz tych serwerach, na których w ramach sesji aplikacyjnych pracuje oprogramowanie przetwarzające dane do systemów informacyjnych. Zapisy normy ISO/IEC 27002:2014-12 w rozdziale 13 „Bezpieczeństwo komunikacji" zalecają stosowanie w miarę potrzeb szyfrowanego przesyłania danych, a także rozdzielenie sieci służących dla różnych celów lub wykorzystywanych przez różnych użytkowników. Ponadto definiują zasady tworzenia procedur przesyłania informacji, łącznie z warunkami zawierania porozumień w tym zakresie. W przypadku CINiBA są to np. porozumienia o wzajemnym powierzeniu danych osobowych zawarte pomiędzy Uni-

wersytetem Śląskim i Uniwersytetem Ekonomicznym w Katowicach, które również podlega innym uregulowaniom ustawowym (Ustawa, 1997).

Ważną rolę odgrywa również zabezpieczenie audytu systemów informacyjnych opisane w normie ISO/IEC 27002:2014-12 pkt 12.7, realizowane na podstawie normy PN-ISO/IEC 27005:2014-01 (Technika informatyczna, 2014b) i Rozporządzenia RM (Rozporządzenie, 2012). Działania audytorów wewnętrznych powinny być prowadzone dwojako: jako zadania zlecone przez instytucje nadzorujące uczelnie wyższe oraz prace samodzielnie planowane i kwalifikowane jako doradcze. Audyt powinien obejmować w coraz szerszym zakresie systemy teleinformatyczne, które mogą być angażowane w przyszłości do przetwarzania informacji podlegających szczególnej ochronie.

Za najważniejsze wdrożone i możliwe do upublicznienia rozwiązania związane z bezpieczeństwem CINiBA należą: „opieka" nad systemami operacyjnymi i aplikacjami użytkowymi stacji roboczych i serwerów aplikacyjnych, stworzenie systemu uprawnień dostępowych (stacje robocze i aplikacje), publikowanie aplikacji, „mrożenie" systemów operacyjnych stacji roboczych czytelników, stosowanie systemu dostępu do sieci fizycznej i bezprzewodowej (dedykowane podsieci), ochrona antywirusowa, posiadanie odpowiedniego systemu archiwowania zasobów z polityką przechowywania archiwów.

Podsumowanie

Współczesna technologia i wdrażane zasady organizacji pracy przesuwają na systemy informacyjne, oparte najczęściej na systemach informatycznych, znaczną odpowiedzialność za jakość działania instytucji. Sytuacja ta nakłada na zarządzających istotną odpowiedzialność za właściwą organizację bezpieczeństwa. Działania, które podejmować muszą w ramach codziennych czynności zarządczych, wymagają ciągłego kształcenia, niezbędnego do zapewnienia prawidłowego funkcjonowania organizacji. Należy pamiętać, że wszystkie omówione działania powinny być podejmowane w każdej z omówionych sfer organizacji pracy[3].

Bibliografia

Koziara A., Jezierska, A. (2015). Bezpieczeństwo danych i systemów informacyjnych w bibliotekach. Przegląd stanu prawnego. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy*, 4, 41-53.

Krawiec J., Ożarek G. (2014). *System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji w praktyce.* Wyd. 2 zaktual. i uzup. Warszawa: PKN.

[3] Opracowano m.in. na podstawie: Flasiński M., (2013). *Zarządzanie projektami informatycznymi.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Mitnick, K., Simon, W. (2003). *Sztuka podstępu*. Gliwice: Wydawnictwo Helion.

(Rozporządzenie, 2004). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentacji przetwarzania danych osobowych oraz warunków technicznych i organizacyjnych, jakim powinny odpowiadać urządzenia i systemy informatyczne służące do przetwarzania danych osobowych (Dz.U. 2004, nr 100, poz. 1024).

(Rozporządzenie, 2012). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 kwietnia 2012 roku w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych (Dz.U. 2012, poz. 526 z późn. zm.).

(Technika informatyczna, 2007a) Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji – Wymagania PN-ISO/IEC 27001:2007 - wersja polska. (2007) zastąpiona przez PN-ISO/IEC 27001:2014-12 Warszawa: PKN.

(Technika informatyczna, 2007b). Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Praktyczne zasady zarządzania bezpieczeństwem informacji PN-ISO/IEC 17799:2007 – wersja polska. (2007). Warszawa: PKN.

(Technika informatyczna, 2014a). Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Systemy zarządzania bezpieczeństwem informacji – Wymagania PN-ISO/IEC 27001:2014-12 – wersja polska. (2014). Warszawa: PKN.

(Technika informatyczna, 2014a). Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Praktyczne zasady zabezpieczania informacji PN-ISO/IEC 27002:2014-12 – wersja polska. (2014). Warszawa: PKN.

(Technika informatyczna, 2014b) Technika informatyczna – Techniki bezpieczeństwa – Zarządzanie ryzykiem w bezpieczeństwie informacji PN-ISO/IEC 27005:2014-01 – wersja polska. (2014). Warszawa: PKN.

(Systemy zarządzania jakością, 2009). Systemy zarządzania jakością – Wymagania PN-EN ISO 9001:2009 – wersja polska. (2009). Warszawa: PKN.

(Systemy zarządzania jakością, 2015). Systemy zarządzania jakością – Wymagania PN-EN ISO 9001:2015-10 – wersja angielska. (2015). Warszawa: PKN.

(Ustawa, 1997). Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jednolity Dz.U. 2014, poz. 1182 z późn. zm.).

(Zarządzenie, 2014) Zarządzenie Rektora Uniwersytetu Śląskiego nr 16/2014 w sprawie wprowadzenia do użytku służbowego Polityki Bezpieczeństwa w Zakresie Ochrony Danych Osobowych w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach oraz Instrukcji Zarządzania Systemem Informatycznym Służącym do Przetwarzania Danych Osobowych w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach.

Andrzej Koziara, Agnieszka Jezierska

Selected practical aspects of providing security of IT systems in the light of the applicable standards

Summary

Providing practical security to the IT systems is a complicated process resulting from legal and standard regulations. The study describes elements connected with establishment and implementation of the security policy and practical activities performed on its basis. It takes into account all aspects related with organizational changes each institution undergoes, when working with security rules procedures.

Special attention is paid to practical aspects of risk analysis and activities resulting from conducted studies, including crisis support schemes. The paper describes the most important measures undertaken by the University of Silesia in order to provide activities which are compliant with the current legal bills and international standard acts. It also discusses some elements associated with the work organization, including investment activities performed according to the principles resulting from the analysis of total costs calculated according to the Total Cost of Ownership (TCO) model.

Keywords: ICT security, risk analysis, security policy, modern scientific libraries

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 81-91

Błażej Mądrzycki
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Prawa i Administracji

Prawne aspekty bezpieczeństwa w bibliotece – wybrane zagadnienia

Wprowadzenie

Biblioteka jest miejscem gromadzenia, przechowywania i udostępniania zbiorów, swoje zadania realizuje za pośrednictwem zatrudnionych w niej pracowników-bibliotekarzy[1]. Proces pracy w bibliotece musi być zorganizowany w odpowiednim reżimie wymagającym zapewnienia bezpieczeństwa zarówno zatrudnionej obsługi, jej użytkowników, ale również zgromadzonego księgozbioru. Pojęcie bezpieczeństwa w bibliotece należy rozpatrywać zatem z różnych perspektyw:

1) bezpieczeństwa pracowników biblioteki i jej użytkowników;
2) bezpieczeństwa mienia pracodawcy, w tym również zbiorów zgromadzonych w bibliotece – wiąże się z tym konieczność analizy przepisów dotyczących pracowniczej odpowiedzialności za szkody powstałe w mieniu pracodawcy;
3) bezpieczeństwa mienia osoby trzeciej.

Podstawowym aktem prawnym obejmującym regulacje dotyczące działalności bibliotecznej jest ustawa o bibliotekach (Ustawa o bibliotekach, 1997). Akt ten wskazuje główne zasady funkcjonowania bibliotek oraz ogólne wymogi, od których zależy możliwość wykonywania zawodu bibliotekarza – nie obejmuje on swym zakresem zagadnień związanych z bezpieczeństwem w zatrudnieniu, stosowne przepisy zawarte są w kodeksie pracy.

[1] Ustawa z 1968 roku, jako pierwsza w Polsce uznała bibliotekarzy za odrębną grupę zawodową (Ustawa, 1968).

1. Bezpieczeństwo i higiena pracy
a) Obowiązki pracodawcy

W treść każdego stosunku pracy[2] bez względu na rodzaj i typ pracodawcy wpisany jest obowiązek ochrony zdrowia[3] i życia pracowników (Wróbel, 2014, s. 95). Za sferę ochrony życia i zdrowia pracowników odpowiedzialne są przepisy dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy (bhp)[4].

Bezpieczeństwo i higiena pracy jako pojęcie uważane jest za „zespół warunków zapewniających wyeliminowanie lub ograniczenie ujemnego wpływu środowiska pracy na organizm pracowników", bądź też „dział ochrony pracy mający na celu zapobieganie wypadkom przy pracy oraz zapewnieniami nieszkodliwości dla zdrowia warunków pracy" (Wróbel, 2014, s. 94.)

Regulacje prawne dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy mają różne źródła i rangę. Można wskazać tutaj przepisy o charakterze powszechnie obowiązującym[5], wynikające z ustawodawstwa zwykłego (w odniesieniu do bibliotek uniwersyteckich będą to m.in. przepisy ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym), oraz przepisy zawarte w specyficznych źródłach prawa pracy (Wyka, 2003, s. 105 i nast.).

Punktem wyjścia „podstawowych" powinności adresowanych do pracodawcy jest kodeks pracy (k.p.), jego art. 207 nakłada na pracodawcę[6] obowiązek ochrony zdrowia i życia pracowników[7] poprzez ich edukowanie w zakresie bhp. Pracodawca jest ponadto zobowiązany przekazywać pracownikom merytoryczną wiedzę o ewentualnych zagrożeniach zdrowia i życia, informować pracowników o regułach postępowania w przypadku

[2] Art. 301 kodeksu pracy również nakłada na pracodawcę obowiązek zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy osobom fizycznym wykonującym pracę na innej podstawie niż stosunek pracy (Ustawa, 1974).

[3] Art. 66 ust. 1. Konstytucji stanowi „Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa" (Ustawa Konstytucja, 1997).

[4] Pojęcie „przepisy bhp", oznacza nie tylko przepisy prawne bhp, ale także przepisy regulujące bhp niebędące przepisami prawnymi. W świetle art. 9 § 1 k.p. pojęcie „przepisy prawa" oznacza przepisy kodeksu pracy oraz przepisy innych ustaw i aktów wykonawczych określające prawa i obowiązki pracowników i pracodawców. Oznacza to, że przepisami bhp są również przepisy innych ustaw i aktów wykonawczych, ale również regulacje wewnątrzzakładowe, (Kubot, 2013, s. 257 i nast.).

[5] Ustawodawca zawarł przepisy bhp w różnego rodzaju aktach prawnych będących źródłem powszechnie obowiązującego prawa, m.in. w dziale dziesiątym k.p.

[6] W szkołach wyższych i bibliotekach uczelnianych za zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków osobom pobierającym naukę oraz wykonującym pracę na uczelni odpowiada Rektor. Obowiązek taki nakłada na niego ustawa prawo o szkolnictwie wyższym, (Ustawa, 2005).

[7] Przykładowy katalog pracowniczych obowiązków zapewniających pracownikom bezpieczeństwo w czasie świadczenia pracy określa art. 207 k.p.

awarii i innych sytuacji szkodzących zdrowiu i życiu. Poza tym pracodawca ma obowiązek przekazywania informacji o charakterze organizacyjnym, to jest o pracownikach wyznaczonych do udzielania pierwszej pomocy oraz wykonywania działań w zakresie zwalczania pożarów i ewakuacji w sytuacji zagrożenia (Wyka, 2014, s. 1147). W odniesieniu do szkół wyższych, więc i do działających w nich bibliotek, regulacje temu poświęcone skonkretyzowano w rozporządzeniu[8]. W jego treści ustawodawca odwołuje się do ogólnych przepisów dotyczących bhp w zakresie warunków, jakim powinny odpowiadać budynki i pomieszczenia uczelni[9] oraz określa standardy ich przygotowania i wyposażania[10].

Organizując bezpieczne i higieniczne warunki pracy, pracodawca nie jest więc zobowiązany wyłącznie wobec pracowników, odpowiada przede wszystkim za środowisko i warunki (Rozporządzenie, 2003), (Rozporządzenie, 2007), w których praca jest wykonywana[11].

b) Odpowiedzialność

Za stan bezpieczeństwa i higieny pracy odpowiedzialność ponosi pracodawca. Nieprzestrzeganie przepisów lub zasad bhp sankcjonowane jest na gruncie kodeksu pracy grzywną[12].

Szerszy reżim odpowiedzialności ustawodawca przewidział w odniesieniu do wypadków przy pracy. Poza regulacjami wymienionymi w k.p. pracodawca narażony jest również z tego tytułu na odpowiedzialność karną[13] (Pawlak, 2010, s. 171 i nast.).

Pracownicy, którzy ucierpieli w wyniku wypadku, nabywają uprawnienia do odpowiednich świadczeń z ubezpieczeń społecznych (Ustawa, 2002). Uzupełniającej odpowiedzialności odszkodowawczej, w zakresie roszczeń niepokrytych świadczeniami z ubezpieczenia społecznego, pracownicy mogą dochodzić na drodze cywilnoprawnej. Wówczas pracodawca poza

[8] Rozporządzenia (Rozporządzenie, 2007) to określa, iż obowiązkowemu szkoleniu z zakresu bhp podlegają również osoby pobierające naukę.

[9] Art. 4 ust. 1 zawiera odesłanie do rozporządzenia (Rozporządzenie, 2002).

[10] Art. 4 ust. 2 i następne (Rozporządzenie, 2003).

[11] Zgodnie z podstawowymi zasadami prawa pracy „Pracodawca jest obowiązany zapewnić pracownikom bezpieczne i higieniczne warunki pracy", art. 15 k.p.

[12] Art. 283 k.p. stanowi, „Kto, będąc odpowiedzialnym za stan bezpieczeństwa i higieny pracy albo kierując pracownikami lub innymi osobami fizycznymi, nie przestrzega przepisów lub zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, podlega karze grzywny od 1000 zł do 30 000 zł".

[13] Art. 220 (Ustawa, 1997) stanowi: § 1. „Kto, będąc odpowiedzialny za bezpieczeństwo i higienę pracy, nie dopełnia wynikającego stąd obowiązku i przez to naraża pracownika na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Jeżeli sprawca działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

§ 3. Nie podlega karze sprawca, który dobrowolnie uchylił grożące niebezpieczeństwo".

wskazaną wyżej odpowiedzialnością karną za wykroczenia i przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu pracowników może ponosić także odpowiedzialność cywilną (Gersdorf, 2003, s. 9) za szkodę na osobie (uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia, a także krzywda), jakiej pracownik doznał wskutek niezapewnienia mu dostatecznego bezpieczeństwa i ochrony zdrowia w związku z wykonywaną pracą[14].

Należy również podkreślić, że obowiązek stosowania się do zasad i przepisów bhp nie dotyczy wyłącznie pracodawców. K.p. konkretyzując podstawowe obowiązki pracownicze wskazuje, że pracownik zobowiązany jest do przestrzegania przepisów oraz zasad bhp[15]. Nieprzestrzeganie przez pracownika zasad i przepisów bhp zgodnie z art. 108 k.p., ustawodawca kwalifikuje, jako przewinienie porządkowe. W takiej sytuacji pracodawca jest uprawniony do nałożenia na pracownika kary porządkowej: upomnienia, nagany lub kary pieniężnej (Dörre-Nowak, 2013, s. 412).

2. Bezpieczeństwo mienia biblioteki i odpowiedzialność za szkody

Inną sferą niebezpieczeństwa, mogącą wystąpić w bibliotece, są zagrożenia dotyczące zgromadzonego tam księgozbioru. Częstym i dokuczliwym problemem, z jakim muszą zmierzyć się biblioteki, są kradzieże książek i czasopism z czytelni i magazynów, szczególnie w warunkach wolnego dostępu. Dzieje się to głównie za sprawą użytkowników, próby wynoszenia książek z bibliotek są nagminnie. Skala zjawiska wciąż się nasila, nic więc dziwnego, że w bibliotekach obserwuje się rozwijanie procedur zmierzających do poprawy bezpieczeństwa zbiorów. Metody ochrony przybierają różnorakie postacie. Zakaz poruszania się po bibliotece w kurtkach, płaszczach, z torbami i plecakami dzisiaj już chyba nikogo nie dziwi. Niektóre biblioteki sięgają po znacznie dalej idące środki bezpieczeństwa, kontrolując użytkowników po wyjściu z biblioteki w sposób zbliżony do kontroli lotniskowej. Kolejną, często spotykaną metodą zabezpieczenia księgozbiorów jest wykorzystywanie nowoczesnych technologii, takich jak paski elektromagnetyczne reagujące z bramką radiową przy wyjściu z biblioteki. Ponadto coraz częściej przy drzwiach biblioteki czuwa ochrona. Jak się okazuje, przyjęte systemy bezpieczeństwa nie eliminują całkowicie kradzieży, ale jedynie ograniczają skalę zjawiska.

Kradzieże nie są jednak jedynym niebezpieczeństwem czyhającym na zbiory biblioteczne. Kolejnym kłopotem są liczne akty wandalizmu ze strony

[14] (Wyrok, 2001), Wyrok określa uwzględnienie powództwa przeciwko pracodawcy o rentę i odszkodowanie z tytułu wypadku przy pracy, oparte na jego odpowiedzialności z czynu niedozwolonego (art. 415 i następne Kodeksu cywilnego), nie wymaga stwierdzenia, że przez zaniedbanie zapewnienia pracownikom bezpiecznych i higienicznych warunków pracy pracodawca popełnił przestępstwo (np. art. 220 § 1, czy z art. 221 Kodeksu karnego z 1997 r.).

[15] Art. 100 k.p. zawiera katalog podstawowych obowiązków pracowniczych (Ustawa, 1974).

użytkowników biblioteki, a czasem i samych jej pracowników. Skutecznym narzędziem zapobiegającym niszczeniu zbiorów i dewastacji wyposażenia biblioteki jest monitoring. Montowanie kamer ma działać prewencyjnie, świadomość bycia obserwowanym ma odstraszać potencjalnych sprawców od kradzieży i aktów wandalizmu.

Instalowanie monitoringu w bibliotece wiąże się z kontrolą zatrudnionych w niej pracowników – rodzi to z kolei pytanie o legalność stosowania tego typu rozwiązań. Poczynione w doktrynie i judykaturze analizy wskazują jednak, że ingerencja ze strony pracodawcy w tę część życia pracownika, która może mieć bezpośredni związek z wykonywaną pracą nie jest nielegalna[16] (Golonka, 2010, s. 257), zatem monitoring w miejscu pracy należy uznać za mieszczący się w granicach dozwolonej kontroli pracowników. W konsekwencji monitoring w bibliotece poprawia bezpieczeństwo zgromadzonych w niej zbiorów a nawet samych użytkowników biblioteki. Zarejestrowane obrazy z monitoringu będą przydatne dla ustalenia grona odpowiedzialnych za szkodę, bądź też dla zwolnienia z odpowiedzialności odszkodowawczej bibliotekarzy. Należy bowiem zaznaczyć, że pomimo ochrony, licznych zakazów oraz umieszczania wielu urządzeń w dużej mierze bibliotekarz będzie głównym strażnikiem mienia zgromadzonego w bibliotece, może również ponosić odpowiedzialność za szkody w niej powstałe. Obowiązek dbania o mienie biblioteki (pracodawcy), niezależnie od rodzaju montowanych zabezpieczeń, ciąży na zatrudnionej w bibliotece obsłudze. Bibliotekarze, wypełniając zadania biblioteki, jako pracownicy mają obowiązek wykonywać pracę sumiennie i starannie, dbając przy tym o dobro pracodawcy i jego majątek. Naruszenie podstawowych obowiązków pracowniczych może uzasadniać wyciągnięcie w stosunku do bibliotekarza przewidzianej w prawie pracy odpowiedzialności.

Podstawowa forma odpowiedzialności pracownika-bibliotekarza dotyczyć będzie szkody wyrządzonej w mieniu pracodawcy. Art. 114 k.p., stanowi, że pracownik, który z powodu niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych, ze swej winy wyrządził pracodawcy szkodę, ponosi odpowiedzialność materialną (Niedbała, Ślebzak, 2012, s. 247). Na tej podstawie pracownik odpowiada za szkody wyrządzone w mieniu pracodawcy. Ze względu jednak na istniejący w bibliotece podział na strefy dostępne dla wszystkich użytkowników i strefy zamknięte, zakres odpowiedzialności w stosunku do bibliotekarzy będzie zróżnicowany. Większa część majątku współczesnej biblioteki znajduje się bowiem w strefie wolnego dostępu dla użytkowników. Obszar mienia, do którego dostęp ma nieograniczona liczba czytelników, jest trudny do ochrony[17], narzędzia za pomocą, których biblio-

[16] Stanowisko w tej sprawie zajął również Trybunał Konstytucyjny wyroku z dnia 19 lutego 2002 roku (Wyrok, 2002), oraz w wyroku z dnia 19 maja 1998 roku (Wyrok, 1998).

[17] Mając na uwadze, że na przestrzeni ostatnich czterech lat liczba użytkowników przestrzeni w wolnym dostępie w czytelni Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu

tekarz wykonuje swoje obowiązki, mogą się okazać w takiej sytuacji niewystarczające. Podstawową powinnością bibliotekarza jest wykonywanie obowiązków mieszczących się w zakresie zadań realizowanych przez bibliotekę. Bibliotekarz, jako łącznik pomiędzy zgromadzonymi zbiorami bibliotecznymi a zagubionym czytelnikiem, ma pełnić funkcję przewodnika. Nie oznacza to jednak, że bibliotekarz jest zobowiązany do samodzielnego sprawowania nadzoru nad każdym użytkownikiem korzystającym ze zbiorów bibliotecznych, dlatego w określonych przypadkach będzie on mógł uwolnić się od odpowiedzialności. Zgodnie z art. 117 k.p., pracownik nie ponosi odpowiedzialności za szkodę w takim zakresie, w jakim pracodawca lub inna osoba przyczynił się do jej powstania albo zwiększenia. Pracownik nie ponosi również odpowiedzialności za szkody powstałe w związku z ryzykiem towarzyszącym działalności pracodawcy. Potencjalne zagrożenie uszkodzenia składników majątkowych (zbiorów, sprzętu elektronicznego) pozostających w wolnym dostępie, uzasadnia uwolnienie się od odpowiedzialności, gdy bibliotekarz nie był w stanie zapobiec powstałej szkodzie, do której doszło z przyczyn przez niego niezawinionych lub od niego niezależnych. Nie powinien ponosić również odpowiedzialności za okoliczności powstałe w wyniku zdarzeń losowych lub związanych ze specyfiką pracy[18].

Nie należy jednak przyjmować, że pracownicza odpowiedzialność względem bibliotekarzy jest całkowicie wyłączona. Jak już wspomniano biblioteka podzielona jest na różne strefy dostępu. Zrozumiałe jest więc, że inaczej będzie kształtować się poziom odpowiedzialności bibliotekarzy za mienie znajdujące się w częściach biblioteki dostępnych dla wszystkich, a inaczej w częściach zamkniętych dla wolnego dostępu, dlatego przyjmuje się, że odpowiedzialność materialna pracownika zajmującego stanowisko biblioteczne za ewentualne szkody powstałe w zbiorach bibliotecznych, nie ma charakteru bezwarunkowego (Howorka 2010, s. 54). Bibliotekarz będzie ponosił odpowiedzialność również za szkody w mieniu znajdującym się w strefie wolnego dostępu, do powstania których przyczynił się swoim nagannym zachowaniem albo też przez zaniechanie właściwego postępowania, nie podejmując odpowiednich działań, do jakich był zobowiązany; za szkody, które sam spowodował lub do których się przyczynił, zaniedbując swoje obowiązki (Howorka, 2010, s. 51). Konstrukcja pracowniczej odpowiedzialności, co wynika z przytoczonych powyżej przepisów, wskazuje, że generalną zasadą jest odpowiedzialność materialna wyłącznie za szkody zawinione, a więc za te braki czy zniszczenia,

Śląskiego kształtowała się pomiędzy 50 a 60 tys. użytkowników rocznie, trudno jest przyjąć, że za szkody powstałe w mieniu odpowiedzialność spoczywać będzie na bibliotekarzach tam zatrudnionych.

[18] Zatem zdarzenia, takie jak zużycie sprzętu, jego awaria powstała w skutek normalnej eksploatacji czy uszkodzenia np. książek, komputerów, zbicie szyby w bibliotece przez jej użytkowników, gdy bibliotekarz nie mógł lub nie był w stanie szkodzie tej zapobiec – stanowić będzie przesłanki umożliwiające uwolnienie się przez niego od odpowiedzialności.

które powstały w wyniku niedopełnienia obowiązków służbowych i to w sytuacji, gdy istniały warunki do należytego ich wykonania. Pracownik nie ponosi odpowiedzialności za szkody powstałe w wyniku naturalnego eksploatowania czy zużycia sprzętu i zbiorów. Obowiązek udowodnienia zaistnienia odpowiedzialności po stronnie pracownika spoczywa na pracodawcy[19]. Pracodawca zobowiązany jest również wykazać rozmiar szkody, za powstanie której pracownik ponosi odpowiedzialność (Howorka, 2010, s. 51).

Odpowiedzialność za mienie powierzone

Reżim odpowiedzialności materialnej za mienie powierzone jest surowszy od odpowiedzialności na zasadach ogólnych.

Wymiar odpowiedzialności pracownika za mienie powierzone nie jest uzależniony od stopnia winy pracownika. Niezależnie od tego, czy szkoda powstała z winy umyślnej czy nieumyślnej, pracodawca może domagać się od pracownika wyrównania jej w pełnym zakresie. Nie ma zastosowania tutaj reguła ograniczająca wysokość odszkodowania do granic trzymiesięcznego wynagrodzenia pracownika (Żurawska, Stuglik, 2003, s. 8). Pracodawca nie jest również zobowiązany do szerokiego procesu dowodzenia, musi jedynie wykazać fakt prawidłowego powierzenia mienia i powstania w nim szkody (Sadlik, 2008, s. 39). Uzasadnieniem surowszych reguł odpowiedzialności jest obowiązek zapewnienia przez pracownika szczególnego bezpieczeństwa składnikom mienia, które zostały mu powierzone z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się.

Przedmiotem powierzenia może być każdy składnik mienia, który pracownik może objąć w posiadanie i sprawować nad nim pieczę. Tym niemniej należy zwrócić uwagę, że ustawowym obowiązkiem koniecznym do zastosowania kwalifikowanej formy odpowiedzialności jest, poza prawidłowym jego

[19] Materialna odpowiedzialność pracownika sprowadzona została do konieczności wystąpienia czterech przesłanek:

1. **Bezprawne zachowanie pracownika** – rozumieć należy, jako naruszenie obiektywnych reguł staranności wymaganej przy wykonywaniu obowiązków pracowniczych.
2. **Wina pracownika** – pracownik może ponosić odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną pracodawcy z winy nieumyślnej lub umyślnej, kwalifikacja rodzaju winy uzależnia granice majątkowe ponoszonej przez niego odpowiedzialności.
3. **Szkoda** – kodeks pracy nie zawiera definicji szkody. Przyjmuje się, że jest to uszczerbek w mieniu pracodawcy, przejawiający się w różnicy między aktualną wartością majątku a wartością, jaką posiadałby ten majątek, gdyby określone zdarzenie w postaci zawinionego zachowania się pracownika nie nastąpiło (Sadlik, 2008, s. 15).
4. **Adekwatny związek przyczynowy** – oznacza to, że pracownik ponosi odpowiedzialność wyłącznie za normalne następstwa swoich działań lub zaniechań, z których szkoda wynika.

Dopiero łączne wystąpienie powyższych okoliczności oraz możliwość udowodnienia ich przez pracodawcę, umożliwia zastosowanie odpowiedzialności wobec pracownika, (Żurawska, Stuglik, 2003, s. 8).

powierzeniem, stworzenie przez pracodawcę okoliczności, umożliwiających pracownikowi sprawowanie pieczy nad mieniem (Sadlik, 2008, s. 39).

Trudno wyobrazić sobie nowoczesną bibliotekę, w której nie istniałoby udostępnianie prezencyjne. Z kolei przyjmując, że jedną z przesłanek odpowiedzialności za mienie powierzone jest zapewnienie przez pracodawcę możliwości sprawowania pieczy nad mieniem, w sytuacji, gdy pozostaje ono w strefie wolnego dostępu, zdaje się być trudne a wręcz niemożliwe do spełnienia. Pomimo zakazu poruszania się po bibliotece w kurtach, z torbami i plecakami nie można wykluczyć, że użytkownicy nie pokuszą się o przywłaszczenie mienia biblioteki. Pracownik biblioteki, wykonując swoje obowiązki w sposób należyty, nie będzie w stanie sprawować nadzoru nad wszystkimi użytkownikami korzystającymi ze zbiorów. Bibliotekarz zobowiązany jest przede wszystkim do wykonywania zadań związanych z usługami bibliotecznymi, nie jest więc możliwe, aby zajmował się wyłącznie ochroną księgozbiorów w wolnym dostępie. Bibliotekarze w zasadzie nie należą do grupy pracowników, którym powierza się mienie biblioteki z obowiązkiem zwrotu lub do wyliczenia się (Howorka, 2010, s. 52). Ten rodzaj odpowiedzialności nie jest jednak całkowicie wykluczony względem pracowników bibliotek. W praktyce bowiem można powierzyć bibliotekarzowi składniki mienia, jedynie jemu dostępne. Wówczas będzie on też ponosił odpowiedzialność za składniki pozostające w jego dyspozycji i pod jego opieką. W tej sytuacji można żądać od niego stosownego pokwitowania, ale również oświadczenia dotyczącego umiejętności i znajomości sposobów korzystania z mienia – bibliotekarz przyjmuje w ten sposób pełną odpowiedzialność za powierzone mu mienie (Howorka, 2010, s. 53). Nie jest również wykluczone wprowadzenie umowy o wspólnej odpowiedzialności za powierzone mienie (Rozporządzenie, 1974).

Ustawodawca, podobnie jednak jak przy odpowiedzialności na zasadach ogólnych, pozostawia w dyspozycji pracownika możliwość uwolnienia się od odpowiedzialności[20].

Wszelkie roszczenia pracodawcy dotyczące naprawienia szkody, wyrządzonej przez pracownika, wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania obowiązków pracowniczych, ulegają przedawnieniu z upływem roku od dnia, w którym pracodawca dowiedział się o wyrządzeniu przez pracownika szkody, nie później jednak niż z upływem trzech lat od kiedy szkoda powstała.

Zdaje się, że obowiązujące na gruncie prawa pracy regulacje dotyczące odpowiedzialności spełniają swoją funkcję również względem bibliotekarzy. W moim przekonaniu ich właściwe zastosowanie dostatecznie zabezpiecza interes pracodawcy a co za tym idzie i jego mienia. Bezpiecznie czuć się mogą i bibliotekarze, bowiem za składniki mienia, nad którymi nie są

[20] Zgodnie z art. 124 § 3 k.p. pracownik ma możliwość uwolnienia się od odpowiedzialności, jeżeli wykaże, że szkoda powstała z przyczyn od niego niezależnych, a w szczególności wskutek niezapewnienia przez pracodawcę warunków umożliwiających zabezpieczenie powierzonego mienia.

w stanie sprawować pieczy (znajdujące się w wolnym dostępie) nie powinni ponosić odpowiedzialności odszkodowawczej.

3. Mienie osoby trzeciej

K.p. przewiduje również ochronę mienia osoby trzeciej, w razie wyrządzenia jej szkody przez pracownika[21], przy wykonywaniu przez niego pracy. W takich sytuacjach odpowiedzialnym za szkodę jest pracodawca. Konstrukcja ta wprowadzona została w celu ochrony pracowników w przypadku wyrządzenia przy wykonywaniu pracy szkód osobom trzecim np. klientom pracodawcy czy też innym pracownikom. Za wyrządzenia takich szkód odpowiedzialność do wysokości wyrządzonej szkody ponosi za pracownika pracodawca. Nie oznacza to jednak, że pracownik jest całkowicie zwolniony z tej odpowiedzialności, będzie on bowiem odpowiadał przed pracodawcą, ale zgodnie z omówionymi powyżej ogólnymi zasadami pracowniczej odpowiedzialności.

Podsumowanie

Kwestie odnoszące się do bezpieczeństwa w procesie pracy zdają się być problematyką niezwykle istotną – przede wszystkim dla zatrudnionych. Szczególna rola bezpieczeństwa i higieny pracy sprowadza się do gwarancji konstytucyjnej. Jej poszczególne regulacje zawarte zostały m.in. w przepisach kodeksu pracy, ustawach, rozporządzeniach a nawet aktach wewnątrzzakładowych.

Niewątpliwie istotne miejsce w tych regulacjach przypisać należy kodeksowi pracy, który reguluje podstawowe kwestie związane z bezpieczeństwem podczas wykonywania obowiązków pracowniczych oraz określa sankcje w razie ich naruszenia zarówno przez pracowników jak i pracodawców.

Doniosłość zagadnienia związanego z bezpieczeństwem niewątpliwie zajmuje ważne miejsce ze względu na wartość zbiorów gromadzonych w bibliotekach oraz pełnionych przez nią funkcji. Nie można zaprzeczyć, bowiem, że działalność biblioteczna odgrywa aktualnie niezwykle ważną rolę społeczną. Analiza sytuacji dotyczącej bezpieczeństwa w bibliotece powala na konstatację, iż obowiązujące regulacje prawne w zakresie bhp i odpowiedzialności nadają się przynajmniej w większości, w obecnym kształcie, do zastosowania względem biblioteki i jej pracowników.

Ze względu na ograniczenia redakcyjne szczegółowe omówienie każdego z powyższych zagadnień nie było możliwie. Liczę jednak, że niniejsza praca będzie wstępem do cyklu poświęconego sytuacji prawnej bibliotekarzy.

[21] Art. 120 wprowadza zasady odpowiedzialności pracowników względem osób trzecich (Ustawa, 1974.)

Bibliografia

Dörre-Nowak, D. (2013). Odpowiedzialność porządkowa i dyscyplinarna pracowników.W: K. W. Baran (red.), *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych* (s. 410–418) Warszawa: Wolters Kluwer.

Gersdorf, M. (2003). Odpowiedzialność cywilnoprawna pracodawcy za wypadki przy pracy. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, *6*, 9–16.

Golonka, A. (2010). Granice dopuszczalnego monitoringu pracownika przy wykorzystaniu jego danych biometrycznych oraz audiowizualnych form nadzoru. W: Z. Góral (red.), *Kontrola pracownika. Możliwości techniczne i dylematy prawne* (s. 255–271). Warszawa: Wolters Kluwer.

Howorka, B. (2010). *Bibliotekarz i prawo*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Howorka, B. (2014a). O specjalistach i nie tylko o nich. *Bibliotekarz*, *11*, 45–49.

Howorka, B. (2014b). O stanowiskach, funkcjach i wynagrodzeniach bibliotekarzy. *Bibliotekarz*, 7–8, 55–58.

Kubot, Z. (2013). Przepisy bezpieczeństwa i higieny pracy. W: B. M. Ćwiertniak (red.), *Aktualne zagadnienia prawa pracy i polityki socjalnej* (s. 257–261). Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas.

Niedbała, Z., Ślebzak. K, (2012). Odpowiedzialność pracownika, jej rodzaje, podstawy i sankcje. W: Z. Niedbała (red.), *Prawo pracy* (s. 246–268). Warszawa: LexisNexis.

Pawlak, L. (2010). *Przestępstwa i wykroczenia przeciwko indywidualnym i zbiorowym prawom pracowników*. Warszawa: Oficyna Prawa Polskiego.

(Rozporządzenie, 1974). Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie wspólnej odpowiedzialności materialnej pracowników za powierzone mienie z dnia 4 października 1974 r, (Dz.U. 1996, nr 143 poz. 663 tekst jedn.).

(Rozporządzenie, 2002). Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie z dnia 12 kwietnia 2002 r. (Dz.U. 2003, nr 75 poz. 690).

(Rozporządzenie, 2003). Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy z dnia 26 września 1997 r. (Dz.U. 2003, nr 169 poz. 1650).

(Rozporządzenie, 2007). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy w uczelniach z dnia 5 lipca 2007 r. (Dz.U. 2007, nr 128 poz. 897).

Sadlik, R. (2008). *Odpowiedzialność materialna i porządkowa pracowników*. Gdańsk: Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr.

(Ustawa, 1968). Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach. (Dz.U. 1996, nr 152 poz. 722).

(Ustawa, 1974). Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. (Dz.U. 2014, poz. 1502 tekst jedn.).

(Ustawa, 1997). Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny. (Dz.U. 1997, nr 88 poz. 553.).

(Ustawa o bibliotekach, 1997). Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. (Dz.U. 1997, nr 85 poz. 539).

(Ustawa, 2002). Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. (Dz.U. 2009, nr 167 poz.1322 tekst jedn.).

(Ustawa, 2005). Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym. (Dz.U. 1212 poz. 572 tekst jedn.).

(Ustawa Konstytucja, 1997). Ustawa z dnia 2 kwietna 1997 r. Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej. (Dz.U. 1997, nr 78 poz. 483).

Wróbel, A. (2014). Bezpieczeństwo i higiena pracy. *Przegląd Prawa i Administracji*, 96, 95–100.

Wyka, T. (2003). *Ochrona zdrowia i życia pracownika jako element treści stosunku pracy*. Warszawa: Difin.

Wyka, T. (2014). Bezpieczeństwo i higiena pracy. W: K. W. Baran (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*. (s. 1147–1149) Warszawa: Wolters Kluwer.

(Wyrok, 1998). Wyrok z dnia 19 maja 1998 r. U. 5/97. *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy, 4*, poz. 46, 245.

(Wyrok, 2001). Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 2001 r. II UKN 337/00 *Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, 1*, poz. 20, 35–37.

(Wyrok, 2002). Wyrok z dnia 19 lutego 2002 U. 3/01. *Glosa, 8*, 5.

Żurawska, A., Stuglik, A., (2003). *Ochrona mienia pracodawcy-odpowiedzialność pracownicza*. Warszawa: C.H. Beck.

Błażej Mądrzycki

Legal aspects of the security in the library – selected issues

Summary

The basic library functions of collecting, processing, storing and sharing collections require the employed librarians a number of obligations related to what is widely considered as "protection". The concept of security in the library needs to be seen, therefore, from different perspectives: from basic forms of protection and security inherent in employment contract, to the protection of the library properties. Regulations concerning the safety of the work process in the library has never been regulated in a particular manner, therefore, it is necessary to examine the generally applied bills. A similar procedure should be carried out analyzing issues related to the protection of library properties and the responsibility for damage.

Keywords: librarian, security and hygiene at work, worker's responsibility, material responsibility.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 92-103

Aneta Trojanowska, Tomasz Żarski
Uniwersytet Śląski w Katowicach,
Uczelniana Organizacja Związkowa Związku Nauczycielstwa Polskiego

Rola związku nauczycielstwa polskiego w zakresie kształtowania bezpieczeństwa pracy w bibliotece akademickiej

Wstęp

Jednym z podstawowych praw pracowniczych, zapisanym w artykule 59 Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej, jest prawo do zrzeszania się w związkach zawodowych (Konstytucja, 1997), co jest zgodne z rozwiązaniami stosowanymi w tym zakresie przez prawo międzynarodowe. Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) zdefiniowała tę podstawową wolność człowieka, związaną z tworzeniem, organizacją i funkcjonowaniem związków zawodowych w dwóch Konwencjach MOP o numerach 87 i 98. Pierwsza, przyjęta w San Francisco w 1948 r. (Konwencja, 1958), dotyczy wolności związkowej i ochrony praw związkowych, druga, przyjęta w Genewie dnia 1 lipca 1949 r. (Konwencja, 1949) –stosowania zasad prawa organizowania się i rokowań zbiorowych.

Związek zawodowy to dobrowolna i samorządna organizacja ludzi pracy, powołana do reprezentacji i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych (Ustawa, 1991). Dbałość o zapewnienie odpowiednich warunków pracy jest podstawowym obszarem działania związków reprezentujących pracowników w zakładzie pracy. Wspomniana wcześniej Ustawa nie precyzuje natomiast samego pojęcia „warunki pracy", w praktyce przyjmuje się najczęściej, że są to warunki, w jakich praca jest wykonywana.

Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie działalności organizacji związkowej oraz jej organu, społecznej inspekcji pracy, w zakresie kształtowania bezpieczeństwa pracy w uczelni wyższej, w szczególności w bibliotece akademickiej. Bardzo istotna jest także kontrola tych instytucji nad przestrzeganiem przepisów prawa pracy.

Związek Nauczycielstwa Polskiego jako organizacja zrzeszająca pracowników szkół wyższych

Związek Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) to jedna z najliczniejszych branżowych organizacji związkowych działających na terenie naszego kraju. Zgodnie z artykułem 1 Statutu jest to jednolity, dobrowolny, niezależny i samorządny związek zawodowy pracowników oświaty i wychowania, szkolnictwa wyższego i nauki (Statut ZNP, 2015). Związek ten, działający w obrębie Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych, stara się wpływać na kształt polskiej edukacji, na warunki pracy nauczycieli oraz osób zatrudnionych w szkolnictwie wyższym, w tym pracowników oświatowej administracji. Jest on także jednym z najdłużej działających na terenie naszego kraju związków zawodowych, w roku 2015 obchodził 110 rocznicę powstania.

Uczelniana Organizacja Związkowa Związku Nauczycielstwa Polskiego w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (UŚ) jest największą, pod względem liczby członków, organizacją związkową w Polsce działającą w pionie uczelni wyższych; wchodzi w skład Rady Szkolnictwa Wyższego i Nauki1, jednolitej reprezentacji Związku Nauczycielstwa Polskiego w obszarze szkolnictwa wyższego.

Zadania, jakie stawia sobie organizacja związkowa i działania, jakie podejmuje, to przede wszystkim monitorowanie spraw pracowniczych na uczelni. W tym obszarze, w ostatnich latach podejmowano szereg akcji związanych z opiniowaniem, nie zaniedbując współpracy przy kształtowaniu różnego rodzaju aktów prawnych, w tym regulaminów wewnątrzzakładowych. Przykładem może być przygotowanie *Regulaminu awansowania pracowników niebędących nauczycielami akademickimi w Uniwersytecie Śląskim* (Zarządzenie Rektora, 2009), przy czym inicjatywa przygotowania tego dokumentu leżała po stronie związkowej. Regulamin był efektem pracy, powołanej przez Rektora specjalnej komisji, która stworzyła ramy dla awansowania m.in. bibliotekarzy akademickich.

W latach 2013-2015 ZNP przy UŚ brało udział w negocjacjach płacowych związanych z realizacją podwyżek wynagrodzeń dla pracowników uczelni. W związku z wydzieleniem części środków przyznanych na ten cel i przeznaczenie ich na podwyżkę wynagrodzenia dla pracowników bardzo dobrze wykonujących swoje czynności zawodowe, należało wypracować odpowiedni system oceny pracowników. Sytuacja ta dotyczyła zwłaszcza pracowników z grupy niebędących nauczycielami akademickimi, ponieważ nigdy dotąd nie byli oni oceniani w sposób sformalizowany. ZNP brało aktywny udział w przygotowywaniu systemu oceny pracowników, choć propozycje związkowe nie zawsze były uwzględniane. Ostatecznie powstało roz-

[1] Rada Szkolnictwa Wyższego i Nauki ZNP powstała w 2005 r., w wyniku połączenia Krajowej Rady Nauki ZNP i Federacji ZNP Szkół Wyższych i Nauki.

wiązanie kompromisowe, a system oceniania ma być dopracowywany. Po trzech latach wyraźnie widać potrzebę stosowania różnych kryteriów oceny dla jednorodnych grup pracowniczych, trudno bowiem oceniać osoby wykonujące bardzo różne czynności, używając jednego arkusza ocen. Potrzebę taką zgłaszali nie tylko przełożeni oceniający swoich pracowników, również sygnalizowały to osoby oceniane.

Związek korzysta także z ustawowych uprawnień przy wypowiadaniu przez pracodawcę umów o pracę, rozwiązywaniu umów o pracę, zmianie warunków zatrudnienia, w tym zmianie warunków pracy i (lub) płacy oraz stosowaniu kar porządkowych, każdorazowo wyrażając w takim przypadku swoją opinię. Podejmowane są interwencje w obronie praw poszczególnych członków lub grup zawodowych. Jako przykład takich działań można podać zaangażowanie przedstawicieli władz związkowych w rozwiązaniu problemu reorganizacji pracy szatniarzy zatrudnionych na kilku wydziałach uczelni. Wspólnie z pracodawcą udało się wypracować rozwiązanie satysfakcjonujące wszystkie strony. Każdego roku także, wspólnie z pracodawcą, ustalany jest sposób wydawania środków z zakładowego funduszu świadczeń socjalnych, przedstawiciele związku biorą udział w pracy komisji socjalnej, rozdzielającej środki z tego funduszu.

Biblioteka akademicka w strukturze uczelni wyższej

Uczelnie wyższe to specyficzne zakłady pracy zatrudniające nawet kilka tysięcy pracowników. Zgodnie ze Sprawozdaniem Rektora z działalności Uniwersytetu Śląskiego,zatrudnienie w uczelni na dzień 31 grudnia 2014 r. wynosiło 3190 etatów, z czego nauczyciele akademiccy zajmowali 1915 etatów, pozostali to 1318 osób zatrudnionych na 1275 etatach (Sprawozdanie Rektora, 2015). Pracownicy uczelni mają bardzo różne czynności do wykonania, od zadań związanych z szeroko pojętą nauką i dydaktyką do zadań związanych z zarządzaniem i administracją. Są także pracownicy ekonomiczni, naukowo- i inżynieryjno-techniczni, informatycy, pracownicy obsługi, robotnicy i kierowcy. Szczególną grupę stanowią osoby zatrudnione w bibliotekach uczelnianych. Na koniec roku 2014 w Uniwersytecie Śląskim grupa ta liczyła 160 pracowników, w tym 8 nauczycieli akademickich[2] (Sprawozdanie Rektora, 2015).

[2] Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelni publicznej nauczyciele akademiccy w bibliotekach zatrudnieni mogą być na stanowiskach dyplomowanych bibliotekarzy oraz dyplomowanych pracowników dokumentacji i informacji naukowej (Rozporządzenie, 2011). Do grupy tej zalicza się: starszego kustosza dyplomowanego, starszego dokumentalistę dyplomowanego, kustosza dyplomowanego, dokumentalistę dyplomowanego, adiunkta bibliotecznego, adiunkta dokumentacji i informacji naukowej, asystenta bibliotecznego oraz asystenta dokumentacji i informacji naukowej.

Bezpieczeństwo i higiena pracy w bibliotece akademickiej

Wszystkich pracowników biblioteki obowiązują przepisy odnośnie do stosowania zasad bezpieczeństwa i higieny pracy i ochrony przeciwpożarowej zawarte w Obwieszczeniu Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 28 sierpnia 2003 r. (Obwieszczenie, 2003). W rozporządzeniu tym jest mowa o obiektach budowlanych i terenie zakładu pracy, pomieszczeniach pracy, w tym, oświetleniu, ogrzewaniu i wentylacji. Proces pracy podzielony jest na organizację stanowisk pracy, obsługę i stosowanie maszyn, narzędzi i innych urządzeń technicznych, transport wewnętrzny i magazynowanie, ochronę przed hałasem, opis pomieszczeń i urządzeń higieniczno-sanitarnych oraz zasady zaopatrzenia pracowników w napoje i środki higieny osobistej.

Transport wewnętrzny i magazynowanie w bibliotece odgrywa szczególną rolę. Szczegółowe przepisy dotyczące tych zagadnień zostały zawarte w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 marca 2000 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy ręcznych pracach transportowych (Rozporządzenie, 2000). Specyfika pracy w bibliotece polega m.in. na tym, że księgozbiór zawsze będzie musiał być przez pracowników biblioteki przenoszony, podnoszony czy opuszczany, powinno się jedynie minimalizować wagę ciężaru. Należy zwrócić uwagę przede wszystkim na to, aby nie przenosić paczek lub pudeł, w których znajdują się większe ilości książek. Najlepiej rozpakować zbyt ciężkie pudła i zawsze pamiętać o podstawowych zasadach ergonomii podczas transportu ręcznego. Każdy pracownik biblioteki powinien odbyć szkolenie bhp dotyczące wykonywania ręcznych prac transportowych. Księgozbiór jest zazwyczaj transportowany za pomocą ręcznych wózków, które powinny być wyposażone w kółka gumowe. Przy takim transporcie trzeba uważać, żeby nie dopuścić do nadmiernego obciążenia wózka ponad normę podaną w DTR (dokumentacja techniczno-ruchowa) oraz zadbać, aby przewożone przedmioty nie wystawały poza obrys wózka i nie przesłaniały widoczności podczas jazdy. Książki powinny być rozmieszczone równomiernie, żeby zapewnić wózkowi stabilność. Należy pamiętać o sprawdzaniu stanu wózków każdego dnia przed rozpoczęciem pracy.

Zagrożenia związane z pracą wykonywaną w bibliotekach akademickich

We wspomnianym powyżej rozporządzeniu omówione są również prace szczególnie niebezpieczne, w tym praca na wysokości, z którą bibliotekarze mają styczność, pracując na drabinach o wysokości powyżej jednego metra (Rozporządzenie, 2000). Pracownicy ci muszą posiadać orzeczenie lekarskie z brakiem przeciwskazań lekarskich do pracy na wysokości od jednego do trzech metrów. Do prac na wysokości nie mogą zostać dopuszczone

osoby, które mają lęk wysokości, chorują na epilepsję, leczone są lekami psychotropowymi, z brakiem lub niedowładem kończyny. Pracownik przed podjęciem pracy musi odbyć instruktaż stanowiskowy oraz zostać wyposażony w odpowiednią odzież i obuwie robocze.

Czynniki biologiczne, związane z innym istotnym zagrożeniem – wilgocią, stanowią kolejne ryzyko (Badania mikrobiologiczne pomieszczeń magazynowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 1996; Czerwińska, 2015). Wilgoć może powstać np. podczas nieodpowiedniego wietrzenia magazynów lub innych pomieszczeń, w których przechowywane są książki. Podczas zwiększonej wilgotności zaczyna dochodzić do niszczenia książek – grzbietów oraz brzegów kartek. Wilgoć rozkłada kleje roślinne lub zwierzęce oraz barwniki znajdujące się w ilustracjach, co stwarza możliwość powstawania ognisk korozji biologicznej. W takich warunkach drobnoustroje mogą zasiedlać i niszczyć wiele materiałów, m.in. powłoki malarskie, wykładziny ścienne i podłogowe, oraz inne, stosowane w budownictwie. Powstawanie w środowisku pomieszczeń zamkniętych ognisk korozji mikrobiologicznej, oprócz poważnych strat ekonomicznych, wywołuje niekorzystne zmiany warunków higieniczno-sanitarnych, na które narażeni są pracownicy i materiały znajdujące się w nich (Badania mikrobiologiczne pomieszczeń magazynowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 1996; Czerwińska, 2015).

Wskaźnikiem panujących w pomieszczeniach warunków higieniczno-sanitarnych jest m.in. skażenie mikrobiologiczne powietrza. Mikrobiologiczna analiza jakościowa i ilościowa pozwala na ocenę zagrożenia dla ludzi przebywających w tych pomieszczeniach oraz zgromadzonych w nich materiałów. Badania przeprowadzone przez specjalistów z Głównego Instytutu Górnictwa w pomieszczeniach magazynowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w 1996 r. wykazały, że panujące tam warunki mikroklimatyczne, a w szczególności okresowe podnoszenie się wilgotności względnej powietrza, sprzyjały utrzymywaniu się specyficznej mikroflory i podwyższaniu stężenia drobnoustrojów, stwarzając w ten sposób zagrożenie dla ludzi oraz magazynowanych materiałów. Powietrze pomieszczeń w niewielkim stopniu było zanieczyszczone przez bakterie, przy czym nie stwierdzono wśród nich szkodliwych dla zdrowia promieniowców. Wyizolowano natomiast 10 gatunków grzybów pleśniowych, wśród nich gatunki z rodzaju *Penicillinum* i *Alternaria*, które stwarzają zagrożenie dla zdrowia ludzi. Grzyby te występowały we wszystkich badanych pomieszczeniach (Badania mikrobiologiczne pomieszczeń magazynowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 1996). W wyniku przeprowadzonych badań w pomieszczeniach przyziemia budynku zlecono wykonanie niezbędnych robót remontowych w celu przeciwdziałania pogarszaniu się warunków higieniczno-zdrowotnych. Obecnie biblioteka Uniwersytetu Śląskiego została przeniesiona do nowo wybudowanego obiektu, gdzie zadbano

o odpowiednie warunki pracy zatrudnionego personelu oraz przechowywania zgromadzonych zbiorów.

Praca w bibliotece akademickiej to obecnie szereg czynności związanych z obsługą komputera. Przepisy odnoszące się do stanowisk pracy wyposażonych w monitory ekranowe zawarte są w Rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 1 grudnia 1998 r. (Rozporządzenie, 1998). Wynika z niego, że pracodawca jest obowiązany zapewnić osobie zatrudnionej przy obsłudze monitora ekranowego co najmniej pięciominutową przerwę po każdej godzinie pracy, wliczaną do czasu pracy. Pracownikowi należy zapewnić także profilaktyczną opiekę zdrowotną oraz okulary korygujące wzrok, zgodnie z zaleceniem lekarza. Pracownicy Uniwersytetu Śląskiego, którzy pracują z monitorem ekranowym powyżej czterech godzin dziennie mogą skorzystać z dofinansowania do okularów (180 zł brutto).

Podsumowując, zagrożenia z jakimi stykają się na co dzień pracownicy bibliotek są istotne i zróżnicowane. Kodeks pracy jednoznacznie zobowiązuje pracodawcę do zapewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Instytucją powołaną do pomocy w zapewnieniu odpowiednich warunków pracy jest społeczna inspekcja pracy, powoływana na mocy ustawy (Ustawa, 1983). Zgodnie z tą ustawą społeczna inspekcja pracy to służba społeczna pełniona przez pracowników, mająca na celu zapewnienie przez zakład pracy bezpiecznych i higienicznych warunków pracy oraz ochronę uprawnień pracowniczych, określonych w przepisach prawa pracy.

Społeczna Inspekcja Pracy jako organ związkowy monitorujący warunki pracy

Społeczna inspekcja pracy w zakładach pracy reprezentuje interesy wszystkich pracowników i kierowana jest przez zakładowe organizacje związkowe, a one dostosowują jej funkcjonowanie do potrzeb wynikających ze struktury zakładu pracy. Zazwyczaj powołuje się jednego zakładowego inspektora pracy i kilku oddziałowych inspektorów.

Społeczny inspektor pracy powinien posiadać niezbędną znajomość zagadnień wchodzących w zakres działania społecznej inspekcji pracy. Zakładowy społeczny inspektor pracy powinien posiadać co najmniej pięcioletni staż pracy w branży, do której należy zakład i co najmniej dwuletni staż pracy w danym zakładzie. Zakładowe organizacje związkowe mogą postanowić, że społecznym inspektorem pracy może być również pracownik zakładu niebędący członkiem związku zawodowego.

Społeczni inspektorzy pracy mają prawo kontrolować stan budynków, maszyn, urządzeń technicznych i sanitarnych oraz procesy technologiczne z punktu widzenia bezpieczeństwa i higieny pracy. Mogą i powinni kontrolować przestrzeganie przepisów prawa pracy, brać udział w ustalaniu okoliczności i przyczyn wypadków przy pracy oraz brać udział w analizowaniu

przyczyn powstawania wypadków przy pracy. Mają także prawo uczestniczyć w przeprowadzaniu społecznych przeglądów warunków pracy oraz opiniować projekty planów poprawy warunków bezpieczeństwa i higieny pracy. Powinni podejmować działania na rzecz aktywnego udziału pracowników zakładu pracy w kształtowaniu właściwych warunków bezpieczeństwa i higieny pracy (Krzyśków, 2012).

W Uniwersytecie Śląskim w Katowicach powołany został uczelniany społeczny inspektor pracy, który ma do swojej dyspozycji czterech wydziałowych społecznych inspektorów pracy, wybranych na Wydziałach: Biologii i Ochrony Środowiska, Informatyki i Nauki o Materiałach, Nauk o Ziemi oraz w Instytucie Fizyki. W chwili obecnej trwają przygotowania do wyboru oddziałowego społecznego inspektora pracy w bibliotece Uniwersytetu Śląskiego. Zamiar powołania takiego społecznego inspektora zgłoszony został przez bibliotekarzy BUŚ w 2014 r. na związkowym zebraniu sprawozdawczo-wyborczym Związku Nauczycielstwa Polskiego przy Uniwersytecie Śląskim.

Pracodawca powinien pamiętać o zapewnieniu bezpiecznych i higienicznych warunków pracy zatrudnionym pracownikom. Tradycyjnie rozumiane czynniki ryzyka zawodowego to przede wszystkim czynniki fizykochemiczne i zagrożenia biologiczne występujące w środowisku pracy, takie jak np.: narażenie na porażenie prądem, upadek z wysokości, hałas, czynniki chemiczne, czynniki mikrobiologiczne i wiele innych.

Zagrożenia psychospołeczne w środowisku pracy

Obecnie, analizując zagrożenie pracowników, coraz większą rolę przywiązuje się do innego rodzaju czynników negatywnie wpływających na zdrowie i samopoczucie pracowników. Są to tzw. czynniki psychospołeczne, które trudno zmierzyć, jeszcze trudniej jest im przeciwdziałać. Wśród nich wymienia się takie zagrożenia jak: niewłaściwe relacje między ludźmi, złą organizację pracy, presję czasu i inne, które powodować mogą bardzo groźne skutki. Światowa Organizacja Zdrowia szacuje, że do 2020 r. podstawową przyczyną niezdolności do pracy będą problemy psychiczne, w tym przede wszystkim depresja, wynikające z patologii kontekstu pracy związanego z relacjami ze współpracownikami, podwładnymi i przełożonymi (Bem, Galec, 2015). Wśród czynników ryzyka psychospołecznego dotyczących relacji między pracownikami wymienia się takie zagrożenia jak: stres, agresja, mobbing, przemoc, dyskryminacja, molestowanie i molestowanie seksualne. Odpowiedzialny pracodawca powinien podjąć działania dotyczące rozpoznawania, monitorowania oraz eliminowania zagrożeń psychospołecznych (Bem, Galec, 2015).

Jednym z takich zagrożeń, o którym w ostatnich latach coraz więcej zaczęto mówić w aspekcie środowiska pracy jest mobbing. Zjawisko to w Polsce i w innych krajach zaczęło być nagminne, zostało także zde-

finiowane w Kodeksie pracy (Ustawa, 1974). Zgodnie z artykułem 94^3 § 2 Kodeksu mobbing oznacza działania lub zachowania dotyczące pracownika lub skierowane przeciwko pracownikowi, polegające na uporczywym i długotrwałym nękaniu lub zastraszaniu pracownika, wywołujące u niego zaniżoną ocenę przydatności zawodowej, powodujące lub mające na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników. Pracownik, u którego mobbing wywołał rozstrój zdrowia, może dochodzić od pracodawcy odpowiedniej sumy tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę (Ustawa, 1974). Wśród specjalistów analizujących przyczyny i skutki tego bardzo groźnego zjawiska panuje zgodność, że jest to forma celowego dręczenia psychicznego, która oddziałuje na komunikację, stosunki społeczne, sytuację życiową, zawodową oraz zdrowie (Kamińska, 2014). Mobbing, choć dotyczy relacji między przełożonymi a podwładnymi lub relacji między współpracownikami, może być wynikiem niewłaściwego kierowania kapitałem ludzkim. Utrzymanie się na rynku może skłaniać pracodawców do zwiększenia efektywności produkcji często kosztem pracownika, często jest winien dyrektywny styl kierowania personelem, który sprzyja temu zjawisku.

W żadnym wypadku jednak nie powinno dochodzić do sytuacji, kiedy jedna ze stron wykorzystuje swoją pozycję lub władzę w sposób niewłaściwy, ponieważ źle to wpływa na wszystkie ogniwa organizacji (Kamińska, 2014).

W Kodeksie pracy pojawił się także zapis, że pracodawca jest obowiązany przeciwdziałać mobbingowi, jednakże nie zdefiniowano sposobu, w jaki należy to uczynić. Najczęściej, do przeanalizowania konkretnego przypadku, powołuje się spośród załogi specjalną komisję, co, ze względu na specyfikę zagadnienia, złożoność problemu, obawy świadków i inne przyczyny, jest bardzo trudne i długotrwałe. Pracodawca jednak powinien stosować środki związane z odpowiednią profilaktyką antymobbingową. Działania takie mogą być również polem do wykazania się dla organizacji związkowych działających na terenie zakładu pracy.

Uczelnie wyższe, podobnie jak inne zakłady pracy, nie są wolne od występowania tego i innych negatywnych zjawisk dotyczących relacji międzyludzkich. Problem ten zauważyli także specjaliści; pojawiły się opracowania naukowe dotyczące tego zagadnienia (Wyleżałek, 2012). Molestowanie, dyskryminacja i mobbing to nie tylko przestępstwa, ale wyjątkowo okrutne krzywdy wyrządzane podwładnym, współpracownikom, rzadko przełożonym. Przez lata tego typu zachowania były tolerowane, uznawano je za element obyczaju, kolorytu, tradycji, wreszcie zaczęto z tym walczyć. Osoby chronicznie narażone na wysoki poziom stresu mogą odczuwać różnego rodzaju dysfunkcje, szczególnie w obszarze fizjologicznym i psychologicznym. W efekcie może dojść do pogorszenia się stanu zdrowia oraz

obserwowalnych zmian w zachowaniu. Silne napięcie psychiczne generuje również koszty organizacyjne, tj. zwiększoną fluktuację kadr, absencje chorobowe, zmniejszoną efektywność pracy, wzrost liczby wypadków i błędów oraz, w przypadkach skrajnych, próby samobójcze.

Klub Antymobbingowy, założenia i działalność

W związku z tymi wszystkimi przesłankami Uczelniana Organizacja Związkowa Związku Nauczycielstwa Polskiego przy Uniwersytecie Śląskim w Katowicach podjęła inicjatywę utworzenia pierwszego w pionie szkolnictwa wyższego Klubu Antymobbingowego. W działaniach wzorowano się i korzystano z doświadczenia takiego klubu powołanego już w roku 2004 przez Zarząd Okręgu Śląskiego ZNP w Katowicach. Klub Antymobbingowy Związku Nauczycielstwa Polskiego przy Uniwersytecie Śląskim został ostatecznie powołany i rozpoczął działalność w roku 2011.

Cele, jakie sobie postawiono, to: podnoszenie świadomości w zakresie profilaktyki skutecznej walki z mobbingiem, rozumianym, jako przemoc psychofizyczna w pracy, nagłaśnianie problemu mobbingu (skutki ekonomiczne, zdrowotne i moralne oraz inne, związane z tym zjawiskiem), pomoc osobom zagrożonym, ofiarom oraz osobom poddawanym mobbingowi i dyskryminacji, prowadzenie działalności mediacyjnej oraz prowadzenie poradnictwa prawno-psychologicznego i szkoleń w zakresie przeciwdziałania mobbingowi i promowanie wśród pracowników Uniwersytetu Śląskiego przyjaznego środowiska pracy (Regulamin, 2011).

Członkowie Klubu Antymobbingowego stale i systematycznie pogłębiają swoją wiedzę na temat zagadnienia, uczestnicząc w szkoleniach oraz kursach organizowanych przez różne instytucje. Każdego roku biorą aktywny udział w seminariach antymobbingowych prowadzonych przez Śląski Okręg Związku Nauczycielstwa Polskiego w Katowicach. Członkowie klubu uczestniczyli w konferencji naukowej „Mobbing w białych rękawiczkach", zorganizowanej przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie w 2011 r. Przedstawiciele Klubu wzięli także udział w projekcie „Naruszanie godności człowieka w miejscu pracy", współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego i obejmującego cykl szkoleń oraz udział w międzynarodowej debacie.

Regulaminowa działalność Klubu to pomoc osobom zgłaszającym problem mobbingu, w minionych latach takich przypadków było kilka. Zgodnie z opracowanymi i przyjętymi w Regulaminie działania procedurami członkowie Klubu próbowali pomóc zgłaszającym się osobom poprzez przeprowadzenie możliwie rzetelnej i bardzo szczegółowej analizy zgłaszanych problemów i próby ich rozwiązania. Często zdarzało się jednak, że działania definiowane przez pracowników jako mobbing, były wynikiem konfliktów międzyludzkich o różnym podłożu. Problemów związanych z niewłaściwymi

relacjami w środowisku pracy niestety nie da się całkowicie wyeliminować, powinno się jednak podejmować działalność edukacyjną pracowników i ich przełożonych w tym zakresie.

Powołanie takiej instytucji jak Klub Antymobbingowy powinno być także pozytywnie odbierane przez pracodawcę, gdyż, poza pomocą w rozwiązywaniu problemów z niewłaściwymi relacjami między pracownikami, pozwala pracodawcy wykazać, że zapobiega mobbingowi zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Może to być także istotne w przypadku różnych kontroli, wówczas pracodawca wykazuje, że poprzez nowe inicjatywy związkowe skierowane bezpośrednio do pracownika problem mobbingu w zakładzie pracy jest rozwiązywany.

Zakończenie

Podsumowując, należy podkreślić, że Związek Nauczycielstwa Polskiego i organ związkowy, jakim jest Społeczna Inspekcja Pracy, mają ważne miejsce w funkcjonowaniu Uniwersytetu Śląskiego, w tym także biblioteki akademickiej. ZNP, realizując swoje zadania statutowe, współpracuje na bieżąco z władzami uczelni, starając się stworzyć jak najlepsze i najbezpieczniejsze warunki wykonywania pracy. Związek dba także o przestrzeganie praw pracowniczych oraz zapewnia swoim członkom pomoc prawną z zakresu prawa pracy. Prowadzi działalność kulturalno-oświatową i sportowo-rekreacyjną dla wszystkich pracowników w uczelni, korzystając przy tym ze środków Zakładowego Funduszu Świadczeń Socjalnych. ZNP oferuje swoim członkom tańsze bilety do teatrów i innych instytucji oraz zapewnia, w sytuacjach trudnych życiowo, zapomogi z własnych funduszy. Członkowie związku posiadają ubezpieczenie od następstw nieszczęśliwych wypadków, które opłacane jest przez organizację. Dzieci członków związku otrzymują paczki mikołajkowe. Wszyscy pracownicy uczelni natomiast mogą uzyskać poradę i pomoc Klubu Antymobbingowego.

Instytucja społecznej inspekcji pracy, powołana jako organ związkowy, upoważniona jest do kontroli nad przestrzeganiem przepisów prawa pracy oraz podejmowania działań w celu podniesienia stanu bezpieczeństwa i higieny pracy. Takie kontrole warunków pracy prowadzone są w uczelni regularnie. Badania środowiska zatrudnienia stwarzają też szansę dla pracowników długotrwale narażonych na ekspozycję szkodliwych czynników, aby w przyszłości domagać się od pracodawcy uznania pewnych schorzeń za choroby zawodowe. Działania podejmowane przez społecznych inspektorów pracy na rzecz bezpiecznej i odpowiednio zorganizowanej pracy to jeden z powodów, dla których tak ważny jest udział związków zawodowych w bieżącej działalności uczelni.

Bibliografia

Badania mikrobiologiczne pomieszczeń magazynowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. (1996). Dokumentacja Głównego Instytutu Górnictwa, Katowice, Zakład Inżynierii Materiałowej, Laboratorium Korozji Mikrobiologicznej, 1996 r. [niepublikowane].

Bem M., Galec P. (2015). Mobbing i dyskryminacja – czynniki ryzyka psychospołecznego w miejscu pracy wraz z ujęciem prawnym. Pobrane 15 lutego 2015, z: http://www.opzz.org.pl/documents/1136027/1158756/Mobbing+i+dyskryminacja+-+czynniki+ryzyka+psychospo%C5%82ecznego+w+miejscu+pracy+wraz+z+uj%C4%99ciem+prawnym?version=1.0

Czerwińska, E. (2015). Klasyfikacja szkodliwych czynników biologicznych niszczących zbiory biblioteczne. Pobrane 30 stycznia 2015, z: http://www.bu.uz.zgora.pl/bu/pl/klasyfikacja.doc

Kamińska B. (2014). Mobbing jako patologia w kierowaniu personelem. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie*, *1*, 91–99.

(Konwencja, 1948). Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 87 dotycząca wolności związkowej i ochrony praw związkowych przyjęta w San Francisco dnia 9 lipca 1948 r. (Dz.U. 1958, nr 29 poz. 125).

(Konwencja, 1949). Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 98 dotycząca stosowania zasad prawa organizowania się i rokowań zbiorowych przyjęta w Genewie dnia 1 lipca 1949 r. (Dz.U. 1958, nr 29 poz.126).

(Konstytucja, 1997). Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).

Krzyśków, B. (2012). Związki zawodowe a kształtowanie bezpieczeństwa i higieny pracy w zakładzie pracy. *Polityka Społeczna*, *2*, 15–19.

(Obwieszczenie, 2003). Obwieszczenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 28 sierpnia 2003 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy. (Dz.U. 2003, nr 169, poz. 1650).

(Ustawa, 1974). Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. (Dz.U. 1974, nr 24, poz. 141 z późn. zm.).

(Ustawa, 1983). Ustawa z dnia 24 czerwca 1983 r. o społecznej inspekcji pracy. (Dz.U. 1983, nr 35, poz. 163).

(Ustawa, 1991). Ustawa z dnia 23 maja 1991 o związkach zawodowych. (Dz.U. 1991, nr 55, poz. 234).

(Regulamin, 2011). Regulamin działania Klubu Antymobbingowego Rady Uczelnianej UOZ Związku Nauczycielstwa Polskiego przy Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. 2011. Pobrane 10 lipca 2015, z: http://znp.us.edu.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=145

(Rozporządzenie, 1998). Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 1 grudnia 1998 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy na stanowiskach wyposażonych w monitory ekranowe. (Dz.U. 1998, nr 148, poz. 973).

(Rozporządzenie, 2000). Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 marca 2000 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy przy ręcznych pracach transportowych. (Dz.U. 2000, nr 26, poz. 313).

(Rozporządzenie, 2011). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 października 2011 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelni publicznej. (Dz.U. 2011, nr 243, poz. 1447).

(Sprawozdanie Rektora, 2015). Sprawozdanie Rektora z działalności Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach złożone na posiedzeniu Senatu UŚ 23 czerwca 2015. Pobrane 10 kwietnia 2016, z: http://bip.us.edu.pl/files/bip/Sprawozdanie_Rektora_2014.pdf

(Statut ZNP, 2015). Statut Związku Nauczycielstwa Polskiego uchwalony 22 listopada 2014 roku przez 41. Krajowy Zjazd Delegatów ZNP i zarejestrowany Postanowieniem Sądu Rejonowego dla m. st. Warszawy, XII Wydział Gospodarczy KRS w dniu 24 lutego 2015 roku.

Wyleżałek, J. (2012). *Mobbing uczelniany jako problem społeczny*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.

(Zarządzenie Rektora, 2009). Zarządzenie nr 66 Rektora Uniwersytetu Śląskiego z dnia 14 lipca 2009 r. w sprawie ustalenia „Regulaminu awansowania pracowników niebędących nauczycielami akademickimi w Uniwersytecie Śląskim". Pobrane 10 marca 2015, z: http:// bip.us.edu.pl/zarzadzenia_r_2009?page=3

Aneta Trojanowska, Tomasz Żarski

The role of the Polish Teachers' Union in shaping the security at work in the academic library

Summary

The aim of the paper is to present the activities of the trade union of Polish Teachers´ Association (ZNP) and its governing body which is the social labour inspection. The article focuses on their role in shaping the safety at work in higher education, in particular in an academic library. The author presents the legal basis for the activities of these social institutions, as well as discusses the actions undertaken by the union and social labor inspectors for the sake of the university staff and members of the trade union organization. Particular emphasis was placed on the activities of the ZNP and SIP in an academic library, which is widely perceived as a workplace without major risks. After a thorough analysis of the issue, it turns out there are different kinds of risk factors present at the librarians' working environment. These factors have also been briefly presented in the article. Lastly, the author emphasizes the important role these institutions should play in the current activities of university and academic library.

Keywords: Work safety, academic library, union trades, social labour inspection.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 104-116

Maria Garczyńska
Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie. Biblioteka Główna

Bezpieczeństwo socjalne a praca w bibliotece

Sytuacja polityczna i ekonomiczna kraju oddziałuje na społeczeństwo. W każdym zawodzie i w każdej sytuacji socjalnej odczuwane jest zaniepokojenie możliwością utraty dotychczasowego standardu życia, zarówno przez jednostki, jak i całe grupy społeczne, poczynając od rodziny, a na zespołach pracowników jednej lub kilku instytucji kończąc. W ramach działalności prospołecznej państwo ma zapewnić bezpieczeństwo socjalne swoim obywatelom. Działania te mają zarówno wymiar materialny, jak i społeczny.

Co to jest „bezpieczeństwo socjalne"?

Pod nazwą „bezpieczeństwo socjalne" kryje się gwarancja zaspokojenia potrzeb społecznych powstałych w wyniku zaistnienia ryzyka socjalnego, np. bezrobocia, niepełnosprawności, biedy, zdarzeń losowych. Realizacja celów bezpieczeństwa socjalnego jest możliwa dzięki różnorodnym narzędziom socjalnym, prawnym i instytucjonalnym. Wśród nich znajdują się np. systemy ubezpieczeń społecznych, działania instytucji ochrony zdrowia, jednostek udzielających pomocy społecznej.

Bezpieczeństwo socjalne, rozpatrywane w aspekcie materialnym, obejmuje funkcje państwa mające na celu zapewnienie obywatelom niezbędnych środków do życia, w formie wynagrodzenia za pracę czy też świadczeń dla osób pozbawionych pracy (świadczenia socjalne). Dodatkowe działania skupiają się na zapewnieniu ochrony zdrowia, dostępu do różnych form kształcenia, rozrywki itp. oraz utrzymaniu infrastruktury społecznej służącej tym celom, takim jak placówki służby zdrowia, instytucje oświatowe i kulturalne, bazy wypoczynku urlopowego i inne. Społeczna strona zagadnienia przekłada się na zapewnienie ładu społecznego przez przygotowanie odpowiednich aktów prawnych mających zapobiegać działaniom niezgod-

nym z prawem i zabezpieczać status obywateli. Taki system prawny jest uruchamiany, gdy jednostka lub grupa społeczna znajdzie się w sytuacji zagrożenia dotychczasowego ładu społecznego. Z aspektem społecznym wiążą się pojęcia bezpieczeństwa publicznego, spokoju społecznego i kultury życia zbiorowego. Obecnie rozszerza się zakres bezpieczeństwa społecznego na działania rodziny, przyjaciół i innych grup ludzi poprzez ich współdziałanie i współpracę (Ancyparowicz, 2004).

Coraz częściej pracodawcy zdają sobie sprawę z korzyści, jakie daje zatrudnianie pracowników nie tylko dobrze wykwalifikowanych, ale również lojalnych i pozostających w długim stosunku pracy. Także pracownicy, wobec nowych uwarunkowań na rynku pracy, decydują się często na działania zmierzające do pogodzenia kariery zawodowej z życiem rodzinnym, w celu uzyskania równowagi między tymi środowiskami.

Bezpieczeństwo socjalne mogą zapewnić działania, zarówno ze strony państwa, jak i poszczególnych pracodawców, które prowadzą do minimalizowania skutków negatywnych działań pracodawców. Należą do nich: pewność zatrudnienia – poprzez przepisy uniemożliwiające przeprowadzanie zwolnień na własne życzenie przedsiębiorcy, podnoszenie umiejętności zawodowych jako wynik szkoleń i kształcenia, ustalanie minimalnej stawki wynagrodzenia, możliwość łączenia poboru emerytury z pracą w niepełnym wymiarze, elastyczność w ustalaniu czasu pracy i inne.

Przesłanki *flexicurity*

Z zagadnieniem bezpieczeństwa socjalnego wiąże się także nowe pojęcie: *flexicurity*. Koncepcja pojawiła się wraz z uelastycznieniem rynku pracy polegającym na możliwości zmian form działalności przedsiębiorstw w związku z zaistnieniem nowych warunków ekonomicznych. Pociąga to za sobą konieczność dostosowania zasobów ludzkich do zmian wynikających z konkurencyjności, innowacyjności itd. Celem *flexicurity* jest dążenie do rozwiązania mającego na celu zapewnienie możliwie stałego poziomu ochrony socjalnej, mimo zmieniających się warunków zewnętrznych. Liliana Jodkowska wymienia przesłanki służące idei *flexicurity* (Jodkowska, s. 227):

1) łatwość podjęcia pracy;
2) dostępność ofert podnoszących kwalifikacje;
3) motywowanie bezrobotnych do poszukiwania pracy w ramach aktywnej polityki rynku pracy;
4) uzgadnianie stanowisk partnerów społecznych, tj. związków zawodowych i organizacji pracodawców w celu uzyskiwania rozwiązań korzystnych dla obu stron pozostających w stosunku pracy;
5) upowszechnianie nietypowych form zatrudnienia;
6) wprowadzanie nowoczesnych systemów zabezpieczenia socjalnego.

Rodzaje bezrobocia

Jednym z większych zagrożeń bezpieczeństwa pracowników jest bezrobocie. Pojawia się ono wówczas, gdy pewna grupa osób aktywnych zawodowo nie może znaleźć odpowiedniej pracy mimo chęci jej podjęcia i starań. Zjawisko musi mieć wymiar społeczny i dotyczyć większej grupy ludzi, którzy nie mogą własnymi siłami pokonać barier stojących na drodze do zatrudnienia. Sytuacja ta wiąże się z określonymi wymaganiami zarówno ze strony pracodawców (określona oferta pracy dotycząca kwalifikacji i umiejętności zawodowych), jak i kandydatów do pracy (wymagania związane z wynagrodzeniem za pracę, warunkami pracy, w tym także związanymi z koniecznością połączenia pracy z życiem rodzinnym itp.) (Ancyparowicz, 2004). Ze względu na okoliczności towarzyszące powstawaniu bezrobocia wyróżnia się:

- bezrobocie frykcyjne – osoby poszukujące pracy nie przyjmują ofert, ale czekają na pojawienie się lepszych i korzystniejszych; często także bezrobotni nie są w ogóle zainteresowani zatrudnieniem lecz rejestrują się w urzędzie pracy celem dokumentowania starań o pracę z zamiarem uzyskania zasiłku czy świadczeń socjalnych;
- bezrobocie strukturalne – związane ze zmianą i przekształceniami gospodarczymi polegającymi na likwidacji różnych gałęzi przemysłu, przeprowadzką wykwalifikowanych osób do miejsc, gdzie ich kwalifikacje nie odpowiadają ofercie zatrudnienia;
- bezrobocie technologiczne – wynika z wprowadzenia nowych rozwiązań wpływających na zmniejszenie zapotrzebowania na zatrudnienie osób (nowe technologie wspomagające pracę), a także z niezgodnej z popytem oferty w zakresie kształcenia na kierunkach, dla których brak zapotrzebowania na rynku pracy;
- bezrobocie koniunkturalne – pracownicy są czasowo zwalniani z pracy z powodu nadmiaru wytworzonych dóbr i brakiem ich zbytu; po poprawie sytuacji na rynku zbytu pracownicy są zatrudniani ponownie;
- bezrobocie poprywatyzacyjne – powstaje w sytuacji, gdy sprzedaż przedsiębiorstwa państwowego pociąga za sobą zmiany w zatrudnieniu mające służyć poprawie rentowności sprywatyzowanego przedsiębiorstwa.

Specyficznym rodzajem bezrobocia jest bezrobocie instytucjonalne, powstające na poziomie konkretnego przedsiębiorstwa. Jego cechą jest zaistnienie takiej sytuacji w stosunkach między pracodawcą a pracownikiem, że powoduje to chorobliwy lęk przed utratą pracy i tym samym wyzwala między pracownikami rywalizację utrudniającą współdziałanie. Ma to szczególne znaczenie w przedsiębiorstwach, w których istnieje konieczność działania zespołowego i kooperacji umożliwiającej realizację konkretnych usług czy zadań.

Bezrobocie dzieli się również na pierwotne i indukowane. Pierwsze powstaje w wyniku utraty pracy bezpośrednio w konkretnym przedsiębior-

stwie, drugie jest związane z likwidacją miejsc pracy w gałęzi przemysłu, do której należy przedsiębiorstwo zatrudniające pracownika. Rośnie wówczas liczba osób poszukujących pracy w konkretnym zawodzie przy zmniejszonej liczbie miejsc pracy.

Praca w bibliotece

Jedną z instytucji, które zmieniają się wraz ze zmieniającym się otoczeniem, jest biblioteka. Zwykle praca w niej jest postrzegana jako mało stresująca, wręcz nudna, ale bezpieczna. Portal CareerCast.com opublikował ranking najmniej stresujących zawodów świata w roku 2014. Bibliotekarz uplasował się w nim na bardzo wysokiej 38 pozycji (z poziomem stresu w wysokości 9.000 podczas gdy np. techniczna pomoc dentystyczna została oceniona stresogennie jako 11.000). Bibliotekarz w tym rankingu został opisany jako osoba „wybierająca i opracowująca materiały w celu dostarczenia odbiorcom informacji" (CareerCast.com, 2015). Dodatkowo właściciel portalu Tony Lee zachęca do podjęcia pracy w bibliotece, wskazując na liczne zalety tego zajęcia: „Jeśli twoje życie jest pełne stresu, zastanów się nad wyborem zawodu oferującego pewne zatrudnienie i satysfakcjonujące zarobki, zawodu, który jednocześnie nie ma specjalnych wymogów fizycznych, nie naraża na niebezpieczne sytuacje i w którym nie obowiązują deadline'y". (cyt. za: Bibliotekarz – zawód marzeń? 2014).

Inaczej stresogenność zawodu widzą polscy bibliotekarze. Jacek Wojciechowski opisuje to następująco: „Praca w bibliotece, zdaniem naszych przyjaznych wrogów i wrogich przyjaciół, jest bardzo podobna do puchu, w którym trudno zrobić sobie kuku […] W mojej osobistej, dwunastopunktowej skali stresogenności zawodów, przypisuję bibliotekarstwu 9,5 punktów, zatem ciut więcej niż nauczycielom i treserom lwów […]" (Wojciechowski, 2015, s. 4). Sytuacji nie poprawiają zmieniające się warunki zewnętrzne, wpływające na zmienność pracy w bibliotekach.

Zmiany w bibliotekach związane są z:

1) malejącym zainteresowaniem czytelnictwem materiałów w formie tradycyjnej (drukowanych) i poszukiwanie, czasem tych samych treści, w formie elektronicznej; prym w takich działaniach wiodą w społeczności akademickiej studenci; nierzadko również pracownicy naukowi, w związku z bogatą ofertą e-źródeł znajdują poszukiwane pozycje literaturowe w wersjach elektronicznych;

2) automatyzacją procesów bibliotecznych pociągającą za sobą zmiany w strukturze organizacyjnej bibliotek;

3) zmianą w zakresie wymagań odnośnie do kwalifikacji bibliotekarzy;

4) zmianą zadań bibliotekarzy (hybrydowy model biblioteki).

Największe zmiany w bibliotekach polskich dokonały się w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Komputeryzacja procesów informacyj-

nych, wprowadzenie nowych technik informatycznych również do procesów zarządzania, stały wzrost działań digitalizacyjnych zmieniły nie tylko oblicze bibliotek, ale również wpłynęły na ich odbiór społeczny. Czytelnicy poszukujący informacji chętniej sięgają do baz danych i materiałów elektronicznych, nie wymagających konieczności odwiedzania biblioteki w godzinach jej otwarcia. Niestety, nie wiąże się to z dostrzeganiem w tym procesie nowej roli bibliotekarza – osoby organizującej dostęp do źródeł informacji. Taka sytuacja wpływa na powstawanie w bibliotekarstwie bezrobocia technologicznego i strukturalnego.

W warunkach polskich bibliotekarze zawsze postrzegani byli stereotypowo (Machcińska, 2014; Piłka, 2015), jako osoby o dość niskiej pozycji społecznej, a zdziwienie budzi np. informacja o studiach bibliotekoznawczych. Przyczyniają się do takiego wizerunku także sami bibliotekarze i bibliotekoznawcy. Na studia bibliotekoznawcze trafiają często osoby, „które w pracy w bibliotece upatrują szansę na spełnienie swojej pasji życiowej, czyli permanentnego czytania książek, zdarzają się też desperaci uciekający przed wojskiem, przed pracą, przechowujący się po nie zdanych egzaminach na inne, ciekawsze kierunki" (Szczepańska, 1999). Badania losów absolwentów Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie wskazują 53% osób (obrona pracy w 2012 r.), które nie wybrałyby ponownie kierunku studiów bibliotekoznawczych z uwagi na mało atrakcyjną ofertę rynku pracy (Wydział Filologiczny, 2015). Również informacja o wysokości zarobków, podawana w ogólnodostępnych portalach związanych z zawodem bibliotekarza, nie zachęca do pracy w zawodzie. Biorąc pod uwagę „trzynastkę" i premie, średnia pensja netto oscyluje wokół 2500 złotych miesięcznie (Pracownik biblioteki, 2015), przy minimalnej pensji w Polsce w roku 2015 na poziomie 1750 zł. Porównując to z przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem brutto w sektorze przedsiębiorstw (Wynagrodzenia.pl, 2015) w wysokości 4379 PLN, czy przeciętnym wynagrodzeniem brutto na poziomie 3900 zł, zatrudnienie w bibliotece z ekonomicznego punktu widzenia, nie jest atrakcyjne.

W odniesieniu do zawodu bibliotekarza występuje duża różnica w wysokości zarobków: w małych miejscowościach bibliotekarze otrzymują zazwyczaj najniższą pensję krajową. Najwyższe pensje – sięgające 3000 złotych netto uzyskują bibliotekarze dyplomowani pracujący w uznanych placówkach posiadających cenny i bogaty księgozbiór. Płaca w bibliotekach akademickich, na podstawie badań Błażeja Fereta, dyrektora Biblioteki Politechniki Łódzkiej wynosi (ankiety z 50 bibliotek w tym 49 państwowych): dla bibliotekarzy – 2433 (z premią, 2013) i nauczycieli – 3458 (2013) (Feret, 2014).

Przepisy prawne w pracy bibliotecznej

Biblioteki i zatrudnieni w nich pracownicy podlegają różnym przepisom prawa. Na stronie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich wymieniono

14 grup przepisów prawnych związanych z działalnością biblioteczną (SBP, 2015). Część z nich nie jest związana z aktywnością zawodową bibliotekarzy, ani też ze szczególną ochroną tego zawodu. Część natomiast, dotycząca określenia poziomu kwalifikacji zawodowych na poszczególnych stanowiskach w obrębie różnych typów bibliotek, pozwala na określenie pozycji bibliotekarzy wśród innych zawodów.

Najważniejszym aktem prawnym jest ustawa. Pochodząca z 1997 r. Ustawa o bibliotekach (z późniejszymi zmianami) w rozdziale 11 dotyczącym pracowników bibliotek określa (art. 29): „Pracownicy zatrudnieni na stanowiskach bibliotekarskich powinni posiadać kwalifikacje bibliotekarskie. Tworzą oni grupę zawodową bibliotekarzy [...]. W bibliotekach mogą być zatrudnieni, w razie potrzeby, specjaliści innych zawodów związanych z działalnością biblioteczną" (Ustawa, 1997). W tę dość jasno określoną pozycję pracowników bibliotek wkroczyła w 2013 r. Ustawa z dnia 13 czerwca w sprawie zmian regulujących wykonywanie niektórych zawodów (Ustawa, 2013), zwana powszechnie ustawą deregulacyjną. W artykule 7 cytowanej Ustawy zapisano: »W Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 roku [a więc Ustawie o bibliotekach] art. 29 otrzymuje brzmienie: „Pracownicy zatrudnieni w bibliotekach na stanowiskach bibliotekarskich tworzą grupę zawodową bibliotekarzy. W bibliotekach mogą być zatrudnione osoby z wykształceniem średnim"«.

Na temat ustawy deregulacyjnej pojawiło się wiele tekstów i wypowiedzi osób związanych z polskim bibliotekarstwem. Część opinii zebrała Ewa Dobrzyńska-Lankosz (2013). Nie jest celem tego artykułu ich przytaczanie. Warto zwrócić jednak uwagę na fakt, że oprócz obniżenia poziomu usług bibliotecznych taki akt prawny dodatkowo utrudnia sytuację bibliotekoznawców, otwierając drogę do zatrudniania w bibliotece osobom nieprzygotowanym do wykonywania zawodu. Teoretycznie deregulacja pozwala również bibliotekoznawcom szukać zatrudnienia poza bibliotekami, jednak zjawisko to występowało już wcześniej i było związane z przygotowaniem, szerszym niż bibliotekoznawcze, kandydatów do pracy po studiach kierunkowych. Poszerzenie kręgu kandydatów do pracy ogranicza jednak już i tak niewielki rynek pracy. Wg danych GUS liczba bibliotek (poza szkolnymi) w Polsce niewiele przekracza 10 tys. i spada (w roku 2011 dane wskazywały liczbę 10252 bibliotek, zaś w 2012 już tylko 10049, co oznacza spadek o ponad 200 placówek) (Borowski, 2014: Liczba bibliotek w Polsce, 2013). W bibliotekach zatrudniono 36179 pracowników, zatem w jednej placówce pracowało średnio ok. 4 osób. Spadek liczby placówek o ok. 200 to utrata ok. 700 miejsc pracy. Likwidacja bibliotek pociąga za sobą wzrost zagrożenia bezrobociem wśród bibliotekarzy. W 2014 odnotowano w Polsce bezrobocie na poziomie 13,9% (stan na luty 2014 r.) (GUS, 2015).

Tabela 1. Zestawienie zbiorcze o stanie i działalności bibliotek w 2012 r.

Pracownia Bibliotekoznawstwa
Instytut Książki i Czytelnictwa BN

Opracowano na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego / *Based on the Central Statistical Office GUS data*

Uwaga: kategorie bibliotek nie są rozłączne, w kol. 2-6 podano informacje dotyczące liczby i działalności poszczególnych typów bibliotek, dane dotyczące 13 bibliotek publicznych oraz 1 biblioteki pedagogicznej, które posiadają status bibliotek naukowych ujęto zarówno w kol. 3 (biblioteki naukowe) oraz odpowiednio w kol. 2 (biblioteki publiczne) i kol. 4 (biblioteki pedagogiczne). W kol. 1 podano zbiorcze dane dotyczące funkcjonowania bibliotek w 2012 r. bez ich dublowania. ***Kol. 1 nie jest sumą kol. 2-8.***

Wyszczególnienie / *Specification*				Ogółem / *Grand total*	publiczne / *public*	naukowe / *scientific*	pedagogiczne / *pedagogic*	fachowe / *specialised*	fachowo-beletrystyczne / *fiction-specialised*	ośrodki inte / *centers*	towarzystw naukowych / *scientific societies*
0				1	2	3	4	5	6	7	8
STAN, DOSTĘPNOŚĆ I INFRASTRUKTURA / *THE NUMBER OF THE STRUCTURE, ACCESS TO LIBRARY SERVICE, INFRASTRUCTURE*											
Placówki biblioteczne ogółem / *Library institutions total*			01	10 049	8 182	1 087	318	369	65	28	14
w tym obiektach przystosowanych do obsługi osób niepełnosprawnych / *in buildings adapted to wheelbound users*				3 752	2 708	708	141	162	30	12	3
Powierzchnia użytkowa lokali bibliotecznych w m^2 / *Library space (in sq m)*			02	1 936 087	1 014 603	837 338	96 395	42 498	12 792	5 321	2 057
Miejsca dla czytelników / *Number of seats available*			03	172 959	113 706	52 307	6 161	2 740	410	294	206
PRACOWNICY / *STAFF*											
ogółem - osób / *total - persons*			04	36 179	23 348	11 107	2 289	1 010	129	47	17
ogółem - etatów / *total - full time jobs*			05	31 821	19 704	10 639	2 076	932	102	42	13
Działalności podstawowej *Library staff*	ogółem - osób / *total - persons*		06	29 004	17 964	9 595	1 593	896	110	47	14
	osoby pełnozatrudnione / *persons employed full-time*		07	23 693	13 700	8 831	1453	745	67	36	7
	ogółem - etatów / *total - full time jobs*		08	26 571	16 008	9 237	1 541	828	87	42	10
	osób z wykształceniem bibliotekarskim / *staff with professional library education*	ogółem / *total*	09	20 375	12 852	6 406	1 504	305	43	25	6
		wyższym / *tertiary grade*	10	14 262	7 528	5 575	1 499	258	18	12	6
		średnim / *others*	11	6 113	5 324	831	5	47	25	13	-

Źródło: *Biblioteki w Polsce*, 2012.

Przedstawiciele innych niż bibliotekarskie zawodów mają zdecydowanie większą siłę oddziaływania w walce o pozostawienie liczby miejsc pracy na tym samym poziomie. Spadek liczby miejsc pracy w bibliotekach nie znajduje tak dużego odzewu społecznego. Przykładem może być propozycja likwidacji bibliotek szkolnych i przejęcia świadczenia usług na rzecz młodzieży szkolnej przez biblioteki publiczne. Wiązało się to z kolejną utratą ok. 33 tys. miejsc pracy i wzrostem bezrobocia strukturalnego. Sytuacji nie poprawia stosowana w wielu placówkach bibliotecznych restrukturyzacja związana z bezrobociem technologicznym – wprowadzenie komputerów do bibliotek, nowe sposoby opracowania zbiorów polegające na pozyskiwaniu rekordów już istniejących w różnych bazach danych, automatyczna rejestracja wypożyczeń itp. mogą i prowadzą do zmniejszania zatrudnienia, czego przykładem są ostatnie zmiany w bibliotekach akademickich Krakowa (Biblioteka Medyczna CMUJ, Biblioteka Akademii Wychowania Fizycznego, Biblioteka Krakowskiej Akademii).

Także zmiany przepisów awansowych (na stanowiska starszego bibliotekarza i kustosza w szkołach wyższych) bez wymogu praktyki zawodowej nie ułatwiają doskonalenia bibliotekarzy, które jest inicjowane przez placówki biblioteczne. W Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 października 2011 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelni publicznej (Rozporządzenie, 2011) awanse bibliotekarzy na stanowiska: starszy bibliotekarz oraz kustosz uzależnione były m.in. od odbytego stażu zawodowego (w macierzystych bibliotekach oraz poza nimi w wysokości 2 tygodni oraz 1 miesiąca). Nowy przepis w tym zakresie (Rozporządzenie, 2013) już nie uwzględnia w staraniach o awans takiego wymogu doskonalenia zawodowego. Znaczne obniżenie wymagań kwalifikacyjnych to nie tylko i nie wyłącznie obniżenie prestiżu zawodu, ale przed wszystkim brak oparcia w przepisach dla działań służących permanentnemu kształceniu.

Flexicurity w bibliotekach

Czy zatem można wprowadzić *flexicurity* w bibliotekach. Należy rozważyć poszczególne elementy składające się na tę ideę w odniesieniu do pracy bibliotekarzy.

1) Łatwość podjęcia pracy – wielostronne przygotowanie absolwentów bibliotekoznawstwa pozwala im na podejmowanie pracy poza placówkami specjalistycznymi (bibliotekami). Z badań amerykańskich wynika, że osoby po studiach bibliotekoznawczych podejmują pracę m.in. w zawodach: specjalista ds. informacji w przemyśle petrochemicznym, archiwista w agencji rządowej, analityk zasobów informacji w postaci cyfrowej, administrator baz danych, administrator stron WWW, administrator sieci lokalnych,

administrator systemu informacyjnego, projektant graficznych interfejsów użytkownika, badacz rynku w sektorze informacji, specjalista w zakresie digitalizacji zasobów informacji, instruktor w zakresie korzystania z technologii informacyjnych, specjalista w zakresie zastosowań technologii cyfrowych, makler informacyjny (Breitkopf, 2011). Podobnie jest w Polsce – 55% absolwentów bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie w badaniach ankietowych wskazuje podejmowanie pracy w innych, odmiennych od kierunku studiów, miejscach pracy (Wydział Filologiczny, 2015). Otwarcie zawodu bibliotekarza poprzez wspomnianą wyżej Ustawę deregulacyjną spowodowało zmniejszenie i tak niewielkiej oferty pracy. Malejąca liczba ofert zatrudnienia w bibliotekach różnych typów, zwłaszcza w dużych miastach z ośrodkami uniwersyteckimi, utrudnia sytuację absolwentów bibliotekoznawstwa, chcących podjąć pracę zgodną z kierunkiem ukończonych studiów. Do pracy w bibliotekach trafiają natomiast często osoby przypadkowe „napędzane widmem bezrobocia, a nie zainteresowaniem, odmiennie myślące, inaczej przygotowane – jeśli w ogóle – i od razu na wstępie przeżywają szok […]. Płace udają pensje, warunki bazowe zazwyczaj nie udające niczego, godziny pracy jak numerki w lotto, oraz jeszcze przepowiednie zagłady bibliotek[…]" (Wojciechowski, 2015, s. 4). Taka sytuacja bywa przyczyną amatorstwa, nie tylko wśród pracowników, ale także kadry kierowniczej, na co wskazywali Jan Wołosz (1998) i Jadwiga Sadowska (2011).

2) Dostępność ofert podnoszących kwalifikacje – ta, podobnie jak dla osób wykonujących inne zawody, jest także dla bibliotekarzy spora. Studia podyplomowe (Maczuga, 2012), kursy różnego rodzaju, pozwalają na dokonywanie dowolnych wyborów. Jednak całkowita zmiana zakresu kwalifikacji wiąże się także z odmiennymi, niż reprezentowane przez bibliotekarzy, cechami osobowościowymi. Choć podejmowanie studiów bibliotekoznawczych często jest dość przypadkowe lub ma charakter zastępczy (osoby, które nie dostały się na wymarzone kierunki studiów rozpoczynają kształcenie na kierunku bibliotekoznawstwo), to jednak wśród absolwentów kierunku są także tacy, którzy wybrali typ studiów zgodnie z własnymi zainteresowaniami. Dla nich zmiana nie jest łatwa, choć możliwa. W znacznie lepszej sytuacji są osoby, które rozpoczęły studia w perspektywie przyszłej, odmiennej od kwalifikacji, pracy. Spośród wspomnianych wyżej absolwentów UP w Krakowie 31%wykorzystuje także w innej pracy umiejętności i wiedzę zdobytą podczas studiów (Wydział Filologiczny, 2015). Na pytanie o szkolenie w miejscu pracy absolwenci w 66% procentach potwierdzili niewielkie przeszkolenie, 17% stwierdziło, że takiego szkolenia nie potrzebowało (posiadali pełne przygotowanie do wykonywania zawodu).

3) Motywowanie bezrobotnych do poszukiwania pracy w ramach aktywnej polityki rynku pracy jest działaniem państwa skierowanym do wszystkich kandydatów do pracy. Wspomniana wyżej deregulacja ma również służyć temu celowi, choć posada także skutki negatywne – omówione wyżej, w punkcie 1.

4) Uzgadnianie stanowisk partnerów społecznych, tj. związków zawodowych i organizacji pracodawców tak, aby upowszechniać rozwiązania korzystne dla obu stron pozostających w stosunku pracy. Rola związków zawodowych i organizacji zawodowych ma tu olbrzymie znaczenie. Próby ochrony zawodu poprzez różne działania podejmuje Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich. Przybierają one charakter społecznych konsultacji, opiniowania projektów aktów prawnych itp. (SBP, 2015). Rola SBP w tym zakresie nie jest łatwa. Jacek Wojciechowski opisuję sytuację następująco: „Z kolei do STOWARZYSZEŃ każdy ma pretensje, że nie są związkami zawodowymi […], a litania żądań jest jak Niagara […]. Na mój gust TNBSP, a zwłaszcza SBP, próbują wpływać na bibliotekarską rzeczywistość bardziej, niż realnie mogą" (Wojciechowski, 2015, s. 6). Podobne zadania spełnia Konferencja Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, opiniująca akty prawne w zakresie odnoszącym się do pracowników bibliotek uczelni akademickich.

Z tym wiąże się także zagadnienie wynagradzania za pracę. Jest ono zależne od kwalifikacji, sektora własności, wewnętrznych regulaminów płacowych, liczby kandydatów i ofert pracy, układów nieformalnych (powiązań rodzinnych). W sytuacji opisanej wyżej, gdy w bibliotekach mogą pracować także osoby z przygotowaniem na poziomie szkoły średniej, rzadko zdarzać się będą pracodawcy, którzy uwzględnią przy zatrudnieniu w bibliotece wysokie kwalifikacje, bowiem wiąże się to z koniecznością przeznaczania na wynagrodzenia większych środków finansowych. Przepisy prawne, zwłaszcza te odnoszące się do bibliotekarzy bibliotek akademickich, nie określają maksymalnej stawki wynagrodzenia. Jest to zależne od uregulowań na poziomie uczelni, gdzie rektor może i często ustala kwotę maksymalnego zarobku na danym stanowisku pracy. Duża liczba kandydatów może być jedną z przyczyn niższych wynagrodzeń (wśród kandydatów do pracy znajdą się osoby zdecydowane ją podjąć nawet przy oferowanej przez pracodawcę niższej niż przeciętna pensji). Dodatkowo układy nieformalne, czy to w bibliotekach publicznych (jednostki w gminach, małych miasteczkach, gdzie wszyscy się znają, a rola samorządu i osób kierujących społecznością jest duża) czy w bibliotekach akademickich (naciski profesorów uczelni) kształtują częściowo rynek pracy.

Z zagadnieniem wynagrodzenia wiąże się w bibliotekach bezrobocie frykcyjne. Wielu kandydatów do pracy, po uzyskaniu informacji o wysokości zarobków, rezygnuje z podjęcia pracy, bowiem przy konieczności opłacenia opiekunki nad dziećmi, zapłacenia kosztów dojazdów do pracy pozostaje pensja na poziomie „nieopłacalnym" ekonomicznie i niewspółmiernym do czasu, który trzeba poświęcić na pracę.

5) Upowszechnianie nietypowych form zatrudnienia, wiąże się m.in. z pracą zdalną, co w odniesieniu do bibliotekarzy nie zawsze może mieć miejsce. Zwłaszcza osoby pozostające w bezpośrednim kontakcie z użytkow-

nikami (pracownicy obsługi) muszą wykonywać swoje zadania na miejscu w bibliotece. Jednak już pracownicy zabezpieczający działanie systemów komputerowych w dużym zakresie mogą swoją pracę wykonywać zdalnie.

6) Nowoczesne systemy zabezpieczenia socjalnego. Należy pamiętać, że bibliotekarz to zawód sfeminizowany. Około 85% zatrudnionych w bibliotekach akademickich osób to kobiety (Szkoły wyższe, 2012). Z tym wiążą się zmieniające przepisy prawa w zakresie urlopów macierzyńskich, wychowawczych, ulg dla matek karmiących itd. Dla pracodawcy nie jest to sytuacja łatwa – zwłaszcza w placówkach jednoosobowych niezbędne jest poszukiwanie osób do pracy na zastępstwo. Wieloletnie nieobecności narzucają konieczność ponownego przeszkolenia po powrocie do pracy, w związku ze zmieniającymi się uwarunkowaniami. Dla osób zaangażowanych i zainteresowanych pracą to także stres wynikający z obawy o zachowanie stanowiska po powrocie z urlopów związanych np. z macierzyństwem.

Jakie działania mogą zatem zapobiegać niekorzystnym sytuacjom, zagrażającym bezpieczeństwu bibliotekarzy? Jednym z rozwiązań są stałe starania o wzrost prestiżu zawodu w środowisku. Osiągnięcie tego celu nie jest łatwe i wiąże się z podjęciem nowych zobowiązań, m.in. znajdujących uznanie wśród nauczycieli akademickich. Działania na rzecz społeczności, np. organizowanie dostępu do źródeł informacji, dokumentowanie działalności pracowników Uczelni itp. budują pozytywne lobby wokół bibliotek. Kształcenie i doskonalenie bibliotekarzy, w cyklu ciągłym, również pozwalają bibliotekarzom na nadążanie za zmianami i rozwojem bibliotekarstwa. Dodatkowo wzmożenie działania organizacji społecznych i zawodowych na rzecz bibliotekarzy, wzorem organizacji zawodowych krajów anglosaskich, może wpływać na bardziej korzystne dla zawodu zmiany przepisów prawnych. Nie należy jednak oczekiwać, że w najbliższym czasie czeka bibliotekarzy znaczna poprawa sytuacji. Zmieniające się otoczenie bibliotek (głównie akademickich), oczekiwania ich użytkowników muszą prowadzić do zastanowienia nad przyszłością bibliotekarstwa i osób wykonujących ten zawód.

Bibliografia

Ancyparowicz, G.(2004). *Bezpieczeństwo socjalne. Cz. 1, Gospodarstwo domowe*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza WSM SIG.

Bibliotekarz – zawód marzeń? (2014). Pobrane 3 lutego 2015, z: https://wydawnictwoclaroscuro.wordpress.com/2014/05/08/bibliotekarz-zawod-marzen/

Biblioteki w Polsce w 2012 r. – stan i wyniki działalności. Pobrane 5 lutego 2015, z: http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/elektroniczne-publikacje-bn/biblioteki-publiczne-w-liczbach

Breitkopf, M. (2011). 61 Non-Librarian Jobs for LIS Grads. W.: *Information Space*, December 2011. Pobrane 2 kwietnia

2015, z: http://infospace.ischool.syr.edu/2011/12/23/61-non-librarian--jobs-for-librarians/

Borowski, H. (2014). *Co się zmieniło w bibliotekach? Raport rozwoju bibliotek a w danych Głównego Urzędu Statystycznego*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Pobrane 5 lutego 2015, z: https://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/Raport_GUS_2014/2014_09_22_Co_sie_zmienilo_w_bibliotekach_raport.pdf

CareerCast.com. 2015. Pobrane 2 kwietnia 2015, z.: http://www.careercast.com/content/top-200-jobs-2014-21-40

Dobrzyńska-Lankosz, E. (2013). Status prawny bibliotekarzy dyplomowanych. W: H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja?: IV ogólnopolska konferencja naukowa: Białystok, 12–14 czerwca 2013: praca zbiorowa* (s. 281–290). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu.

(GUS, 2015). Główny Urząd Statystyczny: portal informacyjny. Pobrane 2 kwietnia 2015, z.: http://old.stat.gov.pl/gus/5840_1487_PLK_HTML.htm

Feret, B. (2014). Ankieta płacowa 2014. (dane na dzień 31.03.2013) [niepublikowane].

Jodkowska, L. (2009). Państwo opiekuńcze a idea flexicurity. *Ekonomista*, *2*, 227–239.

Liczba bibliotek w Polsce. (2013). Pobrane 3 lutego 2015, z: http://www.wykresy.net/liniowe/liczba-bibliotek-publicznych-w-polsce-ostatnie-12-lat.html

Machcińska, K. (2014). Portret współczesnej bibliotekarki. *Biuletyn EBIB, 3*(148) Pobrane 2 kwietnia 2015, z.: http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/219

Maczuga, J. (2012). Jeśli nie praca w bibliotece, to gdzie? Przegląd ofert studiów podyplomowych. *Biuletyn EBIB*, 7(134). Pobrane 6 lutego 2015, z.: http://www.nowyebiv.info/images/stories/numery/134/134_maczuga.pdf

(Miesięczna informacja, 2015). Miesięczna informacja o bezrobociu rejestrowanym w Polsce w lutym 2014 r. Pobrane 6 lutego 2015, z: http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek--pracy/bezrobocie-rejestrowane/miesieczna-informacja-o-bezrobociu-rejestrowanym-w-polsce-w-lutym-2014-r-,1,24.html

Piłka, M. (2015). Bibliotekarze asertywni na co dzień… *Poradnik Bibliotekarza*, *1*, 4–9.

Pracownik biblioteki. (2015). Pobrane 2 września 2015, z: http://www.careego.pl/1788/pracownik-biblioteki/

(Rozporządzenie, 2011). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 października 2011 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelni publicznej. (Dz.U. 2011, nr 243 poz. 1447).

(Rozporządzenie, 2013). Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie warunków wynagradzania za pracę i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą dla pracowników zatrudnionych w uczelni publicznej. (Dz.U. 2013, poz. 1571).

Sadowska, J. (2011). Na marginesie zarządzania – amatorstwo, czyli brak profesjonalizmu. *Bibliotekarz*, *6*, 18–21.

SBP Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich: ogólnopolski portal bibliotekarski. (2015). Pobrane 5 lutego 2015, z: http://www.sbp.pl/

Szczepańska, B. (1999). Cicha przystań. *Biuletyn EBIB*, *1*. Pobrane 3 lutego 2015, z.: http://www.oss.wroc.pl/biuletyn/ebib01/cicha_przystan.html

Szkoły wyższe i ich finanse w 2012 roku. (2013). Warszawa: GUS.

(Ustawa, 1997). Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. (Dz.U. 1997, nr 85 poz. 539).

(Ustawa, 2013). Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. w sprawie zmian regulujących wykonywanie niektórych zawodów. (Dz.U. 2013, poz. 829).

Wojciechowski, J. (2015). Zawodowe urazy i ewaluacje. *Bibliotekarz*, *1*, 4–8.

Wołosz, J. (1998). Amatorstwo i profesjonalizm. W: *Organizacja i zarządzanie biblioteką w aspekcie automatyzacji*. Warszawa: CUKB.

(Wydział Filologiczny, 2015). Wydział Filologiczny [Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie]. Pobrane 3 lutego 2015, z: https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiOpICor4PLAhXJnnIKHaxMC_EQFggfMAA&url=https%3A%2F%2Fbks.up.krakow.pl%2Fhtmlarea%2Fuploaded%2Finformacja_naukowa_i_bibliotekoznawstwo..pdf&usg=AFQjCNGpSui9HU4uWWf1zkLqf_nexhhGBA

Wynagrodzenia.pl. (2015). Pobrane 2 lutego 2015, z: http://wynagrodzenia.pl/dane_gus.php

Maria Garczyńska

Social security and working in the library

Summary

Social security can be considered both in the material and social aspect. Providing the employees with the necessary financial resources and a coherent system of social rights is a major challenge in the current frequently changing economic conditions. The paper explores the sense of security of librarians related to their occupation and the library seen as a social organization. Attention was drawn to the changing conditions of employment, the growing requirements towards the librarians contrasted with the Polish social and economic background. The article is based on the experience of the academic library worker, so most attention was paid to work in that kind of library.

Keywords: social security, library, working in a library, flexicurity

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 117-138

Sławomira Kamińska-Berezowska
Małgorzata Suchacka
Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk Społecznych

Socjologiczne uwarunkowania problemów zadowolenia z pracy i rozwoju zawodowego bibliotekarzy

Analiza zróżnicowanych aspektów pracy bibliotekarzy – szczególnie w kontekście ich nowych funkcji w XXI w. – staje się zadaniem dla przedstawicieli wielu dziedzin nauki. Przed badaczami społecznymi pojawia się wielepytań podstawowych, a także bardziej szczegółowych, związanych z tempem rozwoju całego społeczeństwa. Do zasadniczych należy pytanie jakimi cechami społeczno-demograficznymi charakteryzuje się ta grupa zawodowa. Interesujący wydaje się problem zadowolenia z pracy, barier i możliwości rozwoju, a także świadomości procesów, w jakich bibliotekarz uczestniczy w instytucji jaką jest konkretna biblioteka. Inaczej bowiem – z całą pewnością – funkcjonuje mała biblioteka szkolna, inaczej placówka gromadząca książki, rękopisy i dokumenty historyczne, czy biblioteka będąca częścią poważnego systemu informacyjnego na potrzeby nauki. Pojawiają się pytania, na ile do zadań bibliotekarza należy ułatwianie dostępu do informacji, a na ile zabezpieczanie dostępu w taki sposób, aby wiadomości nie dostały się do osób do tego nieuprawnionych.Można prowokacyjnie zapytać, czy współcześni bibliotekarze to kategoria ludzi zbędnych, którzy zostaną wyparci z rynku pracy jeśli nie podejmą wyzwania opanowania nowoczesnych technologii. Osobnym zagadnieniem pozostaje sprawa wsparcia bibliotek jako instytucji rozwoju kultury narodowej. Obecne rozwiązania gospodarcze, związane z ciągłym poszukiwaniem oszczędności – również poprzez tzw. racjonalizację zatrudnienia – doprowadziły do tego, że liczba bibliotek została drastycznie ograniczona, zlikwidowano m.in. wiele filii bibliotek publicznych. Podobnie w powstających po 1989 r. szkołach wyższych dość często „zapominano" o zapleczu w postaci bibliotek. Warto więc przypomnieć – być może banalne, ale nabierające w tej sytuacji szczególnej aktualności – słowa Lindy Doyle kierującej działem wydawniczym w Harvard Business School: „Nie można stworzyć pierwszorzędnego pro-

gramu MBA z drugorzędnym programem badawczym i trzeciorzędną biblioteką" (Hill, Rifkin, 2000, s. 287). W świetle rozwijanego w socjologii ujęcia systemowego jest to również niemożliwe, bo sukces całej organizacji tworzy synergiczna współpraca i koordynacja wszystkich jej części.

Mając pełną świadomość złożoności zagadnienia pracy bibliotekarza, warto przyjrzeć się wybranym fragmentom tej wielowymiarowej rzeczywistości dotyczącym poziomu zadowolenia i postrzegania szans rozwoju zawodowego. Są to kwestie tym bardziej istotne, że stanowią ważne ogniowo rozwoju całego społeczeństwa mającego ambicje opierać swój rozwój na wiedzy. Z pewnością można powiedzieć, że u podłoża sukcesów naukowych i dydaktycznych współczesnych szkół każdego stopnia leży funkcjonowanie sieci łatwo dostępnych i dobrze wyposażonych bibliotek wraz z ich kompetentnymi pracownikami. Celem artykułu będzie zilustrowanie socjologicznych uwarunkowań pracy bibliotekarza oraz interpretacja wyników badań jakie przeprowadzano na początku 2015 r. w tym środowisku. Omówione wyniki wraz z funkcjonującą teorią socjologiczną określającą wielowątkowość zachodzących procesów mają szansę przyczynić się do pogłębienia świadomości wśród samych bibliotekarzy jak i osób związanych z tą grupą zawodową.

Wielowymiarowe płaszczyzny analiz zadowolenia z pracy i rozwoju zawodowego bibliotekarzy – główne trendy problemowe

O kategorii ludzi zbędnych pisał już w latach trzydziestych XX w. Stefan Czarnowski (1956), a w III RP do tematu tego powrócił Marek S. Szczepański (1994), kiedy w latach dziewięćdziesiątych zajął się kwestiami transformacji i restrukturyzacji w województwie śląskim. Szczepański koncentrował się na analizach problemów branży górniczej, ale podkreślał też znaczenie nowoczesnej osobowości, jako pewnego stanu umysłu związanego z potrzebą osiągania sukcesu, wysokim poziomem empatii i nonkonformizmem. Rozważania te mają więc bardziej uniwersalny charakter, bo zdaniem autora cechy nowoczesnej osobowości składają się na pewien wzorzec człowieka, który dzięki nim potrafi poradzić sobie z zagrożeniami płynącymi z otoczenia i równocześnie wykorzystywać pojawiające się w nim szanse. W tym sensie wzorzec ten można odnieść do bibliotekarzy jako kategorii zawodowej, która musi radzić sobie ze zmianami w otoczeniu rynkowym i technologicznym. Poczucie bezużyteczności na rynku pracy i brak podstawowych środków utrzymania rodzi frustracje i negatywne emocje, a jednym z najbardziej sugestywnych wyrazów tego zjawiska jest ruch robotników niszczących maszyny i urządzenia w na początku XIX w. Z analiz historycznych wyraźnie wynika, że postęp techniczny i cywilizacyjny nie implikował zmniejszania zatrudnienia i zwiększenia biedy, a raczej łączył się w krajach europejskich z demokratyzacją życia politycznego i ogólnym

podniesieniem poziomu życia codziennego robotników w XX w. Bibliotekarze wpisują się jednak w kategorię białych kołnierzyków wyróżnioną przez Charlesa W. Millsa (1965), bo z racji swojego wykształcenia mają wyższą pozycję w strukturze społecznej i odpowiednio większe zarobki, czyli w tym sensie są niejako uprzywilejowani. Z drugiej jednak strony, jako typowi przedstawiciele białych kołnierzyków są zatomizowani, a ich dążenia do samorealizacji bardziej zindywidualizowane. Poza tym nie stanowią siły społecznej zdolnej do manifestowania swoich racji w protestach ulicznych. Dodatkowo, kategoria zawodowa bibliotekarzy jest mocno sfeminizowana, co implikuje wszystkie związane z tym skutki dotyczące segregacji pracy. Sektory sfeminizowane należą bowiem do gorzej opłacanych, powiązanych z mniej stabilnym typem zatrudnienia oraz trudnościami awansu. Problemy pracownicze bibliotekarzy można zatem wiązać z kwestiami dyskryminacji płci na polskim rynku pracy, co budzi opór związków zawodowych i współpracujących z nimi ruchów kobiecych (Kamińska-Berezowska, 2013).

Wiesława Kozek (2013), analizując problemy segmentacji na współczesnym rynku w Polsce, zauważa problem zawodowych rynków pracy i stwierdza, że uprzywilejowane pozycje mają grupy zawodów, które są zdolne do kontrolowania rynku. Sytuacje te mają miejsce, gdy jakaś grupa zawodowa może kontrolować własne zarobki i warunki pracy, jak w przypadku parlamentarzystów czy właścicieli dużych firm. Podobnie dzieje się, kiedy dochodzi do monopolizacji pewnych praktycznych umiejętności, czego wyrazem jest rynkowa sytuacja lekarzy, prawników czy przedstawicieli wolnych zawodów. W wypadku bibliotekarzy ten stan rzeczy jest trudny do osiągnięcia zwłaszcza, że dostęp do wykonywania tego zawodu został ostatnio dość szeroko otwarty. Do niedawna można byłoby zaliczyć bibliotekarzy do rynku nazywanego administracyjnym, który obejmuje urzędników wszystkich typów organizacji i wiąże się czasem z niższymi zarobkami, rekompensowanymi stabilnością i trwałością zatrudnienia. Ze względu na ciągłe poszukiwanie oszczędności i likwidacje wielu bibliotek, zatrudnieni w tych organizacjach także w tym aspekcie zabezpieczenia potrzeb mają jednak coraz mniej komfortu. Sytuacje komplikuje fakt, że poziom zaangażowania tej kategorii zawodowej w spory zbiorowe nie należy do wysokich, a trudno zabezpieczyć interesy jakieś kategorii zawodowej bez jej własnej wyraźnej aktywności. Pewną nadzieję pozostawia tu zatem spokojna refleksja socjologiczna i zdobywanie wiedzy o położeniu tej kategorii zawodowej w celu jej wykorzystania dla lobbowania za poprawą warunków pracy i płacy.

Na bibliotekarzy można też spojrzeć w kontekście studiów związanych szerzej ze społeczeństwem wiedzy. Budowanie podstaw takiego społeczeństwa wiąże się z całą pewnością z walką z wykluczeniem społecznym. Główną metodą tej walki jest oczywiście edukacja i aktywizacja zawodowa. Rozpoczyna się ona już na etapie edukacji czytelniczej i medialnej w szkole podstawowej a następnie rozwijana jest w ramach edukacji tech-

nologiczno-informacyjnej na dalszych poziomach nauki. W społeczeństwie wiedzy istotne jest by wykształcić umiejętności, które pozwolą człowiekowi sprawnie poruszać się w gąszczu informacji. Sprawnie działające biblioteki z odpowiednio przygotowanymi pracownikami znajdują niewątpliwie szerokie pole do działania w tym zakresie. Biblioteki, przechowując utrwaloną myśl ludzką, od tysięcy lat współtworzyły też kreowanie społeczeństwa informacyjnego. Współcześnie przekazywanie informacji w sposób coraz bardziej zautomatyzowany nie oznacza, że bibliotekarz nie jest potrzebny. Skuteczne wyszukiwanie, selekcjonowanie, sprawdzanie i udostępnianie informacji wymaga specjalisty, który także musi w sposób szczególny dostosowywać się do zmian warunków. Mimo że zmieniają się narzędzia pracy i zasoby, to jednak podstawowa funkcja bibliotekarza niezmieniła się od tysięcy lat.

Zarządzanie informacją, czy szerzej – zarządzanie wiedzą – jest jednym z głównych elementów społeczeństwa informacyjnego (wiedzy). Menedżerowie w trosce o rozwój organizacji samodzielnie wprowadzają odpowiednie strategie zarządzania w swoich przedsiębiorstwach, natomiast na poziomie ogólnospołecznym zmiany zachodzą w zależności od różnorodnych uwarunkowań o naturze socjologicznej, ekonomicznej czy kulturowej (Suchacka, 2014). Nie bez znaczenia jest przede wszystkim rozwój technologiczny, który „przyczynił się do ułatwienia dostępu do źródeł wiedzy zgromadzonych na całym świecie, zmienił proces komunikacji i tym samym zmienił zadania, przed jakimi stanęły współczesne biblioteki, które powinny prowadzić szeroko pojętą działalność edukacyjną, dającą użytkownikowi należyte kompetencje do korzystania z informacji" (Kanczak, Szołtysik, 2006). Nowe technologie umożliwiają współpracę bibliotek, dzięki czemu każda – najmniejsza nawet biblioteka – może uczestniczyć w światowych zasobach informacyjnych. Analiza pracy bibliotekarza z tej perspektywy kładzie nacisk na jej głęboko humanistyczny i prorozwojowy wymiar, a potwierdzają to także badania Adama Ruska (1993) przeprowadzone w tym środowisku u progu transformacji społeczno-gospodarczej w Polsce. Główne zadanie sprowadzające się do realizacji jednego z podstawowych praw człowieka w społeczeństwie informacyjnym - czyli prawa do informacji – skutkuje koniecznością łączenia doświadczeń humanistycznych z coraz bardziej wyrafinowaną wiedzą informatyczną. O ile ta ostatnia wymaga oczywiście otwartości umysłu i wysokiego poziomu potrzeby poznawczej, o tyle humanistyczne doświadczenia wsparte powinny zostać głęboko empatyczną postawą zrozumienia procesów, jakie zachodzą we współczesnym świecie – szczególnie procesów globalizacyjnych. Zmiany im towarzyszące związane z automatyzacją dostępu do informacji stopniowo doprowadzają do przekształcania biblioteki w „supermarkety informacji", co prowadzi do nasilenia zjawiska lęku przed biblioteką – „library anxiety" obserwowanego głównie w bibliotekach wyższych uczelni. Niepokój ten

wyrasta ze świadomości niewiedzy i lęku przed ośmieszeniem związanym z zadawaniem podstawowych pytań oraz negatywną reakcją bibliotekarza (Świgoń, 2004). Te niuanse natury psychologicznej, w połączeniu z brakiem wprawy w korzystaniu z komputera, czy baz danych, a co za tym idzie powierzchowne i niepełne uzyskiwanie informacji, prowadzi w efekcie do odbierania biblioteki jako miejsca nieprzyjaznego. Nie sprzyja temu tworzenie bibliotek hybrydowych, łączących cechy biblioteki tradycyjnej z bibliotekami wykorzystującymi nowe technologie. Nie sprzeciwiając się wyzwaniom nowoczesności, należy rozpatrzeć takie rozwiązania dla funkcjonowania nowoczesnych bibliotek, aby kontakt z bibliotekarzem w roli bezosobowego „biblio-cyborga" nie prowadził do dehumanizacji procesu zdobywania informacji i do zubożenia jakości więzi między osobami. Można zatem powiązać zachowanie bibliotekarzy, ich postawy i poziom zadowolenia z wykonywanej pracy z postrzeganiem całej biblioteki i jej roli w społeczeństwie. W tym kontekście konieczne wydaje się pogłębianie świadomości środowiska bibliotekarzy w zakresie pełnionych zadań, umacnianie potrzeby stałego dokształcania, bieżącego orientowania się w trendach społeczno-rozwojowych oraz ścieżkach poszukiwania wsparcia dla tego rozwoju. Z pewnością też monitorowanie środowiska bibliotekarzy poprzez cykliczne badania społeczne może wspomóc proces kształtowania świadomości zarówno etosu tej grupy zawodowej, jak i jej wagi w społeczeństwie zorientowanym na gospodarkę opartą na wiedzy.

Aspekty metodologiczne przeprowadzonych badań w środowisku bibliotekarzy

Przedstawiane tu badania zadowolenia z pracy i stopnia zorientowania bibliotekarzy na rozwój zawodowy przeprowadzono w oparciu o badania ilościowe. Uzasadnieniem dla tej metody badawczej jest charakter podejmowanego problemu badawczego, zgodnie z którym podstawową jednostką analizy są pojedyncze osoby składające się na kategorię zawodową bibliotekarzy. Dodatkowo ta grupa zawodowa jest stosunkowo liczna i rozproszona w różnych typach organizacji. Earl Babbie (2003) zwraca uwagę na fakt, że do zalet badań sondażowych należy stosunkowa łatwość i szybkość ich przeprowadzenia, a służyć mogą one także celom opisowym i eksploracyjnym. Podstawowe trudności związane z badaniami ilościowymi wiążą się jednak z kwestiami doboru próby badawczej tak, by była ona odzwierciedleniem badanej populacji oraz z opracowaniem odpowiedniego narzędzia badawczego.

Dobór próby badawczej w przypadku opisywanych badań miał charakter celowy (Babbie, 2003), a jako kryterium przyjęto udział w konferencji pt. „Bezpieczeństwo w Bibliotece II". Konferencja ta odbyła się w styczniu 2015 r. w Wyższej Szkole Bankowej w Chorzowie (wydział zamiejscowy WSB w Poznaniu) pod honorowym patronatem Marszałka województwa

śląskiego oraz Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Ze względu na swój charakter tematyczny konferencja gromadziła bibliotekarzy z różnych typów bibliotek, choć głównie spośród funkcjonujących w województwa śląskim. To zgromadzenie, zwykle rozproszonych bibliotekarzy z różnych ośrodków na jednej konferencji, dało możliwość przeprowadzenia wśród nich badań ankietowych poświęconych problemom pracowniczym i kwestiom rozwoju zawodowego.

Narzędziem służącym do przeprowadzania badań sondażowych wśród bibliotekarzy była ankieta opracowana w Instytucie Socjologii UŚ w Katowicach pt. „Biblioteka jako organizacja ucząca się i miejsce pracy". Kwestionariusz ankiety z założenia był bardzo zwarty i krótki, składał się tylko z dziewięciu rozbudowanych pytań poświęconych wprost analizowanym kwestiom oraz z ośmiu pytań o charakterze metryczkowym. Zaproponowane pytania miały charakter otwarty i zamknięty. Uzupełnienie stanowiła instrukcja odnosząca się do wypełnienia ankiety. Zgodnie z założeniami metodologicznymi ankieta miała charakter anonimowy i była poprzedzona krótkim pilotażem w zakresie jasności i trafności pytań. W wyniku pilotażu, ze wstępnej wersji ankiety zdecydowano się usunąć między innymi pytania dotyczące stanu cywilnego, bo zostały one uznane za dane drażliwe (co okazało się ważne, ponieważ w toku konferencji problem gwarancji prywatności obywateli był dość szeroko dyskutowany).

Ostatecznie analizie badawczej poddano ankiety 113 uczestników konferencji, w tym 103 (tj. 91,2% ogółu) wypełniły kobiety, a 10 mężczyźni (tj. 8,8% ogółu). Dowodzi to z całą pewnością jak bardzo sfeminizowany jest zawód bibliotekarza. W zakresie posiadanego poziomu wykształcenia większość respondentów, bo 103 osoby (91,2%) miało tytuł magistra, pięć (4,4%) – licencjata, dwoje badanych (1,8%) – doktora nauk, a troje (2,7%) określiło je jako inne (dane te zestawiono w tabeli nr 1). Miejscem zatrudnienia większości badanych – 95 osób (84%) – było województwo śląskie, w przypadku 15 osób (13,3%) inne województwo, a trzy osoby (2,7%) nie udzieliły odpowiedzi. Wynikało to ze specyfiki prowadzonych badań, które przebiegały w trakcie konferencji organizowanej w województwie śląskim. Wskaźnikiem doświadczenia w pracy bibliotekarza był staż pracy, który w przypadku badanych był dość znaczny, 47 respondentów (41,6%) pracowało w bibliotece od 5 do 15 lat, powyżej 15 do 25 lat – pracowały 34 osoby (30,1%), od 25 do 35 lat pracowało – 14 osób (12,4%), a dwóch respondentów (1,8%) mogło się pochwalić stażem nawet powyżej 35 lat pracy w bibliotece. Liczba respondentów pracujących w bibliotece krótko, bo do pięciu lat, była stosunkowo niewielka i wynosiła – 13 osób (11,5%). Trzy osoby (2,7%) nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie. Fakt ten oznacza, że badani byli grupą osób o zdecydowanie bogatym doświadczeniu zawodowym. Jest to o tyle istotne, że oceniając swoją pracę, zadowolenie z niej czy możliwości dalszego rozwoju respondenci z całą pewnością mieli odpowiedni

Tabela 1. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące posiadanego stopnia wykształcenia (N = 113)

Poziom posiadanego wykształcenia	W liczbach bezwzględnych	W procentach
Magisterskie	103	91,2
Licencjackie	5	4,4
Doktoranckie	2	1,8
Inne	3	2,7
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

punkt odniesienia. Jako miejsce pracy badani podali: bibliotekę publicznej szkoły wyższej – 41 osób (36,3%), bibliotekę niepublicznej szkoły wyższej – 11 respondentów (9,7%), bibliotekę publiczną (np. miejską) – 20 badanych (17,7%), bibliotekę szkolną – 32 osoby (28,3%) oraz inne miejsca pracy – osiem osób (7,1%), a jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie (0,9%). Całość danych w tym zakresie zestawiono w tabeli nr 2. Postrzeganie swoich szans na rynku pracy oraz planowanie kariery zawodowej wiąże się niewątpliwie z oceną własnej sytuacji materialnej. Pozytywna ocena pozwala

Tabela 2. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące aktualnego miejsca pracy (N = 113)

Aktualne miejsce pracy	W liczbach bezwzględnych	W procentach
Biblioteka przy publicznej uczelni wyższej	41	36,3
Biblioteka przy niepublicznej uczelni wyższej	11	9,7
Biblioteka publiczna (np. miejska)	20	17,7
Biblioteka szkolna	32	28,3
Inne miejsce pracy	8	7,1
Brak odpowiedzi	1	0,9
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

na bardziej optymistyczne podejście do swojego rozwoju zawodowego i konsekwentne dążenie do wytyczonych celów. Swoją sytuację materialną w skali roku badani określili jako: zdecydowanie złą – dziewięć osób (8%), raczej złą 12 badanych (10,6%), przeciętną – 64 respondentów (56, 6%), raczej dobrą – 26 osób (23%), zdecydowanie dobrą dwie osoby (1,8%). W części merytorycznej poddano też analizie kwestię wynagrodzeń bibliotekarzy w kontekście ich poczucia satysfakcji z pracy.

Poczucie zadowolenia z pracy i problemy rozwoju zawodowego – analiza wyników

Zadowolenie z pracy nie tylko przyczynia się do poczucia satysfakcji pracowników, ale ma też związek z zaspokojeniem ich potrzeb podstawowych i wyższych, na które wskazywał już Abraham H. Maslow (2006). Dodatkowo zadowolenie z pracy jest przez badaczy łączone z wyższym morale pracowników, które przyczynia się do zwiększenia efektywności pracy oraz większej identyfikacji z zakładem pracy. Na problem ten wskazują doświadczenia Eltona Mayo (1972), który dodatkowo podkreślił wagę regularnego odpoczynku, jako szansy na regenerację sił fizycznych i psychicznych pracownika. Współcześni przedstawiciele teorii organizacji i zarządzania w Polsce oraz na świecie, jak przykładowo Aleksy Pocztowski (1998), czy Michael Armstrong (2000), a także specjaliści w zakresie marketingu personalnego jak Agnieszka I. Baruk (2006), podkreślają, że zadowolenie z pracy sprzyja identyfikacji z zakładem i wpisuje się w istotną promocję firmy w jej otoczeniu. W analizie miejsca pracy trudno zatem pominąć aspekt zadowolenia z niej.

W przedstawionych tu badaniach respondenci na pytanie zadane wprost o ich zadowolenie z pracy w bibliotece odpowiedzieli w większości twierdząco, bo 41 osób (tj. 36,3% ogółu) uznało zdecydowanie, że tak jest, natomiast kolejne 56 osób (49,6%) uznało, że raczej tak jest. Tylko trzy osoby (2,7%) były raczej niezadowolone, a troje respondentów (2,7%) nie udzieliło odpowiedzi. Dziesięcioro badanych (8,8%) nie miało wyrobionej opinii w tym zakresie. Wstępnie więc można powiedzieć, że praca bibliotekarza łączy się z poczuciem satysfakcji większości, ale warto też ocenić ją pod różnymi względami. Jest to solidna podstawa, której źródła warto przeanalizować głębiej.

Oceniając pracę w bibliotece w aspekcie poczucia pewności i stabilizacji zatrudnienia, większość respondentów wyraziła opinie pozytywne. W stopniu zdecydowanym takie stanowisko przedstawiło 21 respondentów (18,6%), a 54 osoby (47,8%) uznały, że raczej tak jest. Zdecydowanie nie miało takiego poczucia 8 pytanych (7,1%), a 15 osób (13,3%) raczej nie miało takie poczucia. Trudno było się jednoznacznie opowiedzieć 14 (12,4%) respondentom. Jedna osoba (0,9% ogółu) nie odpowiedziała na to pytanie. Sugestywnie dane te przedstawia także tabela nr 3. Można więc podsu-

mować, że około 1/5 badanych jest niezadowolona z pracy w bibliotece, co jest wynikiem stosunkowo optymistycznym, ale jednak wskazującym na konieczność przeanalizowania przyczyn braku tego zadowolenia w dalszych badaniach. Z danych uzyskanych w niniejszych analizach badawczych nasuwa się wniosek, że wśród respondentów przeważają zadowoleni z wykonywanej pracy, co można wiązać z ich poczuciem bezpieczeństwa zatrudnienia i akceptacją dla treści wykonywanych zadań pracowniczych.

Tabela 3. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące poczucia pewności i stabilizacji zatrudnienia (N = 113)

Warianty odpowiedzi	**Czy praca w bibliotece daje respondentom poczucie pewności i stabilizacji zatrudnienia?**	
	Odpowiedzi w liczbach bezwzględnych	**Odpowiedzi w procentach**
Zdecydowanie tak	21	18,6
Raczej tak	54	47,8
Trudno powiedzieć	14	12,4
Raczej nie	15	13,3
Zdecydowanie nie	8	7,1
Brak odpowiedzi	1	0,9
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Opinie dotyczące tego, czy praca w bibliotece wiąże się z dobrymi zarobkami, były podzielone. Większość respondentów uznała, że praca ta nie daje dobrych zarobków, w tym 42 respondentów (37,2%) uznało, że raczej nie daje, a 20 osób (17,7%) stwierdziło, że zdecydowanie nie są to dobre zarobki. Daje to ponad połowę badanych – 55%. Przeciwne opinie wyraziło 33 pytanych (29,2%), którzy uznali, że praca ta łączy się raczej z dobrym wynagrodzeniem oraz dwie osoby (1,8% ogółu), które uznały, że są to zdecydowanie dobre zarobki. Nie miało wyrobionej opinii w tym zakresie – 13 (11,5%) respondentów, a nie odpowiedziało na pytanie troje badanych (2,7%). Dane w tej kwestii obrazuje wykres nr 1. Interesujące wydaje się to, że mimo złej oceny zarobków większość badanych była zadowolona ze swojej pracy, w której treści – jak przyjęto w założeniach badawczych – wielu widziało głębszy sens.

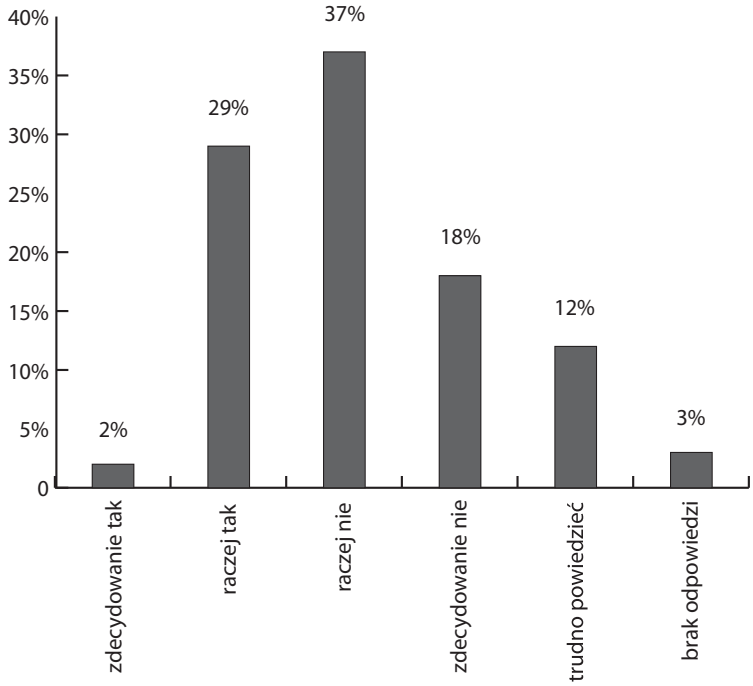

Il. 1. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie czy praca w bibliotece łączy się z dobrymi zarobkami. Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Zdecydowanie bardziej zgodni byli respondenci wobec pytania, na ile praca daje im poczucie, że wykonywane zadania są ważne i mają sens. Zdecydowanie takie poczucie miało 15 osób (13,3%), a raczej potwierdzało taki stan rzeczy 67 respondentów (59,3%). 14 osób (12,4% ogółu) nie miało takiego odczucia. Natomiast pięć osób (4,4%) zdecydowanie negatywnie opowiedziało się w tej kwestii. Trudno było jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie 10 respondentom (8,8%), a dwie osoby (1,8%) w ogóle nie odpowiedziały. Na podstawie tych danych można przypuszczać, gdzie może tkwić źródło wysokiego poziomu zadowolenia z pracy bibliotekarza.

Na zadowolenie z pracy wpływają również świadczenia socjalne. Respondenci zapytani czy ich praca łączy się z zadowalającymi świadczeniami socjalnymi odpowiedzieli następująco: zdecydowanie tak – 10 osób (8,8%), raczej tak – 47 osób (41,6%), trudno powiedzieć – 14 respondentów (12,4%), raczej nie – 26 badanych (23%), zdecydowanie nie –14 badanych (12, 4%). Nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie dwie osoby (1,8% ogółu). Widać zatem wyraźnie, że obok treści samej pracy i jej stabilności, także wystarczające świadczenia socjalne są czynnikiem utrzymującym wysoki poziom zadowolenia z pracy.

Być może źródeł zadowolenia z pracy należy poszukiwać także w możliwościach rozwojowych, jakie stwarzane są pracownikom. Rozkład odpowiedzi na pytanie, czy praca ta daje możliwości rozwoju zawodowego, pokazuje, że większość biorących udział w badaniach uważa, że tak. Zdecydowanych w tym temacie było 11 osób (9,7%), 58 osób (51,3%) pozytywnie skłaniało się do takiej opinii. W całej grupie respondenci ci stanowili 61%, co świadczy chociażby o tym, że kwestie rozwoju zawodowego leżą w obszarze ich uwagi. Trudno było się zdecydować 12 badanym (10,6%). W opinii 25 respondentów (22,1%) praca ta raczej nie daje możliwości rozwoju zawodowego, a zdaniem sześciorga pytanych (5,3%) zdecydowanie nie daje. Nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie jedna osoba (0,9% ogółu). Szczegółowe zestawienie danych zawiera tabela 4. Niemniej jednak znowu około 1/3 badanych – podobnie jak to było z tymi niezadowolonymi ze swojej pracy – negatywnie postrzega możliwości rozwoju zawodowego.

Tabela 4. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące możliwości rozwoju kompetencji zawodowych stwarzanych pracownikom w bibliotece (N = 113).

Warianty odpowiedzi	**Czy praca w bibliotece daje respondentom możliwości rozwoju zawodowego?**	
	Odpowiedzi w liczbach bezwzględnych	**Odpowiedzi w procentach**
Zdecydowanie tak	11	9,7
Raczej tak	58	51,3
Trudno powiedzieć	12	10,6
Raczej nie	25	22,1
Zdecydowanie nie	6	5,3
Brak odpowiedzi	1	0,9
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Stwarzanie możliwości awansu i ich umiejętne wykorzystywanie może być także źródłem zadowolenia pracowników. Respondenci zapytani czy praca ich daje możliwości awansu odpowiedzieli następująco: zdecydowanie tak – siedem odpowiedzi (6,2% badanych), raczej tak – 32 osoby (28,3%), trudno powiedzieć – 23 osoby (20,4%), raczej nie – 36 respondentów (31,9%) zdecydowanie nie – 14 pytanych (12,4%). Nie odpowiedziała

jedna osoba (0,9%). Dość duży odsetek niezdecydowanych w tej kwestii, bądź negatywnie postrzegających możliwości awansu wskazuje, że to nie ten temat jest źródłem zadowolenia. Może to być raczej źródło braku zadowolenia u 1/3 badanych. Trzeba jednak pamiętać, że problem awansu łączy się z typem placówki, w której bibliotekarze są zatrudnieni oraz bardzo ograniczoną możliwością awansu w bibliotekach szkolnych.

Funkcjonowanie w nowocześnie zarządzanych organizacjach łączy się z wymogiem systematycznych ocen pracowniczych, które często wzbudzają wiele kontrowersji. W przypadku biorących udział w badaniach bibliotekarzy większość uznała, że ich praca jest związana ze sprawiedliwymi ocenami pracowniczymi Zdecydowanie z takim stwierdzeniem zgodziło się 10 respondentów (8,8%), a 39 badanych (34,5%) odpowiedziało, że raczej tak jest. Dla 30 respondentów (26,5%) ich praca raczej nie wiąże się ze sprawiedliwymi ocenami pracowniczymi, a dla dziewięciu osób (8%) zdecydowanie tak nie jest. Trudno było udzielić jednoznacznej odpowiedzi aż 25 respondentom (22,1%), co łączyli często z brakiem informacji zwrotnej w tym zakresie. Taki, w miarę równomierny rozkład wyników, z lekkim nachyleniem w stronę opinii pozytywnych sugeruje, że oceny pracownicze nie są tym elementem zarządzania, który jest efektywnie i pełnie wykorzystywany. Taki stan rzeczy może niepokoić, bo wskazuje na problemy dotyczące tego obszaru zarządzania.

Na atmosferę w pracy i zadowolenie z niej wpływają istotnie stosunki między współpracownikami oraz między nimi, a przełożonymi. W zakresie relacji międzyludzkich ze współpracownikami większość opinii była pozytywna, bo 23 pytanych (20,4%) zdecydowanie przychyliło się do opinii, że te relacje są dobre, a 69 osób (61,%) odpowiedziało, że raczej tak jest. To oznacza ponad 80% respondentów zadowolonych z relacji ze współpracownikami. Tylko cztery osoby (3,5%) uznały, że dobrych relacji brakuje, a dziewięcioro pytanych (8%) odpowiedziało, że zdecydowanie ich brak. Nie miało zdania w tej kwestii ośmioro badanych (7,1%). Podobnie optymistycznie wygląda sprawa relacji z przełożonymi, gdzie także przeważają oceny pozytywne. Aż 19 osób (16,8%) zdecydowanie pozytywnie oceniło relacje z przełożonymi, a 57 badanych (50,4%) stwierdziło, że relacje te są raczej pozytywne. Tworzy to kapitał ponad 67% bibliotekarzy pozytywnie oceniających relacje z przełożonymi. Odmiennego zdania było 11 respondentów (9,7%), którzy raczej nie zgadzali się z tym stwierdzeniem, zaś kolejne sześć osób (5,3%) zdecydowanie nie łączyło swojej pracy z dobrymi relacjami z przełożonymi. Stosunkowo dużo osób, bo 19 (16,8%) uznało, że trudno w tym zakresie jednoznaczne zająć stanowisko, a jedna osoba (0,9%) nie odpowiedziała na to pytanie. Ocena relacji przełożonymi została sumarycznie przedstawiona na wykresie nr 2. Po raz kolejny tworzy się grupa około 1/3 całości badanych niezdecydowanych lub negatywnie oceniających określone zjawisko.

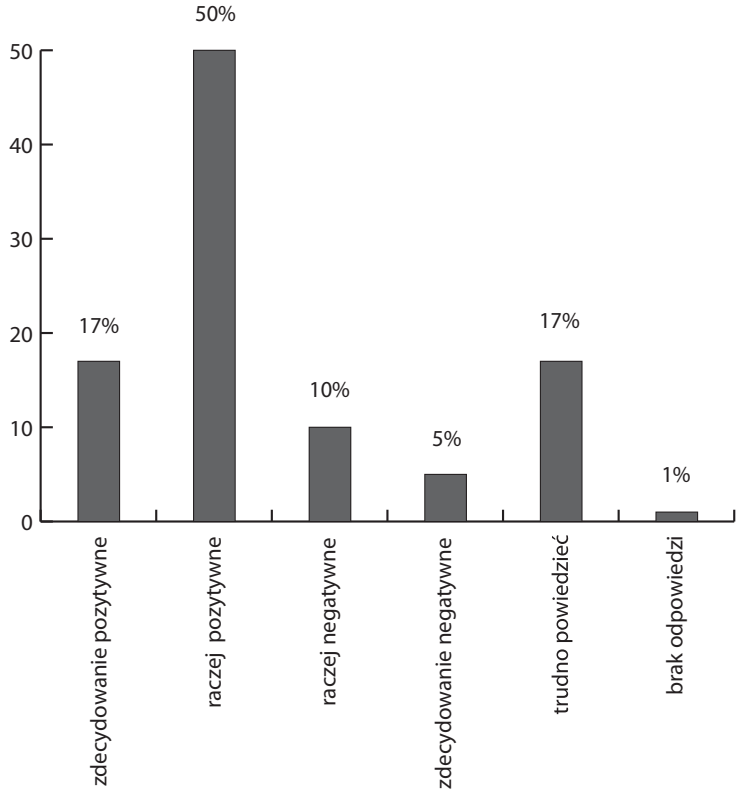

Il. 2. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie o ocenę relacji z przełożonymi. Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Analizując dalej problem komunikacji bibliotekarzy z ich otoczeniem, zapytano w ankiecie o ocenę relacji z czytelnikami oraz z zewnętrznym władzami nadzorującymi prace bibliotek. W zakresie odpowiedzi na pytanie czy praca badanych wiąże się ich zdaniem z dobrą komunikacją z czytelnikami otrzymano następujący rozkłada odpowiedzi: zdecydowanie tak – 35 respondentów (31%), raczej tak – 58 pytanych (51,3%), trudno powiedzieć – sześć odpowiedzi (5,3%), raczej nie – siedem osób (6,2%), zdecydowanie nie – sześcioro respondentów (5,3%). W jednej (0,9%) z analizowanych ankiet brakowało odpowiedzi w tym zakresie. Zasadniczo można zatem podkreślić pozytywne oceny relacji z bezpośrednimi klientami bibliotek w postaci czytelników. W wypadku oceny komunikacji z władzami nadzorującymi prace biblioteki sytuacja jest nieco bardziej złożona, bo rozkład odpowiedzi jest następujący: zdecydowanie pozytywna opinia – osiem odpowiedzi (7,1%), raczej pozytywna – 44 wskazania (38,9%), trudno powiedzieć

– 29 wskazań (25,7%), raczej brak dobrej komunikacji – 22 odpowiedzi (19,5%), zdecydowanie brak dobrej komunikacji w tym obszarze dziewięć wskazań (8%). W jednym przypadku (0,9%) respondent nie odpowiedział. Blisko 1/3 badanych miała ewidentnie problem z komunikacją z władzami nadzorującymi prace biblioteki, co razem z niezdecydowanymi daje ponad 54% wskazań świadczących o co najmniej nienajlepszych relacjach z organem kontrolującym. W tym zjawisku także należy upatrywać przyczyn niezadowolenia z pracy.

Ostatnim aspektem, w jakim respondenci oceniali swoją pracę, były kwestie związane z poczuciem szacunku ze strony otoczenia. Zdania badanych okazały się mocno podzielone. Respondenci uznali bowiem, że: ich praca zdecydowanie łączy się z szacunkiem ze strony otoczenia – 9 odpowiedzi (8%), raczej łączy się z nim – 41 opinii (36,3 %), raczej nie łączy się – 32 wskazania (28,3%), zdecydowanie nie łączy się – osiem odpowiedzi (7,1%). Trudno było jednoznacznie ustosunkować się do tej kwestii dla 21 badanych (18,6%), a dwoje respondentów (1,8%) nie udzieliło odpowiedzi. Sumarycznie rozkład opdowiedzi w tym zarkiesie przedstawia tabela nr 5. W tym zakresie można powiedzieć sumarycznie, że przy stosunkowo dużym procencie osób dostrzegających szacunek wobec swojej pracy w otoczeniu (44,3%), istnieje jednak przewaga respondentów niezdecydowanych lub negatywnie postrzegających kwestię szacunku wobec pracy bibliotekarza.

Tabela 5. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące poczucia szacunku dla pracy bibliotekarzy (N = 113).

Warianty odpowiedzi	**Czy praca w bibliotece łączy się z poczuciem szacunku ze strony otoczenia?**	
	Odpowiedzi w liczbach bezwzględnych	**Odpowiedzi w procentach**
Zdecydowanie tak	9	8
Raczej tak	41	36,3
Trudno powiedzieć	21	18,6
Raczej nie	32	28,3
Zdecydowanie nie	8	7,1
Brak odpowiedzi	2	1,8
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Respondentów zapytano także o te aspekty ich pracy, które powodują obniżenie ich satysfakcji z jej wykonywania. Respondenci mogli wybrać spośród wielu podanych odpowiedzi, stąd podane dane będą przedstawione w liczbach bezwzględnych, a nie w udziale procentowym. W tym temacie respondenci globalnie wskazali przede wszystkim na: stosunkowo niskie zarobki (72 wskazania), niski prestiż pracy bibliotekarza (47 wskazań) oraz trudności rozwoju i awansu zawodowego (41 wskazań). Każdy z powyższych problemów można byłoby pogłębiać i analizować szerzej, ale temu celowi służyć powinny raczej badania jakościowe. W ramach omawianych badań ilościowych problemy te można jedynie zestawić statystycznie i szukać prostych powiązań. Niemniej jednak podjęto próbę delikatnego zgłębienia tematu, gdyż respondenci mieli okazję w ostatnim pytaniu, w swobodnej formie pytania otwartego, wypowiedzieć się na temat największych bolączek swojego zawodu. Głównie akcentowali niskie wynagrodzenie, które utrudnia lub uniemożliwia im, w niektórych przypadkach, uzyskanie zdolności kredytowej, co także wpływa na sposób, w jaki są odbierani przez otoczenie. Biorący udział w badaniach bibliotekarze akcentowali też w pytaniu otwartym swoje trudności rozwoju zawodowego i niedostatki jego wspierania przez przepisy. Ponadto podkreślali częste braki funduszy na unowocześnianie zbiorów bibliotecznych, poprawy warunków lokalowych czy na koszty kształcenia.

Problem rozwoju zawodowego i ciągłego dokształcania wydaje się leżeć w szczególnym obszarze zainteresowań badanych bibliotekarzy. Jednak ciągła troska o ustawiczne uczenie się towarzyszy bibliotekarzom szczególnie wyczulonym na punkcie rozwoju zawodowego oraz świadomym zmieniających się czasów. W przeprowadzonych badaniach poruszano te zagadnienia. Poszukiwano przede wszystkim odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki wpływają na rozwój zawodowy i możliwości awansubibliotekarza. Respondenci mogli wybrać kilka odpowiedzi spośród wielu podanych w kafeterii, stąd podane dane nie będą sumować się do 100%. Na pierwszym miejscu respondenci wskazali dokształcanie we własnym zakresie – tak twierdziło 82,7% badanych. Na kolejnym miejscu było podwyższenie formalnych kwalifikacji przez kursy czy studia podyplomowe (70,9%). Świadomość tych dwóch najważniejszych ścieżek rozwoju zawodowego wskazuje na zrozumienie konieczności stałego podnoszenia poziomu własnej samodzielności. Istotną rolę odgrywają także dobre stosunki z przełożonymi (52,7%) oraz publikacje własnych artykułów naukowych lub popularno-naukowych (50%). Niemniej jednak wśród innych czynników wpływających na podnoszenie własnych kwalifikacji bibliotekarze wymieniali także te niezwiązane z nimi bezpośrednio jak: protekcja/nepotyzm (22,7%), aktywność związkowa lub inna aktywność społeczna (15,5%), czy nawet aktywność polityczna (2,7%). Zależności te dobrze obrazuje wykres nr 3.

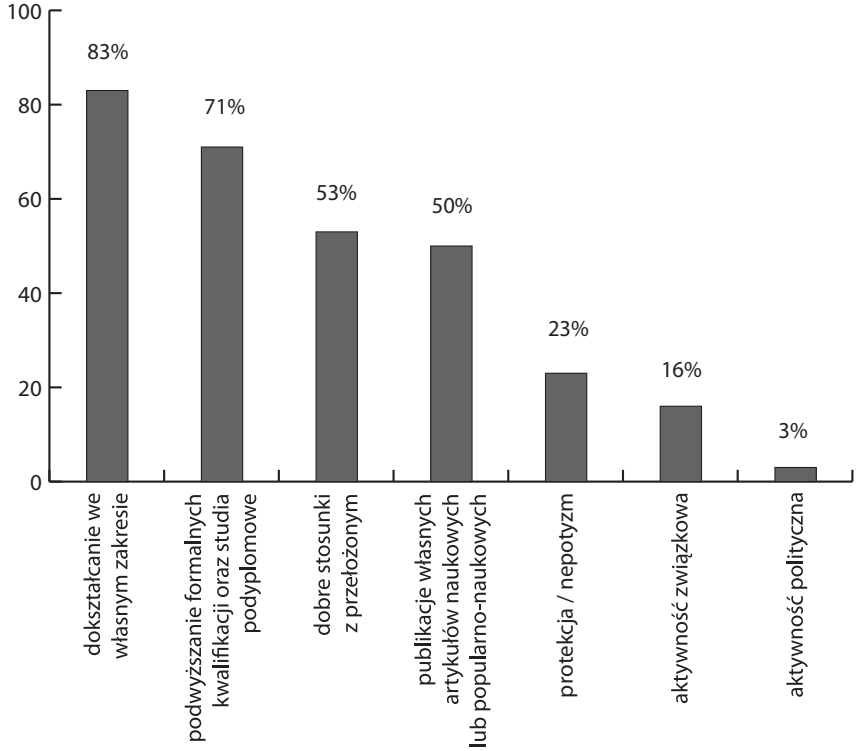

Il. 3. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące czynników wpływających na rozwój zawodowy i możliwości awansu. Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Znakomita większość, bo 102 respondentów (90,2%) deklaruje, że osobiście, zdecydowanie (68% – 77 wskazań w liczbach bezwzględnych) lub raczej (22,2% – 25 wskazań) zależy im na zwiększaniu wiedzy i umiejętności zawodowych. Raczej niezdecydowanych w tym temacie było troje badanych (2,7%). Chcąc jednak sprawdzić stan faktyczny zapytano bibliotekarzy, z jakich form doskonalenia zawodowego korzystali w ciągu ostatnich pięciu lat. Ustosunkowanie się do każdej z podanych możliwości (ponownie dane nie sumują się do 100%) pokazało, iż najpopularniejsze w ostatnich latach były konferencje i zjazdy bibliotekarzy (93,8% ogółu odpowiedzi w tym zakresie), a w drugiej kolejności szkolenia i kursy (86,7% odpowiedzi). Równie popularną formą jest prenumerata pism fachowych lub innych publikacji (54,9%). Ponadto część respondentów zdobywa doświadczenie i doskonali swoje umiejętności zawodowe podczas posiedzeń towarzystw naukowych i kolegiów specjalizacyjnych (18,6%). Cenną praktyką – niestety zbyt rzadko obecną w odpowiedziach respondentów – są staże

krajowe i zagraniczne, z których miało okazję skorzystać w ciągu ostatnich 5 lat jedynie 11,5% badanych. Wszystkie dane dotyczące form doskonalenia zawodowego ujęte zostały na wykresie nr 4.

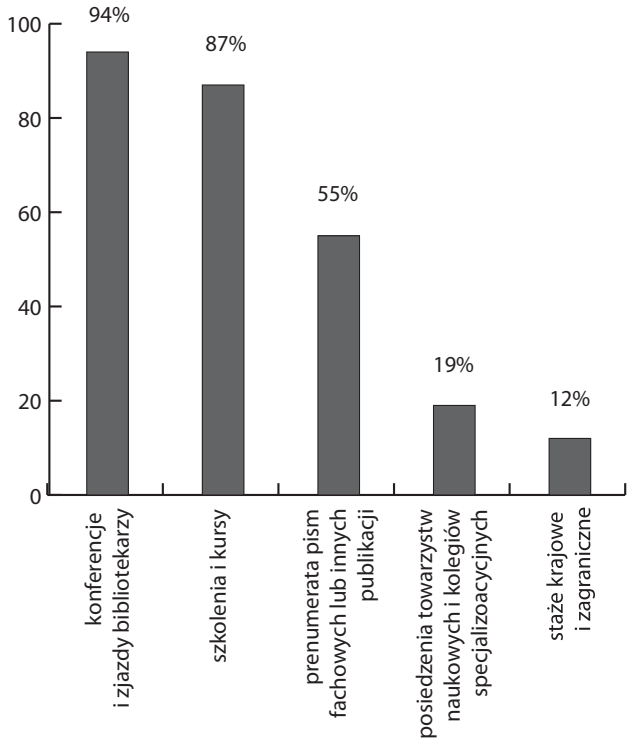

Il. 4. Rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące form doskonalenia zawodowego, z jakich korzystali w ciągu ostatnich 5 lat. Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Bardzo ważnym elementem świadomej pracy nad własnym rozwojem zawodowym jest kwestia formalnego oceniania w zakładzie pracy. Sposób prowadzenia oceny pełni rolę motywującą i w znaczącym stopniu wpływa na poczucie zadowolenia z pracy. Niestety, aż 16 badanych (14,2%) nie odpowiedziało na to pytanie, co może wskazywać na fakt, że taka formalna ocena nie jest prowadzona. W przypadku uzyskanych odpowiedzi najpopularniejszą formą ocen jest pisemna opinia bezpośredniego przełożonego – tak twierdziło 34 respondentów (30,1%). W drugiej kolejności popularną formą oceny pracowniczej jest ustna ocena przełożonego, na co wskazywało 32 badanych (28,3%). Aż 21 (18,6%) respondentów odpowiedziało, że jest oceniana ina-

Tabela 6. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczący stosowanych formalnie ocen rozwoju zawodowego w ich miejscach pracy (N = 113).

Stosowane formalne oceny rozwoju zawodowego w miejscu pracy respondenta	W liczbach bezwzględnych	W procentach
Pisemna ocena bezpośredniego przełożonego	34	30,1
Ustna ocena bezpośredniego przełożonego	32	28,3
Pisemna ocena zespołu oceniającego	10	8,8
Inaczej	21	18,6
Brak odpowiedzi	16	14,2
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

czej, w tym przez arkusze oceny pracowniczej adresowane także do współpracowników czy przez okresowe oceny pracownicze łączące elementy formy ustnej i pisemnej. W dalszej kolejności respondenci wskazali na oceny dokonywane pisemnie przez zespół oceniający, na co wskazywało 10 pytanych (8,8%). Szczegółowe zestawienie danych w tym zakresie prezentuje tabela nr 6. Ocena pracownicza dokonywana tylko w formie pisemnej jest słabą informacją zwrotną dla pracownika i w dłuższej perspektywie nie stanowi bodźca motywującego, ani nie jest wystarczającą informacją zwrotną na temat możliwości rozwojowych i stawianych oczekiwań.

Tabela 7. Rozkład odpowiedzi respondentów dotyczący wspierania rozwoju zawodowego bibliotekarzy (N = 113).

Opinie respondentów w zakresie wsparcia rozwoju zawodowego bibliotekarzy w ich miejscu pracy	W liczbach bezwzględnych	W procentach
Tak, wspiera wszystkich pracowników	59	52,2%
Tak, lecz wspiera tylko niektórych pracowników	36	31,9%
Nie wspiera rozwoju zawodowego pracowników	18	15,9%
Razem	113	100

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych

Wiele zależy od konkretnego zakładu pracy – określonej biblioteki, zatrudnionych tam pracowników i kierownictwa. Zdaniem większości badanych w ich miejscu pracy wspiera się rozwój zawodowy bibliotekarzy. Twierdziło tak 59 respondentów (52,2%). Niemniej jednak aż 36 badanych (31,9%) przyznało, że biblioteka, w której aktualnie pracują, wspiera tylko niektórych pracowników, a 18 respondentów (15,9%), że nie wspiera rozwoju zawodowego pracowników. Całość danych w tym zakresie przedstawia tabela nr 7. Opinie w tym względzie, są o tyle istotne, że stanowią fundament dla wprowadzania głębszych zmian mających u podstawy konieczność aktywnego współudziału, zaufanie, lojalność i przekonanie o ich celowości.

Podstawowe wnioski – tendencje i zależności

Istota pracy bibliotekarza nabiera szczególnego znaczenia w kontekście dynamiki zachodzących zmian. Wyjątkowo interesujący wydaje się problem podejścia do pracy, zadowolenia z niej i planowanych ścieżek rozwoju zawodowego. Warto przyglądać się środowisku bibliotekarzy, gdyż tworzą oni swoistą grupę przewodników w świecie informacji. Społeczeństwo oparte na wiedzy to taki etap rozwoju społecznego, w którym ludzie umiejący dotrzeć do właściwych zasobów wiedzy są szczególnie cenni.

Omawiane badania dały wstępny obraz środowiska bibliotekarzy. Należy pamiętać, że prowadzone badania nie są w żaden sposób reprezentatywne, ze względu na celowy dobór próby wśród uczestników konferencji naukowej. Badani, to przede wszystkim kobiety z wyższym wykształceniem, zamieszkujący w województwie śląskim, posiadający bogate doświadczenie w pracy bibliotekarza szkoły wyższej bądź szkolnej.

Podstawowe wnioski z badań dotyczące zadowolenia z pracy wiążą się z poczuciem satysfakcji większości badanych, co stanowi solidną podstawę, której źródła warto przeanalizować głębiej. Jednym z nich jest poczucie stabilnego zatrudnienia wśród bibliotekarzy. Podobnie przekonanie większości, że wykonywane zadania są ważne i mają sens może być uznane za istotne źródło zadowolenia z pracy, analogicznie jak − uznany za wystarczający − poziom świadczeń socjalnych. Źródeł zadowolenia z pracy należy poszukiwać także w możliwościach rozwojowych oferowanych pracownikom. Większość takie możliwości dostrzegała, jednak nie łączyła ich z awansem. Miało to swoje wytłumaczenie w typie placówki, gdzie często możliwości awansu były bardzo ograniczone – szczególnie w bibliotekach szkolnych. Nie można zatem uznać, że awans był dla badanych głównym źródłem zadowolenia z pracy. Z kolei wysoki poziom zadowolenia z pracy koresponduje z pozytywną oceną atmosfery w miejscu pracy oraz panujących relacji międzyludzkich.

W badaniach skrystalizowała się grupa około 1/3 badanych, która nie była w pełni zadowolona ze swojej pracy i negatywnie postrzegała możliwości rozwoju zawodowego. Natomiast opinie dotyczące tego, czy praca

w bibliotece wiąże się z dobrymi zarobkami były podzielone, chociaż ostatecznie większość respondentów uznała, że praca ta nie daje dobrych zarobków. Taka opinia wydaje się interesująca w zestawieniu z wysokim odsetkiem osób zdecydowanie lub raczej zadowolonych ze swojej pracy. Źródeł niezadowolenia należy poszukiwać także w innych aspektach bezpośrednio dotyczących systemowych elementów zarządzania takich jak: oceny pracownicze, komunikacja, czy atmosfera i stosunki międzyludzkie. Niewiele ponad połowę badanych uznało, że ich praca jest związana ze sprawiedliwymi ocenami pracowniczymi, co oznacza, że oceny pracownicze nie są tym elementem zarządzania, który jest efektywnie i w sposób pełny wykorzystywany. Natomiast w większości pozytywnie oceniono atmosferę i relacje międzyludzkie, przy jednoczesnych negatywnych wskazaniach przez 1/3 badanych. Jak wykazały badania, problematyczne wydają się kwestie komunikacji z władzami nadzorującymi, na co w mniej lub bardziej zdecydowany sposób wskazała prawie 1/3 ankietowanych.

Badając poziom zadowolenia z pracy, nie należy zapominać o tak ważnym aspekcie jak samo podejście do pracy określonej osoby, do własnego rozwoju i dokształcania. Z przeprowadzonych badań wynika, że badani bibliotekarze w większości stawiają na dokształcanie we własnym zakresie, podwyższanie formalnych kwalifikacji przez kursy czy studia podyplomowe. Znakomita większość deklaruje także, że zależy im na zwiększaniu wiedzy i umiejętności zawodowych, co odbywa się głównie z ich strony poprzez udział w konferencjach i seminariach naukowych. Jednak tylko niewielu bibliotekarzy korzysta ze staży krajowych i zagranicznych. Istotnym elementem motywacyjnym dla pracownika jest także informacja zwrotna uzyskiwana podczas ocen okresowych. Niestety – jak wykazały badania – oceny często odbywają się w formie, która nie stanowi mocnego bodźca motywacyjnego w dłuższej perspektywie pracy i rozwoju zawodowego.

Wiele spośród omówionych tu czynników należałoby poddać głębszym analizom, by na podstawie wyników sformułować wytyczne do stworzenia dogodniejszych warunków pracy i rozwoju zawodowego bibliotekarzy. Należy podkreślić, że przeprowadzona analiza poziomu zadowolenia z pracy oraz możliwości rozwojowych ma jedynie charakter ilustrujący pewne tendencje, które można głębiej diagnozować i opracowywać dla nich strategie działań. Konieczne jest globalne podejście poprzez rozbudowywanie i pogłębianie świadomości stron procesu tworzenia społeczeństwa wiedzy. Jedną z nich jest z całą pewnością ta szczególna grupa pracowników – bibliotekarzy, obok władz nadzorujących biblioteki i współpracujących instytucji. Pielęgnowanie w ten sposób postaw aktywnego współudziału, podtrzymywania zaufania, wskazywania celowości działań i tworzenia informacji zwrotnych kładzie nacisk na głęboko humanistyczny wymiar pracy bibliotekarza.

Bibliografia

Armstrong, M. (2000). *Zarządzanie zasobami ludzkimi*. Kraków: Oficyna Ekonomiczna, Dom Wydawniczy ABC.

Babbie, E. (2003). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Baruk, A.I. (2006). *Marketing personalny jako instrument kreowania wizerunku firmy*. Warszawa: Centrum Doradztwa i Informacji Difin.

Czarnowski, S. (1956). *Dzieła. Studia z historii myśli i ruchów społecznych*. T. 2. Warszawa: PWN.

Hill, S., Rifkin, G. (2000). *Marketing radykalny. Od Harvardu do Harleya. 10 historii wielkich wywrotowców*. Warszawa: Prószyński i S-ka.

Kamińska-Berezowska, S. (2013). *Kobiety w wybranych segmentach polskiego ruchu związkowego a równość płci. Studium z zastosowaniem teorii Pierre'a Bourdieu*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Kanczak, A., Szołtysik, K., (2006). Czy w bibliotece XXI wieku jest miejsce dla bibliotekarza? W: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź (Poland), 19–21 czerwca 2006*, pobrane 3 marca 2015, z: http://eprints.rclis.org/9185/

Kozek, W. (2013). *Rynek pracy. Perspektywa instytucjonalna*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Maslow, A.H. (2006). *Motywacja i osobowość*. Wyd. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Mayo, E.(1972). Western Electric Company. W: J. Kurnal (red.) *Twórcy naukowych podstaw organizacji: wybór pism*. (s. 347–362). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.

Mills, Ch.W. (1965). *Białe kołnierzyki: amerykańskie klasy średnie*. Warszawa: Książka i Wiedza.

Pocztowski, A. (1998). *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Zarys problematyki i metod*. Wyd. 2. Kraków: Oficyna Wydawnicza Antykwa.

Rusek, A. (1993). *Sól zawodu. Wykształcenie, praca i bibliotekarstwo w oczach pracowników bibliotek publicznych*, Warszawa: Biblioteka Narodowa Instytut Książki i Czytelnictwa.

Suchacka, M. (2014). *Transformacja regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy. Studium socjologiczne województwa śląskiego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Szczepański, M.S. (1994). *Górnicy górnośląscy ludzie zbędni, ludzie luźni? Szkice socjologiczne*. Kraków-Katowice: Andrzej Malczewski Publisher.

Świgoń, M. (2004). Library anxiety - bariera informacyjna w bibliotekach akademickich. W: *Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Nowoczesna biblioteka akademicka" Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Biblioteka Główna, Olsztyn 20–21 maja 2004*, pobrane 3 marca 2015, z: http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/nba/pliki/Konferencja.Prezentacje/Swigon.Marzena.ppt

Sławomira Kamińska-Berezowska, Małgorzata Suchacka

Sociological factors of job satisfaction and professional development of librarians

Summary

Librarians are specific social and professional category, which is involved in the development of the information society. The aim of this article is to analyze the sociological aspects and determinants of job satisfaction and professional development of librarians. The presented analyses are based on empirical quantitative research carried out at the beginning of 2015 among that group. The studies have a particular goal, therefore they are not representative for the whole socio-professional category in the province of Silesia. Nevertheless, the results allow to describe the problems of their most active representatives.

The results are shown with the background of selected theoretical concept of job satisfaction and professional development. Among the discussed issues, the approach to the job satisfaction and perceived opportunities of career paths seem particularly interesting. Due to the complexity of analyzed problems it is only a pre approximate survey, but it is certainly worth further investigation, as librarians can be considered a specific category of guides in the modern world, where the information is becoming increasingly important to succeed in many different aspects of life.

Keywords: knowledge-based society, job satisfaction, professional development

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr4 (42) 2015, s. 139-155

Andrzej Ziarko
Uniwersytet Pedagogiczny im KEN w Krakowie,
Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej

Zagrożenia zdrowotne w pracy bibliotekarzy – zarys problematyki

Zdrowie jest jedną z największych wartości w życiu człowieka. Już Jan Kochanowski pisał „szlachetne zdrowie, nikt się nie dowie, jako smakujesz, aż się zepsujesz" – poeta przypomina, że skarb ten uczymy się doceniać, tracąc go. Abraham Maslow w piramidzie potrzeb umieścił zdrowie jako jeden z fundamentalnych czynników, niezbędnych do prawidłowego rozwoju człowieka. Zdrowie odczuwamy jako równoczesne występowanie dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego oraz społecznego; jest postrzegane jako zasób życiowy, swoistego rodzaju dobrostan (World Health Organization, b.d.). Nie można przyjąć, że zdrowie to jedynie brak obiektywnie istniejącej choroby. Jak jest kruche przekonujemy się każdego dnia, między innymi czytając doniesienia prasowe na temat nowych chorób, epidemii, czy też nieprawidłowości w funkcjonowaniu systemu opieki zdrowotnej. Jednym z podstawowych determinantów naszego zdrowia jest środowisko życia, a co za tym idzie również praca, którą wykonujemy. Przeciętny człowiek spędza w pracy około czterdziestu lat, a w tym czasie jest narażony na działanie wielu czynników. W zależności od wykonywanego zawodu czynniki te mogą w mniejszym lub większym stopniu oddziaływać na stan psychofizyczny człowieka.

Stereotypowe spojrzenie na zawód bibliotekarza sugeruje, że jest to praca bezpieczna, nie powodująca większych zagrożeń dla życia, czy też zdrowia, jednak takiej opinii przeczą badania wyspecjalizowanych instytucji naukowych. Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, zajmujący się badaniami bezpieczeństwa i higieny pracy, w środowisku bibliotek wyodrębnia: czynniki mogące powodować wypadki, czynniki fizyczne, czynniki chemiczne i pyły, czynniki biologiczne oraz czynniki ergonomiczne, psychospołeczne związane z organizacją pracy (Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, [CIOP], b.d.).

Powyższy podział wynika z Międzynarodowej Karty Charakterystyk Zagrożeń Zawodowych. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zagrożeń zdrowotnych bibliotekarzy. Opisane niżej przykłady negatywnych zjawisk są zaczerpnięte z raportów i omówień dotychczasowych badań oraz z literatury przedmiotu w zakresie ortopedii, chorób wewnętrznych, zakaźnych, okulistyki oraz dermatologii. Informacje zawarte w artykule mogą posłużyć jako materiał do refleksji dla bibliotekarzy ale także dla organizacji i osób zarządzających bibliotekami. Wskazują szereg zjawisk, które mają wpływ na pogorszenie się stanu zdrowia, czego następstwem mogą być choroby przewlekłe lub tymczasowa niezdolność do pracy. W dotychczasowych publikacjach poświęconych zagrożeniom zdrowotnym w pracy bibliotekarzy oraz archiwistów za główne zagrożenia uważano choroby powstałe wskutek ekspozycji na pleśnie, grzyby, roztocza oraz choroby przenoszone przez zwierzęta. Najczęściej wymienianymi chorobami są: astma oskrzelowa, alergiczny nieżyt nosa, stany zapalne skóry i spojówek (alergiczne zapalenie skóry, pokrzywka), zapalenie oskrzeli i płuc, schorzenia wywołane przez działanie grzybów (Rams, 2006, s. 287; Żółw, 2013, s. 103). Chcąc uniknąć powyższych zagrożeń, należy stosować szeroko rozumianą profilaktykę. Potwierdzeniem wspomnianej wyżej charakterystyki zagrożeń jest przedstawiona w kolejnym podrozdziale analiza SWOT przeprowadzona przez pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej w Olsztynie.

Zagrożenia zdrowotne spowodowane wypadkami w pracy

Pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w 2013 r. zgodnie z rozporządzeniem Rektora przeprowadzili analizę SWOT, której celem było wykazanie mocnych i słabych stron biblioteki oraz występujących na jej terenie zagrożeń. Wyniki badań miały stanowić część raportu dotyczącego kształcenia. Na podstawie udostępnionych na stronie internetowej wypowiedzi należy stwierdzić, że w zakresie zagrożeń zdrowotnych bibliotekarze wymieniają przede wszystkim: alergie, grzybice, schorzenia kręgosłupa, oczu, gardła, skarżą się też na pracę w pomieszczeniach źle naświetlonych, o niewłaściwej temperaturze (Analiza SWOT, bu.uwm.edu.pl/sites/default/files/files/pdf/analiza_swot_bu_2013.pdf). W powyższej analizie nie stwierdzono jednak zagrożeń zdrowotnych wynikających z zachowań odbiegających od normy – pominięto wypadki w pracy powodujące szerokie spectrum urazów od lekkich, przez ciężkie na śmiertelnych kończąc, a które bez wątpienia wpisują się w krąg zagrożeń zdrowotnych opisywanej grupy zawodowej.

Z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że w 2013 r. doszło do 88 267 wypadków, z czego 277 śmiertelnych, 538 ciężkich (Wypadki przy pracy w 2013 roku, 2013). W tę statystykę wliczone są także wypadki, które miały miejsce w bibliotekach oraz archiwach i zostały zgłoszone przez

pracodawców. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) pracownicy bibliotek i archiwów są klasyfikowani w sekcji działalności związanych z kulturą, rozrywką i rekreacją. W ramach tej sekcji wyróżnia się: działalność twórczą związaną z kulturą i rozrywką, działalność bibliotek, archiwów, muzeów oraz pozostałe działalności związane z kulturą, a ponadto działalność odnoszącą się do gier losowych i zakładów wzajemnych oraz działalność sportową, rozrywkową i rekreacyjną (Rozporządzenie, 2007). W obrębie działalności tej sekcji w 2013 r. miało miejsce 821 wypadków, co stanowiło 0,9% całości wypadków w Polsce. Wśród 821 zdarzeń w miejscu pracy 2 były śmiertelne, 6 ciężkich i 813 lekkich (Wypadki przy pracy w 2013 roku, 2014). Ponad połowa tych zdarzeń (447 wypadków) wynikała z innych czynników niż klasyfikowane przez GUS, wśród nich były 2 wypadki śmiertelne oraz 5 ciężkich. Drugim najczęstszym odchyleniem od normy było poślizgnięcie się, potknięcie lub upadek – ponad jedna trzecia wszystkich zdarzeń (312 wypadków), pośród nich tylko jeden był zakwalifikowany jako ciężki. Jedynie 50 zachowań będących odchyleniami od normy wynikało z ześlizgnięć się, upadków z wysokości czy też zaburzeń funkcjonowania czynnika materialnego. Wypadki te najczęściej powstawały w wyniku kontaktu z różnymi czynnikami zewnętrznymi, jedynie ok. 15% ma opisaną patogenezę w postaci np. kontaktu z ostrym narzędziem, uderzenie przez obiekt będący w ruchu, czy też zachowania agresywne ze strony innych osób lub zwierząt (Wypadki przy pracy w 2013 roku, 2014). Niestety Główny Urząd Statystyczny nie wyszczególnia w swych bazach, ile wypadków w sekcji działalności związanych z kulturą, rozrywką i rekreacją miało miejsce w bibliotekach czy też archiwach. Przypuszczać można, że wśród wymienionych odstępstw od normy najczęstszym zagrożeniem zdrowotnym dla bibliotekarzy są zagrożenia wynikające z czynników fizycznych, a więc wszystkie poślizgnięcia, potknięcia oraz upadki i urazy powstałe w wyniku kontaktu z ostrymi przedmiotami. Do tej grupy czynników można też zaliczyć zmiażdżenia lub urazy powstałe w wyniku transportu zbiorów bibliotecznych z wykorzystaniem wózków transportowych.

Najczęstszymi następstwami wyżej wymienionych zachowań są urazy układu ruchu: w szczególności należy brać pod uwagę uszkodzenia układu ruchu np. naciągnięcia i stłuczenia mięśni, skręcenia, zwichnięcia lub złamania kończyn, krwiaki oraz rany cięte.

Stłuczenia mięśni powstają w wyniku wynaczynienia się krwi do tkanki mięśniowej na skutek bezpośredniego urazu tępego. W pierwszej fazie stłuczenia mięsień jest delikatnie obrzęknięty i tkliwy, a skóra ulega zaczerwienieniu lub sinieje. Po fazie resorpcji krwiaka kolor skóry przybiera barwę żółtozieloną. Stłuczenia powstają w wyniku uderzenia o twarde powierzchnie, szczególnie podczas pracy w ciasnych pomieszczeniach, będących skupiskiem różnych przedmiotów. Nie należą one do stanów zagrożenia

życia, ale mogą powodować czasowe problemy z poruszaniem się w wyniku bardzo mocno odczuwalnego bólu.

Skręcenia stawu są najczęstszymi urazami powstałymi w wyniku poślizgnięcia się, potknięcia czy niekontrolowanego upadku. Skręcenia, czyli urazy aparatu więzadłowo-stawowego spowodowane są wymuszonymi ruchami w stawie przekraczającymi naturalny zakres ruchomości stawu. Dzieli się je na trzy stopnie: pierwszy – objawiający się łagodnym wylewem podskórnym krwi i obrzękami, ale z zachowaniem stabilności stawu, drugi – kiedy dochodzi do naruszenia struktury więzadła, charakterystyczne dla niego są tkliwość uciskowa, obrzęk oraz ból przy ruchach w stawie, pojawia się utrata funkcji połączona z wiotkością stawu, trzeci – gdy dochodzi do rozerwania więzadła, objawy są bardzo zbliżone do drugiego stopnia, ale po ustąpieniu bodźców bólowych pozostają nieprawidłowości w ruchomości stawu (Morgan, 2008, s. 675–676). W przypadku skręcenia trzeba liczyć się z koniecznością unieruchomienia kończyny (I i II stopień) lub nawet operacji stawu (III stopień). Przy urazach I i II stopnia postępowanie lecznicze prócz unieruchomienia wymaga także stosowania farmakoterapii lekami przeciwbólowymi i przeciwzapalnymi, a w ramach doraźnej pomocy tuż po urazie stosuje się zimne okłady oraz unieruchomienie (Morgan, 2008, s. 680–682). Skręcenia oraz zwichnięcia stawów są urazami, które bardzo często nawracają, dlatego trzeba zwrócić szczególną uwagę na doleczenie urazu do końca, nie przyspieszając i stosując się do zaleceń lekarskich – proces leczenia i gojenia się stawu może trwać nawet ok. 8 tygodni. Jeśli ortopeda stwierdzi, że stawy są niestabilne, zaleca się wykonywanie aktywności fizycznej i pracy w specjalnych stabilizatorach, które zmniejszają ryzyko odnowienia kontuzji.

Kolejnymi urazami powstałymi w wyniku niezachowania ostrożności są zwichnięcia. Mówimy o nich gdy dochodzi do utraty łączności powierzchni stawowych kości połączonych z torebką stawową (Noszczyk, 2012, s. 241). Zwichnięcia objawiają się bólem, zniekształceniami w obrębie stawu, patologicznym ustawieniem kończyny oraz oporem podczas próby wykonywania ruchów biernych (Noszczyk, 2012, s. 242). Leczenie polega na jak najszybszym nastawieniu zwichnięcia po urazie oraz unieruchomieniu kończyny, w ramach pierwszej pomocy najpierw wykonujemy stabilizację kończyny w pozycji zastanej. Należy przy tym pamiętać, że osoby nie posiadające stosownych kwalifikacji nie powinny przemieszczać uszkodzonych kości.

Najpoważniejszym rodzajem urazów układu ruchu są złamania kości, czyli przerwanie ciągłości tkanki kostnej (Noszczyk, 2012, s. 247). Objawiają się one bardzo mocnym bólem w okolicy miejsca złamania, obrzękiem, podniesieniem temperatury, krwiakiem, patologiczną ruchomością (lub jej całkowitym brakiem) oraz zniekształceniem zarysów kończyny (Noszczyk, 2012, s. 248). Urazy tego typu wymagają dłuższego leczenia i rehabilitacji; bardzo ważne jest, by na miejscu zdarzenia prawidłowo ocenić sytuację,

wezwać fachową pomoc, nogę ustabilizować w pozycji zastanej (najczęściej jest to pozycja fizjologiczna), pod żadnym pozorem nie próbować samodzielnie nastawiać złamanych kości.

Kolejnymi obrażeniami, które mają wpływ na zdrowie bibliotekarzy są rany, powstałe w wyniku działania ostrych narzędzi (np. nożyka do tapet) lub kontaktu z ostrymi krawędziami przedmiotów. W tym aspekcie wyróżniamy następujące rodzaje ran: otarcia, rany cięte, szarpane oraz kłute. Zdecydowana większość z nich goi się bardzo szybko, nie wymagając specjalnej interwencji poza zabezpieczeniem przerwanej powłoki skóry opatrunkiem osłonowym oraz przemyciem rany. Bardzo niebezpieczne mogą okazać się urazy przerywające nie tylko powłokę skóry ale także naczynia krwionośne biegnące poniżej skóry, w szczególności tętnice. W wyniku takiego przerwania mamy do czynienia z krwotokiem tętniczym (cechuje się on jasnoczerwoną barwą krwi oraz pulsującym wypływaniem z miejsca zranienia), który należy niezwłocznie zatamować za pomocą opatrunku uciskowego zakładanego bezpośrednio na miejsce zranienia. Bardzo ważne jest, by pamiętać o jałowości opatrunku i zasadach aseptyki (Goniewicz, 2013, s. 107–112).

Reasumując, zagrożenia zdrowotne w pracy bibliotekarzy i archiwistów wynikające z wypadków w pracy dotyczą urazów fizycznych o różnym stopniu nasilenia. Pomimo, że wypadki w tej sekcji stanowią prawie 1% całości wypadków w pracy, zwrócić należy uwagę, że są jednymi z głównych zagrożeń doraźnych, które mogą pojawić się nagle, w wyniku działania czynnika fizycznego, a jego skutki mogą mieć charakter przewlekły i nawracający. W związku z tym bardzo ważne jest przestrzeganie zasady „spiesz się powoli" i nie narażanie się na niepotrzebne urazy i kontuzje. Minimalizowaniu ryzyka urazów sprzyja stosowanie się do przepisów BHP, zachowanie ostrożności oraz wykorzystanie pełnej ergonomii.

Niektóre zagrożenia zdrowotne powstają w wyniku długofalowego działania czynników środowiska i wykonywanej pracy. Zalicza się do nich m.in. choroby zwyrodnieniowe kręgosłupa. Właśnie schorzenia tego narządu w analizie SWOT wskazali bibliotekarze jako istotne zagrożenie zdrowotne w swoim zawodzie. Wynikają one z rodzaju wykonywanych czynności. Długotrwała praca przed ekranem komputera, wielokrotnie powtarzane ruchy zgięcia i obracania się, wymuszona pozycja ciała w pracy sprzyjają rozwojowi schorzeń kręgosłupa. Do najczęstszych schorzeń zalicza się dyskopatie oraz zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, które mają najczęściej charakter pierwotny i są naturalną konsekwencją starzenia się organizmu (Świątkowska, 2006, s. 10).

Dyskopatia jest potoczną nazwą przemieszczania się jądra miażdżystego tarczy międzykręgowej, która dotyczy najczęściej odcinka lędźwiowego kręgosłupa. Powstaje w efekcie nadmiernego przeciążenia kręgosłupa, zmian pourazowych lub w wyniku procesu starzenia się (Świątkowska, 2006,

s. 10–11). Objawami dyskopatii są bóle o różnym stopniu nasilenia (w zależności od miejsca schorzenia), które promieniują do kończyn dolnych. Zdarza się, że bólowi towarzyszy ograniczona ruchomość w odcinku lędźwiowym oraz zaburzenia czucia. Dysfunkcja ta ma tendencję do nawracania, dlatego po wyleczeniu dolegliwości bólowych należy zwrócić uwagę na wzmocnienie mięśni przykręgosłupowych (Świątkowska, 2006, s. 11–12). Bóle kręgosłupa są traktowane jako choroba cywilizacyjna, powodująca spore zmiany w życiu człowieka; wykonywanie czynności takich jak chodzenie, siedzenie, czy przenoszenie cięższych materiałów bywa wówczas utrudnione, powoduje dyskomfort a tym samym obniża jakość życia. W ramach walki z bólem, ważne jest stosowanie się do przepisów ergonomii pracy, ze zwróceniem uwagi na wytyczne dotyczące ciężaru jaki może podnieść i przetransportować kobieta, a jaki mężczyzna; w miarę możliwości należy unikać wymuszonej i nienaturalnej pozycji, spędzania długich godzin w pozycji siedzącej (dotyczy to głównie osób pracujących przy komputerach). Gdy dolegliwości są bardzo silne, można sięgnąć po medykamenty przeciwbólowe i przeciwzapalne, jednak najważniejsza jest konsultacja i rada specjalisty, który po wykonaniu badań oceni stopień zaawansowania choroby, a także wdroży odpowiednie postępowanie (Klimaszewska, Krajewska-Kułak, Kondzior, Kowalczuk, Janowiak, 2011, s. 44–47).

Zagrożeniem zdrowotnym, również zasugerowanym w analizie SWOT pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej UWM, były choroby oczu powstałe najczęściej w wyniku złego oświetlenia. Prawidłowe oświetlenie stanowiska jest elementem niezbędnym w każdym miejscu pracy, opatrzonym normami technicznymi, które powinny być bezwzględnie przestrzegane. Biblioteka to miejsce, w którym prawidłowe oświetlenie jest szczególnie ważne, gdyż praca z książką wymaga dobrych warunków oświetleniowych. Rzeczywistość często jednak odbiega od stanu idealnego – często bibliotekarze i czytelnicy pracują w złych warunkach. Najpospolitszym mankamentem bywa niedostateczne oświetlenie pomieszczeń lub nieprawidłowe rozproszenie światła. Według dostępnych badań, ponad połowa czytelni bibliotecznych jest nieprawidłowo doświetlona (Sitek, 2013, s. 38), co nie pozostaje bez znaczenia w kontekście zagrożeń zdrowotnych bibliotekarzy.

Dodatkowym czynnikiem negatywnie wpływającym na stan wzroku bibliotekarzy w dobie cyfryzacji jest konieczność spędzania wielu godzin przed monitorem komputera. Nietrudno się domyślić, jakie skutki dla narządu wzroku ma długotrwała praca z komputerem, w dodatku przy niewłaściwym oświetleniu. Najczęstszym problemem, z którym spotykają się pracownicy bibliotek, poza ogólnym dyskomfortem jest zmęczenie wzroku. Pojawia się po wielu godzinach pracy, szczególnie pracy z komputerem i charakteryzuje się bólem oczu, któremu mogą towarzyszyć zaburzenia ostrości wzroku, pod postacią zamglenia lub rozmazania obrazu (Kowalska, 2011, s. 2).

Długotrwała praca z komputerem, której niejednokrotnie towarzyszą dodatkowe czynniki, m.in. klimatyzacja w pomieszczeniach, niedostateczna wilgotność powietrza, bardzo często powodują objawy zespołu suchego oka. Zespół suchego oka to grupa chorób, które mogą być spowodowane różnymi czynnikami, doprowadzającymi do nadmiernego wysychania spojówki i rogówki (Prost, 2015). Charakteryzuje się odczuwaniem suchości oka, wrażeniem obecności piasku pod powiekami, bólem i pieczeniem, nadwrażliwością na światło, przekrwieniem spojówek (Zimmermann-Górska, 2013, s. 1898). Z uwagi na częste występowanie u osób pracujących z komputerem, zyskał miano zespołu oka biurowego. Przewlekłe zmęczenie wzroku i zespół suchego oka są powszechnymi dolegliwościami zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn, mogącymi powodować znaczny dyskomfort pracy. Aby uniknąć lub zminimalizować nieprzyjemne dolegliwości, należy dbać o higienę wzroku na stanowisku pracy, unikać sytuacji powodujących nadmierne parowanie łez, pilnować prawidłowego ustawienia monitora komputera. W razie występowania objawów suchości oka można sobie pomóc, stosując tzw. sztuczne łzy (Prost, 2015). Bardzo istotny jest również prawidłowy odpoczynek po pracy, higieniczny, odpowiednio długi sen w dobrych warunkach, bez źródeł światła – pozwalający na regenerację wzroku.

Zagrożenia zdrowotne wynikające z działania czynników chemicznych oraz biologicznych

Biblioteka to miejsce magazynowania tysięcy książek, którym należy stworzyć prawidłowe fizyczne warunki przechowywania, przede wszystkim zapewnić temperaturę powietrza około 16–18 stopni Celsjusza oraz wilgotność względną powietrza na poziomie 45–55%, a także zagwarantować odpowiednie natężenie padającego światła, które nie może być zbyt mocne (w czytelniach i na kontuary 500 luksów, na półki 200 luksów), gdyż emitowane promieniowanie ultrafioletowe i podczerwone może wpływać destruktywnie na zbiory (norma PN-ISO 11799 i PN-EN 12464-1:2004).

Zapewnienie powyższych warunków wiąże się z odpowiednim zaadaptowaniem budynku, efektywnym systemem wentylacji i klimatyzacji oraz prawidłową konserwacją pomieszczeń i zbiorów. Nieprzestrzeganie norm sprzyja rozwojowi wielu mikroorganizmów. Z badań prowadzonych od zakończenia II wojny światowej wynika, że w budynkach można znaleźć ponad 400 rodzajów grzybów pleśniowych, ponad 30 gatunków roztoczy oraz kilkadziesiąt rodzajów bakterii (Żółw, 2015, s. 104; Zyska, 1999, s. 9). Natomiast plamy wilgoci i ślady pleśni na ścianach pomieszczeń potwierdza 42% placówek archiwalnych oraz bibliotek (Żółw, 2013, s. 95, Karbowska-Brent, 2007, s. 258). Warunki takie sprzyjają rozwojowi szkodliwych dla człowieka mikroorganizmów (Książek, 2007, s. 43).

Wyniki badań nad składem mikroflory bibliotek i archiwów na terenie Polski potwierdzają obecność wielu gatunków grzybów pleśniowych i bakterii, w tym stanowiących potencjalne zagrożenie dla pracowników bibliotek. Najczęściej izolowanymi – z powietrza oraz zbiorów bibliotecznych – mikroorganizmami są grzyby pleśniowe z rodzajów *Cladosporium, Penicillium, Aspergillus, Alternaria*, a także w mniejszym stopniu bakterie z rodzajów *Bacilllus, Staphylococcus, Micrococcus* (Skóra, 2013, s. 24). Spośród wymienionych mikroorganizmów przedstawiciele rodzajów *Aspergillus, Penicilium* oraz bakterie z rodzaju *Bacillus* zostały sklasyfikowane jako czynniki drugiej grupy zagrożenia wg *Klasyfikacji szkodliwych czynników biologicznych* (Rozporządzenie, 2005, zał. 1), co oznacza, że „mogą wywoływać choroby u ludzi, mogą być niebezpieczne dla pracowników, ale rozprzestrzenienie ich w populacji ludzkiej jest mało prawdopodobne" (Rozporządzenie, 2005).

Główny składnik bioaerozolu bibliotecznego stanowią różne gatunki grzybów pleśniowych. Pleśnie, czyli grzyby saprofityczne w sprzyjających warunkach temperaturowych (>10 stopni Celsjusza) i wilgotnościowych (preferują dużą wilgotność) mogą zasiedlić każde miejsce (Mejza, 2015). W bibliotece mogą się rozwijać zarówno w książkach (doprowadzając do ich powolnego niszczenia i rozkładu), jak i na ścianach, podłogach czy meblach, szczególnie w miejscach słabo wentylowanych i ciepłych. Zagrożenie ze strony pleśni dla zdrowia ludzkiego jest wielorakie. Zarodniki grzybów pleśniowych stanowią jeden z najczęściej występujących wśród ludzi alergenów. Dodatkowo pleśnie produkują mikotoksyny oraz tzw. toksyczne metabolity lotne (lotne związki organiczne) o działaniu drażniącym, toksycznym a nawet rakotwórczym (Dutkiewicz, 2002, s. 32). Ponadto u osób z obniżoną odpornością wywołują inwazyjne grzybice.

Kontakt z grzybami pleśniowymi może wywoływać choroby alergiczne. Do najważniejszych gatunków powodujących alergie należą pleśnie z rodzajów *Alternaria, Cladosporium, Penicillium* oraz *Aspergillus*, a choroby alergiczne przez nie powodowane nie różnią się od tych spowodowanych np. przez roztocze.

Innymi swoistymi chorobami wywoływanymi przez grzyby są tzw. grzybice. Pomimo, że grzyby pleśniowe są szeroko rozpowszechnionymi mikroorganizmami w przyrodzie, grzybice przez nie wywoływane są chorobami stosunkowo rzadkimi i najczęściej nie występują u osób z prawidłową odpornością. Problem pojawia się, gdy z jakichś powodów, np. w wyniku niektórych chorób przewlekłych, stosowania leczenia immunosupresyjnego po przeszczepach narządów, chemioterapii przeciwnowotworowej, czy leków powodujących supresję szpiku kostnego, nastąpi obniżenie odporności, szczególnie tzw. odporności komórkowej, odpowiedzialnej między innymi za niwelowanie zakażeń grzybiczych. W takich sytuacjach pojawiają się idealne warunki do rozwoju grzybic głębokich, m.in. grzybicy kropidlakowej, wywoływanej najczęściej przez grzyba *Aspergillus fumigatus*, ale

również, choć znacznie rzadziej przez *Aspergillus terreus*, który może być przedstawicielem mikroflory bibliotecznej. Zakażenie kropidlakiem następuje zwykle drogą kropelkową, natomiast aspergiloza rozwija się najczęściej w płucach. W zależności od poziomu odporności chorego może rozwinąć się kilka odmian aspergilozy. Najczęstszą postacią grzybicy kropidlakowej jest grzybniak kropidlakowy. Grzybniak rozwija się w jamach płucnych pojawiających się w przebiegu wcześniejszych chorób płuc, zwłaszcza gruźlicy, ale także sarkoidozy, rozstrzeni oskrzeli, w jamach rozedmowych, po ropniach płuc i innych. Objawia się różnorako, najczęściej jednak powodując krwioplucie o różnym nasileniu (Wierzbicka, 2003, s. 424). Aspergiloza inwazyjna to postać występująca głównie u osób z neutropenią w przebiegu stosowania leków immunosupresyjnych, często z towarzyszącymi przewlekłymi chorobami płuc. Objawami przypomina bakteryjne zapalenie płuc – występują gorączka, kaszel, ból opłucnowy, krwioplucie, czasem duszność. U osób z bardzo głębokim niedoborem odporności może wystąpić uogólniona postać aspergilozy, zajmująca nie tylko płuca, ale także i inne narządy takie jak nerki, kości, a nawet ośrodkowy układ nerwowy, powodując powstawanie ropni i zapalenia mózgu.

Specyficzną chorobą związaną z zakażeniem grzybem *Aspergillus* jest alergiczna aspergiloza oskrzelowo-płucna. Występuje najczęściej u chorych na astmę lub mukowiscydozę i ma związek z alergiczną reakcją na przedłużone bytowanie grzyba w tkance płucnej. Najczęściej powoduje zaostrzenie objawów astmy, kaszel, duszność, ból w klatce piersiowej, czasami wykrztuszanie brunatnych czopów zawierających strzępki grzyba (Wierzbicka, 2003, s. 426). Wszystkie wyżej wymienione manifestacje zakażenia kropidlakiem należą do poważnych problemów zdrowotnych i wiążą się z trudnym leczeniem. Należy jednak zaznaczyć, iż choroby te występują sporadycznie i jedynie u osób ze znacznie obniżoną odpornością. U osoby zdrowej, bez chorób przewlekłych, prawdopodobnie nigdy się nie rozwiną.

Innym potencjalnym zagrożeniem związanym z obecnością dużej ilości grzybów pleśniowych w powietrzu jest możliwość wytwarzania przez nie toksyn. Grzyby pleśniowe w wyniku metabolizmu wytwarzają mikotoksyny oraz tzw. toksyczne metabolity lotne, które mogą powodować poważne mikotoksykozy. Mikotoksyny w środowisku występują powszechnie, tak jak pleśnie, które je produkują i mimo, że zasadniczym miejscem występowania i źródłem intoksykacji są zaatakowane przez grzyby owoce i zboża, nie można wykluczyć możliwości zatrucia drogą intradermalną lub przez zainhalowanie ze skażonego powietrza. Mikotoksykozy są rodzajem przewlekłego zatrucia i w zależności od rodzaju substancji toksycznej mogą mieć różne objawy i następstwa. Najważniejszymi mikotoksynami, z którymi kontakt mogą mieć bibliotekarze są aflatoksyny produkowane przez pleśnie z rodzaju *Aspergillus*, a także patulina i ochratoksyna A wytwarzane zarówno przez grzyby z rodzaju *Aspergillus* jak i *Penicillium*. Aflatoksyna B_1

ma udowodnione działanie hepatotoksyczne i rakotwórcze, poza pierwotnym rakiem wątroby może powodować również inne nowotwory przewodu pokarmowego i nerek. Ochratoksyna A wykazuje działanie neurotoksyczne, nefrotoksyczne i nefroonkoogenne, natomiast patulina charakteryzuje się działaniem neurotoksycznym oraz mutagennym, co oznacza że może powodować zmiany w materiale genetycznym (Jarzynka, Dąbkowska, Netsvyetayeva, Swoboda-Kopeć, 2010). Niektórym mikotoksynom, jak i lotnym związkom organicznym produkowanym przez pleśnie przypisuje się również możliwość powodowania tzw. zespołu przewlekłego zmęczenia (Skóra, 2011, s. 757).

Poza pleśniami w powietrzu bibliotecznym często występują bakterie. Znaczny procent wszystkich bakterii, hodowanych z materiałów pozyskiwanych w bibliotekach i archiwach stanowią gatunki saprofityczne, nie stanowiące żadnego zagrożenia dla zdrowia ludzi, takie jak *Staphylococcus*, czy *Micrococcus*. Jednak, jak pokazują badania, wśród hodowanych bakterii, można znaleźć również takie, które z pewnym prawdopodobieństwem mogą zaszkodzić pracownikom biblioteki, np. *Bacillus subtilis* (Skóra, 2013, s. 24). *Bacillus subtilis* to saprofityczna, Gram dodatnia laseczka, występująca powszechnie w środowisku, głównie w wodzie i glebie. Jej potencjał chorobotwórczy wiąże się z produkowaniem licznych enzymów, jak np. subtylizyna, lipaza, celulaza, które okazały się być dla osób narażonych na kontakt z tymi związkami, silnym alergenem (Kozajda, Szadkowska-Stańczyk, 2012, s. 92).

Powszechnie występującymi w bibliotekach mikroorganizmami są roztocza. Jest to grupa saprofitycznych pajęczaków, z pozoru niegroźna, lecz niektóre gatunki, takie jak *Dermatophagoides pteronyssinus*, czy w mniejszym stopniu *Dermatophagoides farinae* mogą być szkodliwe dla ludzi, produkują bowiem alergeny, które u wielu osób mogą powodować objawy alergiczne o różnym nasileniu. W bibliotekach występują przede wszystkim roztocza kurzu domowego (*Dermatophagoides pteronyssinus*). Optymalne warunki dla ich rozwoju to temperatura 23 stopni Celsjusza, oraz wilgotność powietrza 75–80%, jednakże mogą rozwijać się również w warunkach 17–30 stopni Celsjusza i przy wilgotności poniżej 70% (Rapiejko, 2015). Widać zatem, że środowisko biblioteczne stwarza wymagane warunki do rozwoju tych mikroorganizmów. Roztocze produkują substancje, będące dla wielu osób alergenami.

Z powyższych rozważań wynika, że choroby alergiczne będą stanowiły największy odsetek chorób zawodowych u pracowników bibliotek. Duże zróżnicowanie i stężenie alergenów, występujących w bibliotekach i przewlekła ekspozycja na nie stanowią istotny czynnik ryzyka wystąpienia alergii u bibliotekarzy. Według klasycznej definicji wprowadzonej w 1906 r. przez Clemensa Petera von Pirqueta alergia to „swoiste, niekorzystne dla organizmu reakcje, zależne od wtórnej odpowiedzi immunologicznej na

zetknięcie z obcym antygenem, zazwyczaj nieszkodliwym dla osób zdrowych" (Kowalski, 2013, s. 1987).

Do najczęstszych manifestacji alergii należy atopowe zapalenie skóry, zapalenie spojówek, alergiczny nieżyt nosa oraz astma oskrzelowa. Atopowe zapalenie skóry to choroba o podłożu genetycznym, występująca najczęściej już od dzieciństwa, o przewlekłym charakterze i nawrotowym przebiegu. Do czynników wyzwalających rzut choroby należą alergeny wziewne (kurz, roztocze, pyłki), ale także pokarmy oraz toksyny grzybów i bakterii (Jabłońska, Majewski, 2008, s. 181). Do objawów należy znaczny świąd, zmiany o charakterze wyprysku, sucha, łuszcząca się skóra i grudki, zlokalizowane najczęściej w okolicach zgięciowych kończyn, na dłoniach i stopach. W wyniku nasilonego świądu i drapania zmian pojawiają się przeczosy i strupy; może również dojść do bakteryjnego nadkażenia zmian (Gliński, 2013, s. 2038).

Alergiczne zapalenie spojówek charakteryzuje się przede wszystkim świądem spojówek, któremu może towarzyszyć łzawienie, przekrwienie spojówek oraz obrzęk powiek. Charakterystyczną cechą jest obustronne występowanie objawów. Choroba bardzo często współwystępuje z innymi chorobami związanymi z atopią, szczególnie z alergicznym nieżytem nosa (Bogacka, 2013, s. 2024). Poza opisanymi łagodnymi postaciami alergii, które mogą wystąpić u bibliotekarzy, kontakt z alergenami bibliotecznymi może powodować, również poważniejsze problemy zdrowotne do jakich należą alergiczne choroby układu oddechowego.

Alergiczny nieżyt nosa, chorobę związaną z ekspozycją na alergeny wziewne, mogą powodować przede wszystkim pyłki roślin oraz roztocze, ale szczególnie w kontekście pracowników biblioteki nie należy zapominać również o alergennej roli zarodników wytwarzanych przez pleśnie. Objawami alergicznego nieżytu nosa są: wyciek wodnistej lub gęstej śluzowej wydzieliny z nosa, uczucie zatkania nosa, napadowe kichanie, świąd nosa jak również spojówek i gardła, spływanie wydzieliny po tylnej ścianie gardła. Rzadziej występuje upośledzenie węchu i objawy ogólnoustrojowe takie jak ból głowy, stany podgorączkowe, światłowstręt, zaburzenia koncentracji i inne (Rogala, Świerczyńska-Krępa, Brożek, 2013, s. 2020).

Alergiczna astma oskrzelowa jest jedną z najpoważniejszych postaci alergii. Choroba ma związek z przewlekłym zapaleniem dróg oddechowych, które prowadzi do nadreaktywności oskrzeli. Nadreaktywność oskrzeli to nadmierna i nieprawidłowa reakcja na kontakt z alergenem, prowadząca do skurczu oskrzeli; objawami są napadowa duszność, kaszel i świszczący oddech, a także uczucie ściskania w klatce piersiowej, niekiedy z uczuciem lęku. Objawy najczęściej są wywoływane przez kontakt z alergenem. Prawidłowo leczona astma może przez lata trwać bez pogarszania funkcjonowania dróg oddechowych, jednakże częsty, czy też przewlekły kontakt z alergenami wywołującymi objawy, może przyspieszyć progresję choroby oraz wyzwalać zaostrzenia astmy i w konsekwencji przyczynić się do ciężkiego,

nieodwracalnego upośledzenia przepływu powietrza przez drogi oddechowe, a co za tym idzie do niedotlenienia organizmu. Nie należy zapominać, że schorzeniu często towarzyszą również inne jednostki chorobowe związane z uczuleniem, najczęściej alergiczny nieżyt nosa (Niżankowska-Mogilnicka, Bochenek, Gajewski, 2013, s. 651).

Alergie, kiedyś mało powszechne, stały się zmorą XXI w. Z uwagi na fakt, że stanowią coraz większy odsetek schorzeń na całym świecie, problem zapadalności na tę grupę chorób rośnie również wśród pracowników bibliotek. Szczególnie narażone są osoby, u których choroby alergiczne występują rodzinnie ze względu na uwarunkowane genetycznie zwiększone ryzyko wystąpienia alergii. W większości przypadków nie da się przewidzieć, czy ktoś rozwinie reakcję uczuleniową po ekspozycji na dany związek, jednak mając świadomość kontaktu z alergenami, można podjąć środki, mające na celu zminimalizowanie ryzyka zachorowania.

Narażenie na czynniki biologiczne, chemiczne może doprowadzić do przewlekłego zapalenia zatok. Najczęstszymi przyczynami zapalenia zatok są zakażenia bakteryjne, często poprzedzone wirusową infekcją górnych dróg oddechowych, jednakże możliwa jest również etiologia grzybicza. Wśród grzybów najczęściej izolowanych w przypadku przewlekłego zapalenia zatok wyróżniamy wiele gatunków, między innymi: Aspergillus, Alternaria, Mucor, Candida, czy też Sporothrix (Zawisza, Bardadin, 2007, s. 28–29). Przewlekłe zapalenie zatok to proces, który utrzymuje się ponad 12 tygodni; objawia się „blokadą nosa i wyciekiem z nosa", mogą się także pojawić „ból twarzy, osłabienie oraz brak węchu (Tryka, 2009, s. 117), a także ropny katar, uczucie spływania wydzieliny po tylnej ścianie gardła, ból głowy i gardła". W badaniu fizykalnym stwierdzić można tkliwość tkanek nad zajętymi zatokami, obrzęk błony śluzowej nosa oraz ropną wydzielinę w jamach nosa i na tylnej ścianie gardła (Spector i in., 2000, s. 148).

Bardzo uciążliwą przypadłością, która może się pojawić u pracowników bibliotek jest przewlekłe zapalenie migdałków, którego przyczyną może być przebyta angina. Choroba ta ma podłoże wirusowe lub bakteryjne. Osoby cierpiące na przewlekłe zapalenie migdałków odczuwają okresowy ból gardła, powiększenie węzłów chłonnych, bóle szyi oraz trudności w połykaniu, zmianom towarzyszy także nieprzyjemny zapach z ust, a na migdałkach widać mikroropnie, może także pojawić się uporczywy i przewlekły kaszel (Skotnicka, 2015). Kaszel jest odruchem obronnym, którego celem jest ewakuacja ciała obcego lub zalegającego nadmiaru wydzieliny w drogach oddechowych. Kaszel przewlekły trwa powyżej 8 tygodni i często stanowi istotny problem diagnostyczny lub terapeutyczny (Staniszewska, Tarchalska- Kryńska, 2015, s. 59–60). Może zostać spowodowany niedoleczonymi infekcjami (wirusowymi lub spowodowanymi przez atypowe bakterie), obecnością pleśni w mieszkaniu, czy też nieoczyszczoną klimatyzacją (Staniszewska, Tarchalska- Kryńska, 2015, s. 60–61). W nowoczesnych biblio-

tekach za cyrkulację powietrza odpowiada klimatyzacja, która gwarantuje zbiorom zachowanie prawidłowych warunków przechowywania, a także zapewnia pracownikom bibliotek komfort termiczny w czasie upałów. Należy jednak zwrócić uwagę, na częstotliwość czyszczenia klimatyzacji (nie ma podanych terminów, jednak serwisy montujące urządzenia zalecają czyszczenia urządzenia co najmniej raz w roku, a dobre serwisy raz na pół roku). Obowiązek czyszczenia spoczywa na organie zarządzającym zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie ogólnych przepisów BHP.

W celu poprawy jakości powietrza w bibliotece oraz zmniejszenia kontaktu pracowników z bakteriami i grzybami pleśniowymi niezbędne są działania profilaktyczne. Bibliotekarze powinni zatem unikać przewlekłej ekspozycji na alergeny oraz stosować środki ochrony indywidualnej (hipoalergiczne rękawiczki czy maski chroniące przed wdychaniem zanieczyszczeń). Zadaniem kadry zarządzającej bibliotek jest natomiast stworzenie i przestrzeganie właściwych warunków przechowywania księgozbiorów, w tym dbałość o odpowiednią cyrkulację i dopływ świeżego powietrza do pomieszczeń oraz prawidłową konserwację wentylacji. Podsumowując, należy stwierdzić, że powietrze w bibliotece obfituje w mikroorganizmy, które mimo że niewidzialne dla oka, mogą spowodować groźne skutki zdrowotne. Alergie, infekcje grzybicze, mikotoksykozy stanowią poważne zagrożenie dla pracowników biblioteki i zarazem wyzwanie dla osób czuwających nad prawidłowymi warunkami pracy w bibliotece. Do profilaktyki przenoszenia bakterii, zarodników grzybów zaliczamy także ograniczenie pewnych zachowań w pracy mogących być przyczyną choroby np. ślinienie palców przed obróceniem strony, drapanie się, dotykanie skóry i oczu nieodkażonymi palcami (Żółw, 2013, s. 102). Dbanie o higienę osobistą jest szczególnie ważne w przypadku ryzyka przeniesienia zagrożenia z miejsca pracy do domu. Szczególną ostrożność powinni zachować rodzice, którzy mają w domu niemowlęta lub małe dzieci (statystki wskazują, że najbardziej narażone są dzieci do 10 roku życia, które mają kontakt z grzybami tzw. dermatofitami, pleśniami oraz grzybami drożdżopodobnymi) (Jenerowicz, Polańska, 2015). W takim przypadku istotne jest zachowanie środków ostrożności i przestrzeganie zasad BHP w pracy. Natomiast jeśli dojdzie już do zachorowania pracownika biblioteki lub jego dziecka, konieczne jest wdrożenie szybkiego leczenia specjalistycznego adekwatnego do jednostki chorobowej, by zapobiec niekiedy groźnym konsekwencjom (Jenerowicz, 2015; Strobel i in., 2010, s. 80–87, 131–145).

Zdrowy tryb życia i prawidłowa higiena pracy istotnie pozytywnie wpływają na podniesienie odporności organizmu, prawidłowe wietrzenie pomieszczeń i dbałość o właściwy stan wentylacji i klimatyzacji poprawiają jakość powietrza, oczyszczając je z niebezpiecznych wirusów, bakterii, oraz roztoczy a także pleśni, ich zarodników i mikotoksyn, a stosowanie środ-

ków ochrony indywidualnej pozwala zredukować do minimum bezpośredni kontakt z zagrożeniem. Wdrożenie powyższych zachowań może stanowić bardzo dobrą profilaktykę przeciwko wszelkim niebezpieczeństwom zdrowotnym spowodowanym czynnikami biologicznymi od częstych i błahych infekcji wirusowych po potencjalnie groźne i statystycznie rzadkie choroby.

Zakończenie

Praca bibliotekarza i archiwisty tylko pozornie wydaje się łatwa i bezstresowa; nawet pobieżna analiza głównych zagrożeń zdrowotnych przeczy temu stereotypowi. Choroby skóry, płuc, schorzenia kręgosłupa czy urazy kostno-stawowe są poważnymi dolegliwościami na które mogą cierpieć pracownicy bibliotek. Najczęściej wynikają one z chwilowej nieostrożności, czy też braku należytej ochrony przed czynnikami chemicznymi i biologicznymi. Pamiętać należy, że stosowanie się do przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy zmniejsza ryzyko wystąpienia tych przypadłości. Z tego powodu warto przestrzegać norm dotyczących wagi przenoszonego ręcznie ładunku, stosować środki ochrony indywidualnej (maseczki, rękawiczki, fartuchy) starać się przemieszczać bez pośpiechu. Należy także zapewnić organizmowi warunki do odpowiedniej regeneracji, zarówno układu ruchu jak również narządu wzroku, który także potrzebuje odpoczynku. Istotnym elementem jest także samokształcenie – im większa świadomość zagrożenia, tym większe możliwości przygotowania się do niego oraz zastosowania odpowiedniej profilaktyki.

Bibliografia

Biblioteka Uniwersytecka (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie). (b.d.). Pobrane 1 grudnia 2014 r., z: http://bu.uwm.edu.pl/sites/default/files/files/pdf/analiza_swot_bu_2013.pdf

Bogacka, E. (2013). Alergiczne zapalenie spojówek. W: *Interna Szczeklika: podręcznik chorób wewnętrznych 2013* (s. 2024-2025). Kraków: Medycyna Praktyczna.

Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy. (b.d.). Pobrane 1 grudnia 2015 r., z: http://www.ciop.pl

Dutkiewicz, J., Górny, R.L. (2002). Biologiczne czynniki szkodliwe dla zdrowia – klasyfikacja i kryteria oceny narażenia. *Medycyna Pracy, 53*(153), 29–39.

Dziak, A., Tayara, S.(2000). *Urazy i uszkodzenia w sporcie*. Kraków: Wydawnictwo Kasper.

Fokkens, W., Lund, V., Mullol, J. (2007). European Position Paper on Rhinosinusitis and Nasal Polyps 2007. *Rhinology. Supplement, 20*, 1–136

Gliński, W. (2013). *Atopowe zapalenie skóry*. W: *Interna Szczeklika: podręcznik chorób wewnętrznych 2013*

(s. 2036-2042). Kraków: Medycyna Praktyczna.

Goniewicz, M. (2013). *Pierwsza pomoc: podręcznik dla studentów*. Warszawa: PZWL.

Jabłońska, S., Majewski, S. (2008). Atopowe zapalenie skóry. W: S. Jabłońska, S. Majewski, *Choroby skóry i choroby przenoszone drogą płciową* (s. 181). Warszawa: PZWL.

Jarzynka, S., Dąbkowska, M., Netsvyetayeva, I., Swoboda-Kopeć, E. (2010). Mikotoksyny – niebezpieczne metabolity grzybów pleśniowych. *Medycyna Rodzinna, 4*, 113–119.

Jenerowicz, D., Polańska, A. (2015). *Zakażenia grzybicze u dzieci*. Pobrane 28 sierpnia 2015 r., z: http://pediatria.mp.pl/choroby/skora/show.html?id=61475

Karbowska-Brent, J., Jarosińska, D., Muszyńska-Graca, M. (2007). Ocena stopnia narażenia pracowników bibliotek i archiwów na alergie i grzybice w środowisku pracy. *Notes Konserwatorski, 11*, 255–266.

Klimaszewska, K., Krajewska-Kułak, E., Kondzior, D., Kowalczuk, K., Janowiak, B. (2011). Jakość życia pacjentów z zespołami bólowymi odcinka lędźwiowego kręgosłupa. *Problemy Pielęgniarstwa, 19*(1), 47–54.

Kowalska, M., Zejda, J.E., Bugajska, J., Braczkowska, B., Brożek, G., Malińska, M. (2011). Dolegliwości ze strony narządu wzroku u pracowników biurowych zatrudnionych na komputerowych stanowiskach pracy. *Medycyna Pracy, 62*(1), 1–8.

Kowalski, M.L. (2013). Alergia i jej patofizjologia. W: *Interna Szczeklika: podręcznik chorób wewnętrznych 2013* (s.1987-1990). Kraków: Medycyna Praktyczna.

Kozajda, A., Szadkowska-Stańczyk, I. (2012). Bakterie Bacillus subtilis jako problem legislacyjny higieny pracy w Polsce. *Medycyna Pracy, 63*(1), 91–96.

Książek, J. (2007). Oddziaływanie mikroflory bytującej w materiałach archiwalnych na organizm ludzki. *Archiwista Polski, 1*, 43–51.

Kusz, D. (2010). *Kompendium traumatologii*. Warszawa: PZWL.

Mejza, F. (2015). *Pleśnie*. Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://astma.mp.pl/wszystkooastmie/kacikalergika/45997,plesnie

Morgan, D.L. (2008). Nagłe zagrożenia ortopedyczne. W: S.H. Plantz, E.J. Wipfler, *Medycyna ratunkowa* (wyd. 2, s. 675-698). Wrocław: Elsevier Urban & Partner.

Niżankowska-Mogilnicka E., Bochenek, G., Gajewski, P. (2013). Astma. W: *Interna Szczeklika: podręcznik chorób wewnętrznych 2013* (s. 649-662). Kraków: Medycyna Praktyczna.

Noszczyk, W. (2012). *Chirurgia: repetytorium*. Warszawa: PZWL.

Norma PN-ISO 11799 – Informacja i dokumentacja – wymagania dotyczące warunków przechowywania materiałów archiwalnych i bibliotecznych.

Norma PN-EN 12464-1:2004 – Oświetlenie miejsc pracy wewnątrz.

Pałczyński, C., Walusiak, J. (red.), (2006). *Zagrożenia i skutki zdrowotne związane z ekspozycją zawodową konserwatorów sztuki i pracowników muzeum*. Łódź: Oficyna Wydawnicza Instytut Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera.

Prost, M. (2015). *Zespół suchego oka*. Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://okulistyka.mp.pl/chorobyoczu/chorobyspojowki/86727,zespol-suchego-oka.

Przechowywanie i ochrona archiwaliów (2015). Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://archiwalna.archiwa.gov.pl/pl/konserwacja/przechowywanie-i-ochrona-archiwaliow.html

Rams, D. (2006). „Zagrożenia zdrowotne związane z pracą konserwatorów sztuki i pracowników muzealnictwa". (Łódź, 23 listopada 2006 r.). *Notes Konserwatorski*, 11, 385–392.

Rapiejko, P. (2015). *Roztocze kurzu domowego.* Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://alergie.mp.pl/chorobyalergiczne/alergeny/wziewne/62715,roztocze-kurzu-domowego

Rogala B., Świerczyńska-Krępa M., Brożek J. (2013). Alergiczny nieżyt nosa. W: *Interna Szczeklika: podręcznik chorób wewnętrznych 2013* (s.2019-2023). Kraków: Medycyna Praktyczna.

(Rozporządzenie, 1997). Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy (Dz.U. 2003, nr 169, poz. 1650).

(Rozporządzenie, 2005). Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 22 kwietnia 2005 r. w sprawie szkodliwych czynników biologicznych dla zdrowia w środowisku pracy oraz ochrony zdrowia pracowników zawodowo narażonych na te czynniki (Dz.U. 2005, nr 81, poz. 716).

(Rozporządzenie, 2007). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Kwalifikacji Działalności. (Dz.U. 2007, nr 251, poz. 1885 oraz 2009, nr 59, poz. 489).

Sitek, M., Malinowska-Borowska, J. (2013). Stan oświetlenia w czytelniach bibliotek miejskich i szkolnych w województwie śląskim. *Medycyna Środowiskowa Environmental Medicine*, *16*(2), 38–44.

Skoczyńska, B. (2008). *Niebezpieczna książka.* Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://www.bu.kul.pl/niebezpieczna-ksiazka,art_10734.html

Skotnicka, B. (2015), *Przewlekłe zapalenie migdałków podniebiennych.* Pobrane 28 sierpnia 2015 r., z: http://pediatria.mp.pl/choroby/laryngologia/show.html?id=78432

Skóra, J., Gutarowska, B., Koziróg, A. (2011). Grzyby mikroskopowe jako czynnik zagrażający trwałości papieru oraz zdrowiu pracowników w pomieszczeniach bibliotecznych i archiwalnych. *Przegląd Papierniczy, 67*(12), 755–762.

Skóra, J., Gutarowska, B., Pietrzak, K. (2013). Zagrożenia mikrobiologiczne na stanowiskach pracy w archiwach i bibliotekach. *Bezpieczeństwo Pracy, 6*, 22–24.

Spector, S.L., Bernstein, I.L., Li, J.T., Berger, W.E., Kaliner, M.A. i in. (2000). Wytyczne rozpoznawania i leczenia zapalenia zatok (cz. 1). *Alergia Astma Immunologia, 5*(3), 145–164.

Staniszewka, A., Tarchalska-Kryńska, B. (2014). Idiopatyczny przewlekły kaszel – przesłanki dotyczące leczenia gabapentyną. *Medycyna Rodzinna*, *2*, 59–63.

Strobel, S.D. i in. (2010). *Choroby wieku dziecięcego.* Warszawa: PZWL.

Świątkowska, B. (2006). Dolegliwości bólowe kręgosłupa – przyczyny i zapobieganie. *Prewencja i Rehabilitacja, 4*(14), 7–10.

Tryka, E. (2009). Zapalenie zatok przynosowych. *Nowa Medycyna*, *2*, 117–123.

Wasilewska, J. (2004). *Chora książka: destrukcyjne czynniki biologiczne*. Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://www.bu.kul.pl/chora-ksiazka-destrukcyjne-czynniki-biologiczne,art_10737.html

Wierzbicka, M. (2003). Grzybica kropidlakowa (aspergiloza). W: Z. Dziubek (red.). *Choroby zakaźne i pasożytnicze* (wyd. 3 uakt.). Warszawa: PZWL.

World Health Organization. (b.d.). Pobrane 1 grudnia 2015 r., z: http://www.who.int

Wypadki przy pracy w 2013 roku. (2014). Warszawa: GUS.

Zawisza, E., Bardadin, J. (2007). *Przewlekłe zapalenie zatok* (część II aspekty kliniczne). *Alergia*, 2. Pobrane 1 grudnia 2015 r., z: http://alergia.org.pl/lek/index.php?option=com_content&task=view&id=148&Itemid=65

Zimmermann-Górska, I. (2013). Zespół Sjögrena. W: *Interna Szczeklika: podręcznik chorób wewnętrznych 2013* (s. 1898-1901). Kraków: Medycyna Praktyczna.

Zyska, B. (1999). *Zagrożenia biologiczne w budynku*. Warszawa: Arkady.

Żółw, M. (2013). *Aspekty mikrobiologiczne w pracy archiwisty*. Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego, 3(35), 88–135. Pobrane 6 stycznia 2015 r., z: http://caw.wp.mil.pl/plik/file/biuletyn/r6/r6_4.pdf

Andrzej Ziarko

Health risks at librarians' work – outline of the issue

Summary

Everyday our psychophysical well-being is exposed to a number of factors, such as micro and macroorganisms which have negative impact on our health. A lot of them can be found at work, which is the place where we spend most of our lifetime. The librarians, at their workplace, are exposed to many factors which can affect their health condition, in particular the respiratory system, the musculoskeletal system and the visual perception. Working in insufficiently lit areas, stress, carrying, transporting and arranging books, influence of biological or chemical factors, frequently contribute to librarians' diseases. The article describes particular health risks at librarians' workplace in light of the current legal acts, medical publications and research outcomes.

Keywords: risk, health, librarian, injuries, fungus, diseases

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 156-162

Witold Sygocki
Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie

Bezpieczeństwo pracy w bibliotece – spis bibliograficzny

Praca jest próbą zaprezentowania spisu wybranych publikacji poświęconych różnego typu zagrożeniom związanym ze środowiskiem pracy w tradycyjnych bibliotekach. Zaproponowane zestawienie bibliograficzne wykonano przy okazji prac przeglądowych prowadzonych w tym zakresie w Bibliotece Centralnego Instytutu Ochrony Pracy Państwowego Instytutu Badawczego w Warszawie (CIOP–PIB) w lutym 2015 r.

Biblioteka CIOP–PIB gromadzi i udostępnia specjalistyczne piśmiennictwo polskie i obcojęzyczne w zakresie bezpiecznego funkcjonowania człowieka w środowisku pracy, w tym książki, artykuły i materiały informacyjne od lat pięćdziesiątych XX w. W zbiorach Biblioteki można m.in. wskazać piśmiennictwo pomocne w szacowaniu zagrożeń, ocenie ryzyka zawodowego na poszczególnych stanowiskach pracy, jak właśnie: bibliotekarz, archiwista czy konserwator.

Podczas kwerendy zbiorów bibliotecznych natrafiono na publikacje rozproszone, informujące o środowisku pracy bibliotek, muzeów i archiwów. Wyekscerpowane opisy bibliograficzne zostały usystematyzowane i zaprezentowane w załączonym spisie. Wyszukiwania prowadzono w katalogu elektronicznym Biblioteki CIOP–PIB (system ALEPH 20.01).

Publikacje charakteryzujące środowisko pracy pod kątem niektórych zagadnień związanych z zagrożeniami oraz szkodliwymi czynnikami biologicznymi i chemicznymi charakterystycznymi dla bibliotek, wskazywały na podobne uwarunkowania, czynniki szkodliwe i ryzyko zawodowe pracy muzealników i archiwistów. Z tego względu, w celu poszerzenia listy wyników jako kryterium wyszukiwawcze zastosowano również hasła ‘muzeum’ i ‘archiwum’.

Dodatkowo – dążąc do uzupełnienia i uaktualnienia zestawienia o piśmiennictwo nie odnotowane w zbiorach biblioteki CIOP–PIB – w lutym

2015 r. przeprowadzono kwerendę zawartości bazy bibliograficzno-abstraktowej Scopus (Elsevier). Bazę przeglądano za pomocą wyszukiwania bezpośredniego poprzez wprowadzenie haseł: 'biblioteka', 'muzeum', 'archiwum'. Zakres kwerendy zawężono do: 1) publikacji z lat 2000–2014, 2) autorów afiliowanych w polskich instytucjach naukowo-badawczych, 3) zagrożeń wynikających z prac wykonywanych w tradycyjnych bibliotekach. Podobnie jak w katalogu elektronicznym korzystano z haseł dodatkowych: 'muzea', 'archiwa'.

W celu zasygnalizowania występowania zagadnienia ogólnie określanego jako BHP w bibliotekach, w załączonym spisie zebrano również informacje o dokumentach dostępnych w otoczeniu *World Wide Web. N*ie obejmują one całego zbioru publikacji, a jedynie anonsują kontekstowo występowanie w środowisku sieciowym tych zagadnień.

Reasumując, prace nad wszelkimi aspektami bezpieczeństwa stanowisk pracy w bibliotekach i zbliżonych pod względem środowiska placówkach, takich jak archiwa, muzea podjęto w oparciu o pięć zakresów.

1. Zakres tematyczny: wszystkie stanowiska pracy w bibliotece, zagadnienia dotyczące środowiska pracy (np. ergonomii, oświetlenia), zagrożeń mikrobiologicznych i chemicznych, oceny ryzyka zawodowego.
2. Zasięg formalno-wydawniczy: wydawnictwa zwarte, artykuły oraz wybrane zasoby sieciowe dotyczące wszelkich uwarunkowań i aspektów związanych ze stanowiskami pracy w bibliotekach i zbliżonych pod względem środowiska placówkach.
3. Zasięg chronologiczny: opracowania z lat 2000–2014.
4. Zasięg językowy: publikacje w zbiorze bibliotecznym w języku polskim; zaś pochodzące z bazy Scopus w językach polskim i angielskim.
5. Układ materiału. Zgromadzone zasoby bibliograficzne zostały pogrupowane w dwa działy tematyczne: „Zagrożenia mikrobiologiczne i chemiczne" oraz „Bezpieczeństwo pracy, ocena ryzyka zawodowego, środowisko pracy, warunki pracy, zarządzanie, zasoby ludzkie – personel". W ramach grup usystematyzowano je alfabetycznie.

Poza publikacjami dedykowanymi aspektom pracy w środowisku bibliotecznym, dodatkowo wymieniono sygnalnie publikacje dostępne w bibliotece CIOP–PIB, w których stanowisko bibliotekarza, archiwisty czy pracownika muzeum nie jest wymieniane, a które dotyczą m.in.: ergonomii stanowiska pracy, oświetlenia, zagadnień ogólnych bezpieczeństwa pracy. Zapoznanie się z nimi może być pomocne przy poprawianiu warunków i komfortu pracy.

Zebrane i usystematyzowane publikacje nie wyczerpują tematu, lecz zwracają uwagę na wieloaspektowość omawianego zagadnienia; mogą stanowić punkt wyjścia dla dalszych prac nad przeglądem bibliograficznym na temat bezpieczeństwa pracy w bibliotekach.

Zestawienie tematyczne
Cz. 1. Zagrożenia mikrobiologiczne i chemiczne:

1. Ferdyn-Grygierek J. (2014), *Indoor environment quality in the museum building and its effect on heating and cooling demand*. „Energy and Buildings", nr 85, s. 32–44.

2. Górny R.L. (2012), *Szkodliwe czynniki biologiczne w środowisku pracy*. „Promotor", nr 10, s. 10–15.

3. Górny R.L., Cyprowski M., Stobnicka A., i inni (2013) *Bezpieczeństwo biologiczne w muzeach i pracowniach konserwacji zabytków*. Warszawa.

4. Górny R.L., Ławniczek-Walczyk A., Cyprowski M., i inni (2013), *Ryzyko zawodowe w muzeach i pracowniach konserwacji zabytków powodowane przez szkodliwe czynniki mikrobiologiczne*. Warszawa.

5. Górny R.L, Wlazło A, Krysińska-Traczyk E., i inni (2005), *Microbial contamination of water-damaged storerooms at libraries*. „Proceedings of Indoor Air", 2, s. 1464–1468.

6. Gutarowska B. (2012), *Ochrona przed mikrobiologiczną biodeterioracją obiektów muzealnych, archiwalnych i bibliotecznych*. Łódź.

7. Gutarowska B. (2013), *Zasady oceny i profilaktyki zagrożeń powodowanych przez szkodliwe czynniki biologiczne w środowisku pracy przy wykorzystaniu wskaźników zanieczyszczenia mikrobiologicznego*. Łódź.

8. Gutarowska B., Skóra J., Zduniak K., i inni (2012) *Analysis of the sensitivity of microorganisms contaminating museums and archives to silver nanoparticles*. „International Biodeterioration and Biodegradation", nr 68, s. 7–17.

9. Gutarowska B., Skóra J., Stępień L., i inni (2014), *Estimation of fungal contamination and mycotoxin production at workplaces in composting plants, tanneries, archives and libraries*, „World Mycotoxin Journal", Vol. 7, nr 3, s. 345–355.

10. Harkawy A., Górny R.L., Ogierman L., i inni (2011), *Bioaerosol assessment in naturally ventilated historical library building with restricted personnel access*. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine", nr 2, s. 323–329.

11. Jeżewska A., Szewczyńska M., (2012), *Zagrożenia chemiczne w środowisku pracy konserwatora malarstwa [Chemical hazards in the workplace environment of painting restorer]*. „Medycyna Pracy", nr 5, s. 547–558.

12. Jeżewska A., Szewczyńska M., Woźnica A. (2014), *Narażenie konserwatorów malarstwa na substancje chemiczne występujące w powietrzu środowiska pracy [Occupational exposure to airborne chemical substances in paintings conservators]*. „Medycyna Pracy", nr 1, s. 33–41.

13. Kalwasińska A., Burkowska A., Wilk I. (2012), *Microbial air contamination in indoor environment of a University Library*. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine", nr 1, s. 25–29.

14. Karbowska-Berent J., Górny R.L., Strzelczyk A.B., i inni (2011), *Airborne and dust borne microorganisms in selected Polish libraries and archives*. „Building and Environment", nr 10, s. 1872–1879.

15. Kierzek J., Kunicki-Goldfinger J.J., Kasprzak A.J. (2000), *Measurements of natural radioactivity in historical glasses*. „Glass Science and Technology: Glastechnische Berichte", nr 11, s. 351–355.

16. Kozielec T. (2009), *Investigation of the effectiveness of bookkeeper deacidification treatment on paper. Part 1. Microscopic examinations [Badanie efektywności* odkwaszania papierów metodą *bookkeeper. Cz. l. Obserwacje mikroskopowe].* „Przegląd Papierniczy", nr 12, s. 738–744.

17. Makles Z., Szewczyńska M. (2010), *Zasoby piśmiennicze jako źródło zagrożeń chemicznych.* „Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka", nr 7–8, s. 38–42.

18. Niesler A., Górny R.L., Wlazlo A., i inni (2010), *Microbial contamination of storerooms at the Auschwitz-Birkenau Museum.* „Aerobiologia", 26 (2), s. 125–133.

19. Pietrzak K., Gutarowska B., Skóra J., i inni (2014), *Disinfection of museum and library warehouses with photocatalytic ionisation [Dezynfekcja w magazynach muzealnych i bibliotecznych metodą jonizacji fotokatalitycznej].* „Przegląd Papierniczy", nr 1, s. 47–54.

20. Skóra J., Gutarowska B., Pietrzak K. (2013), *Zagrożenia mikrobiologiczne na stanowiskach pracy w archiwach i bibliotekach.* „Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka", nr 6, s. 21–24.

21. Skóra J., Gutarowska B., Róg A.K. (2011), *Microscopic fungi as a factor threatening the paper durability and health risk for workers in libraries' and archives' rooms [Grzyby mikroskopowe jako czynnik zagrażający trwałości papieru oraz zdrowiu pracowników w pomieszczeniach bibliotecznych i archiwalnych].* „Przegląd Papierniczy", nr 12, s. 755–762.

22. Skóra J., Szponar B., Paściak M., i inni (2013), *Identification of environmental Actinobacteria representing an occupational health risk [Identyfikacja aktynobakterii środowiskowych stanowiących potencjalne zagrożenie zawodowej].* „Postępy Higieny i Medycyny Doświadczalnej", Vol. 67, s. 1222–1234.

23. Skóra J., Zduniak K., Gutarowska B., i inni (2012), *Szkodliwe czynniki biologiczne na stanowiskach pracy w muzeach [Harmful biological agents at museum workposts]*, „Medycyna Pracy", nr 2, s. 153–165.

24. Solarz K. (2009), *Indoor mites and forensic acarology.* „Experimental and Applied Acarology", nr 1–2, s. 135-142.

25. Strzelczyk A.B. (2004), *Observations on aesthetic and structural changes induced in Polish historic objects by microorganisms.* „International Biodeterioration and Biodegradation", Vol. 53, nr 3, s. 151–156.

26. Wiszniewska M., Świerczyńska-Machura D., Pałczyński C., i inni (2010), *Uczulenie na grzyby wśród konserwatorów zabytków – występowanie, czynniki ryzyka i obraz kliniczny [Fungal allergy among art conservators: Prevalence, risk factors and clinical symptoms].* „Medycyna Pracy", nr 2, s. 133–141.

27. Wiszniewska M., Walusiak-Skorupa J., Pannenko I., i inni (2009), *Occupational exposure and sensitization to fungi among museum workers.* Occupational Medicine, nr 4, s. 237–242.

28. Wlazło A. (2009), *Określenie narażenia pracowników bibliotek i archiwów na wybrane szkodliwe czynniki biologiczne z uwzględnieniem wpływu systemów wentylacyjno-klimatyzacyjnych: rozprawa doktorska na stopień doktora nauk technicznych.* Promotor Górny R.L. Sosnowiec.

29. Wlazło A., Górny R.L. (2012), *Narażenie na aerozole bakteryjne i grzybowe w środowisku pracy bibliotekarzy i archiwistów. Materiały Konferencyjne, Pierwsze Śląskie Seminarium Aerozolowe.* Gliwice.

30. Wlazło A., Górny R.L, Niesler A., i inni (2011), *Szkodliwe czynniki biologiczne w środowisku pracy bibliotekarzy i archi-*

wistów. „Praca Zdrowie Bezpieczeństwo", nr 2, s. 5–10.

31. Wlazło A., Górny R.L., Złotkowska R., i inni (2008), *Workers' exposure to selected biological agents in libraries of upper Silesia [Narażenie pracowników na wybrane szkodliwe czynniki biologiczne w bibliotekach województwa śląskiego]*. „Medycyna Pracy", nr 2, s. 159–170.

32. Wlazło A., Niesler A., Lis D.O., i inni (2007), *Ocena zanieczyszczania mikrobiologicznego bibliotek. Materiały konferencyjne. 41 Ogólnopolskie Sympozjum Mikrobiologiczne*, 9-13 wrzesień 2007, Toruń – Ciechocinek.

33. Zerek B.F. (2007), *Methods for microbiological testing in the national library [Metody badań mikrobiologicznych w Bibliotece Narodowej]*. „Przegląd Papierniczy", nr 11, s. 669–672.

34. Zielińska-Jankiewicz K., Kozajda A., Piotrowska M., i inni (2008), *Microbiological contamination with molds in work environment in libraries and archive storage facilities*. „Annals of Agricultural and Environmental Medicine", nr 1, s. 71–78.

35. Zyska B. (2001), *Fungi in indoor air in European Countries [Grzyby powietrza wewnętrznego w krajach europejskich]*. „Mikologia Lekarska", nr 3–4, s. 127–140.

Cz. 2 Bezpieczeństwo pracy, ocena ryzyka zawodowego, środowisko pracy, warunki pracy, zarządzanie, zasoby ludzkie-personel:

36. Bardin-Mikolajczak A., Lissowska J., Zaridze D., i inni (2007), *Occupation and risk of lung cancer in Central and Eastern Europe: The IARC multi-center case-control study*. „Cancer Causes and Control", nr 6, s. 645–654.

37. *Bezpieczeństwo i higiena pracy biurowej* [online] [dostęp: 2015-02-17.]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=19382&html_tresc_id=19382&html_klucz=19558

38. Bibliotekarz W: Przewodnik po zawodach [online] [dostęp: 2015-02-17.]. Dostępny w *World Wide Web:* https://doradca.praca.gov.pl

39. Bieś Z. (2001), *Udostępnienie źródeł wiedzy... czyli o pracy bibliotekarzy*. „Atest", nr 11, s. dod. I–III.

40. Bryla R. (2007), *Bezpieczne stanowisko pracy*. Katowice.

41. Bugajska J. (red.) (2003), *Komputerowe stanowisko pracy: aspekty zdrowotne i ergonomiczne*. Wyd. 3. Warszawa.

42. Chmielewski J. (2011), *Ocena ryzyka zawodowego na stanowisku archiwisty zakładowego*. W: Podejmij ryzyko. Ocena ryzyka zawodowego 70 kart oceny ryzyka zawodowego. Warszawa, s. 12–15.

43. Dudek J. (2010), *Zarządzanie bezpieczeństwem pracy w bibliotekach*. „Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka", nr 6, s. 16–18.

44. Feret B., Marcinek M. (2005), *The future of the Academic Library and the Academic Librarian: A Delphi study reloaded*. „New Review of Information Networking", nr 1, s. 37–63.

45. Grunt-Mejer K. (2012), *Wypalenie zawodowe – czynnik obniżający poziom bezpieczeństwa w pracy*. „Bezpieczeństwo Pracy. Nauka i Praktyka", nr 4, s. 12–14.

46. Harkawy A., Górny R.L., Ogierman L., i inni (2011), *Bioaerosol assessment in naturally ventilated historical library building with restricted personnel access.* = poz. 10

47. Kalwasińska A., Burkowska A., Wilk I. (2012), *Microbial air contamination in indoor environment of a University Library* = poz. 13

48. *Komputerowe stanowisko pracy* [online] [dostęp: 2015-02-17.]. D*ostępny w World Wide Web:* http://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=19058&html_tresc_id=19058&html_klucz=19558

49. Koradecka D. (red) (2008), *Bezpieczeństwo i higiena pracy*. Warszawa.

50. *Lista kontrolna do oceny ryzyka zawodowego dla pracownika archiwów* (2007), W: *Analiza czystości mikrobiologicznej powietrza wybranych stanowisk pracy z lista kontrolną*. Warszawa, s. 14–19.

51. Międzynarodowa karta charakterystyki zagrożeń zawodowych: Bibliotekarz [online] [dostęp: 2015-02-17.] D*ostępny w World Wide Web:* http://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=19019&html_tresc_id=300001982&html_klucz=19558&html_klucz_spis=

52. Organa Z. (2007), *Analiza i ocena ryzyka zawodowego na stanowisku bibliotekarza*, „Przyjaciel przy Pracy", nr 7-8, s. 18–20.

53. *Oświetlenie stanowisk pracy* [online] [dostęp: 2015-02-17.]. D*ostępny w World Wide Web:* http://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=23200&html_tresc_id=23200&html_klucz=19558

54. Piastowska B. (oprac.), Solnica A. (oprac.) *Karta analizy ryzyka zawodowego na stanowisku pracy kustosza i bibliotekarza* [online]. [dostęp: 2015-02-17.] D*ostępny w World Wide Web:* http://www2.oss.wroc.pl/local/bhp/kustosz_i_bibliotekarz.pdf

55. Piotrowicz G. (2010), *Polish libraries and archives during the great flood of 1997 and after*. „Restaurator", nr 3-4, s. 207–221.

56. *Praca z monitorem ekranowym* [online] [dostęp: 2015-02-17.] D*ostępny w World Wide Web:* http://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P30001831335539182278&html_tresc_root_id=19379&html_tresc_id=19379&html_klucz=19558

57. *Przewodnik po zawodach,* (Wyd. 2), dostęp na stronie WWW Wortal Publicznych Służb Zatrudnienia. [online] [dostęp: 2015-02-17.] *Dostępny w World Wide Web:* http://psz.praca.gov.pl/-/180719-przewodnik-po-zawodach-wydanie-ii

58. Romanowska-Słomka I. (2004), *Archiwista. Ocena ryzyka zawodowego*. ,,Atest", nr 7, s. 42–43.

59. Romanowska-Słomka I. (2008), *Pracownik biblioteki osiedlowej*. „Atest", nr 2, s. 56–58.

60. Romanowska-Słomka I. (2008), *Pracownik biblioteki osiedlowej* W: *Karty oceny ryzyka zawodowego dla 100 stanowisk pracy*. Kraków, s. 61–63.

61. Romanowska-Słomka I., (2008), *Archiwista* W: *Karty oceny zawodowego dla 100 stanowisk pracy*. Kraków, s. 29–31. *ryzyka*

62. Sitek M., Malinowska-Borowska J. (2013), *Stan oświetlenia w czytelniach bibliotek miejskich i szkolnych w województwie śląskim.* „Medycyna Środowiskowa - Environmental Medicine", nr 2, s. 38–44.

63. Stec D. (2008), *Zasady bhp w praktyce*. Kraków.

64. Wieczorek Z. (2011), *BHP i ergonomia na stanowisku pracy z komputerem*. Warszawa.

65. Wieczorek Z. (2011), *Bhp w biurze i urzędzie: ergonomia w pracy biurowej*. Warszawa.

66. Wieczorek Z. (2011), *Zagrożenia zawodowe pracowników administracyjno-biurowych*. Warszawa.

67. Wojciechowska M. (2014), *Managing Professional Competency Enhancement Among Polish Library Staff*. „Slavic and East European Information Resources", nr 1–2, s. 121–138.

68. Zawieska W. M. (red.) (2007), *Ryzyko zawodowe: metodyczne podstawy oceny*. Warszawa.

69. Zerek B.F. (2010), *Flooded archive and library collections – Preparing to respond to disasters and rescue operations. Part 1 [Zalania zbiorów archiwalnych i bibliotecznych – Przygotowanie do katastrof i działania ratunkowe Część 1]*. „Przegląd Papierniczy", nr 6, s. 353–356.

70. Zerek B.F. (2010), *Flooded archive and library collections - Preparing to respond to disasters and rescue operations. Part 2. Comments on repair of flood damage [Zalania zbiorów archiwalnych i bibliotecznych – Przygotowanie do katastrof i działania ratunkowe Część 2.* Uwagi praktyczne do działań przy likwidacji skutków katastrof przez zalanie. „Przegląd Papierniczy", nr 9, s. 523–525.

Publikacja opracowana na podstawie wyników III etapu programu wieloletniego pn. „Poprawa bezpieczeństwa i warunków pracy" (2014–2016) finansowanego w zakresie zadań służb państwowych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Koordynator programu: Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 163-171

Andrzej Ziarko
Uniwersytet Pedagogiczny im KEN w Krakowie,
Instytut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej

Pierwsza pomoc dla bibliotekarzy – postępowanie w ostrych zespołach wieńcowych

XXI w. z każdym dniem stawia przed ludźmi nowe wyzwania na gruncie zawodowym oraz prywatnym. Realizacja nakreślonych przez życie celów bardzo często powoduje, że zapominamy o najważniejszym darze człowieka – jego życiu. Darze najcenniejszym, jednak bardzo kruchym i ulotnym. W dynamicznym procesie samorealizacji zapominamy o swoim zdrowiu, narażamy się na działanie wielu czynników zewnętrznych, które negatywnie wpływają na nasze samopoczucie i zdrowie. Takimi czynnikami są stres, złe odżywanie, używki, brak aktywności fizycznej. Wynikiem działania tych czynników mogą być choroby układu krążenia, układu ruchu czy też układu oddechowego.

Umiejętność udzielania pierwszej pomocy jest jedną z kluczowych kompetencji, którą powinien posiadać każdy człowiek, a proces jej kształtowania należy rozpocząć już w wieku przedszkolnym (Ziarko, 2013, s. 169–172). Sytuacja, w której będziemy musieli wykazać się znajomością zasad pierwszej pomocy, może nas zaskoczyć w domu, w sklepie, na ulicy czy też w miejscu pracy. Pokusić się można o stwierdzenie, że im większe skupisko ludzi w różnym wieku, o różnym stanie zdrowia, tym większe prawdopodobieństwo, że wśród nich znajdzie się osoba chora lub w stanie zagrożenia życia, potrzebująca pomocy. Pomimo spadku popularności czytelnictwa, biblioteki nadal są miejscem tętniącym życiem (szczególnie w miastach akademickich), gdzie czas spędzają studenci, naukowcy oraz inni użytkownicy. W związku z tym, że są one miejscami publicznymi o szerokim gronie osób w różnym wieku oraz różnej kondycji fizycznej, zatrudnieni w nich ludzie powinni znać podstawowe zasady udzielania pomocy.

Pierwsza pomoc – co to jest?

Pierwsza pomoc to pojęcie powszechnie znane i często stosowane. Pierwsze skojarzenie dotyczy: stanu zagrożenia życia, wykonania czynności mających na celu poprawę zdrowia lub niedopuszczenie do śmierci. Medyczna definicja pierwszej pomocy pochodzi z Ustawy o Państwowym Ratownictwie Medycznym i brzmi: „pierwsza pomoc – zespół czynników podejmowanych w celu ratowania osoby w stanie nagłego zagrożenia zdrowotnego wykonywanych przez osobę znajdującą się w miejscu zdarzenia, w tym również z wykorzystaniem udostępnionych do powszechnego obrotu wyrobów medycznych oraz produktów leczniczych" (Ustawa, 2006). Natomiast w *Encyklopedii pierwszej pomocy* spotykamy się z bardzo zwięzłym określeniem: „Jest to bezzwłoczna, stosowana i doraźna pomoc udzielona osobom będącym ofiarami wypadku lub które nagle zachorowały" (Encyklopedia pierwszej pomocy, 2010, s. 8).

Reasumując, pierwsza pomoc to najczęściej szereg czynności wykonywanych na miejscu zdarzenia w celu podtrzymania lub przywrócenia podstawowych parametrów życiowych u osoby poszkodowanej, potrzebującej pomocy. Sytuacje takie mogą nas zaskoczyć w każdym momencie życia.

Prawne aspekty udzielania pierwszej pomocy

Udzielenie pomocy osobie potrzebującej jest obowiązkiem zarówno prawnym jak i moralnym każdego człowieka. W Biblii czytamy przypowieść o miłosiernym Samarytaninie opatrującym napadniętego i pobitego człowieka. Do dnia dzisiejszego jego zachowanie stawiane jest za wzorzec moralnego postępowania w duchu miłości bliźniego. W prawnym aspekcie status udzielania pierwszej pomocy i zachowania się na miejscu zdarzenia reguluje szereg aktów prawnych. Do najważniejszych z nich zaliczamy kodeks karny, kodeks pracy, ustawę o Państwowym Ratownictwie Medycznym, ustawę Prawo o ruchu drogowym oraz Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy z dnia 26 września 1997 r.

W art. 162 § 1 k.k. znajduje się zapis: „Kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3" (Kodeks karny, 2009). Oznacza to, że każdy człowiek widzący osobę potrzebującą pomocy ma obowiązek z taką pomocą pospieszyć, w szczególności w sytuacjach bezpośredniego zagrożenia zdrowia poszkodowanego, gdyż niewypełnienie tego obowiązku jest przestępstwem. Z obowiązku tego zwolnionym się jest, gdy na miejscu zdarzenia są osoby z uprawnie-

niami medycznymi lub przedstawiciele instytucji, które zostały powołane do niesienia pomocy. Należy zwrócić uwagę także na fakt, iż w polskim ustawodawstwie za udzielenie pomocy bardzo często uznaje się już wykonanie telefonu pod numer alarmowy w celu wezwania zespołu ratownictwa medycznego.

Biblioteka jest miejscem publicznym, do którego każdego dnia przychodzi nawet kilkaset osób. W zależności od liczby zatrudnionych osób oraz liczby czytelników, wśród pracowników biblioteki powinny być osoby przeszkolone w zakresie udzielania pierwszej pomocy (Ustawa, 1974). Szkolenia takie najczęściej realizowane są w ramach kursów BHP, gdzie jednym z elementów składowych powinny być ćwiczenia z pierwszej pomocy. Bardzo rzadko pracownicy są wysyłani przez swoich przełożonych na kursy doszkalające w zakresie udzielania pierwszej pomocy organizowane przez podmioty zewnętrzne. Taki stan rzeczy wynika z okrojonych budżetów bibliotek, zmuszając pracodawców do zastanowienia się, na co przeznaczyć środki.

Wzorem działania może być Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie na ul. Rajskiej. Biblioteka w 2009 r. decyzją Rady Miasta została włączona do Krakowskiej Sieci AED – „Impuls Życia". W ramach tego projektu czterdziestu pracowników biblioteki odbyło kurs BLS/AED – czyli kurs podstawowych czynności ratujących życie z użyciem automatycznego defibrylatora zewnętrznego. Decyzję tę podjęto na podstawie liczby czytelników Biblioteki, którą odwiedza zazwyczaj 16 tysięcy osób tygodniowo, a czasami nawet 4 tysiące dziennie. Zgromadzenie tak wielu osób w jednym miejscu zwiększa ryzyko wystąpienia nagłego zatrzymania krążenia (NZK) u któregoś z czytelników (http://www.rajska.info/oferta/projekty/81--biblioteka-w-sieci-aed.html). Podobne kursy w Krakowie przeszli pracownicy Biblioteki Jagiellońskiej, gdzie również umieszczono automatyczny defibrylator zewnętrzny.

Stany nagłego zagrożenia zdrowotnego

Stan nagłego zagrożenia zdrowotnego to sytuacja polegająca na nagłym lub przewidywanym w krótkim czasie wystąpieniu symptomów zwiastujących pogarszanie się zdrowia. Jego bezpośrednim następstwem mogą być poważne uszkodzenia funkcji organizmu, uszkodzenie ciała lub utrata życia, które wymagają podjęcia natychmiastowych medycznych czynności ratunkowych i leczenia (Ustawa, 2006). Zdecydowana większość takich sytuacji ma miejsce poza ośrodkami zdrowia. W związku z tym istnieje małe prawdopodobieństwo, by pierwszej pomocy udzielił specjalista, najczęściej pomocy udziela przypadkowa osoba. Z badań przeprowadzonych przez Światową Organizację Zdrowia wynika, że każdego roku 1,9 mln mieszkańców Unii Europejskiej umiera w wyniku chorób serca i naczyń. W Polsce według

danych Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego, na skutek chorób układu krążenia umiera prawie pięćset osób każdego dnia. Co piąty z tych zgonów jest uznawany za tzw. zgon przedwczesny, dotyczy bowiem osoby przed sześćdziesiątym piątym rokiem życia (Goniewicz, 2013, s. 57). Badania wskazują, że najczęstszą przyczyną zgonów jest choroba niedokrwienna serca, której pierwszym objawem może być nagłe zatrzymanie krążenia (NZK). Przyczynami nagłego zatrzymania krążenia są: ostre zespoły wieńcowe (OZW), czynniki wewnętrzne (np. obrzęk płuc, krwawienia z przewodu pokarmowego, zator tętnicy płuc, choroby metaboliczne), czynniki zewnętrzne (np. urazy, zatrucie tlenkiem węgla, podtopienia czy też próby samobójcze) (Goniewicz, 2013, s. 59). Następnymi w kolejności przyczynami zgonów są choroby nowotworowe oraz wypadki (wypadki drogowe są najczęstszą przyczyną zgonów osób przed czterdziestym rokiem życia).

Najważniejsze stany zagrożenia życia pochodzenia kardiologicznego – pierwsza pomoc w pigułce

Omówienie stanów zagrożenia życia rozpocznę od najważniejszych, z którymi można się spotkać w miejscu pracy, czy też w życiu prywatnym – są to zaburzenia pochodzące z układu krążenia. Ostre zespoły wieńcowe „to grupa schorzeń charakteryzujących się zmianami w krążeniu wieńcowym, których wspólną cechą jest zmniejszenie przepływu krwi w tętnicy wieńcowej, a nawet jej zupełne zamknięcie" (Goniewicz, 2013, s. 58). Dzieli się je na: niestabilną dławicę piersiową, zawał mięśnia sercowego z uniesieniem odcinka ST, zawał serca bez uniesienia odcinka ST (tzw. NSTEMI). Najczęstszym przypadkiem, z którym możemy się spotkać jest zawał serca, czyli martwica komórek mięśnia sercowego, spowodowana przedłużonym niedokrwieniem określonego obszaru serca (Kruszyński, 2010 s. 190–192; Wytyczne Europejskiej Rady Resuscytacji [Wytyczne ERC], 2010). Grupę ryzyka wystąpienia zawału serca stanowią osoby narażone na stres, lubiące używki (alkohol, papierosy, narkotyki), otyłe, prowadzące mało aktywny tryb życia, odżywiające się niezdrowo lub chorujące na choroby przewlekłe (np. nadciśnienie tętnicze, cukrzyca). Dodatkowym czynnikiem zwiększającym ryzyko wystąpienia zawału serca jest płeć (prym wiodą mężczyźni). Charakterystycznymi symptomami dla tej jednostki są: ból zlokalizowany za mostkiem, o charakterze piekącym, gniotącym, uciskowym. Poszkodowani czują, jakby nie mogli oddychać, jakby ktoś usiadł im na klatce piersiowej. Ból ten może promieniować do żuchwy, lewej łopatki lub lewej ręki, utrzymuje się powyżej dwudziestu minut nawet do kilku godzin, pojawić się może podczas wysiłku lub silnych emocji, ale czasem również bez uchwytnej przyczyny. Zdarza się, że pojawia się tzw. brzuszna maska zawału serca – czyli nietypowy ból zlokalizowany w nadbrzuszu (można go pomylić z objawami wrzodów żołądka lub dwunastnicy), któremu towa-

rzyszą nudności i wymioty. Dodatkowymi objawami, które mogą wskazywać na zawał mięśnia sercowego jest specyficzne zachowanie poszkodowanego – odczuwa on silny lęk, pojawia się uczucie trwogi, zdenerwowanie, obawa przed śmiercią. Skóra takiej osoby jest blada, zimna, pokryta lepkim potem. Szczególną uwagę trzeba zwrócić na nieswoiste lub zamaskowane objawy, które pojawiają się u osób chorujących na cukrzycę, u nich zawał może przechodzić bezobjawowo, bardzo często prowadząc do nagłego zgonu sercowego (Wytyczne ERC, 2010; Goniewicz, 2013, s. 58–59). Dodatkowym sygnałem wskazującym na konieczność zainteresowania się stanem zdrowia danej osoby jest pozycja jaką zajmuje – np. stoi oparta rękami o biurko, lub przy otwartym oknie z rękami na klatce piersiowej. Zawsze w pierwszej kolejności sprawdzamy miejsce, w którym jesteśmy, aby przekonać się, czy nam jako ratownikom nic nie zagraża (tylko w pełni sił i zdrowia możemy udzielić pomocy poszkodowanemu, nie stając się kolejną ofiarą). Następnie zbieramy wywiad, ustalamy, co poszkodowanemu dolega. Dzwonimy pod numer 999 (ratownictwo medyczne) lub numer alarmowy 112, podając pełne informacje, które uzyskaliśmy od potrzebującego. Prosimy poszkodowanego, by usiadł w pozycji wygodnej tzn. takiej, w której czuje się najlepiej (by zminimalizować duszność i bóle w klatce piersiowej zalecana jest np. pozycja półsiedząca z rękoma wzdłuż ciała). Bardzo ważne jest poluzowanie krawata, rozpięcie kołnierzyka w koszuli, co ułatwi oddychanie. Należy do minimum ograniczyć ruchy poszkodowanego, powinien on unikać wszelkich dodatkowych, zbędnych ruchów. Pamiętać należy o zapewnieniu choremu komfortu termicznego i psychicznego, można prowadzić z nim uspokajającą, łagodną rozmowę. Jeśli jest to osoba, która cierpi już od jakiegoś czasu z powodu choroby wieńcowej i zażywa leki zawierające nitroglicerynę, powinno się ułatwić ich zażycie (Wytyczne ERC, 2010). Nie wolno podawać choremu medykamentów, które sami zażywamy, ponieważ nie wiemy, jak zareaguje organizm innej osoby na leki dostosowane do naszego organizmu. Gdyby nasz poszkodowany stracił przytomność, ale zachował funkcje życiowe, należy ułożyć go w pozycji bezpiecznej, kontrolując w krótkich odstępach czasowych parametry życiowe. Jeśli natomiast okaże się, że poszkodowany jest nieprzytomny i nie oddycha, natychmiast należy wdrożyć algorytm resuscytacji krążeniowo-oddechowej.

Resuscytacja krążeniowo-oddechowa osoby dorosłej z wykorzystaniem AED

Resuscytacja krążeniowo-oddechowa (RKO) jest jedną z podstawowych umiejętności kształconych w ramach kursów pierwszej pomocy oraz szkoleń BHP. Każdy algorytm postępowania ratowniczego, niezależnie od tego z jaką sytuacją mamy do czynienia, rozpoczyna się zawsze od oceny bezpieczeństwa własnego (w tym aspekcie bierze się pod uwagę środki ochrony indywidualnej, ocenę miejsca w którym znajduje się poszkodowany, skon-

trolowanie czy nie ma wkoło niego jakichś niebezpiecznych dla nas przedmiotów), oceny świadomości poszkodowanego (pochodząc do niego, zadajemy pytanie: Przepraszam, czy Pan/Pani mnie słyszy? Czy coś się stało?). Następnie, jeśli jesteśmy w dużym skupisku ludzi, prosimy kogoś o pomoc (wołamy o pomoc). Po tych czynnościach następuje ocena parametrów życiowych – ABC. Rozwinięcie tego skrótu jest algorytmem postępowania i oznacza: A – (z ang. Airway) – udrożnienie dróg oddechowych poprzez wykonanie rękoczynu „czoło-żuchwa" w czasie którego odchyla się głowę poszkodowanego do tyłu w celu zapewnienia drożności dróg oddechowych. B – (z ang. Breathing) – ocena oddechu poszkodowanego za pomocą trzech zmysłów: wzroku, słuchu i dotyku. C – (z ang. Circulation) – ocena krążenia poszkodowanego, ale według wytycznych z 2010 r. osoby nie posiadające wykształcenia medycznego nie sprawdzają tętna poszkodowanego, lecz pracę serca oceniają poprzez ocenę obecności oddechu. Jeśli ratownik uzna, że poszkodowany oddycha prawidłowo to znaczy, że jego serce również pracuje. Natomiast brak oddechu jest uznawany za brak pracy serca, który wymaga wdrożenia procedury RKO (Goniewicz, 2013, s. 65).

Oddech poszkodowanego oceniamy trzema zmysłami: wzrokiem, dotykiem (czuciem) i słuchem. Ocena ta powinna trwać 10 sekund. Wiedząc, że przeciętny dorosły człowiek oddycha od dwunastu do dwudziestu razy na minutę, w czasie dziesięciu sekund powinniśmy wyczuć minimum dwa oddechy (Zawadzki, red., 2007, s. 18–19). W chwili gdy stwierdzamy brak oddechu poszkodowanego, musimy wziąć pod uwagę, że mogło dojść do nagłego zatrzymania krążenia (NZK) czyli: „gwałtownego ustania czynności serca i oddychania" (Plantz, Wipfler, 2008, s. 4). Będąc świadkiem takiego zdarzenia, musimy podjąć natychmiastowe działanie polegające na wezwaniu fachowej pomocy medycznej (telefon pod numer 112 lub 999) a następnie uzyskaniu obiegu zastępczego krwi poprzez rozpoczęcie resuscytacji krążeniowo-oddechowej (RKO). W wytycznych Polskiej Rady Resuscytacji RKO jest definiowane jako „uciśnięcia klatki piersiowej w połączeniu z oddechami ratowniczymi"(Wytyczne ERC, 2010). Wytyczne RKO szczegółowo mówią o postępowaniu w wypadku NZK. Algorytmy postępowania dzieli się na: Basic Life Suport (BLS) oznaczające podstawowe zabiegi resuscytacyjne oraz Advanced Life Suport (ALS) zaawansowane zabiegi resuscytacyjne, które są prowadzone przez wykwalifikowane służby medyczne. W ramach BLS ratownicy wykonują RKO z wykorzystaniem Automated External Defibrillator (AED), czyli automatycznego defibrylatora zewnętrznego. Użycie tego urządzenia ma na celu szybką stymulację elektryczną serca w razie takiej konieczności, dzięki czemu istnieje większa szansa na przywrócenie spontanicznego krążenia i oddechu. Jak skutecznie prowadzić RKO? Szczególną uwagę należy zwrócić na to by podłoże na którym leży poszkodowany było stabilne i twarde (np. podłoga, nie łóżko). Uciskamy w centralnej części klatki piersiowej, dwoma dłońmi splecio-

nymi razem, pochylając się nad poszkodowanym. Dłonie układamy na mostku pod kątem prostym do ciała, ręce są wyprostowane w łokciach, siła powinna wynikać z pracy mięśni grzbietu. Uciskamy klatkę piersiową na głębokość 5–6 cm z częstotliwością 100–120 uciśnięć na minutę, z przerwami na wykonanie dwóch oddechów zastępczych. Sekwencja powinna wyglądać następująco: 30 uciśnięć klatki piersiowej – 2 oddechy zastępcze – 30 uciśnięć klatki – 2 oddechy. Bardzo często zdarza się, że nie mamy do dyspozycji środków ochrony indywidualnej, przez co nie mamy możliwości zabezpieczenia się przed wirusami i bakteriami. W takiej sytuacji możemy prowadzić RKO poprzez same uciśnięcia klatki piersiowej (bez oddechów ratunkowych) z częstotliwością 100–120 uciśnięć na minutę. W przypadku, gdy mamy do dyspozycji AED, to on ma zawsze pierwszeństwo. Zwracamy uwagę na to, by poszkodowany był suchy (jeśli np. pada deszcz, chory spoczywa w łazience na mokrej posadzce lub jest spocony należy mu wytrzeć klatkę piersiową) i ułożony na twardym, suchym, nie przewodzącym prądu elektrycznego podłożu. Należy ściągnąć wszystkie elementy biżuterii zlokalizowane w obrębie klatki piersiowej. Elektrody przyklejamy w następujący sposób: jedną umieszczamy pod prawym obojczykiem, drugą na lewym łuku żebrowym w okolicy koniuszka serca (w zależności od modelu AED i rodzaju elektrod przyleganie ich może być zmodyfikowane). Każdy model defibrylatora posiada narysowaną dokładną instrukcję wskazującą, jak należy przykleić elektrody i krok po kroku wydaje komendy głosowe instruujące, co należy zrobić w danym momencie. Urządzenia te są tak skonstruowane, że dopuszczają do wyładowania tylko w przypadku rytmów wymagających defibrylacji.

W trakcie kursu dla bibliotekarzy szczególną uwagę powinno się zwrócić na prowadzenie RKO w ciasnych pomieszczeniach, czyli warunkach nietypowych, gdy nie ma za dużo miejsca na przemieszczanie się i przesuwanie. Wówczas RKO prowadzi się siedząc okrakiem na biodrach poszkodowanego lub zza jego głowy. Umiejętność ta powinna być przećwiczona w ramach kursu, gdyż nie zawsze mamy na tyle siły, by przetransportować poszkodowanego w miejsce z lepszym dostępem do klatki piersiowej. Zdarza się też, że obrażenia dodatkowe na to nie pozwalają. Nie wolno się bać użycia AED, ponieważ jest to urządzenie skonstruowane w sposób zapewniajacy bezpieczeństwo i łatwość obsługi każdej osobie. By wszystko się powiodło, należy słuchać poleceń i wykonywać je zgodnie z instrukcją. Po przywróceniu funkcji życiowych należy ułożyć poszkodowanego w pozycji bocznej bezpiecznej. Jeśli poszkodowany nie odzyskuje funkcji życiowych, a my nie jesteśmy w stanie – z racji wyczerpania – prowadzić akcji ratunkowej, możemy ją przerwać. Akcję RKO przerywamy także wówczas, gdy nastąpi powrót funkcji życiowych lub przejęcie poszkodowanego przez Zespół Ratownictwa Medycznego.

Podsumowanie

Umiejętność udzielania pierwszej pomocy to umiejętność działania w sytuacji stresowej, w dużym napięciu emocjonalnym, dlatego ważne jest, by została dobrze opanowana. Oszczędności nie są tu wskazane. Przynajmniej raz na pięć lat każdy powinien uczestniczyć w pełnym kursie pierwszej pomocy, dzięki temu kursant może odświeżyć sobie informacje, dowiedzieć się jakie zmiany zaszły od ostatniego szkolenia. Pozwoli to na uniknięcie błędów i zapobiegnie stosowaniu nieaktualnych metod (do dziś spotykamy się z sytuacją, gdy w czasie napadu padaczki osoby udzielające pomocy wkładają coś twardego do ust poszkodowanego, a już od wielu lat lekarze uznają to za błąd). Kurs dla bibliotekarzy należy przygotować pod kątem sytuacji, które mogą wydarzyć się w ich miejscu pracy. Moduł ogólny powinien być zbudowany z takich działów jak: ogólne zasady udzielania pierwszej pomocy, algorytmy postępowania z osobą nieprzytomną lub przytomną, najczęstsze stany zagrożenia życia (zawał serca, udar mózgu, śpiączka cukrzycowa). Natomiast w module szczegółowym musi znaleźć się miejsce na kształtowanie takich umiejętności jak: pierwsza pomoc w urazach, RKO z użyciem AED z uwzględnieniem miejsca pracy jako ciasnego korytarza lub przestrzeni między regałami z książkami, pierwsza pomoc w przypadku alergii oraz urazów kostno-stawowych. Proponowane przeze mnie tematy są tylko założeniami teoretycznymi, które można brać pod uwagę w przygotowaniu kursów pierwszej pomocy dla tej konkretnej grupy zawodowej. Kurs taki powinien trwać minimum 16 godzin, z czego część praktyczna powinna zająć ok 75% całości zajęć i tematów. Więcej informacji w zakresie RKO i postępowania ratowniczego można znaleźć na stronie internetowej Polskiej Rady Resuscytacji – www.prc.krakow.pl.

Bibliografia

Andres, J. (2011). *Pierwsza pomoc i resuscytacja krążeniowo-oddechowa: podręcznik dla studentów*. Kraków: Polska Rada Resuscytacji.

Encyklopedia pierwszej pomocy (2010). Warszawa: Bellona.

Goniewicz, M. (2013). *Pierwsza pomoc: podręcznik dla studentów*. Warszawa: PZWL.

Kodeks karny (2009). Bielsko Biała: Park-Prawo.

Kruszyński, Z. (2010). *Podstawy anestezjologii i intensywnej terapii*. Poznań: UAM.

Plantz, S.H., Wipfler, E.J. (2008). *Medycyna ratunkowa* (wyd. 2). Wrocław: Elsevier Urban & Partner.

(Ustawa, 1974). Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy. (Dz.U. 2014, poz. 1502, tekst jedn.).

(Ustawa, 2006). Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie

Medycznym z dn. 8 września 2006 r. (Dz.U. 2006, nr 191, poz. 1410).

Wranicz, J.K., Kaczmarek, K., Gaszyński, W. (2012). *Zautomatyzowana defibrylacja zewnętrzna.* Wrocław: Górnicki Wydawnictwo Medyczne.

http://www.rajska.info/oferta/projekty/81-biblioteka-w-sieci-aed.html.– dostęp on line 06.01.2015.

Wytyczne Europejskiej Rady Resuscytacji. Europejska Rada Resuscytacji. 2010.

Zawadzki, A. (red.). (2007). *Medycyna ratunkowa i katastrof.* Warszawa: PZWL.

Ziarko, A. (2013). Nauczanie pierwszej pomocy w Europie. *Annales UniversitatisPaedagogicae Cracoviensis Studia de Securitate et Educatione Civili, III*, 167–175.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 172-175

Maria Kycler
Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

„Stres w pracy – znajdziemy rozwiązanie"
katowice, 18 czerwca 2015 r.

„Stres w pracy – znajdziemy rozwiązanie" to tytuł konferencji, zorganizowanej 18 czerwca 2015 r. przez Centrum Informacji Naukowej i Bibliotekę Akademicką oraz Państwową Inspekcję Pracy, Okręgowy Inspektorat Pracy w Katowicach. Wydarzenie – w części poświęconej problematyce stresu psychologicznego – wsparli merytorycznie pracownicy Instytutu Psychologii Uniwersytetu Śląskiego, którzy czynnie włączyli się zarówno w obrady sesji plenarnej, jak i przygotowanie warsztatów.

Główną intencją pomysłodawców i organizatorów konferencji było zaproszenie do debaty osób aktywnych zawodowo, pracodawców oraz wszystkich zainteresowanych problematyką radzenia sobie w sytuacjach trudnych w miejscu pracy. Spotkanie miało podjąć próbę odpowiedzi na pytanie czym jest stres, jakie są jego objawy i następstwa (zarówno negatywne, jak i te, mogące okazać się korzystnymi dla człowieka) oraz jak skutecznie mu się przeciwstawić.

Przybyłych gości powitała Jadwiga Witek – rzecznik prasowy Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej. Konferencję – w imieniu dyrektora CINiBA prof. dr hab. Dariusza Pawelca – otworzyła Małgorzata Waga, zastępca dyrektora Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego, która zwróciła uwagę na zjawisko stresu w sytuacji zawodowej oraz potrzebę takiego kształtowania kultury organizacyjnej instytucji, aby skutecznie mierzyła się ze stresem zawodowym i jego negatywnymi konsekwencjami. Beata Marynowska, Okręgowy Inspektor Pracy w Katowicach, podkreśliła konieczność diagnozowania i przeciwdziałania stresowi, który w wymiarze osobistym może odbierać pracownikom motywację do pracy, a także powodować gorszą jakość życia zawodowego, niekorzystnie oddziaływać na statystyki obecności i wydajności w pracy, obniżać zyski pracodawcy.

Obrady rozpoczęło wystąpienie Piotra Bogdańskiego (Okręgowy Inspektorat Pracy w Katowicach) poświęcone *Prawnym aspektom przemocy psychicznej w miejscu pracy*. Zdaniem Prelegenta zagadnienie stresu wywołanego przez pracę jest istotnym problemem społecznym. Mimo, że źródła stresu mogą mieć podłoże zarówno fizyczne, jak i psychospołeczne, w polskim Kodeksie pracy zawarte są wyłącznie przepisy dotyczące bezpieczeństwa i higieny pracy, brak natomiast przepisów określających zakres higieny pracy umysłowej. Mówca podkreślił, że polskie prawo w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy uwzględnia w pełni postanowienia dyrektyw Unii Europejskiej dotyczących bezpieczeństwa i ochrony zdrowia pracowników. Postanowienia tych dyrektyw nie uwzględniają działań mających na celu zapobieganie stresowi w miejscu pracy. P. Bogdański zaznaczył, że mobbing należy do jednej z kilku kategorii definiowanych przez polskie prawo pracy wskazujących na patologiczne zachowania w środowisku pracy (art.94^3 kp). Obok tego pojęcia ustawodawca definiuje także pojęcie molestowania (art.18^{3a}§5 kp) i molestowania seksualnego (art.18^{3a}§6 kp) jako odmienne, aczkolwiek zbliżone do mobbingu zachowania bezprawne. Referent przytoczył przykłady zachowań mobbingowych w orzecznictwie, a następnie omówił przeciwdziałanie mobbingowi, regulowane art. 94^3§3 kp. Konkluzją wystąpienia było stwierdzenie, że pracodawcy są zobowiązani do odpowiedzialnego działania, które pozwoli wykryć stres w firmie, a następnie określić jego wpływ na pracowników. Należy przyjąć kodeks dobrych praktyk.

Żywą dyskusję publiczności wywołało wprowadzenie wątku dyskryminacji, czyli nierównego traktowania pracowników w zakresie nawiązywania i rozwiązywania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania, dostępu do szkoleń w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych i związanych z nią możliwości zgłaszania roszczeń odszkodowawczych wobec pracodawcy.

Karina Erenkfeit (Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego w Sosnowcu) przedstawiła *Wpływ stresu na zdrowie*. Prelegentka po zapoznaniu zebranych z różnymi koncepcjami i definicjami stresu w kontekście ich wpływu na zdrowie jednostek oraz wprowadzeniu pojęć 'eustres' i 'dystres' jako myśl przewodnią wystąpienia postawiła pytanie: *Czy stres jest taki zły?* Omówienie reakcji fizjologicznych na stres otwarła charakterystyką krótkotrwałych reakcji na stresory (zmiany neurochemiczne, bólowe, zaburzenia układu trawiennego), które przeradzając się w reakcje długotrwałe przybierają postać objawów somatycznych. Przestrzegając przed destrukcyjnym wpływem długotrwałego stresu, wśród możliwych, potwierdzonych badaniami powikłań wymieniła m.in. zespół zmęczenia przewlekłego, depresje, chorobę Alzheimera i Parkinsona, zaburzenia metaboliczne, a także schorzenia dermatologiczne i ginekologiczne. Ponieważ stres nie oszczędza nikogo (niezależnie od cech osobowości, stanowiska czy pozycji w hierarchii zawodowej) należy dążyć do trafnego zdiagnozowania jego przyczyn oraz skutecznie wdrażać metody pokonywania sytuacji trudnych.

Wystąpienie Agaty Diec (Instytut Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) pt. *Dwa oblicza stresu – rozpoznanie i radzenie sobie ze stresem* rozwinęło konkluzję poprzedniego referatu. Mówczyni, poszukując źródeł stresu, przedstawiła człowieka jako byt psychofizyczny zanurzony w środowisku społecznym, zawodowym i prywatno-domowym. Zwróciła uwagę na relacje adaptacyjne pomiędzy możliwościami jednostki a wymogami sytuacji. Podała definicje stresu jako: bodźca, reakcji, braku równowagi oraz niedopasowania osoby do otoczenia w którym działa i pracuje. Omawiając typy reakcji na stres (dystres, eustres i neustres) zwróciła uwagę na wyniki badań, według których 30% diagnozowanych oświadczyło, że nie radzi sobie w sytuacjach trudnych, natomiast pozostałe 70% zadeklarowało doznania stresowe. Kolejna część wystąpienia została poświęcona zagadnieniom związanym z radzeniem sobie ze stresem, m.in. obserwowanym fazom stresu, typowym stresorom, kontroli stresu.

Część plenarną zamknął referat *Profilaktyka stresu w miejscu pracy – planowanie, organizowanie i priorytetyzacja zadań* wygłoszony przez Mateusza Paligę i Dominika Adamka (Instytut Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach). Prelegenci zwrócili uwagę na najpowszechniejsze źródła stresu w miejscu zatrudnienia – nieprawidłową organizację pracy oraz brak sieci wsparcia w sytuacjach trudnych. Omówili ergonomiczne warunki pracy: niski poziom hałasu, prawidłowe oświetlenie, temperaturę i dostęp do świeżego powietrza, a także estetykę otoczenia (czystość i wykorzystywanie kolorów). Podkreślili, że czynniki te sprzyjają budowaniu równowagi pomiędzy wysiłkiem wkładanym w wykonywanie czynności zawodowych a potrzebą odpoczynku i relaksacji. Za rękojmię dobrego samopoczucia w miejscu pracy uznali troskę pracowników i pracodawców o prawidłowe relacje interpersonalne i umiejętności komunikacyjne wewnątrz zespołów pracowniczych. Prelegenci akcentowali korzyści wynikające z dopasowania jednostek do wykonywanej profesji, racjonalnego precyzowania indywidualnych celów zawodowych oraz planowania działań kongruentnych z kulturą organizacyjną instytucji zatrudniającej.

Autorzy warsztatów zamykających konferencję zaproponowali uczestnikom sposoby radzenia sobie ze stresem, przezwyciężania lęku i strachu pomocne każdemu w zrozumieniu własnego zachowania i kierowania nim. Zaprezentowane zagadnienia dzięki swej różnorodności okazały się atrakcyjne i przydatne dla zainteresowanych problematyką zarządzania stresem oraz sposobami przetwarzania negatywnych emocji; zobrazowały nie tylko złożoność zagadnienia, ale przede wszystkim zainspirowały do stawiania pytań i poszukiwania na nie odpowiedzi.

Zajęcia przygotowali:

Agata Diec – *Dwa oblicza stresu – rozpoznanie i radzenie sobie ze stresem*;

Mateusz Paliga i Dominik Adamek – *Sposoby radzenia sobie w sytuacji stresującej i metody relaksacji*;

Monika Janik (firma Kreacja) – *Anty-stres w dobrym stylu – jak wygląd zewnętrzny wpływa na relacje z otoczeniem.*

Reasumując, seminarium i warsztaty przekazały uporządkowaną wiedzę na temat różnych podejść do zjawiska i definicji stresu, opisały jak stres wpływa na relacje interpersonalne i w życiu zawodowym. Zaprezentowały możliwe działania zmierzające do radzenia sobie z nim w miejscu pracy oraz uświadomiły, że wiedza na temat stresu w pracy to najważniejszy instrument zarządzania stresem. Wartością spotkania była ponadto jego otwarta formuła – wolny wstęp dla wszystkich zainteresowanych oraz potwierdzony certyfikatem udział w szkoleniu.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 176-180

Marianna Czapnik
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
Gabinet Starych Druków

Oprawy historyczne – katalogowanie i język opisu
Londyn, 23–24 czerwca 2015 r.

W dniach 23–24 czerwca 2015 r. w Londynie odbyły się dwa seminaria, tematycznie skoncentrowane wokół katalogowania i języka opisu opraw historycznych (IX–XIX w.) oraz możliwości rozpoznawania i wyszukiwania materiału ilustracyjnego w tekstach zdigitalizowanych.

Pierwsze seminarium, poprzedzone warsztatami, zorganizował Ligatus Research Centre (Chelsea College of Arts, University of the Arts London), przy współudziale CERL (Konsorcjum Europejskich Bibliotek Naukowych). Ligatus jest ośrodkiem badawczym, który od wielu lat inicjuje projekty dotyczące opraw historycznych, prowadzone wspólnie z zespołem międzynarodowych ekspertów i konserwatorów.

W warsztatach wzięło udział 36 osób z różnych krajów. Zajęcia zostały podzielone na trzy bloki tematyczne. Pierwszą część (Coming to Terms) poprowadził dyrektor Ligatus, profesor Nicholas Pickwoad. Przedstawił słownik opisu opraw (*The Language of Bindings Thesaurus*), który dostępny jest online na stronie Ligatus (http://www.ligatus.org.uk/). Tezaurus zawiera terminy specjalistyczne z zakresu wiedzy o oprawach (techniki, morfologii, wyposażenia okładzin), zdefiniowane przez jedno lub więcej pojęć. Obejmuje słownictwo uszeregowane hierarchicznie, od terminu szerszego do węższego. Tezaurus może być przeszukiwany alfabetycznie według haseł głównych oznaczonych jako preferowane, odsyłaczy (haseł niepreferowanych) lub słów kluczowych. Każde hasło otrzymało indywidualny link, dzięki czemu biblioteki mogą importować wybrane terminy na swój terminal i mieć do nich stały dostęp. Językiem tezaurusa jest angielski, prace nad tłumaczeniem na inne języki (szwedzki, włoski) zostały już rozpoczęte. W przyszłości będzie także uzupełniany odpowiednimi ilustracjami i rysunkami. Podręcznik *Coming to Terms: guidelines for the description of historical bindings*, opracowany przez N. Pickwoada na podstawie omawianego tezaurusa jest przygotowywany do

druku. Autor opisał w nim poszczególne elementy struktury oprawy oraz przedstawił zasady ich katalogowania. Całość uzupełniają odpowiednio dobrane przykłady ilustrowane schematycznymi rysunkami. Prof. Pickwoad w swojej publikacji uwzględnił zgłaszane wcześniej na różnych forach postulaty propozycji opisu oprawy na trzech poziomach szczegółowości. Warto podkreślić, iż N. Pickwoad propaguje katalogowanie każdej oprawy przechowywanej w zbiorach bibliotecznych i muzealnych, nie tylko opraw o wysokich walorach artystycznych ale też rzemieślniczych, użytkowych lub tymczasowych. W dotychczasowej praktyce bibliotecznej przedmiotem opisu – najczęściej do celów wystawienniczych lub albumowych – były przede wszystkim oprawy artystyczne, zabytkowe lub wytworzone w znanych warsztatach introligatorskich. Jednak większość opraw przechowywanych w bibliotekach to oprawy tanie, pergaminowe, tekstylne, kartonażowe, papierowe, których podstawowym zadaniem jest ochrona tekstu przed zniszczeniem. Oprawy pozbawione dekoracji można skatalogować, opisując ich strukturę. Pozwala to uchwycić różnice w sposobie łączenia bloku książki z oprawą, mocowania wyklejek, formowania grzbietu, szycia kapitałki, itd., stosowane przez różnych introligatorów, wskazać miasto lub państwo, gdzie została wytworzona. Prof. Pickwoad zaproponował inną kolejność opisu poszczególnych elementów oprawy (por. schemat opisu proponowany przez J. Andrzejewskiego, *Oprawoznawstwo, dyscyplina szczegółowa nauki o książce*, Łódź 2004, s. 11–12). Jego zdaniem, katalogowanie należy rozpocząć od opisu wyklejek, sposobu łączenia bloku książki z okładzinami, formowania grzbietu i kapitałki oraz obcięć. Następnie można przejść do charakterystyki obu okładzin, ich obleczenia i dekoracji, elementów metalowych i wiązań, czyli składników zewnętrznych.

Następnym punktem warsztatów była prezentacja bazy zawierającej opisy i fotografie papieru dekoracyjnego (http://www.ligatus.org.uk/decoratedpapers/). Zajęcia poprowadziła Aurélie Martin odpowiedzialna za ten projekt w Ligatus. Celem projektu będącego jeszcze w fazie pilotażowej jest budowa bazy papieru dekoracyjnego wytwarzanego w krajach Europy Zachodniej od IX do początków XIX w., który wykorzystywano do wyklejek lub na oprawach. Równolegle budowany jest słownik terminologiczny oraz powstaje bibliografia publikacji dotyczących papieru. Biblioteki będą mogły wprowadzać do bazy opisy oraz fotografie papierów z własnych zasobów, w tym również pojedynczych arkuszy.

Jako ostatni, Athanasios Velios w prezentacji *Language of Bindings* przedstawił model języka zastosowanego do tworzenia słowników opisu opraw i papieru dekoracyjnego. Podstawą budowy obu tezaurusów jest SKOS (Simple Knowledge Organization System). Uporządkowane hierarchicznie słownictwo zapisywane jest w standardzie RDF (Resource Description Framework). Pojęcia występujące w obu tezaurusach są między sobą linkowane.

Tego samego dnia w godzinach popołudniowych odbyło się seminarium otwarte dla wszystkich zainteresowanych. W pierwszej części zaproponowano dwie wypowiedzi specjalistów dotyczące standaryzacji opisu oprawy, Nicholasa Pickwoada (Ligatus) i Pera Cullheda (Uppsala University Library), pod tytułem *LIGATUS/CERL Bookbindings Expert Seminars: Coming to Terms with the Language of Bindings*. Powtórzone zostały tezy przedstawione już w trakcie opisanych wyżej warsztatów. Następnie Marian Lefferts (Fingers in Pies: CERL and European collaboration) omówiła główne zadania CERL oraz projekty, które CERL inicjuje lub w których uczestniczy (www.cerl.org). Jeden z nowszych projektów europejskich, CENDARI (www.cendari.eu), którego celem jest budowa infrastruktury do udostępniania zdigitalizowanych materiałów archiwalnych, omówiła Kathleen Walker-Meikle (*CENDARI Collaborative European Digital Archival Infrastructure. Integrating archival research digitally*). Obecnie CENDARI skupia 14 instytucji z ośmiu krajów i jest w całości finansowany z funduszy europejskich. W początkowej fazie projektu wybrano do realizacji dwa dość odległe od siebie tematy, mianowicie Kulturę Średniowiecza i Pierwszą Wojnę Światową. W ramach pierwszego tematu udostępniane są materiały z zasobów archiwalnych krajów Europy Zachodniej, USA i Australii. Możemy tu m.in. znaleźć notatkę o księgozbiorze Mikołaja Kopernika, przechowywanym dzisiaj w bibliotekach szwedzkich (https://int2.cendari.dariah.eu/atom2/index.php/copernicus-collection).

W drugim z tematów udostępniane są informacje o zbiorach archiwalnych przechowywanych głównie w krajach Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej. Z archiwaliów polskich korzystano z zasobów Archiwum Akt Nowych i Centralnego Archiwum Wojskowego. Wszystkie prezentacje z seminarium są udostępnione pod adresem: http://www.cerl.org/services/seminars/ligatus_cerl_seminar_plenary_session.

Następnego dnia, 25 czerwca w Senate House, tuż przed oficjalnym otwarciem kongresu LIBER, odbyło w się seminarium zatytułowane „The State of Art of Image Recognition" (Rozpoznawanie obrazu – stan wiedzy i możliwości badawcze) Organizatorem tego spotkania było LIBER Forum for Digital Cultural Heritage, przy współpracy z CERL.

Sesja ta wykazała szybki rozwój projektów, których zadaniem jest wyszukiwanie materiału ilustracyjnego (miniatur, rycin, ramek tytułowych, inicjałów, ozdobnych pism, winiet, itd.) w rękopisach, drukach, efemerach oraz innych zdigitalizowanych materiałach bibliotecznych i archiwalnych. Przy pomocy wynalazków technicznych skanowane pliki mogą być wykorzystywane na wiele sposobów, nie tylko do prostego odczytu tekstu.

Pierwszy referat na tej sesji wygłosił Giuseppe Amato (*Using image recognition for cultural heritage. The EAGLE project experience*) z Information Science and Technologies Institute w Pizie. Scharakteryzował portal EAGLE (European network of Ancient Greek and Latin Epigraphy),

zaprojektowany do udostępniana greckich i łacińskich inskrypcji, z cyfrowych zasobów bibliotecznych i muzealnych. Programem skanowania objęto już ok. 80% zachowanych inskrypcji, które umieszczono na przyjaznej dla użytkownika platformie, dostępnej zarówno dla naukowców, jak i szerokiej publiczności. Dla spotęgowania atrakcyjności i wykorzystania tych zasobów, EAGLE opracowała aplikację mobilną umożliwiającą uzyskanie informacji o inskrypcjach, które w danej chwili są oglądane. System rozpoznawania obrazu zastosowany do identyfikacji napisów postrzeganych przez smartfon lub tablet, zapewnia osobie zainteresowanej dotarcie do informacji o danym obiekcie i zapoznanie się z treścią inskrypcji (w języku angielskim).

Trzy kolejne prezentacje dotyczyły projektów opracowanych i wdrażanych w bibliotekach naukowych. Wyszukiwanie przez podobieństwo – tak można ogólnie określić program rozpoczęty w 2012 r. w Bayerische Staatsbibliothek w Monachium. Thomas Wolf (*Image recognition and image similarity: A different approach for accessing large scale digital collections*) przedstawił możliwości wyszukiwania materiału graficznego w repozytorium cyfrowym. Prace nad tym projektem rozpoczęto w 2011 r. - zakupiono wówczas oprogramowanie opracowane przez Fraunhofer Heinrich Hertz Institute w Berlinie, które następnie przystosowano do oczekiwań bibliotekarzy. Biblioteka monachijska planuje zakończenie skanowania całości zbiorów historycznych w 2016 r. Powstało zatem pytanie, co dalej można zrobić z tak ogromnym potencjałem badawczym, nie w pełni dotąd wykorzystywanym. Wdrożony program umożliwia rozpoznanie obrazu/ilustracji/fotografii oraz wyszukanie podobnych elementów w całym zbiorze. Ponadto możemy odseparować rycinę lub jej fragment od tekstu i odszukać podobne odbicia w innych publikacjach cyfrowych. Dowiemy się wówczas, w których drukach wykorzystano te same drzeworyty, które motywy dekoracyjne były powielane przez innych artystów itp. Do każdej ilustracji opracowano deskryptory – można przeszukiwać na różne sposoby, m.in. przez podobny kształt postaci, ubioru, kolor, herb lub jego elementy, podobne tło a nawet ustawienie stóp (np. „four legs on the ground"). Program ułatwia także porównanie lub identyfikację ilustracji nieznanego pochodzenia z własnych zbiorów. Dostęp do bazy pod adresami: http://bildsuche.digitale-sammlungen.de/ lub http://bildsuche.bavarikon.de/.

Następnie Matthieu Bonicel z Biblioteki Narodowej w Paryżu omówił projekty z zakresu wyszukiwania materiału graficznego, prowadzone i planowane w macierzystej instytucji (*Using images in Digital humanities: current projects at BnF and in Biblissima*). Repozytorium cyfrowe Gallica (w nowej wersji) zapewnia obecnie dostęp do ilustracji, kartoteki terminów ujednoliconych oraz opisów bibliograficznych ok. 20000 rękopisów. Zauważyć też trzeba, że na świecie powstaje obecnie wiele podobnych projektów, których celem jest zarządzanie i udostępnianie ilustracji (obrazów)

w repozytoriach cyfrowych. W czerwcu 2015 r. z inicjatywy dyrektorów kilkunastu amerykańskich i europejskich bibliotek powołano konsorcjum pod nazwą International Image Interoperability Framework (http://iiif.io/news/2015/06/17/iiif-consortium/). Zdaniem jego założycieli, otwarty dostęp do zasobów graficznych jest podstawą rozwoju badań i przekazywania wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego. Należy więc zawczasu zadbać o to aby zastosowane rozwiązania techniczne były kompatybilne a dostęp do baz bez ograniczeń otwarty dla wszystkich użytkowników.

Kolejny referat wygłosił Giles Bergel z uniwersytetu w Oksfordzie (Oxford Broadsheets). Interesującym fragmentem zbiorów Biblioteki Bodlejańskiej są afisze ballad wydawanych od XVI do XIX w. Drukowane jednostronnie, informowały one publiczność o mającym się odbyć wydarzeniu. Afisze zawierały ilustracje wykonane techniką drzeworytu, poezję liryczną oraz tytuły popularnych melodii, które były odtwarzane, śpiewane i czytane na ulicach lub w pubach miast brytyjskich. W latach 1995–1999 liczącą ok. 34 tys. jednostek kolekcję zeskanowano, uzupełniono indeksami i udostępniono online (http://ballads.bodleian. ox.ac.uk/). G. Bergel przedstawił narzędzie, które umożliwia przeszukiwanie bazy pod kątem drzeworytowych ilustracji, porównywania całości lub fragmentów. Daje to możliwość uzyskania informacji, które drzeworyty odbijano wielokrotnie, lub też które wzory były kopiowane przez innych rzemieślników w latach kiedy w Europie nie obowiązywała jeszcze ochrona praw autorskich..

Matilde Malaspina (Uniwersytet Oksfordzki), w wystąpieniu zatytułowanym *Early printed illustrations of Aesopian texts. An analysis within the '15th century Booktrade Project*, zreferowała w jaki sposób można wykorzystać weneckie drzeworyty do prześledzenia kontaktów handlowych pomiędzy drukarzami w tym mieście. Praca ta powstała jako część europejskiego projektu 15cBOOKTRADE(http://www.mod-langs.ox.ac.uk/research/15cBooktrade/). Autorka wykorzystała w tym celu ilustrowane drzeworytami druki Aesopusa (ok. 620–ok. 560 p.n.e.), wydawane kilkakrotnie w różnych oficynach wydawniczych w XV w. Uzyskane wyniki pozwalają prześledzić praktyczne sposoby prowadzenia firmy drukarskiej, poznać relacje handlowe między drukarzami, przepływ i ponowne wykorzystanie drzeworytów lub powielanie wzorów przez innych rytowników.

Sesję zakończyła prezentacja Vlada Atanasiu (Université de Fribourg), który przedstawił fizyczną strukturę wizualizacji dokumentu zawierającego tekst i ilustracje w programie Crystal (*Document and library visualization*).

Wszystkie prezentacje są dostępne pod adresem http://www.cerl.org/services/seminars/ dchforum2015seminar.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 181-184

Bogumiła Warząchowska
Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

„Śląsk literacki XX i XXI wieku". VII powiatowa konferencja regionalna dla bibliotekarzy, nauczycieli i regionalistów toszek, 15 października 2015 r.

VII Powiatowa Konferencja Regionalna dla bibliotekarzy, nauczycieli i regionalistów odbyła się 15 października 2015 r. w Toszku pod patronatem honorowym Starosty Powiatu Gliwickiego. Patronat medialny imprezy objęły „Wiadomości Powiatu Gliwickiego", Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich oraz Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich Zarząd Okręgu Śląskiego. Głównym organizatorem przedsięwzięcia była Powiatowa Biblioteka Publiczna w Gliwicach z siedzibą w Pyskowicach, przy współpracy Centrum Kultury „Zamek w Toszku" – Dział Bibliotek oraz Zarząd Oddziału Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Katowicach. Tematem spotkania był „Śląsk Literacki XX i XXI wieku".

Było to kolejne sympozjum organizowane od siedmiu lat przez Powiatową Bibliotekę Publiczną w Gliwicach z siedzibą w Pyskowicach. Każde spotkanie poświęcone było innemu zagadnieniu kultury śląskiej, dzięki czemu obecne wydarzenie zyskało duże uznanie w kręgu śląskich regionalistów i twórców kultury.

Uczestników konferencji, prelegentów oraz włodarzy powiatu gliwickiego i miasta Toszek powitał Sławomir Adamczyk dyrektor Powiatowej Biblioteki Publicznej w Gliwicach z siedzibą w Pyskowicach. Następnie wręczono Krystynie Wołoch – inicjatorce konferencji regionalnej, a także zasłużonemu bibliotekarzowi i wieloletniemu dyrektorowi Powiatowej Biblioteki Publicznej w Gliwicach, Złotą „Odznakę Honorową za Zasługi dla Województwa Śląskiego". Odznakę na wniosek Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich – Okręg Śląski, przyznał Sejmik Województwa Śląskiego w Katowicach.

Okolicznościową laudację wygłosiła Sylwia Błaszczyk – przewodnicząca Zarządu Oddziału Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Katowicach, a odznakę wręczyli radni Sejmiku Województwa Śląskiego – Lucyna Ekkert i Krystian Kiełbasa. Specjalne podziękowania za pracę i wkład

w rozwój powiatowej biblioteki odebrała Krystyna Wołoch z rąk przedstawicieli Powiatu Gliwickiego, wicestarosty gliwickiego Ewy Jurczygi i radnych powiatowych: Winfryda Ficonia i Stanisława Rudzkiego oraz dyrektora Sławomira Adamczyka.

Konferencję otworzył referat Łucji Staniczek – doktora nauk humanistycznych, polonisty, wiceprezesa Związku Górnośląskiego, autora publikacji i opracowań oraz licznych artykułów dydaktycznych z zakresu edukacji regionalnej – zatytułowany *Literatura dwudziestolecia międzywojennego – autorzy, bohaterowie, mity*. W wystąpieniu ukazano politykę kulturalną polskich władz na Górnym Śląsku, a także zaprezentowano sylwetki twórców literackich promujących Śląsk m.in. Poli Gojawiczyńskiej, Haliny Krahelskiej, Zofii Kossak, Gustawa Morcinka i Wilhelma Szewczyka. Nie zabrakło również omówienia ich dorobku literackiego z uwzględnieniem znaczących tytułów.

Następnie głos zabrała prof. Katarzyna Tałuć – adiunkt w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego, autorka licznych publikacji naukowych z zakresu bibliologii, a także opracowań publicystycznych, popularnonaukowych i recenzji m.in. z tematyki śląskoznawczej. W przedstawionym referacie *Obrazy powstań śląskich w literaturze polskiej* skupiła uwagę na autorach tekstów prozatorskich i poetyckich odnoszących się do powstań śląskich. Prelegentka przybliżyła sylwetki i wybrany dorobek literacki: Wilhelma Szewczyka, Walentego Krząszcza, Stefana Brodkowskiego, Macieja Wierzbińskiego, Zofii Kossak, Gustawa Morcinka, Haliny Krahelskiej i Albina Siekierskiego.

Z kolei Tadeusz Sierny – absolwent Uniwersytetu Śląskiego Wydziału Filologicznego i Wydziału Nauk Społecznych oraz doktor nauk humanistycznych, a także autor wielu tekstów publicystycznych, redaktor i współredaktor książek, opracowań i artykułów naukowych - zaprezentował wykład *Śląsk literacki XX i XXI wieku*. Mówca przedstawił fazy życia literackiego województwa śląskiego związane z przemianami politycznymi i społecznymi tych ziem. W wyodrębnionych kilku okresach z lat 1945-1989 omówił wzloty i upadki życia literackiego, upowszechnianie kultury, współpracę twórców i ich wpływ na odbiorców dzieł literackich i popularyzatorskich.

Przerwa była okazją do integracji uczestników konferencji oraz do indywidualnych gratulacji i osobistych podziękowań Krystynie Wołoch za jej zaangażowanie w szeroko pojętą działalność bibliotekarską i współpracę z wieloma ośrodkami kulturalno-oświatowymi i naukowymi w regionie.

Po przerwie głos zabrała Grażyna Szewczyk – profesor nauk humanistycznych, germanistka, skandynawistka, polonistka, tłumacz literatury niemieckiej i skandynawskiej, autorka licznych prac naukowych i popularnonaukowych z zakresu literatury, nauk społecznych, Śląska i pogranicza. W wygłoszonym referacie *Portrety legendarnych postaci w literaturze niemieckiej na Górnym Śląsku*, skierowała uwagę w stronę utworów literac-

kich ważnych dla zrozumienia wybitnych postaci związanych z regionem. Badaczka dokonała próby rekonstrukcji literackich postaci związanych ze Śląskiem m.in. Wojciecha Korfantego, Franza von Winklera, Karola Goduli, a także księżnej Daisy Hochberg von Pless.

Następnym prelegentem był Michał Skop – adiunkt w Zakładzie Teorii Literatury i Komparatystyki Literackiej Instytutu Filologii Germańskiej UŚ, badacz literatury niemieckojęzycznej i kultury na Górnym Śląsku. W swoim wystąpieniu omówił *Dorobek literacki Wilhelma Szewczyka.* Wystąpienie było okazją przypomnienia postaci Wilhelma Szewczyka (1916-1991) – znanego poety, pisarza, publicysty, tłumacza i niemcoznawcy - w kontekście zbliżającej się setnej rocznicy jego urodzin i dwudziestej piątej rocznicy śmierci. Pokreślono przy tym wkład i znaczenie jego twórczości dla kultury i literatury Śląska.

Ten blok wystąpień zamykał Zbigniew Kadłubek – profesor, filolog klasyczny, komparatysta, tłumacz, autor prac o dawnej i współczesnej kulturze Śląska – wykładem zatytułowanym *Kanon czy kanony? Literatura górnośląska – problemy identyfikacji i tożsamości.* Prelegent odniósł się do interpretacji pojęcia „kanon" i historycznego ujęcia tego zagadnienia, łącząc go z literaturą tworzoną na Śląsku i dla Śląska. Mówca podkreślił również, że współcześnie kanon to przede wszystkim pewna forma promocji czytelnictwa, zwłaszcza autorów zapomnianych albo klasycznych.

Po przerwie obrady rozpoczęła Elżbieta Dutka - profesor nadzwyczajny w Instytucie Nauk o Literaturze Polskiej, zajmująca się literaturą polską XX i XXI w., zwłaszcza kresową i regionalną, autorka licznych książek – omawiając zagadnienie *Literatura na Śląsku po roku 1989.* Badaczka dokonała syntetycznego spojrzenia na najnowszą literaturę o regionie z perspektywy geopoetyki, analizując relacje pomiędzy literaturą a przestrzenią geograficzną. Prelegentka przywołała liczne utwory m.in. Adama Zagajewskiego, Piotra Lachmana, Kazimierza Kutza, Alojzego Lyski, Wilhelma Szewczyka i wielu innych pisarzy zawierające obrazy rzeczywistych miejsc, szkicując narracyjną mapę Górnego Śląska.

Następnie Grażyna Sztoler – doktor nauk humanistycznych, historyk i archiwista, zawodowo związana z „Dziennikiem Zachodnim", autorka, współautorka i redaktorka książek o tematyce regionalnej zwłaszcza historii małych ojczyzn – wygłosiła referat *Postrzeganie Śląska i Ślązaków przez pryzmat twórczości Alojzego Lyski.* Wystąpienie to było swoistą podróżą po twórczości pisarza i publicysty Alojzego Lyski z Bojszów, uznanego autorytetu w sprawach śląskich, który dokumentuje losy bojszowian i mieszkańców ziemi pszczyńskiej. Przedstawiony twórca sam dokumentuje losy ludu śląskiego, a także wspiera badaczy podejmujących się zachowania pamięci o sprawach śląskich.

Z kolei Małgorzata Haładus – absolwentka filologii polskiej i kulturoznawstwa UŚ, nauczyciel języka polskiego – zaprezentowała *Obraz Gliwic*

w twórczości Adama Zagajewskiego i Juliusza Kornhausera. Wygłoszony referat był próbą przyjrzenia się literackim wspomnieniom pisarzy, pochodzących ze Lwowa, a poprzez koleje losu zamieszkałych w Gliwicach. Prelegentka zaznaczyła, że prozatorskie wspomnienia przedstawionych pisarzy stają się w pewnym sensie reprezentacją losów tej grupy ludności, która przez lata tworzyła kształt gliwickiej przestrzeni miejskiej.

Końcowym akcentem konferencji była ożywiona dyskusja i podsumowanie obrad oraz okazja do podziękowań tym wszystkim, którzy przyczynili się do promowania Śląska i śląskiej literatury. Szczególne słowa uznania skierowano do prelegentów, dzięki którym przybliżone zostały te obszary twórczości literackiej, które dotychczas pozostawały w przestrzeniach archiwalnych i bibliotecznych.

Organizatorzy zadbali również o oprawę muzyczną i wrażenia estetyczne. Interesującym przerywnikiem w obradach był koncert chóru „Canto" z Gimnazjum im. Jana Pawła II w Wielowsi. Wykonane utwory o charakterze lirycznym uświetniły przebieg obrad. Dla zainteresowanych literaturą regionalną otwarto stoiska promocyjne Powiatu Gliwickiego oraz wystawiennicze Agencji Reklamowo-Wydawniczej VECTRA. Koneserzy sztuki podziwiali gotycką wieżę zamkową, która w ostatnim czasie przeszła rewitalizację.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 185-189

Marta Kunicka
Uniwersytet Śląski w Katowicach,
Wydział Prawa i Administracji. Biblioteka

Śląskie targi książki

Ponad 30-tysięczna publiczność odwiedziła na początku listopada Śląskie Targi Książki, które stały się kolejnym ważnym miejscem na mapie imprez związanych z czytelnictwem i książką. Bogaty i ciekawy program był efektem ogromnej pracy wykonanej przez organizatorów (tegoroczna edycja zorganizowana została przez Murator EXPO i Spółkę Targi Książki) oraz ich partnerów, którymi są: Miasto Katowice, Biblioteka Śląska w Katowicach, Telewizja Katowice, Polskie Radio Katowice, Dziennik Zachodni i portal granice.pl. Odwiedzający mieli możliwość zapoznania się z ofertą 140 wydawców[1] i wziąć udział w imprezach towarzyszących. Poza liczną reprezentacją wydawców, na odwiedzających czekał bardzo bogaty program skierowany zarówno do czytelników jak i specjalistów rynku książki. Targi dały możliwość spotkania się rzeszy specjalistów: wydawców i profesjonalistów związanych z rynkiem książki, stały się okazją do promocji aktualnej oferty wydawniczej i udziału w imprezach towarzyszących. Oferta tak wielu wydawców pozwoliła miłośnikom książki odnaleźć dla siebie każdy rodzaj literatury, od beletrystyki, poprzez reportaż, poezję, poradniki, komiksy aż po literaturę dla dzieci.

Uroczyste otwarcie Targów odbyło się 6 listopada, a przedstawicielom organizatorów towarzyszył Marek Krajewski, laureat Śląskiego Wawrzynu Literackiego 2013. Podczas tego spotkania wspominano rozmowę Kazimierza Kutza z pierwszym laureatem nagrody – Tadeuszem Różewiczem.

W trakcie trwających trzy dni Targów, 6-8 listopada 2015 r., mieszkańcy Śląska mieli możliwość spotkania 60 autorów z całej Polski, m.in.: Jerzego Bralczyka, Marka Krajewskiego, Lecha Majewskiego, Grzegorza Miecugowa,

[1] Targi odwiedziły m.in. takie wydawnictwa jak: Agora, Arkady, Bellona, Czarna Owca, Dwie Siostry, Egmont, Firma Księgarska Olesiejuk, Helion, Rebis, Świat Książki, Zakamarki, Znak.

Michała Ogórka, Marka Przyblika, Eustachego Rylskiego, Mariusza Szczygła, Małgorzatę Szejnert i Szczepana Twardocha. Śląskich twórców reprezentowali: Mieczysław „Hajer" Bieniek, Marta Fox, Marta Obuch i Dariusz Rekosz. Przy tej okazji odwiedzający mogli również obejrzeć zdjęcia Mieczysława Bieńka do książki „Hajer jedzie do Dalajlamy". Targi odwiedzili także nominowani do Śląskiego Wawrzynu Literackiego 2014: Dariusz Foks, Zbigniew Kruszyński, Wit Szostak i Ewa Winnicka. Zgodnie z zapewnieniami Jacka Oryla, prezesa zarządu Murator EXPO oraz wiceprezesa Spółki Targi Książki, odwiedzający codziennie spotykali wielu gości specjalnych, a o godz. 15.00 na scenie głównej organizowano spotkania ze znanymi pisarzami: w piątek z autorem kryminałów Markiem Krajewskim, w sobotę – Małgorzatą Szejnert, reporterką i pisarką; a w niedzielę – Szczepanem Twardochem.

Odwiedzający oglądali także wystawę, poświęconą historii Śląskiego Wawrzynu Literackiego. Inną wystawą towarzyszącą targom była wystawa *Twarze ZAIKSU* prezentująca portrety wybitnych polskich pisarzy. Kolejna wystawa, zorganizowana na kanwie Targów, poświęcona została prezentacji rysunków Wojciecha Grabowskiego i Pauliny Pikiewicz przedstawiających znane postacie literackie *Pisarze, pisarze*. Towarzyszyło jej seminarium pt.: *Pisarze - ludzie z krwi i kości. Anegdoty, epizody z życia wybitnych pisarzy, m.in. Tomasza Manna, Bohumila Hrabala, Franza Kafki, Stanisława Lema* prowadzone przez Wojciecha Grabowskiego.

Gwiazdami Targów były panie Ewa Wachowicz i Marieta Marecka oraz Antoni Piechniczek i Bronisław Cieślak, z którymi zorganizowano spotkania.

Konferencja *Moda na czytanie. Moda na zdrowie. Moda na eko* Fundacji Dress for Success przy współpracy Urzędu Miasta Katowice, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Wydziału Zdrowia Śląskiego Urzędu Marszałkowskiego przekształciła się w wielowątkowy i dynamiczny show, którego gospodarzem była prezes Stowarzyszenia Dress for Succes – Dorota Stasikowska-Woźniak. Poza pokazem mody kolekcji PRINTcess, autorstwa Olgi Ślusarczych i Izabeli Wądołowskiej, uczestnicy mogli spotkać się i porozmawiać z autorkami Martą Fox, Magdaleną Piekorz, Aleksandrą Gajewską, Barbarą Gruszką-Zych, Magdaleną Fręś. Gościem honorowym spotkania była projektantka Ewa Minge. W tok spotkania wpisany został panel dyskusyjny *50 twarzy Dragi*, podczas którego rozmawiano m.in. z właścicielką wydawnictwa Sonia Draga.

Szczególna oferta skierowana została do grup szkolnych, które mogły brać udział w wykładach przygotowanych przez Instytut Nauki o Literaturze Polskiej Uniwersytetu Śląskiego. Inauguracyjny wykład, w pierwszym dniu Targów, zatytułowany *Filologia, jako „wiedza radosna"* wygłosił prof. zw. dr hab. Krzysztof Kłosiński, dyrektor Instytutu Nauki o Literaturze Polskiej im. Ireneusza Opackiego i skierował go do młodzieży licealnej. Również do tej grupy odbiorców adresowny był wykład prof. Ryszarda Koziołka pt. *Sztuka początku i zakończenia (w literaturze)*.

Tegoroczni organizatorzy Targów szczególną uwagę zwrócili na najmłodszych czytelników. Portal czasdzieci.pl wraz z Miejską Biblioteką Publiczną w Katowicach, Wydawnictwem Nasza Księgarnia, Wydawnictwem Dreams, Wydawnictwem Egmont, Akapit Press, Muzeum Śląskim i Fundacją Miasto Słów przygotowało zabawy i warsztaty literackie, skierowane do dziecięcych odbiorców słowa pisanego. Najmłodsi czytelnicy wraz z rodzicami bardzo licznie odwiedzali tegoroczne Targi. Dziennikarze „Dziennika Zachodniego" czytali dla milusińskich bajki wydawnictwa Zakamarki. Jedną z atrakcji była literacka zabawa w detektywów, zorganizowana przez Dariusza Rekosza pod tytułem: *Co to jest alfabet? Jak szyfrować i rozszyfrowywać zwykły tekst? A nawet jak zakodować list do swojej koleżanki? „Książka na receptę" – Literacki Ostry Dyżur* to kolejna impreza adresowana do najmłodszych, mająca ambicje być remedium na każdą literacką bolączkę. Specjalnie przygotowany zespół ekspercki słuchał czytelniczych „dolegliwości" i zalecał specjalną kurację. Wiele imprez dla najmłodszych przygotowała Miejska Biblioteka Publiczna, organizująca m.in.: konkurs literacki *Tytułomania*, warsztaty literacko-artystyczne *LiterObrazki*. Warsztaty dla nieco starszych dzieci zorganizowało Wydawnictwo Nasza Ksiegarnia, nosiły one tytuł *Zosia z ulicy Kociej*.

Miejska Biblioteka Publiczna w Katowicach nie zapomniała także o swoich nieco starszych czytelnikach organizując spotkanie autorskie z Ziemowitem Szczerkiem – laureatem Paszportu Polityki za rok 2014, autorem książek *Przyjdzie Mordor i nas zje, czyli tajna historia Słowian, Rzeczpospolita zwycięska. Alternatywna historia Polski czy Siódemka*. PechaKucha Night przygotowała imprezę, która była okazją do spotkań ludzi twórczych, prezentowania ciekawych projektów i swobodnej wymiany myśli, w tym wypadku na temat książki. Miejska Biblioteka Publiczna w Katowicach wraz ze Stowarzyszeniem Tęczówka i Polskim Forum Edukacji Europejskiej zorganizowały spotkanie Żywa Biblioteka/Human Library poświęcone uprzedzeniom i dyskryminacji ze względu na: pochodzenie, zawód, zainteresowania, orientację, poglądy, kolor skóry czy wyznanie.

Prof. zw. dr hab. Jan Malicki, dyrektor Biblioteki Śląskiej, poprowadził spotkanie Mariusza Szczygła z przedstawicielami Dyskusyjnych Klubów Książki ze Śląska, którzy to książkę *20 lat nowej Polski* ogłosili najchętniej czytaną przez klubowiczów województwa śląskiego książką w 2014 r., w kategorii literatura faktu.

Oferta szczególna skierowała została do branżystów zajmujących się książką zawodowo. Podczas trwania Targów księgarze uczestniczyli w I Ogólnopolskiej Konferencji Księgarstwa poświęconej przyszłości branży. Z inicjatywy Polskiej Izby Książki odbyło się spotkanie pt: *Księgarz zawód zagrożony?* Debatowano podczas niego nad współczesnymi zagrożeniami księgarstwa i jego źródłami, relacjami pomiędzy wydawcami a księgarzami, tożsamością księgarni i jej różnych typów, jak również prezentowano sytuację rynku księgarskiego w wybranych państwach Europy.

Natomiast specjaliści rekrutujący się z branży poligraficznej mogli dyskutować na temat innowacyjnych technologii podczas przygotowanej przez Fundację Akademia Książki konferencji *Innowacyjne technologie i podłoża przeznaczone dla druku książek*.

W pierwszym dniu Targów odbyła się konferencja *Czy autor ma prawo do swego dzieła?* zorganizowana przez Stowarzyszenie Twórców ZAiKS, w której wzięli udział: Sylwia Siedlecka, Agnieszka Lubomira Piotrowska i Eustachy Rylski (członkowie Zarządu Stowarzyszenia Autorów ZAiKS) oraz pracownicy ZAiKS-u Małgorzata Stańczyk (kierownik Wydziału Wielkich Praw) i prowadzący Grzegorz Sowula (Wydział ds. Komunikacji).

Wiele miejsca poświęcono kondycji czytelniczej naszego społeczeństwa, o której to rozmawiano podczas wielu dyskusji i spotkań. W pierwszym dniu Targów miała miejsce bardzo ciekawa debata *Rynek książki i czytelnictwo. Czy wydawców, księgarzy i bibliotekarzy więcej łączy niż dzieli*? Zaproszeni goście, reprezentujący środowisko książki, starali się pochylić nad kwestią poprawy sytuacji rynku książki i spadającego wciąż czytelnictwa. Zastanawiano się nad możliwościami samego środowiska, zbieżnościami czy rozbieżnościami jego interesów jak również możliwościami regulacji prawnych i legislacyjnych podejmowanych przez ustawodawcę. Biblioteka Śląska zorganizowała panel dyskusyjny na temat kondycji polskiej literatury współczesnej; ZAIKS firmował konferencję na temat prawa autorskiego. Najnowsze zmiany w tej materii zaprezentowała, podczas drugiego dnia Targów, Biblioteka Analiz i Kancelaria Adwokacka Lassota i Partnerzy. Dyskusyjny Klub Książki ze Śląska debatował na temat przewagi czytelniczej naszych sąsiadów zza południowej granicy, natomiast Krytyka Polityczna zastanawiała się nad konsolidacją działań całego sektora osób zawodowo zajmujących się książką, tak by umocnić jej pozycję na rynku.

Podczas Targów można było dokonać atrakcyjnych wymian książek na stoiskach przygotowanych w tym celu przez Śląskich Blogerów Książkowych.

Oceny targów dokonali sami odwiedzający, których było ponad 30 tysięcy i 94% z nich zadeklarowało chęć udziału w edycji przyszłorocznej, zaplanowanej na przełom września i października. Lokalna społeczność odebrała imprezę jako rodzinną, profesjonalną, dającą możliwość zapoznania się z opiniami specjalistów z branży, osób związanych z książką. Podkreślano jakość zmiany, jaka dokonała się w porównaniu z poprzednimi śląskimi targami książki. Również wystawcy wysoko ocenili spotkanie, które w ich ocenie dało im możliwość nawiązania profesjonalnych kontaktów[2]. Tak wysokie oceny Targi zawdzięczają ciekawej ofercie, która skierowana została do czytelników i ludzi z branży zawodowo zajmujących się książką. Oferta ta, to nie tylko duża reprezentacja wydawców eksponują-

[2] Książki podbiły Śląsk. (2015). Pobrane 14 lutego 2016, z http://www.slaskczyta.pl/dla-mediow/aktualnosci/ksiazki-podbily-slask,20.html

cych szeroki wybór asortymentu wydawniczego, ale także ciekawi goście i bogaty program imprez towarzyszących.

Podczas Tragów wydawana była „Gazeta Targowa", która na swych łamach prezentowała – obok programu na poszczególne dni – teksty poświęcone książkom i czytelnictwu, a także temu co na ich temat sądzą niektórzy z targowych gości.

Międzynarodowe Centrum Kongresowe w Katowicach imprezą targową inaugurowało swoją działalność. Tegoroczne Targi zorganizowano w sektorze C i w jego najbliższej okolicy gdzie odbyła się większość imprez towarzyszących. Możliwość zwiedzenia Centrum, przez odwiedzających Targi postrzegana była jako dodatkowa atrakcja.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 190-196

Hanna Langer
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej

***Z życia książki : ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych oraz konteksty : prace dedykowane profesorowi Leonardowi Ogiermanowi* / pod redakcją Anny Tokarskiej. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. – (Studia Bibliologiczne, ISSN 0860-8164; t. 20). – (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, ISSN 0208-6336; nr 3333)**

Dwudziesty tom *„Studiów Bibliologicznych"* to publikacja ważna przynajmniej z dwóch powodów – jest to tom jubileuszowy, ale przede wszystkim ofiarowany Profesorowi Leonardowi Ogiermanowi, który od ponad dwudziestu lat związany jest z Instytutem Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, gdzie prowadzi badania dotyczące m.in. szeroko rozumianej ochrony i konserwacji książki. Zestawiona przez Tadeusza Maciąga *Bibliografia publikacji Profesora Leonarda Ogiermana* z lat 1968–2011, która zawiera opisy 94 publikacji, 3 patentów i norm oraz 8 wystąpień referatowych niepublikowanych – w języku polskim i angielskim – najlepiej świadczy o dokonaniach Profesora i Jego wkładzie w rozwój różnych dyscyplin. Pracował bowiem w Instytucie Chemii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, później w Instytucie Ochrony Roślin w Poznaniu, a następnie – w latach 1994–1995 – na Wydziale Inżynierii Środowiska Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Jak czytamy w *Curriculum Vitae Profesora Leonarda Ogiermana* – przygotowanym przez Agnieszkę Bangrowską, uczennicę Badacza – liczne publikacje w renomowanych czasopismach zagranicznych przedstawiające efekty badań dotyczących chromatograficznych metod badania substancji biologicznie czynnych i trucizn sprawiły, że w latach 1980–1986 Leonard Ogierman znalazł się w gronie najczęściej cytowanych polskich autorów. Niespodziewanie zatem dla swojego środowiska naukowego Leonard Ogierman rozpoczął pracę w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. O podjęciu tej decyzji – jak dalej czytamy – zadecydowały jednak inne pasje: kolekcjonerstwo i bibliofilstwo oraz doświadczenie konserwatorskie. W Instytucie Profesor kierował Międzywydziałową Pracownią Konserwacji Książki, obecnie działającą jako Laboratorium Ochrony i Konserwacji Zbiorów, którym Profesor nadal zarządza. Wśród licznych projektów konserwatorskich i badawczych na szczególną uwagę zasługuje prze-

prowadzenie prac konserwatorskich nad unikalnym, zabytkowym zasobem z Jasnogórskiej Biblioteki OO. Paulinów w Częstochowie oraz kolekcją z Biblioteki Klasztoru OO. Paulinów na krakowskiej Skałce[1].

Na treść jubileuszowego tomu złożyły się teksty autorstwa 22 badaczy: pracowników Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Laboratorium Ochrony i Konserwacji Zbiorów, Zakładu Kultury Czytelniczej i Informacyjnej, Zakładu Bibliotekoznawstwa, Zakładu Historii Książki i Bibliotek), badaczy Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej im. I. Opackiego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki), Instytutu Chemii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Archiwum Państwowego w Katowicach i Muzeum w Chorzowie oraz Jarosława Łuniewskiego – zakonnika paulina. Dzięki różnorodnym zainteresowaniom naukowym autorów publikacji czytelnicy otrzymali księgę o charakterze interdyscyplinarnym, podobnie jak prezentują się zainteresowania zawodowe i pozazawodowe Profesora.

W omawianym tomie dokonano podziału artykułów na dwie części problemowe: *Techniki badawcze i narzędzia procesu konserwacji* oraz *Konteksty literackie, bibliofilskie, biblioteczne*. Na pierwszy blok tematyczny złożyły się artykuły, w których podjęto zagadnienia szeroko rozumianej konserwacji i ochrony zbiorów. Mowa jest o czynnikach wpływających na niszczenie papieru oraz o ochronie i badaniu kolekcji bibliotecznych w różnych instytucjach. Podkreślić trzeba, że w tym segmencie prezentowanej publikacji zamieszczono fotografie – m.in. grzybów działających destrukcyjnie na papier, przykładów korozji atramentu, szaf bibliotecznych w Pałacu w Nieborowie – doskonale uzupełniające przedstawiane kwestie. Zbiór otwiera artykuł Agnieszki Bangrowskiej pt. *Oddziaływanie atramentów oraz pigmentów na podłoże papierowe. Klasyfikacja i charakterystyka najważniejszych pigmentów stosowanych w zbiorach bibliotecznych*. Autorka zwróciła uwagę na fakt, iż identyfikacja atramentów jest ważna przed podjęciem jakichkolwiek prac nad dokumentami, ponieważ m.in. od składu chemicznego atramentu zależy szybkość procesu jego rozkładu i degradacja papieru, jak również wybór metody konserwacji. O destrukcyjnym wpływie grzybów na papier pisze Tadeusz Maciąg w artykule *Grzyby niszczące zabytkowy papier. Analiza druków z lat 1500–1600 z kolekcji Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*. Z poddanych badaniom 80 książek noszących znamiona działania mikroorganizmów 45 przynajmniej w jednym z dwu punktów pomiarowych wykazało zarażenie grzybami. Stan zachowania księgozbioru autor ocenił jako dobry, ponieważ

[1] Wynikiem tych starań są m.in. cenne dla bibliologa teksty Profesora na temat ochrony zabytkowej biblioteki Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie (Ogierman, 2001; Ogierman, 2009a) czy publikacje podejmujące zagadnienia konserwacji książki, także zabytkowej (Ogierman, 2009b).

tylko w 10% badanych druków znajdowała się żywotna grzybnia. Wydawnictwa te wymagają jednak natychmiastowej ingerencji konserwatorskiej. W przeprowadzaniu tych prac istotna jest znajomość m.in. naturalnych składników zawartych w klejach i produktów ich przemian, ponieważ w naturalny sposób przyczyniają się one do starzenia dokumentów bibliotecznych. Oznaczeń tych elementów można dokonać wykorzystując metody chromatograficzne, o czym pisze Józef Śliwiok w *Chromatografii gazowej w badaniach zabytkowego materiału bibliotecznego*.

W przypadku dawnych bibliotek badacze nie tylko dokonali opisu zawartości treściowej wydawnictw, ale sprawdzili też ich oprawy, starając się przybliżyć wygląd kolekcji oraz pośrednio odpowiedzieć na pytanie o wartość zbiorów, wyrażającą się m.in. w doborze opraw. Uwagę na ten fakt zwróciła Mariola Jarczykowa w artykule zatytułowanym *Dawne oprawy książek w świetle inwentarzy i korespondencji Radziwiłłowskiej*. Badanie zachowanych egzemplarzy z rodowej kolekcji, a w przypadku zaginionych woluminów – przede wszystkim inwentarzy i korespondencji, pozwoliło na scharakteryzowanie najbardziej wartościowych opraw książek. Wśród nich znajdują się różne wydania Pisma Świętego, z których kilka, należących niegdyś do Bogusława Radziwiłła, jest przechowywanych obecnie w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Inne nieświeskie egzemplarze Biblii zgromadzono w Centralnej Bibliotece Naukowej im. Jakuba Kołasa Narodowej Akademii Nauk Białorusi w Mińsku. Podkreślić trzeba, że dokumenty i akty archiwalne – głównie inwentarze i spisy zbiorów bibliotecznych – są zazwyczaj podstawowym materiałem badawczym na początkowym etapie analiz, szczególnie dotyczących kolekcji znajdujących się w magazynach krajowych, a tym bardziej zagranicznych, później natomiast, po dotarciu do dokumentów, doskonale uzupełniają wyniki badań prowadzonych z autopsji. Zagadnienia te podjął Edward Różycki w *Stanie zachowania i konserwacji książki w województwie ruskim (XVI–XVIII wiek)*. Już w niektórych inwentarzach, jak stwierdził autor, widoczny jest – niestety – brak troski o zbiory, co zapewne przyczyniło się do ich zniszczenia, a nawet unicestwienia. Autor pisze zatem o zagrożeniach dla książek, którymi były m.in. kradzieże, pożary, zalanie wodą, działalność gryzoni, a także nieodpowiednie przechowywanie. Analiza zachowanych inwentarzy lwowskich mieszczan wykazała niedużą liczbę nieoprawionych książek. Dbałością o szatę edytorską książek, ale też ich oprawy, wykazała się ormiańska społeczność Lwowa, zamieszkująca to miasto od czasów średniowiecza. Ta troska widoczna jest m.in. w stosowaniu znaków własnościowych (superekslibrisów), wyborze opraw, ale także w sposobach przechowywania, np. w szafach umieszczonych w ścianach. Wśród omówionych bibliotek magnaterii i szlachty zwrócono uwagę na zbiory Sobieskich w Żółkwi, do których gromadzenia, w znacznym stopniu, przyczynił się także Jan III Sobieski. Wybrane oprawy książek stały się podstawą do

przedstawienia przez Agnieszkę Biały *Wariantów radełek wizerunkowych na szesnastowiecznych oprawach książkowych w Zabytkowej Bibliotece oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie. Analiza kompozycji i tematów ikonograficznych wybranych tłoczeń*. Autorka wymieniła warianty radełek wizerunkowych wytłoczonych na jasnogórskich oprawach, a następnie zanalizowała układ i kompozycję tłoczeń.

Współczesnym problemom ochrony zbiorów poświęcono cztery kolejne teksty. Katarzyna Kwaśniewicz omówiła *Historię i osiągnięcia Pracowni Konserwacji Masowej w Archiwum Państwowym w Katowicach*. Jak zaznaczono, konserwacji masowej poddawane są starannie wyselekcjonowane akta spełniające określone warunki, są to np. dokumenty dziewiętnasto- i dwudziestowieczne, cenne z punktu widzenia historii regionu czy zachowane w formie „luzów" lub możliwych do rozłożenia poszytów. Problemy *Ochrony zbiorów bibliotecznych w polskich siłach zbrojnych na przykładzie Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie* zaprezentował Sergiusz Czarzasty. Autor opisał losy polskich dziewiętnastowiecznych kolekcji wojskowych, także tych które znajdują się w Centralnej Bibliotece Wojskowej. Obecnie dostępne są w niej unikatowe na skalę światową zbiory piśmiennictwa wojskowego i paramilitarnego, np. *Taktyka* Józefa Łęckiego napisana na prośbę naczelnika powstania kościuszkowskiego. Cenne są też materiały kartograficzne, wśród których na uwagę zasługuje atlas żeglarski Lucasa J. Waghenauera wydany około 1600–1603 r. w Amsterdamie. W dalszej części swojej pracy Czarzasty omówił metody ochrony zbiorów w Centralnej Bibliotece Wojskowej: od działań profilaktycznych, głównie właściwego przechowywania zbiorów (np. elektroniczny system ograniczający dostęp do zbiorów osób niepowołanych), poprzez digitalizację, stworzenie cyfrowej biblioteki „Zbrojownia" oraz mikrofilmowanie, po odkażanie dokumentów i profilaktyczne dezynfekcje.

Dwa kolejne artykuły dotyczą problematyki ochrony zbiorów bibliotecznych. Beata Żołędowska-Król zajęła się *Tematyką ochrony zbiorów bibliotecznych w czasopiśmiennictwie światowym na podstawie bazy BABIN za lata 1990–2010*. Autorka zanalizowała 100 artykułów, wyróżniając publikacje obejmujące prace teoretyczne, metody konserwacji zbiorów bibliotecznych, kradzieże w bibliotekach, katastrofy w bibliotekach i likwidowanie skutków katastrof, czynniki niszczące materiały w zbiorach bibliotecznych oraz programy konwersji zbiorów. Z kolei Joanna Kamińska przedstawiła *Problemy bibliotek i ochrony ich zbiorów w świetle wybranych artykułów z czasopism polskich w latach 1994–2013*, analizując treść 145 artykułów. Jak stwierdziła autorka, dominującym tematem publikacji są wprawdzie czynniki niszczące zbiory, ale często pisano też o nowoczesnych systemach zabezpieczających i digitalizacji dokumentów. Tę ostatnią kwestię częściej traktuje się jednak jako dodatkową formę udostępniania zasobów niż metodę ich ochrony.

Równie interesujący zbiór tekstów zamieszczono w drugiej części *„Studiów Bibliologicznych”*, którą otwiera artykuł Krystyny Heskiej-Kwaśniewicz *Rozważania o utracie książek.* Autorka zwróciła uwagę na fakt, iż niebezpieczeństwem dla księgozbiorów są nie tylko katastrofy czy zagrożenia mikrobiologiczne. „Oczyszczanie” księgozbiorów z piśmiennictwa „niewygodnego” dla władzy znane jest przecież od czasów Biblioteki Aleksandryjskiej, eskalacja nastąpiła zaś po objęciu rządów przez Adolfa Hitlera. Wydarzenia z dziejów Polski również dostarczają przykładów unicestwiania książek, nieraz stanowiących dziedzictwo wielu pokoleń.

Anna Sitkowa i Iwona Rak przedstawiły artykuł pt. *Anna Jagiellonka jako adresatka listów dedykacyjnych Jakuba Wujka i Piotra Skargi.* Swoje analizy autorki podsumowały przypuszczeniem, że polscy jezuici odwoływali się do autorytetu Anny Jagiellonki, oddając książki do rąk „ludzi pospolitych” (s. 219). *Żywoty świętych* wydane w języku narodowym stały się zaś „ulubioną lekturą kobiet, od królowych poczynając, a na szlachciankach i mieszczkach kończąc” (s. 219).

W dwóch tekstach można przeczytać o bibliofilskich zainteresowaniach. O zamiłowaniu do ksiąg pisze Teresa Wilkoń w *Bibliofilskich pasjach Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej*, która stała się jednym z największych mecenasów sztuki w okresie Oświecenia. Bogata biblioteka księżnej obejmowała wydawnictwa różnorodne, były to m.in. materiały muzyczne, teatralne, ale także z zakresu architektury, ogrodnictwa, zbiory grafiki i ilustracji książkowych, prasowych. Izabela Czartoryska gromadziła też zbiór w języku francuskim, kompletowany zgodnie z zainteresowaniami gości i artystów bywających na dworze. Temat bibliofilstwa pojawia się również w tekście Agnieszki Kotwicy *Druki bibliofilskie nicejskiej Oficyny Tyszkiewiczów w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu.* Nie jest to wprawdzie kolekcja najstarsza, ale stanowi przykład pasji bibliofilskiej typografa – Samuela Tyszkiewicza. W ossolińskim zbiorze – jak czytamy – dostrzec można dbałość wydawcy o szczegóły artystyczne, stosowanie ozdobników i iluminacji, jakość winiet, grafiki i akwarel.

Cztery artykuły poświęcono różnorodnym zagadnieniom związanym z duchowieństwem. Jak można było przypuszczać, liczne cenne woluminy z bibliotek klasztornych (nie tylko paulińskich) uległo zagubieniu lub zniszczeniu w wyniku kasacji klasztorów, o czym pisze Jarosław Łuniewski w *Supresji klasztorów paulińskich w prowincjach niemieckiej, austriackiej, węgierskiej i polskiej a jej wpływ na losy bibliotek.* Sekularyzacja zakonnych księgozbiorów odbierana była – nie tylko przez zakonników – jako forma wandalizmu. Przyznać trzeba, że uniwersyteckie i naukowe biblioteki francuskie, hiszpańskie, włoskie i niemieckie swój rozwój zawdzięczają właśnie kasacie zakonów. Jolanta Szulc w artykule pt. *Exlibris z biblioteki ks. Jana Alojzego Nepomucena Ficka. Współczesne funkcje znaku książkowego* krótko przedstawiła historię księgoznaku, następnie omówiła podpisy

własnościowe, pieczątki, dedykacje, ekslibrisy, a także uwagi i komentarze czytelników zamieszczone w liczącej 2273 woluminy kolekcji obecnie przechowywanej w parafii Najświętszej Marii Panny i św. Bartłomieja w Piekarach. Wśród nich 245 tomów posiada ekslibris z napisem „Ex Libris Joannis N. Aloys Fietzek".

Kolejne dwa teksty zamieszczone w *„Studiach Bibliologicznych"* również dotyczą kapłanów. Andrzej Trojnar w artykule pt. *Rola księży Jana i Pawła Brandysów w kształtowaniu historii ziemi śląskiej* przypomniał sylwetki dwóch duszpasterzy, którzy wyróżniali się nie tylko swoją posługą kapłańską, ale także działalnością organizacyjną i przede wszystkim polityczną, dążąc do zachowania polskości na Śląsku. Bogumiła Warząchowska scharakteryzowała *Księgozbiory śląskich kapłanów w Bibliotece Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. Szczegółowej analizie poddała trzy kolekcje: abpa Szczepana Wesołego, ks. prof. Remigiusza Sobańskiego i ks. prof. Wincentego Myszora. Nie są to księgozbiory kompletne, stanowią jednak przykład „pracowni specjalistycznych", warsztatów pracy o charakterze teologiczno-humanistycznym. Składają się na nie najczęściej wydawnictwa współczesne, chociaż nie brakuje publikacji dziewiętnastowiecznych, z okresu międzywojennego i powojennego. Na szczególną uwagę zasługują pozycje ze znakami proweniencyjnymi, zwłaszcza notatkami darczyńców. O księgozbiorze prywatnym pisze też Sylwia Borowik, prezentując *Bibliotekę domową Alfreda Szklarskiego*, katowickiego twórcy. Jest to kolekcja zamknięta, niezbyt duża, bo licząca niewiele ponad 700 woluminów, ale wraz z archiwum Szklarskiego tworzy niezwykle cenne źródło wiedzy i badań nad twórczością pisarza.

Omawiany tom zamyka artykuł Agnieszki Bajor pt. *„Studia Bibliologiczne" jako źródło informacji śląskoznawczej i zagłębiowskiej*. Wydawnictwo zapoczątkowało swoją historię w 1983 r. dzięki inicjatywie Adama W. Jarosza. W dziewiętnastu tomach ukazało się – według badań autorki – 250 artykułów, z których 79 dotyczy głównie Śląska i w zdecydowanie mniejszym stopniu Zagłębia Dąbrowskiego. W opracowaniu wyróżniono kilka działów tematycznych: Bibliotekarstwo, Wytwarzanie książki, Struktura i dzieje książki, Użytkowanie książki, Bibliologia, Bibliografia i Varia. Jak zaznaczyła w podsumowaniu autorka, *„Studia Bibliologiczne"* stanowią ważny element informacji na temat lokalnego – śląskiego i zagłębiowskiego – ruchu wydawniczego, literatury, książki, prasy czy bibliotek oraz uzupełniają niewątpliwie ogłaszane drukiem monografie i prace zbiorowe, także te, które powstały z inicjatywy Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (s. 332–333).

Prezentowaną publikację należy uznać za ważną i wartościową. Różnorodność podejmowanej tematyki sprawia, że lekturę jubileuszowego tomu *„Studiów Bibliologicznych"* można polecić wszystkim osobom zainteresowanym zagadnieniami szeroko rozumianej bibliologii.

Bibliografia

Ogierman, L. (2001). *Konserwatorska ochrona zabytkowego zbioru bibliotecznego Zakonu Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*. Katowice: Biblioteka Śląska.

Ogierman, L. (2009 a). Konserwacja zabytkowego materiału bibliotecznego z klasztoru Ojców Paulinów w Krakowie na Skałce. W: H. Olszar, B. Warzęchowska (red.), *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce: historia i współczesność* (s. 32–52). Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Ogierman, L. (2009 b). Wybrane elementy analizy instrumentalnej w badaniach zabytkowej książki. *Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy, 2*, 65–73.

Bibliotheca Nostra.
Śląski Kwartalnik Naukowy
nr 4 (42) 2015, s. 197-200

Agnieszka Bangrowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej

***Konserwacja zabytkowych pergaminów : nowe metody uzupełniania ubytków z użyciem włókien pergaminowych* / Weronika Liszewska. – Warszawa : Wydawnictwo Akademii Sztuk Pięknych, 2012. – 438 s. : il. kolor. ; 25 cm. – ISBN 978-83-61558-98-9**

Pergamin był wykorzystywany jako podłoże cennych dokumentów, jednak przechowywany w nieodpowiednich warunkach ulegał fizycznym, chemicznym i mikrobiologicznym procesom zniszczenia. Autorka publikacji, odwołując się do najnowszych metod fizykochemicznych, poszerzyła wiedzę na temat budowy strukturalnej pergaminu i przyczyn jego degradacji, co z kolei umożliwiło jej przeprowadzenie dokładnych badań z wykorzystaniem nowoczesnych metod instrumentalnych, takich jak skaningowa kolorymetria różnicowa, dyfraktometria rentgenowska, wysokosprawna chromatografia cieczowa, spektroskopia magnetycznego rezonansu jądrowego itd. Podkreślić należy, iż książka powstała dzięki współpracy znakomitych naukowców z dziedziny chemii, pracowników zajmujących się ochroną i konserwacją zbiorów bibliotecznych, jak również księży, którzy ze względu na cenne zbiory zgromadzone w kościołach i klasztorach byli zainteresowani tematyką badań.

Celem Autorki omawianej publikacji było opracowanie nowoczesnej metody konserwacji zabytkowych podłoży pergaminowych. Konserwacja ta wymaga ogromnej precyzji i ostrożności z uwagi na właściwości samego podłoża, jak i znajdujących się na pergaminie warstw malarskich i piśmienniczych. Stosowane dotąd w konserwacji pergaminu zalecenia polegały na uzupełnianiu ubytków metodami wykorzystującymi zawiesiny włókniste w roztworach wybranych klejów. Metody te nie spełniły jednak wymagań stawianych optymalnemu tworzywu do uzupełnień zabytkowych podłoży. Weronika Liszewska zastosowała nowy sposób konserwacji pergaminu. W pracowni konserwatorskiej Akademii sztuk Pięknych w Warszawie przeprowadziła badania, wykorzystując włókna pergaminowe i ich mieszanki do uzupełniania zabytkowych pergaminów. Sprawdziła metodę opartą na proszku „hide powder" oraz na mieszankach pergaminowo-celulozowych. Użyła też metody węgierskiej polegającej na umieszczeniu zabytkowego obiektu na stole podciśnieniowym w ten sposób, aby cały obiekt był poddany działaniu podciśnienia. Technika ta

pozwala nie tylko na przeprowadzenie badań w obszarze ubytków, ale umożliwia także nawłóknianie osłabionych fragmentów podłoża. Autorka sprawdziła także proces wytwarzania i badania włókien pergaminowych oraz ich potencjalną stabilność w zawiesinach klejów, jak również odporność starzeniową próbek. Weronika Liszewska zastosowała w badaniach nowoczesne metody, takie jak np. skaningowa kolorymetria różnicowa (DSC), spektroskopia ramanowska (FT- Raman) i w podczerwieni (FTIR) czy metoda HPLC wykorzystywana do analizy składu aminokwasów. Te nowe sposoby uzupełniania podłoży pergaminowych stanowią istotny wkład w rozwój teorii i praktyki konserwacji i restauracji zbiorów bibliotecznych oraz dzieł sztuki.

Książkę podzielono na trzy części. Każda z nich zawiera niezwykle ważne fotografie, wykresy, tabele, rysunki, które wyjaśniają wyniki badań. Na część pierwszą, obejmującą zagadnienia związane z uzupełnianiem ubytków zabytkowych podłoży pergaminowych, składa się siedem rozdziałów:

1. Zarys historii i metod wytwarzania pergaminu,
2. Struktura pergaminu,
3. Właściwości fizykochemiczne i procesy starzenia pergaminu,
4. Metody określania stanu zachowania zabytkowych podłoży pergaminowych,
5. Rozwój metod uzupełniania ubytków podłoży pergaminowych,
6. Metody uzupełniania ubytków zabytkowych podłoży pergaminowych z użyciem mas włóknistych,
7. Problematyka zastosowania mas włóknistych w konserwacji zabytkowych podłoży pergaminowych.

Na część drugą zawierającą omówienie badań nowych metod uzupełniania ubytków zabytkowych podłoży pergaminowych z użyciem włókien pergaminowych i celulozowych składa się pięć rozdziałów:

1. Cel oraz metodyka badań nowych metod uzupełniania zabytkowych podłoży pergaminowych z użyciem włókien pergaminowych,
2. Wyniki badań nad opracowaniem nowych metod przygotowania pergaminowych mas włóknistych jako materiału uzupełnień zabytkowych pergaminów,
3. Wyniki badań właściwości fizyko-chemicznych wytypowanych próbek, zawierających włókna pergaminowe oraz mieszanki włókien pergaminowych i celulozowych,
4. Wyniki badań wpływu przyspieszonego starzenia na właściwości wybranych próbek suchych mas, zawierających mieszanki włókien pergaminowych i celulozowych,
5. Omówienie i dyskusja wyników nad opracowaniem nowych metod uzupełniania ubytków zabytkowych podłoży pergaminowych z użyciem włókien pergaminowych.

Cześć trzecia zawiera omówienie problematyki zastosowania nowych metod uzupełniania ubytków podłoży w praktyce konserwatorskiej. Składa się z trzech rozdziałów:

1. Możliwości zastosowania nowych metod uzupełniania w konserwacji zabytkowych podłoży pergaminowych zniszczonych przez drobnoustroje, na przykładzie konserwacji XV-wiecznych iluminowanych kodeksów rękopiśmiennych,
2. Zastosowanie nowych metod przy uzupełnianiu ubytków pergaminowych podłoży zabytkowych rękopisów zniszczonych w wyniku destrukcji katalizowanej jonami metali przejściowych,
3. Zagadnienia związane z zastosowaniem nowych metod uzupełniania w konserwacji podłoży pergaminowych o znacznym stopniu żelatynizacji struktury, na przykładzie prac konserwatorskich zwoju etiopskiego.

W części pierwszej Autorka opisała budowę, właściwości fizykochemiczne i procesy degradacji pergaminu, jak również metodykę jego opisu i badań. Scharakteryzowała metody uzupełniania ubytków zabytkowych pergaminowych z zastosowaniem różnych rodzajów ubytków, ale z wykluczeniem płynnych mas włóknistych, które mogą być wykorzystane przy ograniczonej wilgotności. W części drugiej i trzeciej publikacji omówiła wyniki badań z użyciem włókien długowłóknistych pergaminowych z pergaminu koźlęcego i cielęcego oraz mieszanek włókien pergaminowych i celulozowych, jako nowej metody uzupełniania ubytków. Liszewska dokonała charakterystyki tych włókien oraz porównała je z innymi materiałami tego typu. Przeprowadziła też – dla porównania – konserwację pergaminu według zaleceń dotychczas stosowanej metody, polegającej na przygotowaniu mas pergaminowych w zawiesinach wodnych, co spowodowało degradację struktury drugorzędowej. Osiągnięte wyniki badań przyczyniły się do zaprzestania stosowania przez Autorkę mas włóknistych w środowisku wodnym stąd przystąpiła do wytworzenie mas włóknistych na bazie alkoholowego spoiwa hydroksypropylocelulozy. Włókna te tworzą mocniejsze struktury, są również dłuższe. Ponadto Liszewska potwierdziła zasadność używania α-celulozy z uwagi na utrzymywanie stabilności mas włóknistych. Stosowanie mas japońskich powinno być ograniczone ze względu na pogorszenie właściwości optycznych w masach. Na podstawie uzyskanych wyników badań Autorka stwierdziła, że różnicowanie materiału pergaminowego z powodów gatunkowych jest potrzebne ze względu na różnice właściwości mas uzyskanych z różnorodnych gatunków zwierząt. Masy z włókien koźlęcych są mechanicznie bardziej wytrzymałe niż cielęce, które z kolei tworzą strukturę lepiej usieciowaną ze spoiwem. Liszewska uznała za a wskazane, a wręcz konieczne, stosowanie spektroskopii w podczerwieni, w technice FTIR ATR i do badania zmian starzeniowych w masach pergaminowych.

Zastosowanie w badaniach chromatografii cieczowej HPLC pozwoliło Liszewskiej określić różnice pomiędzy masami. Wyniki badań wykazały,

że masy wykonane z włókien cielęcych i koźlęcych posiadają różne właściwości pod względem odporności starzeniowej. Masy zawierające włókna koźlęce, stabilizowane przez włókna celulozowe mogą być stosowane do uzupełniania podłoży narażonych na zmienne warunki środowiska czy degradację. Autorka nie zaleciła używania do masy pergaminowej dodatkowych klejów naturalnych, ponieważ pogarszają one właściwości optyczne i wzrost pH tej masy w trakcie jej starzenia. Zamiast kleju Liszewska zasugerowała zasadność stosowania czystej żelatyny lub Aquazolu. Różnorodna budowa strukturalna zabytkowych pergaminów powoduje, że ostateczny dobór składników masy może zależeć od wielu czynników i nie jest to wybór prosty. Badania przeprowadzono w oparciu o analizę technologii i stanu zachowania dostępnych zabytków. W badaniach Autorka skupiła się na zagadnieniach samych włókien pergaminowych, na procesach jakie zachodzą w strukturze włókien w trakcie ich pozyskiwania, wytwarzania mas oraz na procesach starzeniowych.

Reasumując, należy podkreślić, iż w praktyce konserwatorskiej dla ratowania zbiorów, dzieł sztuki konieczne są badania interdyscyplinarne związane z ochroną zabytków oraz współpraca z pracownikami naukowymi z dziedziny chemii, mikrobiologii, fizyki, techniki, informatyki itp. Stosowanie mas włóknistych jest jedyną i optymalną metodą konserwacji wielu zabytkowych pergaminów, które uległy różnym specyficznym zniszczeniom. Przeprowadzone badania pozwoliły zebrać doświadczenia, nawiązać współpracę z pracownikami naukowymi różnych dziedzin naukowych – od nauk ścisłych po humanistyczne. Nowe metody stanowią niezwykle istotny wkład do rozwoju konserwacji i restauracji zbiorów bibliotecznych i dzieł sztuki.

RECENZENCI WSPÓŁPRACUJĄCY Z REDAKCJĄ W 2015 ROKU

Mariola Antczak – Uniwersytet Łódzki, Łódź

Sabina Cisek – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Adam Czerwiński – Uniwerstet Opolski, Opole

Anna Dymmel – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

Aneta Firlej-Buzon – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

Zdzisław Gębołyś – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

Ewa Głowacka – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

Małgorzata Góralska – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

Anna Gruca – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Bolesław Howorka – Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego, Biblioteka Główna, Poznań (prof. em.)

Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

Artur Jazdon – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

Maria Juda – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Barbara Kamińska-Czubała – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków

Małgorzata Kisiłowska – Uniwersytet Warszawski, Warszawa

Olga Kolosovska – Львівський національний університет ім. Івана Франкі, Львив

Jan Kopiec – Uniwersytet Opolski, Opole

Małgorzata Kowalska – Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

Stanisława Kurek-Kokocińska – Uniwersytet Łódzki, Łódź

Oleg Leszczak – Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

Andrzej Linert – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Witold Lukas – Politechnika Częstochowska, Częstochowa

Agnieszka Magiera – Biblioteka Śląska, Katowice

Marek Nahotko – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Jakub Niedźwiedź – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Monika Olczak-Kardas – Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce

Maria Pawłowiczowa – Uniwersytet Śląski, Katowice (prof. em.)

Aleksandra Pethe – Uniwersytet Ekonomiczny, Katowice

Janusz Pezda – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Maria Pidłypczak-Majerowicz – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków (prof. em.)

Renata Piotrowska – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

Magdalena Rzadkowolska – Uniwersytet Łódzki, Łódź

Remigiusz Sapa – Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Rimantas Sliuzinskas – Klaipėdos universitetas, Klaipėda

Andrzej Słaboń – Uniwersytet Ekonomiczny, Kraków

Bogumiła Staniów – Uniwersytet Wrocławski, Wrocław

Lucjan Świto – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

Piotr Tafiłowski – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Ewa Teodorowicz-Hellman – Stockholmsuniversitet, Stockholm

Andrzej Wałkówski – Uniwersytet Łódzki, Łódź

Grażyna Wrona – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków

Zbigniew Żmigrodzki – Uniwersytet Śląski, Katowice (prof. em.)

Biblioteka AWF w Katowicach
Materiały • Zbiory • Wydarzenia

Informacje • 204
Nowości w zbiorach • 211
Wydawnictwa AWF • 224

ZESTAWIENIE PRAC DOKTORSKICH OBRONIONYCH W 2015 ROKU W AKADEMII WYCHOWANIA FIZYCZNEGO IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

CELEBAŃSKA D. : *Wybrane elementy stylu życia a zagrożenie otyłością osób z niepełnosprawnością intelektualną.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Krystyna Gawlik prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 228

GLOC D. : *Skuteczność treningu indoor cycling u pacjentów z rozpoznaną chorobą niedokrwienną serca lub po zawale serca.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Zbigniew Nowak prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 226

GŁUCHOWSKA B. : *Ocena odpowiedzi metabolicznej na jednorazowy wysiłek fizyczny o różnej intensywności w warunkach hipoksji normobarycznej u pacjentów z cukrzycą typu 1.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Aleksandra Żebrowska prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 217

KACZYŃSKA-WITKOWSKA A. : *Wpływ treningu marszowego na zmianę tolerancji wysiłkowej kobiet po 55 roku życia.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Zbigniew Nowak prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 229

KARPIŃSKI J. : *Wpływ treningu przerywanej hipoksji (IHT) na wydolność aerobową i status antyoksydacyjny we krwi i pływaków.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: prof. dr hab. Stanisław Poprzęcki. Sygn. D - 216

MIĘSOK G. : *Sprawność fizyczna niepełnosprawnych intelektualnie w zależności od stopnia upośledzenia i aktywności ruchowej.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: prof. dr hab. Jan Ślężyński. Sygn. D – 227

MIKOŁAJCZYK R. : *Wpływ wysiłku wytrzymałościowego na zmiany adaptacji czynnościowej lewej komory serca kolarzy.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Aleksandra Żebrowska prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 223

MORYS M. : *Analiza skutecznie stosowanych działań w walkach szpadzistek.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Teresa Socha prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 222

NIESPOREK J.: *Wpływ elektrostymulacji na wydolność fizyczną i jakość życia pacjentów z przewlekłą obturacyjną choro-*

bą płuc. Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. n. med. Cezary Kucio prof. nadzw. AWF. Sygn. D – 230

PASTERNOK M. : *Analiza zmian cech i wskaźników antropometrycznych u kobiet podczas ciąży.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Jakub Taradaj prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 232

POŚWIATA A. : *Jakość życia u biegaczek wyczynowych z wysiłkowym nietrzymaniem moczu.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: prof. dr hab. Józef Opara. Sygn. D – 219

RAJFUR J.: *Wczesne i odległe wyniki leczenia bólów krzyża wybranymi metodami elektroterapii.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Jakub Taradaj prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 233

TRYBULSKI R. : *Fizykalne metody drenażu limfatycznego w regeneracji powysiłkowej mięśni przedramion.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Aleksandra Żebrowska prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D – 218

ZIEMBA M. : *Aktywność fizyczna i wiedza o zdrowym stylu życia śląskich gimnazjalistów.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: dr hab. Krystyna Górna-Łukasik prof. nadzw. AWF Katowice. Sygn. D - 225

ZYDEK G. : *Wpływ diety ketogennej i wysokowęglowodanowej na wydolność anaerobową koszykarzy.* Katowice : AWF, 2015. Promotor: prof. dr hab. Adam Zając. Sygn. D – 220

AKTUALNY WYKAZ CZASOPISM DOSTĘPNYCH W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ AWF IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

Czasopisma zagraniczne

1. Acta Gymnica
2. Acta Universitatis Carolinae. Kinanthropologica
3. Aktiv Laufen
4. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation
5. Exercise and Sport Sciences Reviews
6. Fussballtraining
7. Gait & Posture
8. International Journal of Sports Medicine
9. JOPERD - Journal of Physical Education, Recreation and Dance
10. Journal of Science and Medicine in Sport
11. Journal of Sport and Tourism + on-line
12. Lab Times
13. Leichtathletik
14. Leichtathletiktraining
15. Manuelle Medizin
16. Marketing Science
17. Medicine & Science In Sports & Exercise
18. Olympisches Feuer
19. Physio Active
20. Physio Science
21. Pt Zeitschrift fur Physiotherapeuten
22. Research Quarterly for Exercise and Sport
23. Science
24. Swimming World Magazine
25. Telesna Kultura
26. Teoria i Praktika Fiziceskoj Kultury
27. University Sports Magazine

Czasopisma polskie

I. BIBLIOTEKOZNAWSTWO. INFORMACJA NAUKOWA. BIBLIOGRAFIA

1. Bibliografia Bibliografii Polskich
2. Bibliotekarz
3. Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy
4. Polska Bibliografia Bibliologiczna
5. Przegląd Biblioteczny
6. Rocznik Biblioteki Narodowej
7. Zagadnienia Informacji Naukowej

II. NAUKI EKONOMICZNE. ZARZĄDZANIE. SOCJOLOGIA. PRACA. STATYSTYKA

1. Auxilium Sociale Novum
2. Brief
3. Controlling i Rachunkowość Zarządcza
4. Ekonomista
5. Harvard Business Review Polska
6. Health Problems of Civilization
7. Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula
8. Logistyka
9. Marketing i Rynek
10. Marketing w Praktyce

11. MICE Poland
12. Nowe Zarządzanie Kryzysowe w Praktyce (pozycja wymiennokartkowa)
13. Organizacja i Kierowanie
14. Personel i Zarządzanie
15. Problemy Jakości
16. Przegląd Organizacji
17. Przegląd Polsko-Polonijny
18. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej
19. Rocznik Statystyczny Województwa Śląskiego
20. Rozprawy Społeczne = Social Dissertations
21. Scientific Journal. Service Management (seria Zeszyty Naukowe / Uniwersytet Szczeciński)
22. Studia Periegetica. Zeszyty Naukowe WSB w Poznaniu
23. Turystyka (seria Informacje i Opracowania Statystyczne) (tylko dostęp elektroniczny)
24. Zeszyt Naukowy / ŚWSZ im. gen. Jerzego Ziętka w Katowicach
25. Zeszyty Historyczne AWF we Wrocławiu
26. Zeszyty Naukowe. Ekonomiczne Problemy Turystyki / US
27. Zeszyty Naukowe MWSE w Tarnowie
28. Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula

III. NAUKA. EDUKACJA. PEDAGOGIKA. SZKOLNICTWO

1. Academia : magazyn PAN
2. Akademicki Przegląd Sportowy
3. Auxilium Sociale Novum
4. Biuletyn Akademii Obrony Narodowej
5. Chowanna
6. Deutsch Aktuell
7. Edukacja Ustawiczna Dorosłych
8. English Matters
9. Eunomia : miesięcznik raciborskiej PWSZ
10. Forum Akademickie
11. Homines Hominibus. Zeszyty Naukowe WSPiA w Poznaniu
12. Nauka
13. Nowa Szkoła
14. Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze
15. Rekord : pismo AWF w Katowicach
16. Rocznik Pedagogiczny
17. Rozprawy Społeczne = Social Dissertations
18. Studies in Sport Humanities / AWF Kraków
19. Szkoła Specjalna
20. Świat Nauki
21. Wiedza i Życie
22. Wychowanie Fizyczne w Szkole
23. Zeszyty Historyczne AWF we Wrocławiu

IV. WOJSKO. OBRONNOŚĆ

1. Bezpieczeństwo : teoria i praktyka
2. Biuletyn Akademii Obrony Narodowej
3. Kwartalnik Policyjny
4. Nowe Zarządzanie Kryzysowe w Praktyce (pozycja wymiennokartkowa)
5. Przegląd Obrony Cywilnej
6. Wiedza Obronna

V. NAUKI BIOLOGICZNE. EKOLOGIA. ANTROPOLOGIA. BIOCHEMIA

1. Anthropological Review
2. Antropomotoryka
3. Aura : ochrona środowiska
4. Biology of Sport
5. Human Movement

VI. MEDYCYNA. HIGIENA. REHABILITACJA

1. Acta Balneologica
2. Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku
3. Baltic Journal of Health and Physical Activity
4. Ból
5. Fizjoterapia
6. Fizjoterapia Polska
7. Food Forum
8. Health Problems of Civilization
9. Journal of Physical Education & Health. Social Perspective
10. Kardioprofil
11. Medicina Sportiva
12. Medicina Sportiva Practica
13. Medycyna Manualna
14. Medycyna Sportowa
15. Ortopedia, Traumatologia i Rehabilitacja
16. Pediatria Polska

17. Polish Journal of Rehabilitation Research
18. Polski Merkuriusz Lekarski
19. Postępy Rehabilitacji
20. Praktyczna Fizjoterapia & Rehabilitacja
21. Przegląd Medyczny UR i NIL w Warszawie
22. Rehabilitacja Medyczna
23. Rehabilitacja w Praktyce
24. Roczniki PZH
25. Sport Paraolimpijski
26. Sport Paraolimpijski (wcześniej Niepełnosprawnych)
27. Studia Medyczne = Medical Studies
28. Telemedyczni
29. Terapia : uzależnienia i współuzależnienia
30. Żyjmy Dłużej

VII. WYCHOWANIE FIZYCZNE. SPORT. KULTURA FIZYCZNA. KULTURYSTYKA

1. Akademicki Przegląd Sportowy
2. Aktywność Ruchowa Ludzi w Różnym Wieku
3. Antropomotoryka
4. Asystent Trenera
5. Baltic Journal of Health and Physical Activity
6. Biblioteczka Piłki Nożnej
7. Biology of Sport
8. Biuletyn Sekcji Historii PTNKF
9. Body Life
10. Cross
11. Góry : górski magazyn sportowy
12. Handball Polska
13. Human Movement
14. IDO Movement for Culture
15. Jeżyk : biuletyn informacyjny Stowarzyszenia Olimpiady Specjalne Polska
16. Journal of Human Kinetics
17. Journal of Physical Education & Health. Social Perspective
18. Kronika / AWF Poznań
19. Kultura Fizyczna
20. Kulturystyka i Fitness
21. Magazyn Rowerowy
22. Magazyn Trenera
23. Medicina Sportiva
24. Medicina Sportiva Practica
25. Medycyna Sportowa
26. Olimpionik
27. Physical Culture and Sport. Studies and Research
28. Piłka Nożna : tygodnik
29. Polish Journal of Sport & Tourism / AWF Warszawa. ZWWF Biała Podlaska
30. Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Kultura Fizyczna
31. Prawo Sportowe (pozycja wymienno-kartkowa)
32. Przegląd Sportowy
33. Psychologia Sportu
34. Rocznik Naukowy / AWF Gdańsk
35. Roczniki Naukowe WSWFiT w Białymstoku
36. Rozprawy Naukowe AWF we Wrocławiu
37. SKI: magazyn dla narciarzy
38. Sport
39. Sport dla Wszystkich
40. Sport Paraolimpijski
41. Sport Paraolimpijski (wcześniej Niepełnosprawnych)
42. Sport Wyczynowy
43. Studies in Sport Humanities / AWF Kraków
44. Trainer
45. Trends in Sport Sciences
46. Trener
47. Wychowanie Fizyczne i Sport
48. Wychowanie Fizyczne i Zdrowotne
49. Wychowanie Fizyczne w Szkole
50. Zeszyty Metodyczno-Naukowe / AWF Katowice
51. Zeszyty Naukowe WSKFiT / Pruszków
52. Żagle
53. Żyjmy Dłużej

VIII. KRAJOZNAWSTWO. TURYSTYKA. REKREACJA

1. Aura : ochrona środowiska
2. Cross
3. Folia Turistica
4. Góry : górski magazyn sportowy
5. Hotelarz
6. National Geographic Polska
7. Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego

8. Physical Culture and Sport. Studies and Research
9. Płaj
10. Problemy Turystyki i Hotelarstwa
11. Problemy Turystyki i Rekreacji / SGTiR
12. Roczniki Naukowe WSWFiT w Białymstoku
13. Rynek Turystyczny
14. Studia Periegetica : zeszyty naukowe WSB w Poznaniu
15. Sudety
16. Taternik
17. Turystyka (seria: Informacje i Opracowania Statystyczne)
18. Turystyka i Rekreacja / AWF Warszawa
19. Turyzm
20. Wiadomości Turystyczne
21. Wierchy
22. Zeszyty Naukowe. Ekonomiczne Problemy Turystyki / US
23. Zeszyty Naukowe WSKFiT / Pruszków
24. Zeszyty Naukowe WSTiJO w Warszawie. Turystyka i Rekreacja

IX. DZIENNIKI, TYGODNIKI, MIESIĘCZNIKI - OGÓLNE

1. Do Rzeczy : tyg. Lisickiego
2. Dziennik Gazeta Prawna
3. Polska Dziennik Zachodni
4. Focus
5. Gazeta Wyborcza
6. Newsweek Polska
7. Polityka
8. Rzeczpospolita + Sukces : magazyn
9. Sukces
10. Uważam Rze
11. Wprost

BAZY DANYCH DOSTĘPNE W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ AWF IM. JERZEGO KUKUCZKI W KATOWICACH

Bazy własne biblioteki:

- PROLIB
  Obejmuje całość zbiorów zgromadzonych w Bibliotece Głównej Akademii Wychowania Fizycznego.
- BIBLIOGRAFIA M21
  Zawiera dorobek naukowy pracowników AWF (prace zwarte, artykuły, udział w konferencjach naukowych), prace magisterskie i doktorskie oraz Bibliografię Zawartości Czasopism (informacje bibliograficzne o zawartości wybranych tytułów czasopism polskich z zakresu kultury fizycznej, sportu, edukacji obronnej, nauk biologiczno-medycznych, rehabilitacji oraz turystyki i rekreacji).

W ramach serwisu EBSCO:

- Academic Search Complete
- Medline
- SPORTDiscuss with Full Text
- Hospitality and Tourism Complete

W ramach krajowej licencji (na platformie WBN):

- Wydawnictwo ELSEVIER
- Wydawnictwo SPRINGER
- Czasopisma wydawnictwa WILEY & BLACKWELL
- Czasopismo NATURE
- Czasopismo SCIENCE
- Baza WEB OF KNOWLEDGE
- Baza SCOPUS

Na platformie OVID – czasopisma elektroniczne:

- Sports Medicine
- American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation
- Drugs in R & D
- Spine
- Baza MEDLINE(R)

Wykaz książek zarejestrowanych w bibliotece głównej AWF w Katowicach w IV kwartale 2015 roku

Encyklopedie ogólne, informatyka, bibliotekoznawstwo, bibliografie, ogólne podstawy wiedzy i kultury

Turystyka muzealna : przypadek Muzeum Narodowego w Krakowie / pod red. A. Niemczyk i R. Seweryn ; [aut. J. Berbeka i in.]. Kraków : „Proksenia", 2015. (Monografie o Tematyce Turystycznej ; 22). Sygn.: W 51535; CZYT. 338.48-6

Filozofia, psychologia, religia

AYRES A.J.: *Dziecko a integracja sensoryczna*. Gdańsk : „Harmonia Universalis", 2015. (Biblioteka SI). Sygn.: CZYT. 159.9

BITTNER B., STĘPIEŃ J.: *Wprowadzenie do etyki zawodowej : podręcznik*. Poznań : Oficyna Edukacyjna Wydaw. eMPi2, 2000. (Materiały i Podręczniki Mariana Pietraszewskiego). Sygn.: W 51639-51640; CZYT. 331

BOROWICZ A.M., FORYCKA M., WIECZOROWSKA-TOBIS K.: *Rehabilitacja osób z zaburzeniami funkcji poznawczych* / patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2015. Sygn.: W 51687-51688; CZYT. 615.8

BRZEZIŃSKA A.I., APPELT K., ZIÓŁKOWSKA B.: *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot : Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, 2016. Sygn.: CZYT. 159.9

CHUDZICKA-CZUPAŁA A.: *Etyczne zachowanie się człowieka w organizacji*. Katowice : Wydaw. Uniw. Śląskiego, 2013. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Psychologia). Sygn.: CZYT. 1

CICCARELLI S.K., WHITE J.: *Psychologia*. Na podst. najnowszego 3 wyd. oryg. / wyd. pod red. W. Domachowskiego. Poznań : Dom Wydaw. REBIS, 2015. Sygn.: CZYT. 159.9

DZIUBIŃSKI Z.: *Sport i turystyka w kościele rzymskokatolickim : (na przykładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP)* / Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2015. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796

FILUTOWSKA K.: *Etyka zawodowa : (podręcznik)* / Wyższa Szkoła Cła i Logistyki. Warszawa : WSCiL, 2009. Sygn.: W 51649; CZYT. 1

Homo laborans : etyka i deontologia zawodowa / red. nauk. Ł. Sułkowski, G. Ignatowski. Łódź : Wydaw. SAN, 2014. (Studia i Monografie / Społeczna Akademia Nauk ; nr 53). Sygn.: W 51715; CZYT. 1

KLISZCZ J.: *Psychologia dla fizjoterapeutów i masażystów : wybrane zagadnienia.* Warszawa : „Difin", 2015. (Engram / Difin). Sygn.: W 51723-51724; CZYT. 159.9

MYSŁEK W.: *Etyka zawodowa : uwarunkowania, konteksty, zastosowania.* Olsztyn : Wydaw. Uczelniane Wyższej Szkoły Informatyki i Ekonomii TWP, 2010. (Podręczniki Akademickie, Opracowania i Materiały Konferencyjne). Sygn.: W 51651; CZYT. 1

MYŚLIWIEC A.: *Wybrane aspekty zdrowia rodziców osób z niepełnosprawnością ruchową* / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51494-51496; CZYT. 614

SCHAFFER *D.R., KIPP K.: Psychologia rozwoju : od dziecka do dorosłości* / [przedm. M. Lipowska]. Gdańsk : „Harmonia Universalis", 2015. Sygn.: CZYT. 159.9

Socjologia, statystyka, demografia

GARBAT M.: *Historia niepełnosprawności : geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami.* Gdynia : „Novae Res" - Wydaw. Innowacyjne, 2015. Sygn.: CZYT. 316

Społeczny kontekst decyzji medycznych / [red.] M. Kosińska, L. Niebrój. Katowice : „Media Silesia", 2015. (Eukrasia ; vol. 22). Sygn.: CZYT. 616

MYŚLIWIEC A.: *Wybrane aspekty zdrowia rodziców osób z niepełnosprawnością ruchową* / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51494-51496; CZYT. 614

Wpływ choroby, poziomu wiedzy prozdrowotnej i edukacji na jakość życia pacjentów / red. S. Spisacka, R. Markert ; Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. [Katedra Zdrowia]. Biała Podlaska : Wydaw. PSW, 2015. Sygn.: CZYT. 316

Polityka, nauki ekonomiczne, gospodarka, prawo, wojskowość

ASHWORTH G.: *Planowanie dziedzictwa.* Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury, 2015. (Seria Heritologia ; 4). Sygn.: W 51563; CZYT. 35

Bezpieczeństwo - dyscyplina w obszarze nauk społecznych / red. M. Kucharski. Łódź ; Warszawa : Wydaw. SAN, 2012. (Studia i Monografie / Społeczna Akademia Nauk ; nr 35). Sygn.: W 51709; CZYT. 35

Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa / red. nauk. E. Ura, S. Pieprzny. Rzeszów : Wydaw. Uniw. Rzeszowskiego, 2015. Sygn.: CZYT. 35

BUKAŁA W., SZCZĘCH K.: *Bezpieczeństwo i higiena pracy : podręcznik do nauki zawodu : efekty kształcenia wspólne dla wszystkich zawodów.* Warszawa : Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, cop. 2013. Sygn.: W 51583; CZYT. 331

BUKOWSKI S.Z.: *Policja w systemie bezpieczeństwa państwa* / Akademia Pomorska w Słupsku. Słupsk : Wydaw. Nauk. AP, 2013. Sygn.: W 51644; CZYT. 35

DOMAŃSKI M.A.: *Ochrona fizyczna osób i mienia : zagadnienia zawodowe.* Warszawa : Wydaw. Szkolne i Pedagogiczne, 2011. Sygn.: CZYT. 34

DRÓŻDŻ M.: *Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych : komentarz.* Warsza-

wa : C.H. Beck, 2015. (Krótkie Komentarze Becka). Sygn.: CZYT. 35

Dynamika przemian rynku turystycznego : monografia naukowa wieloautorska / pod red. Z. Kruczka i W. Banasika ; [aut. W. Banasik i in.]. Warszawa : Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych : Stow. Ekspertów Turystyki, 2014. Sygn.: CZYT. 338.486

95 lat służb policyjnych w Polsce / red. nauk. E. Ura, S. Pieprzny. Rzeszów : Wydaw. Uniw. Rzeszowskiego, 2015. Sygn.: CZYT. 35

Edukacja obronna - Polska i świat / red. M. Kucharski. Łódź : Wydaw. SAN, 2013. (Studia i Monografie / Społeczna Akademia Nauk ; nr 47). Sygn.: W 51711; CZYT. 35

GÓRSKA E.: *Ergonomia : projektowanie, diagnoza, eksperymenty*. Wyd. 2 popr. i uzup. Warszawa : Oficyna Wydaw. Politech. Warszawskiej, 2007. Sygn.: CZYT. 331

GRZEGORCZYK T., JANKOWSKI W., ZBROJEWSKA M.: *Kodeks wykroczeń* / pod red. T. Grzegorczyka. Wyd. 2, stan prawny 1 stycznia 2013 r. Warszawa : „Wolters Kluwer Polska", 2013. (Komentarz Lex.). Sygn.: CZYT. 34

HOŁYST B.: *Policja na świecie*. Wyd. 2 zm. i rozsz. Warszawa : „LexisNexis Polska", 2013. Sygn.: CZYT. 35

HOŁYST B.: *Wiktymologia*. Wyd. 4 zm. i rozsz. Warszawa : „LexisNexis Polska", 2011. Sygn.: CZYT. 34

KACZYŃSKI J.: *Taktyka działań ochronnych : ochrona osób*. Gdańsk ; Sopot : Gdańskie Wydaw. Psychologiczne, 2009. Sygn.: W 51608; CZYT. 35

KAMIŃSKI S.: *Przegląd bezpieczeństwa narodowego w planowaniu strategicznym Polski*. Warszawa : „Difin", 2015. Sygn.: CZYT. 35

KIL J.: *Prawda w procesie karnym*. Warszawa : Dom Wydaw. „Elipsa", 2015. Sygn.: W 51600; CZYT. 34

Konkurencyjność regionów turystycznych / red. M. Dębski. Łódź : Wydaw. SAN, 2014. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, ISSN 1733-2486 ; t. 15, z. 4, cz. 3). Sygn.: W 51773-51774; CZYT. 338.48

KORCYL-WOLSKA M.: *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*. Wyd. 3, stan prawny na 1 lipca 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer", 2015. (Seria Akademicka). Sygn.: W 51597; CZYT. 34

KORZECKI K., SZTANC J.: *Planowanie obronne w państwie*. Cz. 2/ red. nauk. K. Meszyński. Łódź ; Warszawa : Wydaw. SAN, 2013. (Studia i Monografie / Społeczna Akademia Nauk ; nr 39). Sygn.: CZYT. 35

KORZENIOWSKI E.: *Podstawy prawne fizycznej ochrony osób i mienia : (zbiór obowiązujących aktów prawnych)*. Ed. 2, stan prawny na 1 stycznia 2015 r. Kraków : European Association for Security, 2015. Sygn.: W 51658; CZYT. 34

KOTOWSKI W.: *Ustawa o policji : komentarz*. Wyd. 3, stan prawny na 1 stycznia 2012 r. Warszawa : „Wolters Kluwer", 2012. (Praktyczne Komentarze LEX). Sygn.: CZYT. 35

KRĘGULEC R., PAJORSKI P.: *Ustawa o ochronie osób i mienia : komentarz*. Stan prawny na 1 listopada 2014 r. Warszawa : „Wolters Kluwer", 2015. Sygn.: W 51610; CZYT. 34

KRYNOJEWSKI F.R.: *Vademecum planowania w zarządzaniu kryzysowym*.

Warszawa : „Difin”, 2015. (Zarządzanie Bezpieczeństwem). Sygn.: CZYT. 35

KUĆ M.: *Kryminologia*. Wyd. 3 uaktual. i zm. Warszawa : C.H. Beck, 2015. (Skrypty Becka). Sygn.: W 51588; CZYT. 34

Kultura fizyczna a polityka : praca zbiorowa / pod red. nauk. Z. Dziubińskiego i K.W. Jankowskiego ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2015. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796

LUTOSTAŃSKI M.: *Główne komponenty architektury ochrony bezpieczeństwa państwa*. Łódź ; Warszawa : Wydaw. SAN, 2014. (Studia i Monografie / Społeczna Akademia Nauk ; nr 57). Sygn.: W 51713; CZYT. 32

MESZYŃSKI K., SZTANC J.: *Planowanie obronne w państwie*. Cz. 1/ red. nauk. K. Korzecki. Łódź ; Warszawa : Wydaw. SAN, 2013. (Studia i Monografie / Społeczna Akademia Nauk ; nr 38). Sygn.: CZYT. 35

MIERZWIŃSKA-LORENCKA J., KUCZYŃSKA H.: *Prawo karne procesowe : kazusy dla aplikantów*. Stan prawny na 1 września 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2015. (Aplikacje Prawnicze / Wolters Kluwer). Sygn.: W 51602; CZYT. 34

OPALIŃSKI B., SZUSTAKIEWICZ P.: *Policja : studium administracyjnoprawne*. Warszawa : Oficyna Wydaw. Uczelnia Łazarskiego, 2013. Sygn.: W 51642; CZYT. 35

Polskie prawo konstytucyjne / red. nauk. D. Górecki ; [aut.] D. Górecki [i in.]. Wyd. 5, stan prawny na 1 sierpnia 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2015. (Seria Akademicka). Sygn.: W 51592; CZYT. 34

Postępowanie karne w pigułce / [red. prowadzący A. Gacka-Asiewicz]. Wyd. 3, stan prawny: lipiec 2015. Warszawa : C.H. Beck, 2015. (Na Egzamin!). Sygn.: W 51594-51595; CZYT. 34

Pozycja ustrojowa sędziego / red. nauk. R. Piotrowski. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2015. (Monografie Lex, ISSN 1897-4392). Sygn.: CZYT. 34

Prawo policyjne / pod red. M. Czuryk [i in.]. Warszawa : „Difin”, 2014. Sygn.: W 51604; CZYT. 35

Prawo własności intelektualnej / red. nauk. J. Sieńczyło-Chlabicz. Wyd. 4, stan prawny na 1 października 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer”, 2015. (Seria Akademicka / Wolters Kluwer). Sygn.: W 51606; CZYT. 34

Problemy prawne na styku sportu i medycyny / red. T. Gardocka, D. Jagiełło. Warszawa : C.H. Beck, 2015. (Monografie Prawnicze). Sygn.: CZYT. 796.06

RADZIEJEWSKI R., SIUDALSKI S.J.: *Ochrona osób i mienia : poradnik dla studentów na kierunkach i specjalnościach : ochrona, bezpieczeństwo, inwestorów, służb ochrony, osób przezornych i biznesmenów*. Wyd. 2. Warszawa : „BEL Studio”, 2013. Sygn.: CZYT. 34

RĄCZKOWSKI B.: *BHP w praktyce*. Wyd. 15, stan prawny na dzień 1 marca 2014 r. Gdańsk : ODDK, 2014. Sygn.: CZYT. 331

RISCHKA-SŁOWIK B.: *Konstytucja sportu w Unii Europejskiej*. Warszawa : C.H. Beck, 2014. (Monografie Prawnicze). Sygn.: CZYT. 796.06

Sport w prawie europejskim : współczesne wyzwania dla teorii i praktyki / red. D. Kornobis-Romanowska ; [aut. J. Bazylińska-Nagler i in.]. Warszawa : Inst. Wydaw. EuroPrawo, 2014. (Strategie UE). Sygn.: CZYT. 796.06

SYCHTA K.: *Kodeks postępowania karnego ze schematami : teksty ustaw*. Wyd. 2, stan prawny na 7 września 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer", cop. 2015. Sygn.: W 51585; CZYT. 34

SZCZEPANOWSKI A.E.: *Ekonomika turystyki kulturowej*. Warszawa : „Difin", 2015. Sygn.: CZYT. 338.486

SZLĄZAK J., SZLĄZAK N.: *Bezpieczeństwo i higiena pracy*. Wyd. 3. Kraków : Wydaw. AGH, 2012. Sygn.: W 51677; CZYT. 331

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych : komentarz / red. nauk. M. Włodarczyk [i in.]. Stan prawny na 15 września 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer", 2015. (Komentarze Praktyczne). Sygn.: CZYT. 331

Wymiar sprawiedliwości w siłach zbrojnych / pod red. K. Dunaj i M. Stepnowskiej. Warszawa : Dom Wydaw. „Elipsa", 2014. Sygn.: W 51615; CZYT. 35

Zarys prawa / pod red. J. Kucińskiego ; J. Barcz [i in.]. Dodr. Warszawa : „Wolters Kluwer", 2015. (Podstawy Prawa). Sygn.: W 51617; CZYT. 34

Szkolnictwo, oświata, pedagogika, wychowanie

Biomedyczne i pedagogiczne podstawy rozwoju i oceny dziecka specjalnych potrzeb edukacyjnych / praca pod red. A. Zwierzchowskiej ; Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51704-51707; CZYT. 376

Dwadzieścia lat Wydziału Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii Politechniki Opolskiej (1995-2015) : praca zbiorowa / pod red. S. Szczepańskiego ; Politechnika Opolska. Wydział Wychowania Fizycznego i Fizjoterapii. [Opole] : PO. WWFiF, [2015]. Sygn.: W 51768; CZYT. 378

Kultura fizyczna a polityka : praca zbiorowa / pod red. nauk. Z. Dziubińskiego i K.W. Jankowskiego ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2015. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796

Nauczyciel wychowania fizycznego : kształcenie, zawód i praca / red. nauk. A. Bochenek ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej. Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu. Biała Podlaska : AWF w Warszawie. Filia, 2015. (Monografie i Opracowania / AWF w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej). Sygn.: CZYT. 796.01

Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich : monografia dedykowana profesorowi Tadeuszowi Maszczakowi w 55-lecie pracy zawodowej i 25-lecie tytułu profesora / red. nauk. J. Nowocień, K. Zuchora ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Polska Akademia Olimpijska, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej". Warszawa : AWF, 2015. Sygn.: W 51780; CZYT. 796

SIEDLACZEK-SZWED A.: *Działalność opiekuńczo-wychowawcza i oświatowa żydowskich towarzystw dobroczynnych na Wileńszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej* / Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie. Częstochowa : Wydaw. im. Stanisława Podobińskiego AJD, 2011. Sygn.: CZYT. 36

SIEDLACZEK-SZWED A.: *Towarzystwa opiekuńcze i wychowawcze na Wileńszczyźnie w okresie międzywojnia* / Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie. Częstochowa : Wydaw. im. Stanisława Podobińskiego AJD, 2012. Sygn.: CZYT. 36

Wydział Fizjoterapii 2011-2015 / pod red. E. Demczuk-Włodarczyk ; Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Wrocław : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: CZYT. 378

Turystyka, rekreacja, czas wolny, hotelarstwo, etnologia

Badania nad turystyką : jeden cel, różne podejścia / [red. t. M. Makowska-Iskierka]. Łódź : Wydaw. Uniw. Łódzkiego, 2015. (Warsztaty z Geografii Turyzmu ; t. 6). Sygn.: CZYT. 338.48

Dynamika przemian rynku turystycznego : monografia naukowa wieloautorska / pod red. Z. Kruczka i W. Banasika ; [aut. W. Banasik i in.]. Warszawa : Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych : Stow. Ekspertów Turystyki, 2014. Sygn.: CZYT. 338.486

DZIUBIŃSKI Z.: *Sport i turystyka w kościele rzymskokatolickim : (na przykładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP)* / Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2015. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796

GROMELSKA A.: *Uzdrowiska polskie i czeskie w okresie transformacji w latach 1989-2013*. Kraków : „Proksenia", 2015. (Monografie o Tematyce Turystycznej ; 23). Sygn.: W 51541; CZYT. 614

Konkurencyjność regionów turystycznych / red. M. Dębski. Łódź : Wydaw. SAN, 2014. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, ISSN 1733-2486 ; t. 15, z. 4, cz. 3). Sygn.: W 51773-51774; CZYT. 338.48

KOWALCZYK A.: *Geografia turyzmu*. Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2000. Sygn.: W 51729

Kraje pozaeuropejskie : zarys geografii turystycznej : praca zbiorowa / pod red. Z. Kruczka ; [aut. A. Belski i in.]. Wyd. 9 zaktual. Kraków : „Proksenia", 2012. Sygn.: W 51533; CZYT. 338.482/.483

MIKOS von ROHRSCHEIDT A.: *Współczesne przewodnictwo miejskie : metodyka i organizacja interpretacji dziedzictwa : podręcznik*. Kraków : „Proksenia" ; Poznań : Kul.Tour.pl, 2014. (Seria Podręczników Przewodnictwa Turystycznego ; t. 1). Sygn.: W 51523; CZYT. 338.486

Obsługa uczestników turystyki i rekreacji : wybrane aspekty / red. nauk. B. Meyer ; [aut. M. Bordun i in.]. Warszawa : „Difin", 2015. Sygn.: CZYT. 338.486

Obsługa ruchu turystycznego : teoria i praktyka : podręcznik do nauki zawodu technik obsługi turystycznej / red. nauk. Z. Kruczek ; [aut. M. Dutkiewicz-Kruczek i in.]. Wyd. 4 zaktual. Kraków : „Proksenia", 2014. Sygn.: W 51529; CZYT. 338.486

SZAFRANOWICZ-MAŁOZIĘĆR.: *Podręcznik pilota wycieczek : warsztat praktyczny*. Warszawa : „Kadry Turystyki", cop. 2015. Sygn.: CZYT. 338.486

SZCZEPANOWSKI A.E.: *Ekonomika turystyki kulturowej*. Warszawa : „Difin", 2015. Sygn.: CZYT. 338.486

Turystyka kontrowersyjna na współczesnym rynku podróży : formy, uwarunkowania, skutki / red. nauk. G. Godlewski, M. Zalech ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej. Wydz. Turystyki i Zdrowia. Biała Podlaska : AWF w Warszawie Filia. WTiZ, 2015. (Monografie i Opracowania / AWF w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej). Sygn.: CZYT. 338.48

Turystyka muzealna : przypadek Muzeum Narodowego w Krakowie / pod red. A. Niemczyk i R. Seweryn ; [aut. J. Ber-

beka i in.]. Kraków : „Proksenia”, 2015. (Monografie o Tematyce Turystycznej ; 22). Sygn.: W 51535; CZYT. 338.48-6

Turystyka : testy i pytania : praca zbiorowa / pod red. Z. Kruczka. Wyd. 2 popr. i uzup. Kraków : „Proksenia”, 2008. Sygn.: W 51733

Zarządzanie w regionie turystycznym / red. M. Dębski. Łódź ; Warszawa : Wydaw. SAN, 2015. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, ISSN 1733-2486 ; t. 16, z. 4, cz. 2). Sygn.: W 51776-51777; CZYT. 338.486

ZIARKOWSKI D.: *Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej : problemy konserwacji i udostępniania dla turystyki*. Kraków : „Proksenia”, 2014. (Monografie o Tematyce Turystycznej ; 21). Sygn.: CZYT. 7/792

Zrównoważona turystyka na obszarze Podbabiogórza : monografia / pod red. M. Łabaja. Sucha Beskidzka : WSTiE, 2009. (Studia i Monografie / Wyższa Szkoła Turystyki i Ekologii w Suchej Beskidzkiej). Sygn.: CZYT. 338.48-6

Matematyka, nauki przyrodnicze i biologiczne

Encyklopedia balneologii i medycyny fizykalnej oraz bioklimatologii, balneochemii i geologii uzdrowiskowej / pod red. I. Ponikowskiej ; [aut. P. Adamczyk i in.]. Warszawa ; Konstancin-Jeziorna : „Aluna”, 2015. Współwyd.: Słownik balneologii i medycyny fizykalnej. Sygn.: CZYT. 615.8

Przyroda Parku Śląskiego / B. Bacler-Żbikowska [i in. ; red. meryt. B. Bacler-Żbikowska, K. Kowalik]. Chorzów : Fund. Park Śląski, 2015. Sygn.: CZYT. 5

Stan środowiska w województwie śląskim w 2014 roku / [oprac. pod kier. A. Wrześniak, J. Kopyczoka ; red. A. Szczygieł, A. Szumowska, G. Bednarski ; aut. L. Szymańska-Kubicka i in.] ; Wojewoda Śląski, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Katowicach. Katowice : WIOŚ, 2015. (Biblioteka Monitoringu Środowiska, ISSN 1731-9188). Sygn.: W 51672; CZYT. 502/504

Medycyna

AYRES A.J.: *Dziecko a integracja sensoryczna*. Gdańsk : „Harmonia Universalis”, 2015. (Biblioteka SI). Sygn.: CZYT. 159.9

Biomedyczne i pedagogiczne podstawy rozwoju i oceny dziecka specjalnych potrzeb edukacyjnych / praca pod red. A. Zwierzchowskiej ; Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51704-51707; CZYT. 376

BOROWICZ A.M., FORYCKA M., WIECZOROWSKA-TOBIS K.: *Rehabilitacja osób z zaburzeniami funkcji poznawczych* / patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2015. Sygn.: W 51687-51688; CZYT. 615.8

CHAITOW L.: *Techniki rozluźnienia pozycyjnego : [zaawansowane techniki terapii tkanek miękkich]* / [współpr. J. Brooks i in.] ; sł. wstępne J. McPartland ; il. G. Chambers. Wyd. 1 pol., dodr. /red. R. Gnat. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: W 51636/+DVD-51637/+DVD; CZYT. 615.8

CHAITOW L., FRITZ S.: *Masaż leczniczy : badanie i leczenie mięśniowo-powięziowych punktów spustowych* / sł. wstępne R.K. King ; il. G. Chambers. Wyd. 1 pol., dodr. /red. E. Saulicz. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: W 51446/+DVD; CZYT. 615.8

Developing effective physical activity programs / L. Ransdell [i in.]. Champaign :

Human Kinetics, cop. 2009. (Physical Activity Intervention Series). Sygn.: W 51485

Encyklopedia balneologii i medycyny fizykalnej oraz bioklimatologii, balneochemii i geologii uzdrowiskowej / pod red. I. Ponikowskiej ; [aut. P. Adamczyk i in.]. Warszawa ; Konstancin-Jeziorna : „Aluna", 2015. Współwyd.: Słownik balneologii i medycyny fizykalnej. Sygn.: CZYT. 615.8

FOLDI M., STROSSENREUTHER R.: *Podstawy manualnego drenażu limfatycznego*. Wyd. 1 pol., dodr. /pod red. M. Woźniewskiego. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: W 51450; CZYT. 615.8

FREDERICK A., FREDERICK C.: *Stretching powięziowy™* /słowo wstępne T.W. Myers. Wyd. 1 pol. /red. nauk. R. Gnat. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: W 51630-51632; CZYT. 615.8

GARBAT M.: *Historia niepełnosprawności : geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami*. Gdynia : „Novae Res" - Wydaw. Innowacyjne, 2015. Sygn.: CZYT. 316

GROMELSKA A.: *Uzdrowiska polskie i czeskie w okresie transformacji w latach 1989-2013*. Kraków : „Proksenia", 2015. (Monografie o Tematyce Turystycznej ; 23). Sygn.: W 51541; CZYT. 614

HOLTZ P., GODLEWSKA E.: *Po pierwsze joga*. Poznań : „Publicat", 2015. Sygn.: W 51565; CZYT. 613

Interna Szczeklika 2015 / [red. prow. P. Gajewski ; aut. E. Augustynowicz-Kopeć i in.]. Kraków : „Medycyna Praktyczna", 2015. (Medycyna Praktyczna). Sygn.: CZYT. 616

JAKUBIK-HAJDUKIEWICZ J.: *Joga dla całej rodziny : ćwiczenia i zabawy z dziećmi wpływające na zdrowie, zwinność, koncentrację, pewność siebie i rozwój świadomości*. Białystok : „Vivante", 2015. Sygn.: W 51548; CZYT. 613

JANDZIŚ S., MIGAŁA M.: *Rys historyczny rozwoju rehabilitacji w Polsce i na świecie* / patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Opole : Wydaw. Instytut Śląski ; Głuchołazy : NZOZ „Centrum Medyczne", 2015. Sygn.: CZYT. 615.8

KLEIN M., GUEST-JELLEY A.: *Joga : jak zmienić postrzeganie swojego ciała i życia*. Białystok : „Vital", 2015. Sygn.: W 51550; CZYT. 613

KLISZCZ J.: *Psychologia dla fizjoterapeutów i masażystów : wybrane zagadnienia*. Warszawa : „Difin", 2015. (Engram / Difin). Sygn.: W 51723-51724; CZYT. 159.9

LINEK P.: *Characteristics of the lateral abdominal muscles and their role in shaping lumbar lordosis in adolescents* / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51572-51574; CZYT. 615.8

MARKOWSKI A.: *Kinesiotaping : [praktyczny poradnik, techniki korekcyjne, aplikacje mięśniowe]*. Warszawa : „SBM", cop. 2015. Sygn.: W 51752-51753; CZYT. 615.8

Metody terapii manualnej w leczeniu dysfunkcji powięziowych / red. L. Chaitow ; współaut. J.M. Baker [i in.]. Wyd. pol. /red. E. Saulicz. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: W 51626-51628; CZYT. 615.8

MIKA T., KASPRZAK W.: *Fizykoterapia*. Wyd. 4, dodr. 9. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2015. Sygn.: W 51683; CZYT. 615.8

MYŚLIWIEC A.: *Wybrane aspekty zdrowia rodziców osób z niepełnosprawnością*

ruchową / Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach. Katowice : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51494-51496; CZYT. 614

PETTY N.J.: *Badanie i ocena narządu ruchu : podręcznik dla fizjoterapeutów* / przedm. A. Lando. Wyd. 1 pol., dodr. /red. Z. Śliwiński. Wrocław : Edra Urban & Partner, cop. 2015. Sygn.: W 51621-51622; CZYT. 615.8

Pielęgniarka : praktyk, edukator, organizator, badacz / red. nauk. M. Marć, Józef Ryżko, M. Rękas. Rzeszów : Wydaw. Uniw. Rzeszowskiego, 2015. Sygn.: CZYT. 616

Problemy prawne na styku sportu i medycyny / red. T. Gardocka, D. Jagiełło. Warszawa : C.H. Beck, 2015. (Monografie Prawnicze). Sygn.: CZYT. 796.06

Rehabilitacja w stwardnieniu rozsianym / red. nauk. A. Kwolek. Rzeszów : Wydaw. Uniw. Rzeszowskiego, 2015. Sygn.: CZYT. 615.8

ROSIŃSKI M.: *Rehabilitacja : nauka chodu* / patr. meryt. Komitet Rehabilitacji, Kultury Fizycznej i Integracji Społecznej PAN. Warszawa : Wydaw. Lekarskie PZWL, 2015. Sygn.: W 51690-51692; CZYT. 615.8

Społeczny kontekst decyzji medycznych / [red.] M. Kosińska, L. Niebrój. Katowice : „Media Silesia", 2015. (Eukrasia ; vol. 22). Sygn.: CZYT. 616

STARRETT K., CORDOZA G.: *Bądź sprawny jak lampart : jak pozbyć sie bólu, uniknąć kontuzji i zwiększyć sprawność.* Łódź : „Galaktyka", cop. 2015. Sygn.: W 51745-51746; CZYT. 796.8

TOMASZEWSKI W., PIĄTKOWSKI P.: *Maści, żele, kremy, spray'e i pozostałe preparaty do stosowania zewnętrznego w chorobach i obrażeniach narządu ruchu.* Warszawa : Fund. Edukacji Medycznej, Promocji Zdrowia, Sztuki i Kultury „Ars Medica", [2015]. Sygn.: W 51504; CZYT. 615.8

Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych : komentarz / red. nauk. M. Włodarczyk [i in.]. Stan prawny na 15 września 2015 r. Warszawa : „Wolters Kluwer", 2015. (Komentarze Praktyczne). Sygn.: CZYT. 331

Wpływ choroby, poziomu wiedzy prozdrowotnej i edukacji na jakość życia pacjentów / red. S. Spisacka, R. Markert ; Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. [Katedra Zdrowia]. Biała Podlaska : Wydaw. PSW, 2015. Sygn.: CZYT. 316

YACK E., AQUILLA P., SUTTON S.: *Tworzenie więzi poprzez integrację sensoryczną.* Gdańsk : „Harmonia Universalis", 2014. (Biblioteka SI). Sygn.: W 51499; CZYT. 159.9

Organizacja i zarządzanie

CHUDZICKA-CZUPAŁA A.: *Etyczne zachowanie się człowieka w organizacji.* Katowice : Wydaw. Uniw. Śląskiego, 2013. (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Psychologia). Sygn.: CZYT. 1

Konkurencyjność regionów turystycznych / red. M. Dębski. Łódź : Wydaw. SAN, 2014. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, ISSN 1733-2486 ; t. 15, z. 4, cz. 3). Sygn.: W 51773-51774; CZYT. 338.48

KOTTER J., RATHGEBER H., MUELLER P.: *Gdy góra lodowa topnieje : wprowadzanie zmian w każdych okolicznościach* / przedm. S. Johnsona. Gliwice : „Helion", cop. 2008. (Onepress Power / „Helion"). Sygn.: W 51545-51546; CZYT. 005

Marketing sportowy wyzwaniem dla miast i regionów / red. E. Wiśniewski.

Kołobrzeg ; Łódź : Wydaw. SAN, 2012. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi,, ISSN 1733-2486 ; t. 13, z. 10). Sygn.: W 51770-51771; CZYT. 796.06

Podstawy metodologii badań w naukach o zarządzaniu / red. nauk. W. Czakon. Wyd. 3 rozsz. Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2015. Sygn.: W 51567; CZYT. 005

Zarządzanie w regionie turystycznym / red. M. Dębski. Łódź ; Warszawa : Wydaw. SAN, 2015. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, t. 16, z. 4, cz. 2). Sygn.: W 51776-51777; CZYT. 338.486

Sport

BALAGUÉ G.: *Pep Guardiola : sztuka zwyciężania* / [wstęp A. Ferguson]. Kraków : „Sine Qua Non", 2015. Sygn.: W 51554; CZYT. 796.332

BAŃKOSZ Z.: *Tenis stołowy : trening z wykorzystaniem dużej liczby piłek : zbiór ćwiczeń* / Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Wrocław : Wydaw. AWF, 2015. Sygn.: W 51919; CZYT. 796.3

BOLACH B.: *Piłka siatkowa osób niepełnosprawnych : monografia przeznaczona dla trenerów, instruktorów, zawodników oraz fizjoterapeutów i studentów* / Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Wrocław : Agencja Usługowo-Handlowa „AGIW" Ryszard Pawelec, 2015. Sygn.: W 51506-51507; CZYT. 796.325

BOROWY R.: *Żużel nad Wartą 1990-2014*. Gorzów Wlkp. : Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta, 2014. Sygn.: CZYT. 796.6/7

CHOMICKI P.: *Piłkarskie dzieje Wybrzeża*. [T. 3], *1991-2005*. Mielec : „Nada", 2015. (Historia Sportu ; 5). Sygn.: CZYT. 796.332

CIEŃCIAŁA Z., LEŚNIKOWSKI D.: *Stanisław Oślizło : droga do legendy*. Zabrze : „Zibi Media Sport" Zbigniew Cieńciała, 2012. Sygn.: CZYT. 796.332

CZADO P., ŻUREK B.: *Piechniczek : tego nie wie nikt*. Warszawa : „Agora", 2015. (Biblioteka Gazety Wyborczej). Sygn.: CZYT. 796.332

Developing effective physical activity programs / L. Ransdell [i in.]. Champaign : Human Kinetics, cop. 2009. (Physical Activity Intervention Series). Sygn.: W 51485

DOBRUSZEK W.: *Drużynowe mistrzostwa świata (1959-1978)*. [Leszno] : Firma Wydaw. „Danuta", [2015]. (Z Historii Speedwaya ; 1). Sygn.: CZYT. 786.6/.7

DOBRUSZEK W.: *Żużlowy leksykon ligowy. T. 7, (1973-1975)*. Leszno : Firma Wydaw. „Danuta", 2015. Sygn.: CZYT. 796.6/.7

DZIUBIŃSKI Z.: *Sport i turystyka w kościele rzymskokatolickim : (na przykładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP)* / Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2015. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796

FOSTIAK M., MAĆKAŁA K., KOWALSKI P.: *Trening siły i mocy w lekkoatletycznych konkurencjach biegowych : [założenia teoretyczne i implikacje praktyczne]*. Łódź : Wyższa Szkoła Sportowa, 2015. Sygn.: CZYT. 796.42/.43

KOŁTOŃ R.: *Bój o EURO 2016* / zdj. Ł. Grochala ; red. J. Grzegorczyk. Poznań : „Zysk i S-ka", cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796.332

KOERNER H., CHASE A.W.: *Przewodnik po bieganiu ultra : trening do ultramara-*

tonu od 50 kilometrów do 100 mil a nawet dalej / przedm. S. Jurek. Warszawa : „Buk Rower", 2015. Sygn.: W 51556; CZYT. 796.42/.43

KUDELSKI B.: *Chełmska husaria naprzód!* Lubycza Królewska : „Sendsport", cop. 2015. Sygn.: CZYT. 796.332

Kultura fizyczna a polityka : praca zbiorowa / pod red. nauk. Z. Dziubińskiego i K.W. Jankowskiego ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : AWF : SALOS RP, 2015. (Monografie SALOS RP). Sygn.: CZYT. 796

LAFAY O.: *Trening siłowy bez sprzętu.* [T.] 2, *Przestrzeń strategiczna* / [il. I. Touaty]. Łódź : „Aha!" [właśc. „JK"], 2015. (Fit & Active). Sygn.: W 51766/T.2; CZYT. 796.8

Ludowo Górniczy Klub Sportowy 38 „Podlesianka" 1938-2013 : jubileusz 75-lecia / [red. S. Pryszcz-Botor ; współpr. meryt. A. Janko]. Katowice : Ludowo Górniczy Klub Sportowy 38 „Podlesianka", 2013. Sygn.: CZYT. 796.332

Marketing sportowy wyzwaniem dla miast i regionów / red. E. Wiśniewski. Kołobrzeg ; Łódź : Wydaw. SAN, 2012. (Przedsiębiorczość i Zarządzanie / Społeczna Akademia Nauk w Łodzi,, ISSN 1733-2486 ; t. 13, z. 10). Sygn.: W 51770-51771; CZYT. 796.06

MATROS P., KORB L., HUCH H.: *Gimme Kraft! : effektives Klettertraining.* Nürnberg : „Café Kraft", 2015. Sygn.: W 51767/+DVD

MATWIEJ M.: *Wojciech Górski : jeśli w coś mocno wierzysz.* Legnica : Studio KZS, 2015. Sygn.: CZYT. 796.332

MECNER K.: *Narciarstwo klasyczne - mistrzostwa świata.* Katowice : Krzysztof Mecner Oficyna Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media", [2015]. Sygn.: CZYT. 796.9

MICHALSKI L.: *Kulturystyka : muscle IQ : [strategia treningu].* Toruń : „Literat", [2015]. Sygn.: W 51757-51758; CZYT. 796.8

MICHALSKI L.: *Metody treningowe - kulturystyka* / [zdj. K. Matella i in.]. Toruń : „Literat", [2015]. Sygn.: W 51762; CZYT. 796.8

MYSŁAKOWSKI J., SEIDEL W., BOLACH B.: *Podnoszenie ciężarów osób niepełnosprawnych - powerlifting : podręcznik dla trenerów, instruktorów, zawodników oraz fizjoterapeutów i studentów : monografia* / Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Wrocław : Agencja Usługowo-Handlowa „AGIW" Ryszard Pawelec, 2015. Sygn.: W 51509; CZYT. 796.8

Nauczyciel wychowania fizycznego : kształcenie, zawód i praca / red. nauk. A. Bochenek ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej. Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu. Biała Podlaska : AWF w Warszawie. Filia, 2015. (Monografie i Opracowania / AWF w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej). Sygn.: CZYT. 796.01

NEDVĚD P.: *Piłkarze odchodzą, mężczyźni zostają czyli Moje zwyczajne życie* / nap. we współpr. z M.D. Kraków : „Sine Qua Non", 2015. Sygn.: W 51552; CZYT. 796.332

NIEMCZYK A., BOBAKOWSKI M.: *Andrzej Niemczyk : życiowy tie-break.* Kraków : „Sine Qua Non", 2015. Sygn.: CZYT. 796.325

PFITZINGER P.S.: *Maraton zaawansowany : dla wszystkich biegaczy, którzy pragną pracować ciężko i inteligentnie.* Zielonka : „Inne Spacery – Sembrador", 2015.

(Seria Expert). Sygn.: W 51760; CZYT. 796.42/.43

Pierwszy oficjalny polski rocznik. [T.] 25, 2015-2016 : Polska, Europa, świat / A. Gowarzewski ; [współpr. aut. A. Godny i in.]. Katowice : „GiA", 2015. (Encyklopedia Piłkarska FUJI ; t. 49). Sygn.: W 15589/T.49; CZYT. 796.332

POURCELOT C.: *100% cross-trening : ćwiczenia, program treningowy, metodologia*. Łódź : „Aha!" [właśc. „JK"], 2015. (Fit & Active). Sygn.: W 51741-51742; CZYT. 796.8

Praktyczny i teoretyczny wymiar aktywności fizycznej i sportu dla wszystkich : monografia dedykowana profesorowi Tadeuszowi Maszczakowi w 55-lecie pracy zawodowej i 25-lecie tytułu profesora / red. nauk. J. Nowocień, K. Zuchora ; Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Polska Akademia Olimpijska, Fundacja „Centrum Edukacji Olimpijskiej". Warszawa : AWF, 2015. Sygn.: W 51780; CZYT. 796

Problemy prawne na styku sportu i medycyny / red. T. Gardocka, D. Jagiełło. Warszawa : C.H. Beck, 2015. (Monografie Prawnicze). Sygn.: CZYT. 796.06

RISCHKA-SŁOWIK B.: *Konstytucja sportu w Unii Europejskiej*. Warszawa : C.H. Beck, 2014. (Monografie Prawnicze). Sygn.: CZYT. 796.06

Sport w prawie europejskim : współczesne wyzwania dla teorii i praktyki / red. D. Kornobis-Romanowska ; [aut. J. Bazylińska-Nagler i in.]. Warszawa : Inst. Wydaw. EuroPrawo, 2014. (Strategie UE). Sygn.: CZYT. 796.06

STARRETT K., CORDOZA G.: *Bądź sprawny jak lampart : jak pozbyć sie bólu, uniknąć kontuzji i zwiększyć sprawność*. Łódź : „Galaktyka", cop. 2015. Sygn.: W 51745-51746; CZYT. 796.8

STARRETT K., MURPHY T.J.: *Gotowy do biegu : jak uwolnić wrodzoną zdolność do biegania bez kontuzji*. Łódź : „Galaktyka", cop. 2015. Sygn.: W 51749; CZYT. 796.42/.43

SZAFKOWSKA I., SZAFKOWSKI Z.: *Światowe Igrzyska Polonijne (2014-2015)*. Gorzów Wlkp : Lubuska Rada Olimpijska : Polskie Tow. Nauk. Kultury Fizycznej. Oddz., 2015. Sygn.: W 51462; CZYT. 796(091)

Śląski Związek Piłki Nożnej w Katowicach 2010-2015 : od jubileuszu do... jubileuszu / [oprac. A. Gowarzewski i in.]. [Katowice] : „GiA" : Fund. „Biało Czerwoni", [2015]. Sygn.: CZYT. 796.332

Teoria i praktyka wychowania fizycznego i sportu. T. 1 / red. t. Z. Jastrzębski. Łódź : Wyższa Szkoła Sportowa, 2012. (Badania Naukowe Wyższej Szkoły Sportowej w Łodzi ; 1(2012)). Sygn.: W 51488/T.1-51489/T.1; CZYT. 796.01

Teoria i praktyka wychowania fizycznego i sportu. T. 2 / red. t. Z. Jastrzębski. Łódź : Wyższa Szkoła Sportowa, 2012. (Badania Naukowe Wyższej Szkoły Sportowej w Łodzi ; 2(2012)). Sygn.: W 51491/T.2-51492/T.2; CZYT. 796.01

WYSTYRK-BENIGIERB., MECNER K.: *Legendarny finał... Górnika Zabrze*. Katowice : Krzysztof Mecner Oficyna Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media", [2015]. Sygn.: CZYT. 796.332

ZAGUMNY P.: *Życie to mecz* / współpr. C. Kubaszewski. Warszawa : Akurat, 2015. Sygn.: W 51561; CZYT. 796.325

ZARZYCKI Z., MECNER K.: *Kariera spełnionych marzeń*. Katowice : Krzysztof Mecner Oficyna Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media", 2015. Sygn.: CZYT. 796.325

Sztuka, architektura, urbanistyka

ZIARKOWSKI D.: *Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej : problemy konserwacji i udostępniania dla turystyki*. Kraków : „Proksenia", 2014. (Monografie o Tematyce Turystycznej ; 21). Sygn.: CZYT. 7/792

Geografia, opisy krajów, podróże

KOWALCZYK A.: *Geografia turyzmu*. Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2000. Sygn.: W 51729

Kraje pozaeuropejskie : zarys geografii turystycznej : praca zbiorowa / pod red. Z. Kruczka ; [aut. A. Belski i in.]. Wyd. 9 zaktual. Kraków : „Proksenia", 2012. Sygn.: W 51533; CZYT. 338.482/.483

KRUCZEK Z., KUREK A., NOWACKI M.: *Krajoznawstwo : teoria i metodyka*. Wyd. 2 uzup. Kraków : „Proksenia", 2012. Sygn.: W 51531; CZYT. 91

LENOIR G.: *Egipt : przewodnik*. Warszawa : Polskie Przeds. Wydaw. Kartogr. im. E. Romera, [2008]. (Copernicus. Kierunek Świat) (Copernicus. Wygodny Format). Sygn.: W 51736

Przez świat : informacje turystyczne z całego świata. T. 19 / pod red. nauk. A. Urbanika, M. Brożyny, Ł. Godka ; [aut. K. Anoszczenko i in.]. Rzeszów : Wydaw. Uniw. Rzeszowskiego, 2015. Sygn.: CZYT. 91

Historia, biografie

BALAGUÉ G.: *Pep Guardiola : sztuka zwyciężania* / [wstęp A. Ferguson]. Kraków : „Sine Qua Non", 2015. Sygn.: W 51554; CZYT. 796.332

CIEŃCIAŁA Z., LEŚNIKOWSKI D.: *Stanisław Oślizło : droga do legendy*. Zabrze : „Zibi Media Sport" Zbigniew Cieńciała, 2012. Sygn.: CZYT. 796.332

CZADO P., ŻUREK B.: *Piechniczek : tego nie wie nikt*. Warszawa : „Agora", 2015. (Biblioteka Gazety Wyborczej). Sygn.: CZYT. 796.332

MATWIEJ M.: *Wojciech Górski : jeśli w coś mocno wierzysz*. Legnica : Studio KZS, 2015. Sygn.: CZYT. 796.332

NEDVĚD P.: *Piłkarze odchodzą, mężczyźni zostają czyli Moje zwyczajne życie* / nap. we współpr. z M.D. Kraków : „Sine Qua Non", 2015. Sygn.: W 51552; CZYT. 796.332

NIEMCZYK A., BOBAKOWSKI M.: *Andrzej Niemczyk : życiowy tie-break*. Kraków : „SINE Qua Non", 2015. Sygn.: CZYT. 796.325

ZAGUMNY P.: *Życie to mecz* / współpr. C. Kubaszewski. Warszawa : Akurat, 2015. Sygn.: W 51561; CZYT. 796.325

ZARZYCKI Z., MECNER K.: *Kariera spełnionych marzeń*. Katowice : Krzysztof Mecner Oficyna Wydawniczo-Usługowa „Mecner Media", 2015. Sygn.: CZYT. 796.325

WYDAWNICTWA AWF

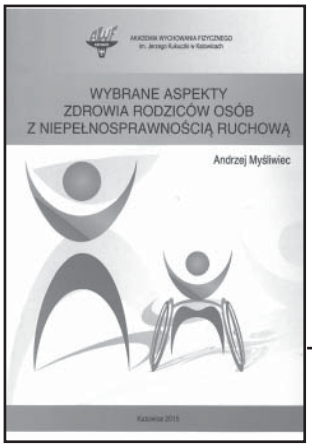

A. Myśliwiec

Wybrane aspekty zdrowia rodziców osób z niepełnosprawością ruchową

2015

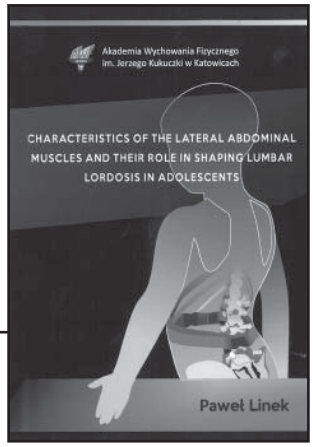

P. Linek

Characteristics of the lateral abdominal muscles and their role in shaping lumbar lordosis in adolescents

2015

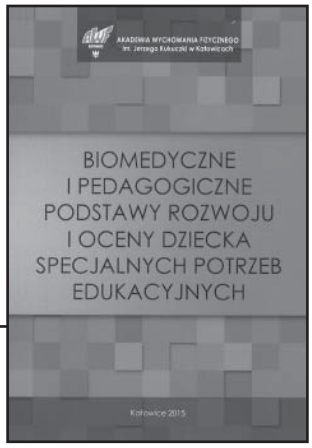

Biomedyczne i pedagogiczne podstawy rozwoju i oceny dziecka specjalnych potrzeb edukacyjnych

pod red. Anny Zwierzchowskiej

2015

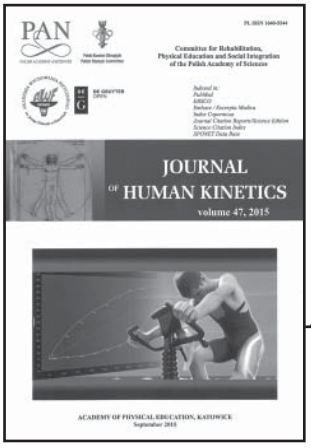

Journal of Human Kinetics

Vol. 47, 2015

INTEGRO - MULTIWYSZUKIWARKA

Rozwiązanie SYGNITY BUSINESS SOLUTIONS S.A. (dawny Max Elektronik S.A.) twórcy systemu PROLIB

Zasoby współczesnych bibliotek to nie tylko książki i czasopisma. Dzisiejsze biblioteki oferują czytelnikom urozmaicony i bogaty zasób wydawnictw elektronicznych, materiałów multimedialnych, danych pełnotekstowych. Zasoby te przechowywane są w różnych systemach, często rozproszonych. Działając w takim środowisku, biblioteki chcą zapewnić czytelnikom dogodne warunki korzystania z ich usług. Tym bardziej że współczesny czytelnik jest coraz bardziej świadomy swoich potrzeb informacyjnych. Jego poszukiwania stają się precyzyjne, zorientowane na konkretną dziedzinę i temat. Czytelnik oczekuje intuicyjnych i szybkich narzędzi wspierających proces poszukiwania informacji, a co więcej, dostępnych w dowolnym miejscu – w bibliotece, w kawiarni, w domu czy na spacerze. To wiąże się z koniecznością pracy na różnych urządzeniach – komputer, tablet, smartphone czy nawet telewizor posiadający połączenie z siecią Internet – i na każdym z nich narzędzia poszukiwania informacji muszą funkcjonować i wyglądać tak samo. Sam proces poszukiwania danych powinien prowadzić od ogółu do szczegółu. Wprowadzenie prostego warunku wyszukiwania przenosi użytkownika do listy wyników, które poddają się mechanizmom rozbudowanych filtrów i sortowań. Proces poszukiwania powinien zakończyć się konsumpcją odnalezionej informacji poprzez zamówienie wybranych zasobów do wypożyczenia lub przeczytaniem treści dostępnych on-line.

Odpowiedzią firmy Sygnity Business Solutions S.A. na tak postawione oczekiwania bibliotek i ich użytkowników jest **INTEGRO, multiwyszukiwarka zasobów biblioteki** – rozwiązanie, które zostało zbudowane w oparciu **o 3 filary:**

Użyteczność | Dostępność | Otwartość

Rozbudowane mechanizmy filtrowania, odpowiednio dostosowane sortowanie, przejrzysty interfejs użytkownika to filar **Użyteczności.** Korzystając z INTEGRO, użytkownik nie musi rozpraszać swojej uwagi na wyborze odpowiedniej funkcji, właściwego klawisza czy sposobu wpisywania warunku wyszukiwania. Może być skupiony na celu poszukiwania, tzn. informacji, do której chce dotrzeć.

Filar **Dostępności** zbudowany został w postaci tzw. responsywnego interfejsu użytkownika. Interfejs responsywny to taki, który automatyczne dopasowuje swój wygląd do wielkości i rozdzielczości ekranu urządzenia, na którym jest uruchamiany. Dzięki temu INTEGRO może być używane na dowolnym urządzeniu i jednocześnie zachowa pełną funkcjonalność.

Trzeci filar, **Otwartości**, z jednej strony zapewnia użytkownikowi korzystającemu z INTEGRO kompletną obsługę jego konta w systemie PROLIB. Z drugiej zaś strony daje możliwość połączenia INTEGRO z innymi systemami, które dostarczają dane wzbogacające użyteczność i funkcjonalność multiwyszukiwarki. Czytelnik ma dzięki temu możliwość zamówienia książki, ustawienia się w kolejce rezerwacji, kiedy nie jest dostępna, zapisania lub wysłania na swoją skrzynkę pocztową wyniku wyszukiwania, przeczytania recenzji lub opinii na temat wybranych publikacji.

Z dodatkowych atutów rozwijających filar Użyteczności jest wbudowany w INTEGRO system CMS (ang. Content Management System) pozwalający pracownikom biblioteki zarządzać dodatkowymi treściami prezentowanymi w serwisie. Z kolei zakres filaru Otwartości poszerzony jest o możliwość wdrożenia INTEGRO zarówno do jednej biblioteki, jak i do sieci bibliotek, zwiększając dzięki temu korzyści dla użytkowników końcowych.

Grupa Sygnity

Sygnity Business Solutions

System do zarządzania procesami bibliotecznymi

prolib library solutions

- Efektywne zarządzanie procesami bibliotecznymi
- Szybka obsługa czytelników
- Błyskawiczny dostęp do informacji o zbiorach

Multiwyszukiwarka

integro

- Informacja naukowa i biblioteczna w jednym miejscu na każdym urządzeniu
- Rozbudowane filtrowanie wyników wyszukiwania
- Zaawansowana obsługa konta czytelnika

www.prolib.pl

ELASTYCZNOŚĆ

ODPOWIEDZIALNOŚĆ

Siedziba Główna
ul. Dąbrowskiego 12
65-021 Zielona Góra

Oddział Zabrze
ul. Wolności 273
41-800 Zabrze